MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXXI

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXXXI

ЛЬВІВ 1921

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT
DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
BAND CXXXI

ЗАПИСКИ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

ТОМ CXXXI

ЛЬВІВ 1921

НАКЛАДОМ ТОВАРИСТВА

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

Зміст CXXXI тому.

Inhalt des CXXXI Bandes.

Українські народні думи

у відношеню до пісень, віршів і похоронних голосінь.

Написав ***Філярет Колесса.***

II.

Думи і пісні по своому змістови.

Думи і пісні, хоч як розходять ся із собою у формі, всеж таки розцвіли на ґрунті одноїж історичної й поетичної традиції, бож се дві галузи української народньої поезії, що виросли з одного пня: відси й береть ся їх тісне споріднене у змісті і поетичному вислові. Однакож спільність мотивів із піснями помічаємо головно у думах давнійшої формації, підчас коли думи про Хмельниччину стоять уже дальше від пісень; замітна річ, що взагалі так мало пісень про повстанє Хмельницького переховало ся в народній памяти, хоч то був рух, що обхоплював народні маси майже на цілому просторі української території.

Боротьба з Турками й Татарами дала основу не лиш великому числу народнїх пісень, але й переважній частинї дум старшої верстви. В сій ґрупі пісні про татарську й турецьку неволю так само, як і анальоґічні думи зачисляють ся до найстарших. Сюди належить пісня про дївку-бранку, що опинивши ся в татарській неволї, передає звістку батькови:

Плинь же, плинь же, дрібне листє,
До моєго тата в гості,
Нехай тато не сумує,
Най ми посаг не готує;
Ой, вжеж бо я посаг мала
Під явором зелененьким,
Тай з Турчином молоденьким,
Із Турчином, Арабином,
Тай з нещирим Татарином.

(Ант. Др. И. П. І. 135. Порівн. Чубинський, Труды V, 947, ч. 26).

Ся пісня живо нагадує думу про Марусю Богуславку, що пересилає батькам зовсім подібну звістку, резиґнуючи із усяких заходів о викуп:

...Тільки прошу я вас, одного города Богуслава не минайте,
Мойому батьку й матері знати давайте,
Та нехай мій батько добре дбає,
Гуртів великих, маєтків нехай не збуває,
Великих скарбів не збірає,
Та нехай мене, дівки-бранки,
Марусї, попівни Богуславки,
З неволї не викупає;
Бо вже я потурчилась, побусурменилась,
Для роскоши турецької,
Для лакомства нещастного! (Ан. Др. И. II. I. 232—3)

До того самого круга належить пісня про три попівни в турецькій неволї: одну гнали „попри конї на ременї“, другу „попри возї на мотузї“, а третю, певно найкращу, везли „в чорній мажі“ (Ан. Др. И. П. І. 86, Головацький: Народ. пѣсни I. 49, Жеґ. Паулї: Pieśni ludu ruskiego w Galicyi I. 170); в сїй піснї маємо неначе вступну картину до історії попівни Марусї Богуславки.

Народня пісня, у якій козак звертаєть ся по черзї до батька, матері, брата сестри і милої з просьбою о викуп з тяжкої неволї, витворила ся мабуть також на основі татарських і турецьких нападів (Ан. Др. И. П. 104); на давнину сеї піснї вказує також її схематичний колядковий уклад:

Ой, що в полї за димове?
Сидить козак у неволї.
Ой, сидить він, тяжко дише,
До батенька листи пише:
Най сї тато та змилує,
Най мя звідси викупує. (Ан. Др. И. П. I. 102).[1]

Подібна просьба козака до батьків о викуп з турецької каторги послужила темою звісного „плачу невольника“ (Ан. Др. И. П. І. 93—5):

...Нехай отець і матуся
Мою пригоду козацькую знають,
Статки, маєтки збувають,
Великі скарби собирають, —
Головоньку козацькую із тяжкої неволї визволяють!

Одною з тих ниток, що звязують думи з піснями сеї ґрупи є також мотиви про навертанє невольника на іслям, горде відки-

[1]) Порівн. В. Гнатюк: Колядки і щедрівки. Етн. Зб. XXXVI. 68.

нене спокусливої пропозиції і покаране героя, що так гарно оспівані в думі про Самійла Кішку; усї ті моменти зазначені в пісні про Байду, звязаній у деяких пізнійших варіянтах із іменем князя Дмитра Вишневецького. Та уже Антонович і Драгоманів у свойому виданю пісень (I 158) признали основу сеї пісні богато старшою від історії Вишневецького; сей погляд потверджуеть ся у новійших часах розвідкою М. Халанского: „Малорусская дума про Байду“[1]), що вказує на анальоґічні теми у старинних південно-словянських піснях. Халанскій наводить ось які південно-словянські паралелї до згаданої пісні: 1) болгарську пісню про Кулевича бана і Марка та 2) сербську пісню про Секулу, що особливо близько підходить до пісні про Байду також розміром 4+6; в обох основним мотивом є подвиг героя, що прославив християнську віру а понизив Турків та іслям, погордив богацтвом, славою і почестями, які йому жертвував султан за ціну відступленя від своєї віри. Отже нема сумнїву, що пісня про Байду старша від згаданої думи з анальоґічними мотивами, яка відносить ся уже до XVII. в.

В пісні сам „цар турецький“ підмовляє Байду, щоб потурчив ся, обіцюючи йому за те свою дочку за жінку та пановане на Вкраїні:

> Ой, ти Байдо, ти славнесенький,
> Будь менї лицар та вірнесенький!
> Возьми в мене царівночку,
> Будеш паном на всю Вкраїночку“.

В думі клюшник ґалєрський, Ляш (Ілля) Бутурлак, названий згірдно „недовірком християнським“, намовляє гетьмана до потоптаня своєї віри та обіцює йому за те велику ласку в Алкана паші:

> „Добро ти учини,
> Віру християнську під нозї підтопчи,
> Хрест на собі поламни!
> Аще будеш віру християнську під нозї топтати,
> Будеш у нашого пана молодого за рідного брата пробувати“.
> (Ан. Др. И. П. І. 211).

Та оба лицарі гордо відкидують спокусливу пропозицію майже тими самими словами; у пісні:

> „Твоя, царю, віра проклятая,
> Твоя царівночка поганая“.

---

[1]) „Почесть, сборникъ статей по славяновѣдѣнію“. Харьковъ 1908.

У думі:

„Ой, Ляше Бутурлаче, сотнику переяславський,
Недовірку християнський!
Бодай же ти того не дождав,
Щоб я віру християнську під нозї топтав!
Хоч буду до смертї біду та неволю приймати,
А буду в землї козацькій голову християнську покладати.
Ваша віра погана,
Земля проклята!“

По відмові наступає строге покаранє лицаря: Байду каже султан зачепити за гак, Кішку Самійла затинає Бутурлак у щоку та заповідає йому знущаня „паче всїх невольників“. Се зближенє напроваджує на здогад, що у склад сеї думи увійшли дуже давні мотиви, які опісля получено з оповіданєм про визволенє бранців, звісним із італїйської брошури з 1643 р.[1]) та силою епічної концентрації звязано з особою Самійла Кішки, заслуженого старшини запорозького з 1599—1601 рр.

Та сама тема про навертанє козака на іслям повторюєть ся іще в піснї про Івана Богуславця, звісній лише з одинокого попсованого запису у Антоновича—Драгоманова (И. П. І. 241). Тут „панї Кізлевськая“ намовляє Богуславця:

„Покидай же, Іванче Богуславче.
Віру свою христіянськую під ноги
А восприймай нашу бусурманську в руки,
Да будем пити-гуляти,
Мене за тебе пропивати«.

Богуславець подібно як Самійло Кішка і Байда з погордою відклонює спокусу:

„Да бодайже, панї Кізлевськая,
Віра бусурманськая.
Да не дождала того говорити,
Щоб я свою віру христіянськую
Під ноги підтоптав,
А твою бусурманськую
На руки восприяв“.

За те й веліла Туркеня покарати Богуславця:

---

[1]) Науменко: „Происхожденіе малороссійской думы о Самуилѣ Кошкѣ“. Кіев. Стар. 1883. VI. 212—33. Др. І. Франко: Студії над укр. народ. піснями, 245—7. М. Грушевський: Історія України-Руси VI, ч. І, 246—52, ч. II, 276—7.

Да зв'яжіть йому руки сирою сирицею,
Да положіть його перед праведним сонечком.

Однакож Богуславець не видержав тяжкої проби.

При спільности мотивів замітна подібність вислову в тій пісні і в думі про Самійла Кішку.

В думі про Івана Богуславця (звісній також лише в одинокому варіянті по виданю Житецького „Мысли" 221—4) „пані Кізлевськая" намовляє козака подібними словами, як цар турецький Байду:

„Іванче Богуславче!
К о л и б т и с в о ю в і р у х р и с т і я н с ь к у ю п о л о м а в
А н а ш у б у с у р м а н с ь к у н а с е б е б р а в,
У ж е б т и в г о р о д ї К о з л о в і п а н о в а в".

Султан обіцює Байдї свою дочку, а кізлевська туркеня сама віддає свою руку Богуславцеви, котрий і дається на підмову. Одначе в думі про Богуславця головна вага звернена на визволенє бранців (подібно як у думі про Марусю Богуславку) і на утечу та пімсту Богуславця, що також нагадує пімсту Байди. Сею думою мабуть і покористував ся автор „Исторіи Руссовъ" у свойому оповіданю про військового писаря Богуславця, будьто би полоненого Турками 1583 р. при городї Козлові, що опісля визволив ся при помочі жінки паші турецького Семіри та утїк із нею на Україну (Ан. Др. И. II. I. 243).

До того самого круга старинних пісень про турецьку неволю треба зачислити також п і с н ю п р о п і з н а н є м а т е р і н е в о л ь н и ц і п о т у р ч е н о ю д о ч к о ю (Ан. Др. И. II. I. 286—96, Головацький: Народ. пѣсни I. 42—3, Żegota Паулї: Pieśni ludu ruskiego w Galicyi I. 166), яка старається прихилити матїр до Турків обіцянкою панованя:

„Мати моя, мила мати!
Скидай з себе тиї лати,
Возьми дорогиї шати,
Б у д е ш з н а м и п а н о в а т и".
„Л ї п ш і м о ї в б о г і л а т и,
Н ї ж д о р о г і т в о ї ш а т и;
Я не хочу пановати,
Пійду в свій край загибати".

Отсе понеханє турецької роскоші для свободи хочби й серед бідованя у рідному краю живо нагадує закінченє думи про Соколя:

„Ей, соколя моє бездольне, безродне!
Л у ч ч е м и б у д е м п о п о л ю л ї т а т и.

Та собі живности доставати,
А ніж у тяжкій неволї
У панів проживати.
Ей, тож у панів єсть що пити і їсти,
Та тільки не вілен світ по світу походити".
(Записки Юго-Зап. Отд. И. Р. Г. Общ. 1874, I, 16—18).

Лицарські вчинки і горді, свободолюбні слова Самійла Кішки, Байди, безіменної матери героїнї і батька-сокола, оспівані в творах української народньої поезії, вказують на свідоме змаганє до свободи у широких масах народнїх, горячу, безкорисну любов для рідного краю та велике привязанє до своєї віри і народности, для яких українські герої готові були поносити найтяжші жертви і муки; впрочім визвольні змаганя українського народу засвідчує пророчисто уся історія козаччини.

Окрему ґрупу, споріднену у мотивах із думами творять пісні про відїзд козака і його прощанє з матїрю і з сестрами. В одних варіянтах „мати сина проганяє" (Максимович, Укр. народ. пѣсни 1834, 137, Чубинський, „Труды" V, 890, ч. 460), в инших, що починають ся звичайною строфою:

„Ой мала вдова сина сокола,
Вигодовала, в військо оддала".

(Максимович, Сборн. у. н. 1849, 107—8; Головацький, Народ. пѣс. I. 24—5, Жеґота Паулї: Pieśni ludu ruskiego w Galicyi 1839, II, 53; Чубинський, Труды V, 907) —

удова виправляє сина на війну та благословить його при відході. В дальших частях пісні зазначують ся отсї три моменти: 1) козака випроважають три сестри; 2) наймолодша сестра (в декотрих варіянтах мати), прощаючись випитує козака, коли сподїваєть ся вернути домів; 3) козак відповідає алеґорією про сїянє піску або плаванє каменя та тоненє павиного піра, у якій щемить сумне прочутє вічної розлуки:

Вар. а) Старша сестра коня веде,
А підстарша зброю несе,
А меньшая випитує:
Коли, брате, з війська прийдеш?

(Максимович: Укр. нар. пѣс. 1834, 137. Пор. Чубинський, Труди V. 890).

Вар. б) Ой, старша сестра коня сїдлала,
А середуша хустку качала,
А наймолодша шаблю подала,
Як подавала, тай промовляла:

„Ой, брате милий, брате Василю!
Колиж ти прийдеш до нас в гостину?"

(Головацький, Н. п. I, 24—5. Пор. ibid. III, 12, ч. 9; Ж. Паулї: P. l. r. II, 53).

Вар. в) Ой, старша сестра коня сїдлала
А середуща хустку качала,
А наймолодша випроважала,
А мати його випитовала:
„Сину мій, коли приїдеш до нас?"

(Максимович, Сбор. у. п. 1849, 107—8, Чубинський, „Труды", V, 907).

Козак відповідає:

У вар. а): „Візьми, сестро, піску жменю,
Посїй його на каменю,
Ходи к йому зіроньками,
Поливай його слїзоньками:
Коли, сестро, пісок зійде,
Тогдї брат твій з війська прийде".

У вар. в): „Тогдї я, нене, приїду до вас.
Як павине пірє на спід потоне
А млиновий камінь на верх виплине".

Усї три згадані моменти ширше розвинені в думі про вдову козака[1]):

То старша сестра коненька виводить,
А середульша зброю виносить,
Що наймeньша ридає.
Словами промовляє:
„Із якої тебе, брате,
Сторононьки ждати?"

По варіанту Житецького:

Брате мій милий,
Як голубоньку сивий!
Колиж ти будеш до нас в гостї прибувати?
Відкіля тебе, брате, виглядати?"

---

[1]) Декотрі вірші сеї думи по виданю Максимовича 1834, 61—2, укладають ся у розмір 4+4+6. Ж. Паулї (P. l. r. II, 31—2) перейняв сю думу дословно від Максимовича, додаючи від себе деякі зовсїм не влучні поправки. Закревський усю думу переробив на пісню у розмірі 4+4+6, як покажуть невдатні й неумістні повтореня і деякі незвичайні слова, н. пр. „в чужинї" у значіню — на чужинї.

Козак відповідає:

„**Возьми ти, сестро, жовтого піску,**
Да посій ти, сестро, на білому камені:
Коли буде жовтий пісок виростати,
Зеленим барвінком камінь устилати,
В той час буду, сестро, до вас прибувати!"

(Максимович: Сборн. у. п. 1849. 7—8. Порівн. варіант В. Горленка: Кіев. Стар. 1882. XII, 490; Житецького: „Мысли" 183).

Загальна схема пісні про виїзд вдовиченка на війну, а особливо закінчене декотрих її варіянтів сходить ся близько із **думою про Коновченка** в отсих моментах: 1) поворот війська з конем убитого козака, 2) вижидане й розпитуване матери та 3) сповіщене її про смерть сина.

Вар. в): Вийшла на гору: **ой всі полки йдуть;**
То мого сина коника ведуть.
Питали вони всеї старшини:
Чи не бачили сина сокола?
Чи не той твій син, що сім полків вбив,
За восьмим полком головку схилив?
Зозуля літала над ним куючи,
А коники ржали його везучи,
Колеса скрипіли під ним котючись,
Служеньки плакали за ним ідучи.

Вар. б): Вийшла сестричка на круту гору
Та гляне очком на край Дунаю:
Аж там козаки купоньками йдуть,
Брата Василя коника ведуть.
„Ой ви козаки, ви шаливіри,
Де-сьте ви мого братенька діли?"
(Дальше, як у вар. в).

В думі про Коновченка мати так само вижидає поворту сина з козацьким військом та розпитує за ним у старшини, і козаки ведуть коня убитого вдовиченка, що вславив ся в бою з Турками; вони й сповіщають удову про смерть сина алеґоричним способом, так само, як у анальоґічних піснях народніх про смерть козака:

За тим візком **кінь лицарський,**
Веде коня хлоп козацький.
Держить в руці спис довгенький,
А у другій меч ясненький,
Ой, ще з меча і кров тече,
По Михайлї мати плаче.

(Закревський: Старосвѣтскій бандуриста I. 85. Порівн. Головацький: Нар. пѣс. I, 23—4).

Той сам образ стрічаємо і в думі про Коновченка по вар. Максимовича: Укр. нар. пѣс. 1834, 56—7:

Перва сотня наступає,
Вдова сина не видає.
Друга сотня вступа,
Сам хорунжій попереду йде,
Два козаки козацького коня на поводах веде.
Вдова теє забачала,
Жалібнії слова промовляла,
Слави смерті сина свого питала.

Закінчене думи про Коновченка алегоричними образами смерти живо нагадує народню пісню про вбитого козака і його коня, що заносить звістку до матери убитого:

Не плач, мати, не журя ся,
Уже твій син оженив ся.
Та взяв собі Подолянку (вар.: паняночку)
В чистім полї жовту ямку (вар.: муравочку).

Тут знову вплетена звісна загадка про сіяне піску:

Возьми, мати, піску жменю,
Посій його на каменю:
Ой, коли той пісок зійде,
Тодї твій син в війська прийде.

(Чубинський: Труды V, 941. Порівн. Ан. Др. И. П. I, 270).

В иншому варіянтї ся пісня має ось яке закінчене:

Та не кажи, коню, що я вбив ся,
А скажи, коню, що женив ся:
Та появ собі паняночку,
В чистім полї земляночку,
Що куди вітер не віє
А сонечко не гріє,
Без віконець, без дверець,
Там спить твій син молодець.

(Чубинський: Труды V, 942; ibid. варіянти В, Г, Д, Е, Ж, З, И, I, ст. 942—5. Порівн. пісню про утонене новобранця. Етн. Зб. XI. 276.)

Зовсім подібне й закінчене висше згаданої піснї про смерть козака (по вар. Закревського: Старосвѣтс. бандуриста I, 85—6):

На що, мати, страву дбати?
Треба дощок добувати,
Хоромину будовати;
Дай три доски кленовиї,
Четвертую сосновую:

Без двір хата, без віконець,
Бо вже прийшов йому конець.

І в думі про Коновченка стрічаємо ті самі алеґоричні образи; вдові приснив ся зловіщий сон:

...„Що видить ся, — мій син в війні оженив ся,
Поняв собі жену Туркеню, горду та пишну,
В зеленім сукні, під білими позументами“.

(Житецький: „Мысли“ 218).

Козаки відповідають удові:

...Ужеж тепер він і в військо не ходить,
Ніякої податї не дає —
„Ніхто в козацький угол не стукає“.

(Метлинський: Народ. юж.-русс. пѣс. 1854, 423).

Вдова, поминаючи свого сина

Всїх козаків як бояр даровала;
Давала рушники ткані і вишивані
Заразом похорони і весїлля одправляла.

(Житецький: „Мысли“ 218—20).

Усї тії порівнаня: смерть — весїлє, могила — дружина або нова хата, дуже старинні, приходять також в похоронних голосїнях а по части і в „Слові о полку Ігоревім“ та вказують на давнину дотичних пісень, з яких перейшли вони і в думи.

В думі про утечу братів з Азова зображена самітна смерть козака, якого оплакує зозуля, що й передає сумну звістку родичам: се картина добре звісна із старинних пісень народнїх, що послужила взірцем для думи. Сюди належить своїм змістом також дума про смерть козака на Кодимській долинї і про Федора Безрідного, яких мотиви знаходимо розкидані у анальоґічних піснях народнїх (Порівн. Чубинський: Труды V, 943, Ан. Др. И. П. I, 270, пісня про умираючого козака і коня).

Лірична рефлексія із думи про Азівських братів:

Ой, голово, голово козацькая, молодецькая!
Сеж ти нї допила, нї доїла,
Анї хороше не сходила...
А довело ся валяти ся,
Звіру птиці на поталу подати ся...

(Записки юго-зап. отд. И. Р. Г. Общ. 1874, I, 10).

подибуєть ся нераз у давних лїрично-побутових піснях[1]. Дума про утечу братів з Азова має ще й инші дрібні риси. спільні із піснями:

Дума: За кінними біжить-підбігає,
Чорний пожар під білі ноги підпадає,
Кров слїди заливає. (Ан. Др. И. П. I 113).

Пісня: Та пожар ноги Немирівни подпіка,
Горяча кров її слїдок залива.
(Чубинський: Труды V, 893)
Пісок пальцї розїдає,
Кровця пуки заливає (Ан. Др. И. П. I, 86).

Також декотрі навчаючі думи мають свої прототипи в анальоґічних піснях народнїх; сюди належить поперед усего дума про удову й невдячних синів, що з малими змінами розводить ту саму основну тему, яка оспівана у звісній лїрницькій піснї. Особливою повнотою визначуєть ся заміщений у збірці В. Гнатюка „Лїрники" (Етн. Збірник I.) варіянт сеї піснї, яким ми й користуємо ся для порівнаня з думою, щоб виказати спільну основу.

Причина прогнаня матері у піснї і в думі однакова: вдовин син — у думі три вдовиченки — стидають ся бідної матері перед знатними. богатими гістьми. В піснї і в думі вдова жалуєть ся, що усю свою силу витратила на підгодоване дїтий, від яких сподівала ся підпори на старі лїта та діждала ся чорної невдячности. Прогнана мати шукає собі притулку в чужому домі. На недобрих синів спадають ріжні нещастя, як кара Божа за їх великий гріх супроти матери. В слїд за сим сини відшукують матїр, благають о прощенє та просять її вернути до дому. обіцюючи належний пошанівок до смерти. Пісня і дума кінчать ся наукою про шанованє матері. Як близько сходять ся обі редакції у поетичному вислові, нехай покаже отсе зіставленє анальоґічних уступів піснї і думи:

[1] М. Возняк: „Матеріяли до історії української піснї і вірші" I. Українсько-руський Архив IX, 14:

Чи я впила, чи я вїла,
Ой, чи хороше сходила?
На серденьку тугу маю,
Сльозоньками сьи вбливаю. Порівн. ibid. 24, ч. 25.

Пісня:

Йди си, нени, преч від мени,
Будут завтра гості в мени.
Будут гості приватнія[1])
І сусіди богатія.
Будут в мени їсти-пити
І зо мною говорити
І будут мньи сьи питати:
Котра твоя рідна мати?
Я сьи буду устидати
Тибе мамов називати;
[Мої] гості будут в карма-
[зині,
А ти, мамо, в [подерті] пита-
[чині.

...Мати стала, задумала,
[І] тяжко, ревни заплакала:
„Діти мої приватнія!
О то я вас годувала,
[І] кров єм свою проливала,
[І] нічку'м темну не всиоляла,
Сьвічка ясна ни вгасала,
Зрасту'м твому догаджала.
Покіхн'м сьи снодівала.
А ти мене проганяєш,
Так сьи мною устидаєш".

...Пішла мати гороньками,
Вмиває сьи сльозоньками.
Пішла мати чириз лози,
Обливают дрібні сльози.
І горойов, долинойов,
Здибає сьи із донькойов.

...„Ой, зле, мати, зле чувати,
Бо вдарив грім та на мій
[дім:
Забив жінку тай дитину
Тай маєтку половину.
Забив гостя в кармазині
І маєтку в половині".

Дума:

Ой, то ідиж ти, мати, куди
Собі проживати! [небудь.
Бо будуть до нас
Гості-панове наїжджати,
Та будуть пити-гуляти,
А тут тобі спокою то й не буде.
Бо будуть у нас
У синїх каптанах.
В китаєвих штанах,
А ти будеш у сірій сімря-
Міждо нами походжати, [жині
Та будеш наших дітей оскорбляти,
Жінок зневажати.

...Ой, що мовить словами,
Обіллєть ся дрібними то й
[сльозами:
„Як-то я вас, сини, годува-
Як камінь глодала, [ла,
А чого тепер собі од вас діждала,
Що йти на чуже подвіря прожи-
[вати".

...Ой, то пішла то бідна вдова,
А плаче, стежечки не ба-
Потикаєть ся. [чить,
А йде чужа чуженина,
Молода челядина,
А з Божого дому й питаєть ся.

...На чотирнадцятому році
Та стали хуртовини насту-
[пати,
То стали вдовиченків по-
[бивати:
Що перва хуртовина
Дома попалила,

---

[1]) Значінє сего слова неясне; прикметника „приватний" уживають галицькі селяни подекуди, н. пр. в Тухольщині, у значіню „дуже добрий", „визначний", „вибраний«. Злишні слова, які вкрали ся певно при диктованю тексту і очевидно псують розмір пісні (4+4) — беремо у скобки.

…„Ни грім на тьи, сину, вдарив,
Сльози мої на тьи впали,
Бо я тибе згодувала“ і т. д.

А друга хуртовина
Скотину поморила,
А третя хуртовина
У полї й у домі
Та хлїб побила
А нічого в полї й у домі
Не й остановила.

…Ходиж, мати, вже до мени,
Буде тобі добри в мени.
Яж тьи буду шановати
І в слабости доглядати;
При смерти тра твої бути
І по смерти спомянути.

…„Ой, ідиж ти, ненько,
До нас проживати!
Будем тепер дітий научати,
Жінок спиняти,
Тебе за рідну неньку по-
[читати“.

(Матеріяли до укр. етнол. XIII, 170).

При отсій майже дословній згідности анальоґічних уступів піснї і думи — у самому переведеню й освітленю основної теми виявляють ся між піснею і думою значні ріжниці, з яких найкраще видко відмінний характер тих обох родів народньої поезії. В піснї син проганяє матір удову, в думі роблять се три сини, між котрими поведена й деяка ріжниця, подібно як у инших думах, де виступають три брати: найтяжша є вина найстаршого, у наймолодшого найбільше людського почуваня. Пісня впроваджує нас відразу в осередок події, зачинаючи від прогнаня матері з дому; дума описує на вступі горюванє удови з дрібними дітьми, заки вона їх „возростила, до розума подоводила, дома їм построїла і їх подружила“. Відтак дума подає докладнїйше причини прогнаня: мати синам „не вдобна, проти діла не способна“; сини немов боять ся, щоб вона їх дітий не оскорбляла, жінок не зневажала. З проклонами випихають сини із двора стару матір, вонаж за сльозами „стежечки не бачить, потикаєть ся“, що дає привід синам до насмішок. Усїх тих реалїстичних подробиць, що так ярко характеризують дієві особи, не згадує пісня; те саме помічаємо і в дальшому описї подій. В піснї прогнана мати стрічаєть ся з дочкою, яка не може її до себе прийняти, бо має лихого мужа. В думі удова знаходить притулок у чужих людий, які її шанують, неначе рідну матір. В піснї кара Божа спадає на синів безпосередно після прогнаня матері. В думі удова кількканайцять літ проживає спокійно між чужими людьми, поки ріжні невзгодини, нещастя і поговір та насмішки чужих людий не довели синів до опамятаня: порадившись із собою вони рішають переблагати матір. Вдова урочисто прощає си-

нам, чим неначе здіймає свій проклін та привертає їм давне щастє; по одним варіянтам думи вона вертає назад до дому, по иншим остаєть ся й дальше жити у чужому домі. Ми не притягаємо до отсих виводів усїх варіянтів піснї і думи, щоб не забирати таким зіставленєм надто богато місця, коли і без того спорідненє ясне. З тих самих причин не переводимо докладного порівнаня між иншими піснями й думами, що споріднені з собою, бо вже сей один типовий примір показує наглядно, які ріжниці є між піснею і думою в обробленю анальоґічної теми чи мотиву: пісню характеризує звязкість і схематичність, — дума визначуєть ся повнотою опису, ширшим мотивованєм вчинків, взагалї поглубленєм і більш артистичним розвиненєм пісенного засновку.

Так само й мотиви думи про сестру і брата знаходимо розкинені у піснях[1]), н. пр.:

Тяжко жити сиротинї,
Сиротинї на чужинї,
Що нї роду, нї родини,
Анї вірної дружини. (Чубиньский: Труды V, 445).

Вийду за ворота,
Стану як сирота,
Хоч хто йде, — минає,
Мене не займає.
За тим мене не займає,
Що роду не має. (Ibid. 416, ч. 30).

Ой, як тяжко каменеві під воду плинути,
А ще тяжче сиротонцї на чужинї жити. (Ibid. 480, ч. 70).

Вітронько не віє,
Гілля не колише,
Тілько і поради
На чужій сторонцї.
Що брат листи пише:
„Сестро моя, сестро,
Сестро дорогая!
Чи привикла, сестро,
На чужинї жити?“
— „Ой, брате мій, брате,
Ой, хоч не привикла,
Треба привикати,
Коли уродила
Нещастная мати.
Од роду далеко,
Нїким наказати;
Хоч по шию в воду,
Та до свого роду...
Хоча й обмочу ся,
В роду обсушу ся,
Таки з своїм родом
Та повидаю ся“.
(Ibid. 474, ч. 59).

[1]) Порівн. Чубиньский: „Труды“, V, 447, ч. 11; 448, ч. 12; 450, ч. 19; 451, ч. 20; 462, ч. 36 А; 464, ч. 41; 466, ч. 44; 472, ч. 56; 927, ч. 487.

Так само й сестра у думі, „пишучи листи" та посилаючи поклін до брата „із чужої сторони", оплакує свою сирітську долю; гірке самітне житє „на чужій чужині" з далека від роду, де ніхто її не займає і не привітає, порівнує вона із підниманєм важкого каменя із сирої землї. (Матер. до укр. етн. XIV, 190—2).

Декотрі з пісень про сестру-сироту своїм змістом цїлком покривають ся з думою, н. пр.:

Не сизая голубонька в темнім лузї кувала,	4+4+7
Не дрібная да пташечка в садочку щебетала:	4+4+7
Тож сестриця з братом з далї розмовляла,	6+6
Вона йому низенький поклон посилала:	4+3+6
Прилинь з чужої стороньки, братїку мій милий!	5+3+6
Прилинь, прилинь ти до мене, як голубе сизий!	4+4+6
Порадь мене, мій братїку, в чужій сторонинї,	4+4+6
Ой, як менї проживати при лихій годинї.	4+4+6
„Сестро моя рідненесенька ой як рідна мати!	4+4+6
Ти голубко сизенькая, як менї прибувати:	4+4+7
За лїсами, за степами тебе не видати,	4+4+6
І бистренькими водами до тебе не перепливати".	5+6+6
„Через темні лїси ясним соколоньком,	6+6
Через бистрі води білим лебедоньком,	6+6
Через степи далекиї перепелком лети,	4+4+6
На моїм подвірю голубоньком пади!"	6+6

(Ibid. 928—9).

Ся пісня виказує у переважній части віршів розмір 4+4+6; у першій половині пісенного стиха число складів і положенє цезури подекуди хитаєть ся, у другому півстихови зявляють ся й семискладові ґрупи на місцї шестискладових; взагалї ритмічна будова сеї піснї доволї неправильна (мабуть попсована) і не можна мати певности, чи в сьому випадку не маємо перед собою штучної парафрази думи про сестру і брата.

Усї думи навчаючого змісту звязує в одну ґрупу провідна ідея про святість і нерозривність родових звязків, яких нїщо не годно заступити чоловікови, про значінє батьківського й материного благословеня, та страшні наслїдки проклону. Чим глибше сягнемо в старовину, тим сильнїйшу знайдемо віру в силу слова, що самим уже висказанєм може спричинювати бажаний наслїдок. На такій вірі основують ся давні заговори й зашептуваня, що безперечно сягають поганських часів, а також величальні піснї, особливо колядки й щедрівки з желанями доброго урожаю, напророчуванєм весіля

і т. п.[1]). Отже бачимо, що з того погляду знаходимо для дум навчаючого змісту ідейну основу у найстарших творах української словесности.

Замітна річ, що пісні споріднені з думами належать переважно до дуже давних і розширених по всій українській території, а їх найкрасші і найповнійші варіянти походять майже усі з Галичини, куди по всякій правдоподібности не доходили думи, отже й не могли тут послужити взірцями для пісень. Се між иншим дає нам також основу до твердженя, що означені пісні старші від дум і що творці дум давнійшої формації користували ся не лиш поетичним висловом, але також мотивами і готовими образами, виробленими заздалегідь у піснях. До сего погляду склонює нас також старинність деяких спільних мотивів і їх поширенє в давних південно-словянських піснях (н. пр. мотив про пімсту Байди). До тогож у думах, як се вже в горі сказано, — згадані теми розвинені ширше ніж у піснях: усе те промовляє за їх первісним оброблене́м у пісенній формі.

Не можна того сказати про думи з часу Хмельниччини, до яких годї дошукати ся паралєль у народнїх піснях; творці сих дум могли покористувати ся хиба лиш поетичною мовою, виробленою в давнїйших піснях і думах та рецитацийним стилем, розвиненим у старшій верстві дум; за те в доборі й оброблєню тем виявили вони безперечно більше оріґінальности, ніж творці давнїйших дум. Лиш у згадках про Жовтоводську битву думи нагадують з далека дотичну пісню народню. (І. Франко: Студії над укр. нар. піснями, 344. Ан. Др. И. П. II, 18—19).

Із дум пізнїйшої формації дума про Ґанжу Андибера здаєть ся найбільше відповідала поглядам і симпатіям народнїх мас, видвигаючи ідеал суспільної рівности супроти посягань козацької старшини і лиш до сеї одної думи знаходимо близьку паралєлю в піснї про „бідну голоту“, розширеній також у Галичинї. У Лисенковім Збірнику українських народнїх пісень IV, 18. містить ся дуже гарний і повний варіянт сеї піснї, який

---

[1]) А. М. Лобода: Лекціи по народной словесности. Київ 1912, 36. Е. В. Аничковъ: Исторія русской литературы. І. Что такое народная словесность? 1909, 12.

наводимо отсе в цілости для порівнаня з думою тим більше, що згадане музикальне видане тепер уже мало доступне:

Темна хмара наступила, став дощик іти,
Благослови, отамане, намет напясти.
Ой, напяли козаченьки червоний намет,
Тай пють вони горілочку, ще й солодкий мед.
Усї пани, усї дуки у наметї сїли,
Наше браття сїромашня та і не посміли,
Взяли з жарту горілки кварту та й на дощі сїли.
Прийшов же наш пан отаман, стало йому жаль,
Над своєю голотою жупан свій розпяв.
Іде богач, іде дукач, пян валяєть ця,
Із нашої голотоньки насміхаєть ця.
Ой, як крикне пан отаман на свою силу:
„Возьміть, возьміть превража дуку, вибийте в шию!"
Один бере за чуприну, другий дула бє:
„Не йди, не йди, превража дуко, де голота пє!"
Пішов богач, пішов дукач і не оглядавсь,
Десятому наказував, щоб не насміхавсь.

Ся пісня, зложена старинним розміром 4+4+5 стоїть безперечно у близькому спорідненю з думою про Ґанжу Андибера; в піснї знаходимо вже повний засновок думи: атаман, покровитель сїромашної голоти — се неначе прототип Ґанжі Андибера; пироване дуків срібляників, насмішки одного з них над бідною голотою і його покаране на приказ отамана, — усе те могло послужити основою до ширшого оброблення в названій думі. Инший варіянт пісні про голоту переносить цілу подію до корчми, зовсїм як у думі (Лисенко, op. cit. 18).

В народніх піснях віднаходимо також деякі мотиви думи „про козацьке житє" (Куліш, Записки о южной Руси I, 215—20). Козак, покинувши молоду жінку та не вважаючи на її проклони, вибираєть ся в похід; тимчасом покинута жінка занедбує ґаздівство і шукає потїхи в чарці. По якомусь часї козак вертає з походу, а провчивши жінку побоями, засїдає в корчмі й насміхаєть ся із свойого ґаздівства; та з тих насмішок проглядає жаль за змарнованим житєм родинним, подібно як у звісній народній пісні:

Журож моя, журо, тотос мя й журила,
Щос мя молодого з білих ніг звалила.
А я тії журі та не піддаю ся,
Піду до коршмоньки, горівки напю ся.
...Братяж мої, братя, горівка не пє ся,
Коло мого серця гадинонька вє ся.

..Прийшов я до дому, смітє по коліна,
А моя нетяга лежить, як відміна.
Прийшов я до дому, вечера при огни,
А моя нетяга на постели стогне.

(Ф. Колесса: „Наша дума“, збірник народ. пісень II, 21).

Слова козака в думі:

„Гей корчмо, корчмо, княгине!
Чом то в тобі козацького добра багато гине?“

майже дословно повторюють ся у звісній на галицькому Підгірю пяницькій пісні:

Стоїть корчма над болотом
Та покрита околотом.
Я би її злотом побив,
Та що я в ній гроший пропив.
...Гей, ти корчмо, ти княгине,
В тобі наша праця гине.

(З рукописного збірника Дра Ів. Колесси, записано в с. Ходовичах, Стрийського пов.).

*

*　　*

Розглянувши відношенє дум до пісень, можна буде докладнійше означити ріжниці межи думами давнійшого і пізнійшого складу. Старші думи про боротьбу з Турками, невольницькі і навчаючі, зображують події і постаті, що на протязі довшого часу і в ріжних обставинах зявляли ся постійно, так що набрали значіня типу, характеристичного для своєї доби, як н. пр. ріжні форми турецької неволї, утеча, погоня, самітна смерть серед дикого поля, жорстокі паші турецькі, потурчені Українці й Українки, відважні ватажки, бідні невольники. Сї думи лиш загально обрисовують історичну добу, але нї одної з них не можна звязувати з якоюсь означеною історичною подією або особою: усякі спроби в сьому напрямі грішать притяганєм фактів — як то кажуть — „за волосся“. В думах старшої верстви виступають безіменні герої, яких індивідуальні черти затерті загальною епічною закраскою: сї фіґури неначе застигли у своїй епічній неподвижности. Історичні імена попадають ся в думах давнійшої верстви зовсім припадково: колиб імена Самійла Кішки, Скалозуба, Сірка чи Зборовського заступлено иншими або й пропущено, то історична вартість дотичних дум нїчого на тім не стратить. Зовсім інакше

в думах про Хмельниччину: вони відносять ся до знаних з історії подій, які ніколи вже не повторили ся, до осіб, яких ніяк не можнаб заступити иншими, а всяка зміна або переплутаннє вражає історичним фальшом. Нові й оригінальні в сих думах і самі теми і їх освітленє; подекуди стрічаємо навіть спроби характеристики історичних осіб: Богдана і Юрія Хмельницького, Виговського, Потоцького, Барабаша. Думи про Хмельниччину, що зросли на підкладї великої соціяльної революції з примішкою релїгійних і національних мотивів, мають взагалї реалїстичну закраску та лишають враженє безпосередньої близькости до подій. Декотрі з тих дум обертають ся у сфері чисто козацьких політичних інтересів та ілюструють їх дуже вірно; се думи про Хмельницького і Барабаша, похід на Молдавію і смерть Хмельницького. Коли всї старші думи рисують сумні й страшні картини, а їх основними мотивами є неволя, смерть, сум і туга, то в пізнійших думах проглядає самопевність і бадьорий настрій побідника: се виявляєть ся гумором і сатирою, що виключає або бодай значно обмежує лїричний елемент. Сї думи взагалї не виявляють уже такого богацтва і викінченя поетичних образів як думи давнїйшої формації, що лїричним характером, поетичним висловом, а навіть темами тїсно вяжуть ся із народнїми піснями, з якими вони мають чимало спільних мотивів, як показано висше. Навпаки, між думами про Хмельниччину а народнїми піснями не знаходимо вже такої тїсної звязи; за те сї думи своїм змістом підходять подекуди до лїтописних творів та инших памятників української лїтератури з другої половини XVII. і початку XVIII. в., особливож до сучасних віршів і пісень книжного походженя, закрашених гумором і сатирою, про що буде бесїда у IV. частинї.

Порівнанє дум із анальоґічними спорідненими піснями народнїми показує, що піснї загалом старші від дум; вони ляконїчні в своєму вислові та звязкі в обробленю своїх тем; до тогож у піснях переважає елемент лїричний над описовим.

Думи визначують ся розмашистим описовим стилем, докладним зображуванем подій і плястикою, вони розвивають широко те, на що піснї лиш натякають: томуж і відбігають часто в епізоди від сухої схеми пісенної. Однакож коли піснї обіймають на-

родне житє в його цілости і неперебраній ріжновидности, в його сумних і веселих, замітнїйших і дрібних проявах, у його теперішности й минувшинї, то думи обертають ся у сфері обмеженій історичною і релїґійно-моральною основою. Привід до твореня дум давали попри великих подіях також дрібнїйші типові прояви в боротьбі нації за своє єствоване та висші етичні й релїґійно моральні змаганя; отсим то думи мають рефлексийний характер, підносять ся подекуди до аналїзи переживань (н. пр. думи про Олексїя Поповича, Самарських братів, Коновченка, Утечу братів з Азова, Удову), та не доторкають еротичних мотивів; се, як каже Житецький („Мысли", 26) „поезія строгого козацького житя", в якій особисті переживаня лиш на стільки заслугують на увагу, на скільки вяжуть ся з переживанями усего народу в його визвольних змаганях, та на скільки можуть служити темою для загальних висновків у морально релїґійній сфері. Одинока дума про Івана Богуславця, в якій зазначено любовний підклад, показує, на скільки висше поставлені в думах національні й релїґійні почуваня над еротичні і особисті мотиви; впрочім таке розуміне проглядає і в инших думах, н. пр. про Самійла Кішку, Соколя, Олексїя Поповича і др. Отся аскетична риса з цілковитим нехтованем еротичних мотивів, релїґійно-моральна тенденція при зміслї зачерпненому майже виключно з трівожного военного житя, переважно сумовитому елеґійному настрою і темних красках, — усе те надає думам особливий характер поезії держаної на високому етичному уровенї і з важним полїтичним призначенєм. Такий характер дум стає вповні зрозумілим, коли зважимо, що вони зросли на твердому ґрунтї козацького житя, а зберегли ся в замкненому крузі кобзарської й лїрницької братії, подекуди навіть під назвою „псальмів". Не дармож то сїльський люд і доси з повагою відносить ся до кобзарів і лїрників, а й самі вони дивлять ся на своє співацьке ремесло як на діло дуже важне й богоугодне.

Не бажанє розривки й насолоди визвало появу й співанє дум, але висші полїтичні й релїґійно-моральні інтереси. Всї висше намічені признаки козацького епоса корінять ся у глубокій старовинї, так як думи своїм змістом, формою і стилем навязують до прадавної поетичної традиції лицарсько-дружинного епоса.

Основою билевого епоса, так само як і дум, була боротьба

з диким степом, з невірними, що в билинах зливаєть ся з прославленєм хрестителя Руси, св. Володимира.

Ся боротьба від найдавнійших часів гуртувала й обєднувала руські племена. Оттим то і билевий епос мав колись у своїй основі політично-релїгійне значінє, як се влучно підносять новійші дослідники[1]). Не дармож то і в „Слові о полку Ігоревім", що з усїх памятників давної української лїтератури найживійше зберегло відгомін сучасної народньої поезії, провідною думкою являєть ся полїтична тенденція, а саме змаганє до зєдиненя усїх сил княжих у боротьбі із зовнішним ворогом. Отже не для самої забави й утїхи веселої дружини складали свої пісні співці княжих часів, автор „Слова" і прославлений в його творі „віщий" Боян, „внук Велеса".

На скільки думи своєю формою, стилем, поетичними образами і лірично-епічним характером вяжуть ся із давною традицією лицарсько-дружинної поезії, якої останки переховали ся в українських колядках, в Слові о полку Ігоревім і в. руських билинах — про се буде мова в IV. і V. частинї отсеї працї.

III.

Думи і пісні по свойому поетичному стилю і вислову.

Працї московських учених, які[2]) віднаходили в давних лїтописях історичний підклад декотрих билин, дали притоку також українським дослідникам до розшукуваня в книжних творах середньої доби за жерелами дум; найдальше пішов у сьому напрямі П. Житецький у своїх „Мысляхъ о малорусскихъ народныхъ думахъ", 1893. Книжний вплив добачує він не так у змістї як передовсім у мові й поетичному стилю дум, присвячуючи сему питаню першу частину своєї студиї: „Строй рѣчи и поэтическій стиль в народныхъ малорусскихъ думахъ", ст. 1—38. В результатї досліду Житецький називає думи творами „народнїми по світоглядови й мові та одночасно книжними по особливому складу мисли та способам її розвиваня й вислову"; він стараєть ся доказати, що „в мові і поетичному стилю українських дум проявляєть ся виразно книжний

[1]) Е. В. Аничковъ: Исторія русской литературы. I. 1909, 12.

[2]) Н. пр. Халанскій у своїй студиї „Великорусскіе былины кіевскаго цикла". Варшава. 18̃85

склад“ (ст. 2, 136). По думцї Житецького „ледви чи можна сумнївати ся, що творцями дум були люди по части книжні і що вони спосібні були не лиш до засвоєня книжних впливів але й до перерібки їх у народньому дусї“ (ст. 36).

Однакож обговорене поетичного вислову дум у працї Житецького взагалї дуже неповне, може вести до односторонніх висновків. Треба жалїти, що й доси не маємо на сю тему спеціяльного дослїду, на якого потребу вказав Сумцов у своїй розвідцї: „Замѣтки о малорусскихъ думахъ и духовныхъ виршахъ“ (Этнографич. Обозрѣніе XXIV, 79—106). В рамцях отсеї розвідки обмежуємо ся з конечности лиш до кількох помічень, що стоять у близшім звязку з нашою темою.

Проти згаданих поглядів Житецького, який добачає книжний склад у мові й поетичному стилю дум, промовляє передовсім сей безперечний факт, що своїм поетичним висловом думи як найтїснійше вяжуть ся з українськими народнїми піснями. Синоніми, епітети, анафора, епіфора, інверзія, апострофа, порівнаня з запереченем, алеґорія, символи та инші образові форми вислову приходять так само в думах як і в піснях, ба навіть споріднюють українську поезію з піснями инших Словян (як се виказано в студії Мікльошіча „Die Darstellung im slavischen Volksepos“, 1889).

Спеціяльнож у думах розвинені лиш деякі стилїстичні звороти, що хиба виїмково подибують ся в піснях; сюди належить передовсім присудок, зложений з дієслів „мати“, „стати“, „могти“, „бути“ та інфінїтівів, що має в думах дуже широке пристосоване:

Котрий би мог Турчин-яничар сей сон одгадати,
Мог би йому три гради турецькії даровати.

(Самійло Кішка. Антонович-Драгоманов, Ист. пѣсни малорусс. народа I, 209).

А ще став брат старший да середульший до річки Самарки прибігати,
Стала їх темна нічка обіймати.
Став брат старший до середульшого промовляти:

(Утеча братів з Азова. Ан. Др. I, 118).

„Рад би я до тебе у гості прибувати,
То не знаю, де тебе шукати вже й мати“.

(Сестра і брат. Матеріяли до укр. етнол. XIV, 190).

Нехай же я буду сам своєю головою
Чорне море дарувати.

Ніжли я маю много душ, вір християнських
По Чорному морю
Безневинно погубляти. (Ол. Попович. Ibid. 184).

Характеристичне для стилю дум є також плеонастичне уживане спомагаючого дієслова „бути“ у сполуці з індікативом:

Єсть сія галєра не блудить
Ні світом нудить...
...Се єсть давній бідний невольник
Кішка Самійло із неволі утікає. (Ант. Др. Ист. пѣс. I, 218).

Ой не єсть се мене Чорне море потопляє. —
Єсть се мене отцївська-материна молитва карає.
(Ол. Попович. Матеріяли до укр. етн. XIV, 185).

Епічний стиль дум характеризують ось які стало повторювані звороти й описові вислови:

„Обізветь ся словами, обіллєть ся дрібними сльозами“.
„Теє зачуває, словами промовляє“.
„Словами промовляє, сльозами обливає“.
„Добре ти, брате, учини, холодної води знайди“.
„Ой, то добреж ми, брате, учинїмо,
Хоч свого найменчого брата попросїмо,
Нехай наш менчий брат
А ще добре дбає,
Хоч на колїнка уставає.“

Подібні плеонастичні звороти подибають ся також у прозових оповіданях народнїх, н пр.: „возьми тай отвори йому двері“.

До особливостий стилю дум належать також деякі не подибувані в піснях епітети (вовки-сіроманцї, орли-сизокрильцї, сестра-жалібниця, дуки-срібляники), сінонїми (статки-маєтки, кайдани-залїзо, пили-тумани, козацьке-молодецьке, жив-здоров, стеле-покладає, біжить-підбігає) та незвичайні форми, не уживані анї в прозї анї в піснях, як: „уставає“ (= устає), „давае“ (= дає), „будуть запродати“ (= запродадуть).

В усякім разї нема в тих зворотах і формах нїчого такого, що вказувалоб спеціяльно на книжне походжене.

У вступній студії до нашого виданя українських народнїх дум (Матеріяли до української етнольоґії XIII, 1910, ст. XXIII—XXIV) виказано, як велике значінє для віршової будови дум має паралелїзм. На сю стилїстичну форму, яка так тїсно звязує думи з українськими народнїми піснями, Житецький зовсїм не звернув уваги. Паралелїзмом називаємо тїсний внутрішнїй

звязок межи двома або більше стихами чи ґрупами стихів, який проявляєть ся на зверх анальоґічним по значіню укладом слів у рівнобіжних рядках, т. зв. риторичним римом. Той звязок межи паралельними членами може мати двоякий характер:

1) Рівнобіжні рядки зявляють ся при описах, які входять у подробиці, освітлюють предмет із ріжних боків та обрисовують ріжні відтінки одноїж гадки, нераз словами такими близькими по свойому значіню, що межують із тавтольоґією.

Чи ти мені, брате, віри не діймаєш,
Чи ти мене, брате, на сміх підіймаєш?
Чи не одна нас шабля порубала,
Чи не одна нас куля постріляла?

(Самарські брати. Матеріяли до укр. етнол. XIII, 169).

Чи у тебе нічого іспити або іъїсти,
Чи у тебе ні в чому хорошенько ходити?
Чи тебе мирськая старшина не почитає,
Чи тебе козацька громада зневажає?

(Коновченко. Житецький, „Мысли“, 208—20. Порівн.: Ан. Др. И. п. I. 219 стихи 377—81 і 233 стихи 88—94.

Із наведених примірів бачимо. що ся форма паралелізму є випливом одушевленого настрою, коли мова думи стає урочиста і патетична. Паралельно уложені рядки, у яких слова пливуть означеним порядком, роблять вражінє внутрішнього ритму думки, яка удержуєть ся якусь хвилю на однаковій вершині полету, причім і почуванє заховує однакову силу напруженя.

Паралелізм оснований на відтїнюваню одної думки зявляєть ся під впливом поетичного одушевленя також у прозї, особливо в біблїйному стилю та в бесідників.

2) Вивша форма паралелізму основуєть ся на поставленю образів із природи або взагалї із зовнїшного світа поруч проявів внутрішного духового житя людини. Між обома паралельними картинами зявляєть ся звязок ассоціяції, близької анальоґії, що дуже часто скидаєть ся на порівнанє: в природі дієть ся щось подібного. як у души або взагалї в житю чоловіка:

Ой, не шуми, луже, зелений байраче,
Не плач, не жури ся, молодий козаче.

(Лисенко, Збірник укр. пісень І, 69).

Часто буває так, що предмети зовнїшного світа, орґанїчної й неорґанїчної природи, н. пр. явір, калина, голуб, зозуля, гора,

річка, хмара, — набрали в поетичній мові народніх пісень символічного значіня, так що й викликають у душі чоловіка відповідні вражіня (рефлекси) й настрої:

Та й за тучами громовими сонечко не сходить,
За вражими ворогами мій милий не ходить.

(Лисенко: Збірник у. п. III, 39).

Ой у полї билиночка колихаєть ся,
А в шиночку вдовин сину напиваєть ся.

(Лисенко: Збірник у. п. III, 31).

Гей, зійди, зійди, ти зіронько вечірная,
Ой, вийди, вийди, дівчино моя вірная.

Ся форма паралелїзму витворила ся в глубокій старинї на основі анїмістичного світогляду, коли давний чоловік переносив свою свідомість житя на природу, від якої ще не відділював себе і якій не протиставив себе; в слїд за сим, зображуючи картини з природи, сплїтав із ними свої внутрішні переживаня і на відворот[1].

Уклад таких паралель подибаємо дуже часто в лїричних піснях. В думах ся форма паралелїзму являєть ся звичайно в запереченем у першому з рівнобіжних рядків: поет неначе протиставить реальну дійсність, справжнє переживанє людини, якомусь неясному почуваню чи фіктивному образови; його думка по влучному вислову Е. Анїчкова (op. cit.) неначе „бореть ся з анальоґією вражінь, які насувають ся із зовнїшного світа“, поки врештї оптичний привид чи акустична злуда не уступить місця розуміню дійсного положеня:

То не верби луговиї зашуміли,
Як безбожні ушкали налетїли.

(Федір Безрідний. Ан. Др. Ист. пѣсни I, 248).

У святу недїлю не сизі орли заклекотали,
Як то бідні невольники у тяжкій неволї заплакали.

(Плач невольників. Ан. Др И. п. I, 88).

Не ясний сокіл квилить-проквиляє,
Як син до батька до матері з тяжкої неволї в городи християнські
[поклін посилає.

(Плач невольника. Ан. Др. И. п. I. 95).

---

[1]) А. Веселовскій: Психологическій параллелизмъ. Журн. М. Н. Пр. 1898. III. 1—9. Келтуяла: Курсъ исторіи русской литературы. 1896—1906, I. 130—1. Е. Аничковъ: Исторія русской литературы. Москва 1909, I. вип. 3, 198.

Часто подія з людського житя зявляєть ся у протиставленю до двох або трех подібних до себе образків із природи:

> Ой, то не пили пилили, | Не тумани уставали, —
> Як із города Азова із тяжкої неволі | Три братїки втікали.
> (Ан. Др. И. п. І. 127).

> То не сива зазуля кувала, | Не дробна птиця щебетала,
> А не в бору сосна шуміла,
> Як та бідна вдова | — А в своєму домові гомоніла.
> (Матеріяли до укр. етн. XIII. 170).

Виходить так, неначеб у поета справдї чергували ся спершу ріжні неясні враженя, нїби то зозуля кує, птиця щебече, сосна шумить, та по близшому розглядї показало ся, що се вдова так гомонить.

В усякім разї намічені враженя мусять бути дуже подібні, коли можна бути якийсь час у непевности, котре з них правдиве; із наміченя таких подібностий само собою випливає порівнане. Що такий є психічний підклад паралєлїзму із запереченєм, показують отсї вірші колядки:

> Чи мгла, чи вода, чи білі вівцї?
> Нї мгла, нї вода, — все білі вівцї.
> (Ол. Барвінський: Виїмки з устної словесности 1903. 4).

> Що се в полї забілїло? | Ой, чи гуси, чи лебедї?
> Тепер гуси не лїтают, | А лебедї не пливают,
> Татарове полон женут
> (Ан. Др. И. п. І. 287. Б.).

> Ой, братчику Романчику! | Та то в полї не димове,
> Що то в полї за димове? | Нї то вірли крильми бют ся,
> Чи то вірли крильми бют ся | Нї вівчарі з турми гонят,
> Чи вівчарі з турми гонят? | Лиш то Турки й Татарове,
> Ой, сестричко Оленочко, | А всі твої боярове.
> Скажу тобі правду щиру: | (Ан. Др. И. п. І. 298).

Тут непевність і сумнїв що до дїйсного положеня іще докладнїйше висловлені у формі питаня; колиж пропустимо питанє, останеть ся нам висше означена форма паралєлїзму з запереченєм, яку проф. Ом. Огоновський називає еліптичним порівнанєм (Studien auf dem Gebiete d. ruth. Sprache 1880. 211).

В лїричних піснях другий з паралельних рядків найчастїйше передає враженя, рефлексії, настрої, — взагалї душевні переживаня людини, навязані до якогось образу з природи. В **думах** другий рядок зображує звичайно якусь подію з люд-

ського жита, що чим небудь нагадує намічену в першому рядку картину природи. Отже паралєлїзм зводить ся тут до порівнаня із запереченєм, яким послугуєть ся поет із тою метою, щоби тим сильнійше підчеркнути другу картину і звернути на неї особливу увагу слухача.

Часами протиставленє в такій формі паралєлїзму є лиш позірне, а обі картини мають реальне значінє і стоять у причиновім звязку:

Ой, не есть се мене Чорне море потопляє, — (наслїдок)
Єсть се мене отцївська-материна молитва карає... (причина)
(Олексій Попович. Матеріяли до укр. етнол. XIV. 185).

Не есть то нас куля яничарська постріляла, — (наслїдок)
А есть то нас тай отцева молитва покарала... (причина)
(Самарські брати, ibid. XIII. 169.)

В наведених примірах народній поет хоче сказати, що головною причиною нещасної пригоди був родительський проклін, наслїдком якого являєть ся кара Божа: в однїй думі морська буря, у другій турецький напад.

Буває, що й цїлі уступи вяжуть ся з собою на основі паралєлїзму, особливо, коли відповідю на питанє є запереченє, н. пр.:

Питанє сестри: Братїку мій рідненький,
Як голубонько сивенький!
Відкіль же тебе в гості виглядати:
Чи з буйного вітру,
Чи з широкого степу,
Чи з славного війська Запорожа?

Відповідь брата: Сестро моя рідненька,
Голубонько сивенька!
Не виглядай мене нї з буйного вітру,
Нї з широкого степу,
Нї з далекого поля,
Нї з славного війська Запорожа...
(Прощанє козака. Мартинович. Кіевъ. Стар. 1904. II. 300).

Скалозуб питає: Що сія галєра: чи блудить,
Чи світом нудить
Чи много люду царського має.
Чи за великою добичю гоняє?

Відповідь козаків: Єсть сія галєра не блудить,
Нї світом нудить,
Нї много люду царського має,
Нї за великою добичю гоняє.
Се може є давнїй бідний невольник із неволї утікає.
(Самійло Кішка. Ант. Драг. Истор. пѣс. I. 217—18).

Також повторене цілої схеми рецитаційного періоду з відповідними змінами виступає й на тих місцях, де по приказі, просьбі або пораді наступає безпроволочно сповнене висловленого бажаня:

> Козаки панове! добре майте,
> Один другого одмикайте,
> Кайдани із ніг із рук не кидайте,
> Полуночної години дожидайте!
> Тоді козаки один другого одмикали,
> Кайдани із рук із ніг не кидали,
> Полуночної години дожидали.

(Самійло Кішка Ан. Др. И. п. I. 213. Порівн. ibid 214. 215, 216. Утеча братів з Азова, ibid. 115).

Отже наслідком паралелізму являеть ся не лиш анальоґічний уклад слів у двох і більше рядках, але також **схематичний уклад думок у двох або й більше періодах кобзарської рецитації**, що спричинює **епічні повтореня**[1]).

Архаїчною признакою поетичного стилю дум є уміщуване дієсловного присудка при кінці реченя, подібно як у старинній українській прозї. Наслідком рівнобіжного укладу слів у паралельних рядках дієсловний присудок зявляеть ся в кінці 2—3 а нераз 6—10 стихів по черзї: відси береть ся отсе **богацтво одноманітних дієсловних римів**, **таке характеристичне для стилю українських народнїх дум**.

В піснях[2]) ся стилїстична признака не кидаєть ся так у вічі супроти коротких, звичайно двостихових строф, перегороджуваних правильно павзами.

---

[1]) По думцї П. Сокальського (Русская народная музыка, великорусская і малорусская въ ея строеніи мелодическомъ и ритмическомъ. Харків 1888. II 242—3) повтореня і паралелізм випливають із одної фізіольоґічної основи: почуване раз настроєне на звісний лад виявляє собою матеріяльний рух у нервах, який по закону інерції стараєть ся удержатись у своїй релятивній швидкости; оттим то воно не змінясть ся так легко і бистро як думка. Під впливом одушевленя чоловік не лиш у стихах, але і в прозї повторює слова, підбирає до одної фрази другу, подібну по думцї або образови і тим виявляє незмінність свойого настрою протягом якоїсь хвилї. Таке пояснене можна тим краще приложити до одушевленої поетичної мови, бо тут правильність матеріяльного руху в нервах мимовільно переходить і в матеріяльну правильність його вислову в стихах. Таким способом проявляєть ся єдність настрою. що є загальним правилом для творів штуки усякого рода.

[2]) У лїрницьких піснях подибаємо по кільканадцять стихів із однородним дієсловним римом, н. пр. Гнатюк: Лїрники, Етноґрафіч. Збірник II. 50. ч. 24. (десять початкових віршів піснї про Лазаря має однаковий

Наслідком паралелїзму є також звукова подібність або й тожсамість у початкових складах стихів — алїтерація і повторюванє одного або й кількох слів на початку чи при кінцї стихів, — епанафора й епіфора. Паралелїзм стоїть на границї межи незвязаним прозовим стилем і поетичною мовою, що починає проявляти початки ритмічної орґанїзації. Паралельне розложенє слів не тільки, що звязує рівнобіжні рядки звуковою подібностю, аллїтерацією, ассонанціями й римом, але веде також до приблизного вирівнаня сих рядків у числї складів та розміщеню наголосів, однакож усе те лиш у рамцях одного періоду. Тїсне получене двох рядків на основі паралелїзму можнаб уважати початком двостихової строфи, так дуже розширеної в українських народнїх піснях. Та до витвореня строфової будови не прийшло в думах, бо до сього потрібні ще ось які умови:

1) стала форма пісенної мельодії з тактовим укладом і симетричним розложенєм ритмічних мотивів;

2) послїдовне удержанє одного взірця строфи для цїлого тексту піснї.

Тим часом свобідна речітативна мельодія думи не має сих умов: 1) не укладаєть ся в музичні такти, не визначує постійних ритмічних мотивів а тому й не може прийняти сталої форми; 2) хоч поодинокі періоди наслідком паралельного укладу мають доволї симетричну будову, то ся симетрія не повторюєть ся так, як у строфах піснї, не розтягаєть ся поза рамцї одного періоду: в найдовшій думі не знайдемо двох періодів, які виявлялиб зовсім однаковий взорець і покривались би своєю будовою так, як строфи одної піснї. Правда, в думах записаних по фоноґрафу помічаємо взагалї більше правильности у віршовій будові, та і в тих записах не слїдно нїгде складочисленя анї повторюваня одної ритмічної схеми в ріжних періодах.

Паралелїзм — се дуже розширена форма поетичного стилю, що подибаєть ся в поезії ріжних віків і народів, та в українській народній поезії виступає паралелїзм із особливою інтенсивностю, — як справедливою зазначує По-

---

рим). Порівн. М. Сперанскій: Южнорусская пѣсня и современные ея носители. Київ 1904. 33, 40.

Житецький: Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ. Київ 1893. 160.

тебня[1]) — однаково в думах як і в піснях починаючи від найстарших обрядових:

Вже нам голови аж посивіли,
Вже нам бороди аж побіліли,
Та вже нас жони не попріймают,
Та вже нас діти не попізнают.

(O. Kolberg: Pokucie I. колядка ч. 14.)

У весільних піснях часто подибаємо паралєлізм розтягнений на дві більші ґрупи віршів, що виявляють строго переведену до подробиць викінчену схематичність у своїй будові й укладі думок:

Сивая зазуленько!	Красная Маруненько!
Не літай раненько	Не виходи раненько
На яру пшениченьку:	На нове підсіненько
Бо там на тебе	Бо там на тебе
Сивий сокіл засєде,	Сам король засєде,
Згляне тя оченьками,	Згляне тя оченьками,
Пійме тя крилоньками.	Возьме тя рученьками
Занесе в темні лісоньки,	До чужої сторононьки
Межи чорні галоньки:	До чужої матоньки.
Там будеш ковати,	Там будеш плакати,
Нікому не слухати.	Нікому пожалувати.

(Wacław z Oleska: Piesni ludu galicyjskiego 1833. 12. ч. 30. Порівн. ibid. с. 11. ч. 29, ст. 16. ч.40, с. 17. ч. 41. Етн. Зб. XI. ст. 168. ч. 3).

Тут, як бачимо, образови з природи відповідає у всіх подробицях анальоґічний образ із людського житя, а з паралєльного поставленя двох картин виходить прекрасне, широко розведене порівнанє.

Паралєлізм звязує думи не лиш із народніми піснями, але також із устними та літературними творами давнійшої доби, із похоронними голосінями та із „Словом о полку Ігоревім", про що буде мова пізнійше.

* *
*

Думи відріжняють ся від пісень не так морфольоґічними й лексикальними признаками у мові, як радше особливими стилїстичними прикметами складні. Пісений стиль звязкий, схематичний не терпить зайвого слова а для вирівнаня стихів уживає радше партикул без значіня, як: ой, а, та, тай, бай, то, ще, або повторює

[1]) Реценція на збірник Головацького: Отчетъ о XXI. присужденіи наградъ гр. Уварова. Приложене къ XXXVI. т. Записокъ Имп. Ак. Наукъ Nr. 4. Птб. 1880. 144.

якесь слово, а не накопичує висловів подібного значіня, що ослаблювалиб ядерність і силу пісенної мови[1]. Навпаки — стиль дум оповідаючий, широкий, любуєть ся у сінонімних означенях, у широко розвинених зложених і стягнених реченях та періодах, у ріжних описових зворотах: усе те складаєть ся на докладність і плястику зображеня, що єсть уже признакою висшого вироблення епічного стилю. Та при докладнійшім розсліді показуєть ся, що сей стиль глибоко засвоєний українській народній поезії: він розвинув ся в думах при їх свобідній формі речітатіва та не міг розвинути ся у піснях, звязаних тісною, по більшій части двостиховою строфою.

Пригляньмо ся близше періодичній мові дум. Отсе зразок реченя зложеного з кількох рівнорядних речень, що по більшій части лучать ся паралельним укладом слів:

Добре, братїку, вчини,
Через темний лїс ясним соколом перелини,
Через бистрії ріки білим лебедоньком переплини,
Через великі городи сивим голубоньком перелети,
У дворі впади,
Крильця опусти,
Жалібненько загуди,
Добре слово заговори:
Мов моє серце сирітськіє тугу розважає.
(Сестра і брат, Чубинський, Труды V. 468—70).

Часто надибають ся в думах стягнені реченя з одним підметом і кількома присудками, одним присудком і кількома предметами і т. п., н. пр.:

Скажи минї получче бідного невольника доглядати,
З ряду до ряду сажати,
По два, по три стариї кайдани і новиї ісправляти,
На руки на ноги надївати,
Червоної таволги по два дубця брати,
По спинах затинати,
Кров христіянськую на землю проливати!
(Самійло Кішка. Ан. Др. И. п. I. 210—11).

Та сама схема в оповіданю про доверщений факт:

---

[1]) А. Н. Лисовскій: Опытъ изученія малорусскихъ думъ. Полтава 1890. ст, 4.

То ті слуги, Турки яничари, добре дбали,
Із ряду до ряду захожали,
По три пучки тернини і червоної таволги у руки набірали,
По тричі в однім місці бідного невольника затинали,
Тїло біле козацьке-молодецьке коло жовтої кості обривали,
Кров християнську неповинно проливали.

(Плач невольників. Ан. Др. И. п. I. 89).

Межи рівнорядними реченями заходять ріжні відтїнки льоґічного сполученя: звязок протиставний, причиновий, наміровий, услівний і т. п.; отсе н. пр. услівний звязок.

Будем ми, брате, по правді казати,
Буде нас отець-мати проклинати.
А будем ми, брате, перед отцем, перед маткою олгати,
Так буде нас Господь милосердний і видимо й невидимо карати.

(Утеча трех братів з Азова. Ан. Др. И. п. I. 119).

Наміровий звязок:

Ой, то добре ми, брате, учинїмо,
Хоч свого найменчого брата попросїмо,
Нехай наш менчий брат
А ще добре дбає,
Хоч на колїнка й уставає.
В військову суремку
Добре грає-програває.

(Замарські брати Матеріяли до у. е. XIII. 169).

Характеристичне для стилю дум є нагромаджуванє сінонїмів і придатків поясняючих: іменникових, прикметникових, прислівникових із дуже докладним означуванєм прикмет, часу і місця у таких дрібних відтїнках, що не далеко відбігають від тавтольоґії. Отсе примір паралельного зіставленя прислівникових придатків на означенє свобідного житя на родинї в протиставленю до турецької неволї:

Визволи, Господи, всїх бідних невольників
З тяжкої неволї турецької,
З каторги бусурманської,
На тихі води,
На ясні зорі.
У край веселий,
У мір хрещений,
В городи християнські.

(Плач невольників А. Др. И. п. I. 89—90).

„Неволя турецька“ і „каторга бусурманська“ майже покриваютьcя своїм значінєм, так само „мир хрещений“ і „города християнські“.

Прикметникові придатки із значінєм сінонїмів:

Одвідай мене
Бездолную
Й безродную
Й безплеменную
На чужій чужині
При нещасній моїй хуртовині.
(Сестра і брат. Матеріяли до у. е. XIV. 190).

Іменникові придатки у паралельному зіставленю:

Четвертий Ляш Бутурлак,
Ключник галерський,
Сотник переяславський,
Недовірок християнський,
Що був тридцять літ у неволї.
Двадцять чотирі, як став по волї,
Потурчив ся, побусурманив ся
Для панства великого,
Для лакомства нещастного.
(Самійло Кішка. Ан. Др. И. п. І. 209).

Та часто подибаємо в думах також підрядно зложені реченя, коли в залежности від головного реченя виступають побічні: предметові, часові, услівні, причинові, намірові і т. п. Тим способом повстають очерки із доволї скомплїкованою будовою, н. пр. ось який услівний очерк:

Колиб ти свою віру християнськую поломав,
А нашу бусурманську на себе взяв,
Ужеб ти в городї Козлові панував;
Яб твоїх невольників всїх із темниці випускала,
В землю християнськую хорошенько провожала.
(Іван Богуславець. Житецький, Мысли 220—4).

Отсе паралельно зіставлені два услівні очерки, другий в полученю із наміровим реченем:

Турки, каже, Турки яничари
І ви, бідниї невольники!
Котрий би мог Турчин яничар сей сон одгадати,
Мог би йому три гради турецькиї даровати;
А котрий би мог бідний невольник одгадати,
Мог би йому листи визволені писати,
Щоб не мог нїхто нїгде зачіпати.
(Самійло Кішка, Aнт. Драг. Ист. п. І. 209).

Стягнене головне реченє в получению із причиновим і часовим:

Ой, козаки, ви бідниї невольники,
Не лайте мене, не проклинайте!
Бо як буде наш пан турецький
До мечети відїжджати,
То буде менї, дївці бранці,
Марусї попівні Богуславці,

На руки ключі віддавати:
То буду я до темниці прихождати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати.
(Маруся Богуславка. Ант. Драг. И. п. І. 232).

Паралельне зіставлене головних речень у звязку з причиновим:

Та нехай мій батько добре дбає,
Гуртів великих, маєтків, нехай не збуває,
Великих скарбів не збірає,
Та нехай мене, дївки бранки,
Марусї попівни Богуславки,
З неволї не викупає, —
Бо вже я потурчилась, побусурманилась
Для роскоши турецької,
Для лакомства нещасного. (Ibid. 233).

Услівний очерк в полученю з предметовим реченєм:

Колиб я мог добре знати,
Що їх порубано альбо постреляно,
Мог би я в чистому полї тїла шукати,
В чистому полї поховати,
Звіру-птицї на поталу не дати.
(Утеча братів з Азови Ант. Драг. И. п. І. 117).

Навіть приміри т. зв. залежної бесїди [oratio obliqua] подибають ся в думах:

А хиба, брате, так і скажемо:
Що не в одного пана пробували,
Не одну неволю мали
І ночної доби з тяжкої неволї втїкали.
Так ми й до його забігали:
Устань, брате, з нами, козаками, з тяжкої неволї втїкати.
(Утеча трех братів з Азова. Ант. Драг. И. п. І. 119).

Отсеж і єсть та періодична, очеркова мова, не подибувана в піснях а така характеристична для епічного стилю дум. Однакож сї довгі очерки, в яких реченя лучать ся з собою по найбільшій части на основі паралєлїзму, — побудовані легко й прозоро, без тїни якоїсь штучности, без слїду намаганя на книжний лад.

І коли Житецький зводить сей очерковий стиль дум до шкільних, книжних виливів, то й сам собі суперечить, признаючи на інших місцях, що лиш непідроблена щиріість приневолює нас вірити, що сї періоди зложені народом а не написані рукою досвідного стилїста (Мысли 15) і що в думах не подибаємо „анї

одної ноти", яка булаб чужа народньому світоглядови, народнїм почуваням (ibid. 152). Справедливо зазначує Житецький, що навіть по признаню кобзарів „мова дум не є звичайною простою мовою" (ibid. 36). Алеж те саме треба сказати також про мову народнїх пісень, особливож пісень давнїйшого складу: се вироблена довгими віками образова мова із великим багацтвом поетичного вислову епітетів, сінонїмів, порівнань, символів, епічних зворотів і цїлих картин, що повторяють ся, як загальні формули, або loci communes; ся поетична мова доволї далеко відбігає від прозаїчної мови щоденного вжитку. Тільки що в думах ся мова могла вилити ся в широких періодах кобзарської рецитації, не звязаних числом складів, пісенних колїн і строгою симетрією пісенної строфи. Однакож сї довгі періоди, удержані зовсїм в тонї української народньої поезії, в нічім не нарушують щиро народнього складу дум.

Таким способом книжний елємент зводить ся в думах до зовсїм невеликого числа фонетичних признаків, та форм і слів, що увійшли сюди під впливом церковщини; сюди належать:

1) Замість повноголосу в ґрупах *оло*, *оро*, — давнє *ла*, *ра*: поздравляти, златоглави, Цареград, глас; такі прояви подибуємо подекуди також у голосїнях і піснях.

2) Задержанє неперезвученого *о*, *е* в замкнених складах: гріхов, дробними, полуночная (година), мог, грозна, неспособна, лакомство, меж; також і в піснях подибаємо часом неперезвучене *о*, *е*.

3) Ґрупа *жд* місто *ж*, *дж*: пробуждає, нахождали, міждо.

4) Декотрі слова й форми перейняті з церковно-словянської мови або переховані як архаїзми: аще, паче, когда, тогда, персть; воздихає, ізбранний; під нозї, тоє, бездольноє, малоє; іменникові окінченя на *іє*: пересердіє, стираніє, прозваніє і старинні форми конюґацийні: „єсть порубала", „єсть покарала", і т. п.

Подібні слова й форми знаходимо подекуди також у піснях.

Однакож сї признаки книжности могли увійти в мову дум також посередньою дорогою. Тому що засвоєнє рецитаторської технїки разом із грою на кобзї або бодай лїрі та вивченя дум вимагає довшої вправи і спеціяльного таланту, — думи співають лиш професіональні співаки, кобзарі й лїрники.

В репертоар сих народнїх співців увіходять передусїм духовні пісні й псальми, по більшій части книжного походженя,

у яких замітна дуже сильна примішка церковно словянських слів і форм. Отже нема сумніву, що іменно сї релїґійні пісні, живучи поруч із думами цїлі сотки літ в передачі народнїх співців, мусїли мати значний вплив на мову дум, що й виявило ся у висше вказаних признаках книжности. Впрочім можна зауважити, що кобзарі подекуди нарочно підбирають церковно-словянські слова й форми, щоб відповідно до серіозного змісту дум надати їм ще більше урочистої поваги. Колиж думи переховують ся виключно серед професіональних співців, що допускають до свойого круга лише тих із молодшої братії, які перейшли довшу, звичайно трилїтню науку у якогось знаного кобзаря чи лірника, — так бодай було ще в першому десятку нашого віка, — то се мало безперечно великий вплив на чистоту народньої традиції та задержанє її давньої форми. Народнї співцї, привикаючи довший час співати думи по вказівкам своїх майстрів-учителів, у яких вони й проживали на науці, показують ся без порівнаня більше консервативними у зберіганю своїх взірців ніж се буває при передачі звичайних народнїх пісень серед сельського люду. Оттим то думи переховали не лиш у своїй віршовій формі, мельодії й змістї, але безперечно також у мові й стилю багато більше архаїчних признаків, чим приступні для всїх народні пісні, що підлягають нераз великим змінам, вигладжують свою мову і свій стиль, пристосовують ся до новійших часів, до змінених обставин, відповідно до погляду, смаку й почувань широких народнїх мас; сї зміни зазначують ся не лиш у змістї але без сумнїву також у мові давних пісень. У сьому ассиміляцийному процесї грає нераз ролю також розмір пісенний, чого в думах не буває.

Однакож мимо того в старинних піснях обрядових та історичних, особливо тих, що записані від старих людий та кобзарів і лїрників, подибуємо чимало архаїзмів, які ми стрічали і в думах, н. пр. прикметники з давними іменниковими закінченями: біл, сив, молод, ясен, дробен, жив, здоров, і пр. Тим більше не можемо архаїзмів у мові дум пояснювати виключно книжними впливами. Врешті маємо вказівки і на те, що декотрі книжні форми увійшли у виданя дум дорогою давнїх записів, у яких подибаємо чимало ярких промахів проти українського народнього виговору і то не лиш у Цертелева, Лукашевича але подекуди й у Метлинського. Сюди мабуть треба віднести такі фонетичні, морфольоґічні й лексикальні особливости, як: меж, летати, бережком (у Цертелева) дуки-сребряники, Войтенко, окнами

(у Метлинського) мір, гради турецкіе, nom. sg: переяславській, християнській; сквозь хусту, із ног, помеж, пильги, яничаре, коториї, хмельни, Турок яничар в пень рубали, вашей милости, если, поздравляли, (у Лукашевича) і т. п. Ще більше таких форм і слів у рукописи Ламиковського, виданій Житецьким (Мысли 177—245).

Бачимо з того, що й мовою та поетичним стилем думи як найтійснійше звязані із иншими творами української народньої поезії. У відношеню до книжних творів думи стоять у одному ряді й на одному уровені із старшими народніми піснями і хоч по своїй формі, змістови, способови традиції і збереженю архаїчної закраски творять окрему, різко визначену ґрупу, ми не маємо достаточної основи до того, щоб відмовляти їм у мові й стилю признаків щиро-народньої поезії та уважати їх творами напів книжними. Колиж не лише в українських народніх думах, але і в старших піснях — як на се звернув увагу в дискусії фільольоґічної секції Н. Товариства ім. Ш. др. В. Щурат — помічаємо подекуди тенденцію (зауважену також в німецькій устній словесности), зблизити ся висловом до книжної мови, промовляти небуденним а висшим стилем (сюди належать н. пр. деякі польські слова, подибувані часом в гаївках та весільних піснях і обрядових промовах), то се ще не може бути доказом книжного походженя сих дум і пісень.

IV.

Можливість літературних впливів на форму і зміст дум.

Хотячи означити відношенє межи думами і літературними творами середньої доби повинні ми поперед усего вияснити питанє, відки взяла ся форма кобзарських рецитацій та чи стоїть вона у якім-небудь звязку з книжними впливами, особливо з віршевою та пісенною літературою XVI—XVII в.

Уже на перший погляд виявляєть ся значна ріжниця межи думами й віршами у тім, що думи звязані нерозривно з мельодією й інструментальним супроводом, чого нема у віршах, призначених до читаня й деклямації. Серед віршів середньої доби з огляду на форму стиха визначуєть ся кілька версифікацийних типів. В останніх десятиліттях XVI в. появляють ся віршовані описи гербів, присвяти й панеґірики, зложені нерівномірними стихами, без правильних цезур, що роблять вражінє римованої прози, часами із перевагою дієслoвних римів.

як н. пр. чотиростих на герб Львова, заміщений в Адельфотесі 1591:

Знаменіе тезоименитаго князя Лва градъ сей маетъ,
Егоже имя по всей Европіи россійскій родъ знаетъ.
Въ митрополіи киевогалицкой славно пребываетъ.
Егоже вся окрестная страна обогащаетъ.

В. Перетцъ: Изслѣдованія и матеріялы т. І. ч. 1. ст. 6.

Такіж „Вирши изъ старопечатныхъ изданій", ibid. т. I. часть 2. ст. 140—57. ч. 2. з 1593 р.; ч. 3. з 1895 р.; ч. 4. з 1604 р.; ч. 15 з 1619 р.)

Подібні є вірші Лаврентія Зизанія в йогож граматиці з 1596. (В. Перетц: op. cit. т. I. ч. 1. ст. 8.) і Герасима Смотрицького в Острожській біблії з 1581 (ibid. ст. 66—8), хоч у сих слідне вже подекуди змагане до силябічного складу стиха і правильного римованя. Незугарна форма згаданих віршів насуває здогад, що бодай деякі з них можнаб уважати за перші невдатні проби складаня силябічних віршів по латинсько-польським взірцям. Та не можна того сказати про вірші Кирила Транквіліона Ставровецького з йогож „Перла многоцінного" 1646, у якому показуєть ся уже значне літературне вироблене і намірене уживане нерівномірних стихів з дієсловними римами, що своєю формою живо нагадують українські народні думи:

	Число складів:
„Смерти несподівана!	7
Тось мя, богатого пана,	8
Безъ одповѣди нинѣ застала	10
И все красное и любимое моє забрала	15
И на вѣки отъ очій моихъ въ т'мѣ сховала[1]).	15

Подібні вірші, близькі своєю формою до дум, подибаємо в пасхальній драмі про збурене пекла:

Вѣчныи палаци мои попсовалъ	11
И все мое пекло сплюндровалъ	9
И насъ подъ ноги свои бралъ и топталъ	11
И слуги мои миліи всягди порозганялъ,	14
Адама и Єву и всѣхъ святихъ с собою забралъ.	15

Всеж таки сей тип версифікацийний з неозначеним розміром стиха не знайшов ширшого розповсюдженя в українській літературі XVI—XVII. в., не видержуючи порівнаня із більше вироб-

[1]) „Лѣкарство... роскошникомъ того свѣта правдивоє". Порівн. з тогож „Перла" уступ: „Похвала на преславный день Рождества Господа нашего Іисусъ-Христа".

ленoю і загалью уживаною формою силябічного стиха, що своєю будовою підходить близько до українських народнїх пісень.

Нерівномірні вірші зявили ся у нас майже рівночасно з силябічними мабуть під впливом старинної української прози, у якій дієсловний присудок висуваєть ся звичайно на кінець реченя[1]), що й веде за собою місцями появу одноманітних дієсловних римів. Взірці такої римованої прози наводить П. Житецький в „Мыслях" 36—7 і М. Возняк в „Українсько-руськім Архиві" IX. 176.

Коли одушевлений настрій автора починає проявляти ся паралельним укладом слів у рівнобіжних рядках, проза незамітно переходить у вірші, богато красші, як ті, що їх читаємо у висше згаданих описах гербів. Так н. пр. В. Перетц між цінним матеріялом віршовим наводить ось який уступ із „Предмови" до Учительного Євангелія з 1618 р. (op. cit. т. III. ст. 13—14): „Винница Христова.... завше потребуетъ роботниковъ пилнихъ, чуйнихъ и працовитыхъ. Або вѣмъ заросла дикостью лѣторослій своихъ, подъ тѣнемъ ея зміеве плѣжутъ и хитрыи лисеве жирують;

онагры и дикии ослове зеленый виноградъ поломали
и любимую часть Господню в попраніе дали,
добродныи грона сладость свою сховали,
только квасныи и тръкіи пародки въ кутѣ части моея зостали".

Як прозовий стиль з появою паралелізму переходить у поетичну форму, у нерівномірні вірші, — се показують також давні літописи, як н. пр. звісна похвала на побіду князя Острожського над Москалями в битві під Оршею 1515 р. заміщена в короткій Київській літописи (В Перетц: op. cit. т. III. ст. 9.), характеристика князя Романа Галицького в Галицько-Волинській літописи:

„Устремилъ бо ся бяше на поганыя, яко и левъ
Сердитъ же бystъ, яко и рысь,
И губяше (я) яко и крокодилъ,
И прохожаше землю ихъ, яко и орелъ".

Та найкрасше розвинена ся свобідна будова віршова з широким пристосованєм паралельного укладу у „Слові о полку Ігоревім" та в „Слові о Лазаревѣ воскресеніи"[2]). Однакож

---

[1]) Се знаменна признака латинської складні, — звідси й назва „verbum finitum".

[2]) Ів. Франко: Записки Н. Т. і. Ш. 1900. XXXV—VI.

в устній словесности українського народа ся оригінальна форма поетична має за собою богато старшу традицію, що сягає в незапамятні часи передхристіянської доби, як показують похоронні голосіня, споріднені з думами не лиш речітативним характером але й мотивами (про се буде мова в останній части отсеї студії). Нічого подібного не знаходимо в памятниках віршової літератури XVI—XVII. вв., які моглиб мати вплив на думи. Спитаємо тепер: чи тяжкі, панеґіричні вірші з кінця XVI. в.. зложені макаронічною мовою і дуже нескладними стихами без іскри поетичного вітхненя, або пізнійші віршовані твори в роді „Перла многоцінного", зближені до римованої прози, могли бути взірцями роскішної рецитації кобзарської, високо розвиненого поетичного стилю дум? І чи потребували творці дум сягати по чужі народньому смакови й зовсім непоетичні панеґірики й присвяти, коли мали під рукою прекрасні взірці не лиш свобідної форми віршової, але й полученого з нею мельодичного речітатіва у загально звісних поетичних плачах, — похоронних голосінях? Оттим то ми не можемо згодити ся з поглядом проф. В. Перетца, котрий добачає ґенетичну зависимість межи формою українських дум і віршів в стилю Острожської Біблії 1581 р. і „Перла" Транквіліона. (Op. cit. т. I. ч. 1. ст. 80—1).

Впрочім зразки нерівномірного стиха розмірно рідко подибають ся в українській літературі XVI—XVII. в., щоб можна їм було приписувати якийсь вплив на думи, тим більше, що разом із думами старшої верстви мусіли розвинути ся й типові форми кобзарської рецитації певно уже в XVI. в. З тої причини більше правдоподібний здогад, що народні думи могли вплинути на віршову форму деяких літературних творів XVII—XVIII. в., як н. пр. „Перло многоцінное" і „Слово о збуреню пекла". Замітна річ, що нерівномірні стихи стають доволі розширеною формою різдвяних і великодних віршів-орацій з XVIII. в., як показує значна збірка нових текстів сих вірш, оголошених М. Возняком в Українсько-руськім Архіві IX. 1913. ст. 45—84. Їх віршову будову, що нагадує „Слово о збуреню пекла", можемо пізнати з отсих уривків:

Жадной и найменшой дитинцѣ не сфолґовали,
Але всѣх заровно сроґою смертю карали.
Єдних копіями пробивали, а других стинали,
Инших рощибали и конми топтали.
Там матки бѣднии свои шии подставляли,
За дѣточки свои оних катовъ слезне прохали.

Леч тиранове на прозбу их не уважали,
От персий матерних дѣти маленькие отривали.
(Із різдвяної вірші про різню вифлеємських дітий, Возняк op. cit. 50).

Утѣкайте подалеку тои хати,
Бо той чоловік з псами и киемь хочет нас забѣгати.
Я кричу, а он мя кіем стал загрѣвати,
Мусѣлем, панове, на дорозѣ легчи отпочивати.
Ґвалт, ґвалт, люде добрѣ, ратуйте
Або мя старою солониною шмаруйте.
Прошу вас, панове, до доктора мя дайте,
А чейбим до здоровя прийшов, кашѣ з молоком присилайте.
(З великодної вірші, op. cit. 56).

Свобідна форма стиха без означеня розміру та повторюванє одноманїтних дієсловних римів зближує сї вірші до українських народнїх дум; з другоїж сторони стихи у віршах-opaціях бувають переважно довші як у думах, до тогож лучать ся попарно правильним римом, що відріжняє їх від народнїх дум і вказує радше на лїтературні взірці. Монольоґ вертепного Запорожця займає посереднє місце межи свобідною формою висше наведених вірш а правильним силябічним віршовим складом 6+6, 4+4+6, 7+6, н. пр.:

Хоть дивись на мене, | та ба, не вгадаєш,
Відкіль родом | і як зовуть, | нї чичирк, не знаєш.
Коли траплялось кому | у степах бувати,
Той може прізвище | моє угадати.
(К. Ст. 182. X).

В останнїх десятилїтах XVI. в. зявляєть ся в українській лїтературі майже одночасно із висше обговореною формою віршів другий тип версифікацийний: се **поетичні складаня построєні без сумніву по взірцям латинсько польських силябічних віршів із ясно означеною складочисловою схемою, правильними цезурами і двоскладовим римом.**

Отсе зразок силябічних віршів сього покрою із надпису на гробі Сагайдачного.

Ту́тъ зложи́лъ Запоро́зкій | гетма́нъ свои ко́сти,
Пе́тръ Конаше́вичъ, ра́нный | въ во́йнѣ для волно́сти
Отчи́зни, кгди́ нань Ту́рцы | мо́цно натира́ли,
И по́стрелов смерте́лныхъ | ки́лка му зада́ли.
Которы́ми зране́ный | живо́та доко́налъ,
Вѣры Бо́гу и кро́лю | и во́йску дохо́валъ.
(Антон. Драгом. Историч. пѣсни II. 133).

Із римових акцентів, яких місце правильно на передпослідному складі вірша, бачимо також, як сильний був вплив взірців польської мови й версифікації на сї вірші. Такими то силябічними стихами в розмірі 7+6 зложена „Хронольоґія“ Римші в 1581. (В. Перетц: op. cit. т. І. ч. ст. 70—1) ода на герб Сапіги (при Статуті литовськім) з 1588, (ibid. 73—4), вірша на герб Скуминів при Апостолї 1591 (ibid. 74—5) й инші панеґіричні вірші з початку XVII. в. наведені в „Изслѣдованіях и матеріялахъ“ Перетца (т. І. часть 2. с. 147. ч. 7. з р. 1609; с. 147. ч. 8. з р. 1611; с. 154. ч. 11. з р. 1616; с. 155. ч. 13. з р. 1618), а також вірші К. Саковича на похорони Сагайдачного 1622. (Ан. Др. И. п. II. 127—33).

Та побіч сего найбільш уживаного розміру подибаємо уже з початком XVII. в. також инші форми силябічного стиха: 4+6 (В. Перетц: op. cit. т. І. ч. 2. ст. 142. ч. 5. з 1605 р.); 5+6 (ibid. ст. 143. ч. 6. з 1607. р.;) 5+7 (ibid. с. 140. ч. 9. з 1612 р).

В інтермедіях Ґаватовича з 1619 р. подибаємо ось які взірці силябічного вірша:

4+3+6 Ой, матйонко, | матйонко! || тепер же ми ліхо!
Чи біс, чи ліх | чолєвік || управіл мене тихо
В то нéстестє | веліке, || щоб убоство своє
Потóлк, в нивоч | óбротил || те горщочкі моє!

(Збірник фільольоґічної секції Н. Т. і. Шевченка І. Розвідки Драгоманова 179).

4+4 || 4+4: Мури міст | золотиї
Та каменями сажені || дорогими: | суть зелені
Суть білиї, | червениї, || суть блакитні | та сьвітниї
Та і мост єст | там золотий, || Та я собі | перед врoти
Стою, аж там, | викрикают || ангели ті, | же співают
Хороше. Та святих много || стоїт вельми; | ось я того
В небі ся там | насмотрилем || і Господа | там виділем.
(ibid.).

Як бачимо із поданих примірів, силябічні вірші сего типу, призначені для читаня й деклямації а не для співу, дуже часто переносять закінченє реченя і льоґічні перестанки в середину стиха; оттим то закінченє стиха і цезура часто перериває реченє а навіть ґрупу слів, що льоґічно звязані з собою (се т. зв. enjambement). Таким способом граматичне ґруповане частий реченя не сходить ся із симетрією ритмічної канви, чого ніколи не буває у народнїх піснях. Така свобідна, неначе прозова будова реченя у рамцях ритмічної схеми робить

особливий ефект і вказує уже на значне вироблене поетичного стилю.

Від 20-их рр. XVII в. силябічні вірші тої форми щораз то частїйше зявляють ся в українській літературі середної доби а 13-складовий стих 7+6 запановує особливо у драматичній літературі XVIII. в.

Правильне уживане риму в силябічних віршах приводить за собою постійне уміщуване наголосу на передпослїдному складї кождого стиха; відтак зявляєть ся другий постійний наголос серед стиха перед цезурою і вдомашнюють ся тим лекше, що часами обі половини стиха римують ся. Так починаєть ся помалу тонїзація силябічного стиха. У 13- складовому розмірі 7+6 визначують ся найчастїйше три наголоси у першому півстихови а два у другому; 11-складовий стих має звичайно 4 наголоси — по два у кождій ґрупі силябічній. Та се розміщене наголосів не всюди виступає з такою правильностю, щоб можна було підносити його до якоїсь норми, та говорити про тонїчні стопи.

Будова силябічних віршів із складочисленем, цезурами, правильними римами та enjambement-ами — як бачимо — не має нічого спільного із свобідною формою дум, хиба лише подекуди ритмічне чергуване наголосів; та і тут думи ріжнять ся від згаданих творів тим, що мають дуже неоднакове число наголосів у стихах відповідно до їх довжини.

Майже рівночасно із обговореною формою віршовою зявляєть ся в українській літературі середньої доби іще одна відміна силябічного вірша, оперта також на складочисленю, із рівномірностю стихів, правильними цезурами й поділом на дрібні силябічні ґрупи та римом, що виступає не лише при кінцї, але дуже часто і в серединї стихів сполучує силябічні ґрупи. Се вірші зложені правильними строфами, що надають ся не лише до деклямованя але й до співу. Строфа замикає завсїгди окремий образ, закінчену думку, а кожний стих, ба навіть силябічна ґрупа містить льоґічно заокруглену частину реченя, так що цезури сходять ся скрізь із сінтактичним ґруппованем і льоґічними перестанками. В таких віршах речене нїколи не може кінчити ся або починати ся в серединї стиха. Вірші такого складу визначують ся прозорою, легкою й ґраціозною формою, так що подекуди живо нагадують тексти народнїх пісень, неначе булиб зложенї під народні мельодії, як показують отсї строфи з вірша епископа Шумлянського на побіду Собіского під Віднем 1683 р. у розмірі 4(4+4):

Та в неділю барзо рано	Нуте, Ляхи, всї за мною
Всїми труби заіграно,	Скачте щиро, з охотою!
Тяжко з гармат огня дано	Будут Турки утїкати,
Од короля заволано:	А ми будем їх рубати.

А од рана аж до ночи
Не оден там замкнув очи
Й на кровавом полю зостав,
На віки ся з світом розстав

(Записки Н. Т. і. Шевченка XXXIX.)

Що такі вірші писано дійсно по взірцям народнїх пісень, показує т. зв. „Duma kozacka o Beresteckiem zwycięstwie 1651 31. Julij“, зложена — як догадуєть ся др. І. Франко (Студії над укр. народ. піснями 153.) — небавом після битви під Берестечком, під її свіжим вражінєм, а перехована із характеристичною вказівкою: „na te nute: oj postyłbym ja sim ponediłkiw, osmuiu nedilеńku“. Отсе дві строфи із сеї вірші-піснї:

О ріко Стиру, що Хміль за віру,
Скажи ти всему міру,
Ґди в Днїпр впадаєш, оповідаєш
Радость в войни, чи з міру.
Хан наступаєт і помагаєт
Козаком Ляхов бити,
Пѡд Берестечком, малим містечком,
Міліоних кров пролити.

(В. Перетц: Изслѣдованія и матеріялы т. І ч. ст. 95).

Декотрі удачні уступи сеї вірші показують, як справедливо замічає Потебня, що автор умів орудувати народньою мовою та розміром і образами народної поезії[2]). Ся вірша зложена розміром 5+5+7, дуже розширеним в українських народнїх піснях. Замітна річ, що такий розмір подибаємо також в інчих історичних віршах про Хмельниччину, н. пр.:

Глянь, оберни ся, | стань, (а) задиви ся, || котрий маєш много.

(Антонович-Драгоманів: Историческіе пѣсни малорусс. народа II.

Онь глянулъ, якъ звѣръ, | онъ крикнувъ якъ левъ || на жолнірскії слова.

(Ibid. 137).

---

[1]) Сю пісню, записану П. Кулїшем, знаходимо у „Трудах“ Чубинського V. 21: Понедїлковав | сїм понедїлків, || восьмую недїльочку,
Принеси, Боже, | кого менї гоже, || на мою постїлочку.

[2]) Рецензія на збірник народ. пісень Я. Головацького. Отчетъ о XXII. присужденіи наградъ гр. Уварова 1880. 123 і 139.

Вірші сего покрою мають зовсім таку саму будову стиха і строфи, як українські народні пісні і нема сумніву, що вони складали ся у значній части під впливом української народньої поезії, під мельодії народнїх пісень. Те саме можна сказати про пісні книжного походженя, яких так богато у співанниках XVII—XVIII. в. і то не лише світські, але й релїґійні пісні, як н. пр. звісна коляда із вертепної драми:

Нова рада стала,
Як на небі хмара.
Над вертепом звізда ясна
На увесь світ осияла.

Оттим то богато з тих пісень, що також своїм змістом і тоном відповідали духови народньої поезії, перейшло в уста сільського люду і стало народнїми піснями. Будова пісень, складаних письменними людьми, хиба тим відріжняєть ся від щиро-народнїх пісень, що у них подибають ся часто довші, скомплїковані строфи, зложені із 10 і більше віршів, а рими правильнїйші, як у народнїх піснях, сполучують не лише стихи, але й ґрупи силябічні в середині стихів частїйше, чим у народнїх піснях. Ясна річ, що вірші й пісні з такою строфовою формою стоять по свойому складу іще дальше від дум, чим народні пісні.

Ми вже висше згадали, що від риму починаєть ся визначуванє постійних наголосів у силябічних стихах, у яких проявляєть ся подекуди й виразна тонїзація під впливом взірців латинсько-польської поезії і наслїдком пісенних мельодій, до ритму яких достосовуєть ся розміщуванє наголосів у текстах. (Ф. Колесса: Ритміка українських народнїх пісень Льв. 1907 ст. 243). Та від тих проявів ритмічности далеко ще до такого виразного визначуваня тонїчних стіп, яке помічаємо в латинських гимнах релїґійних середнїх віків:

Dies irae, | dies illa
Solvet seclum | in favilla
Teste David | cum Sybilla.
Quantus tremor | est futurus,
Quando iudex | est venturus
Cuncta stricte | discussurus.

(Гимн з XIII. в. E. Koch.: Geschichte des Kirchenliedes 1866 ст. 125).

У в. руській лїтературі уже з початком XVIII. в. появляють ся перші взірці метро-тонїчної верси-

фікації, занесені сюди пастором Ґлюком і маґістром І. Паусом в перекладах евангелицьких релігійних пісень з німецької мови. (В. Перетц: Истор.-литер. Изслѣдованія и Матеріалы т. III. Спб. 1902).

Мабуть під впливом сих перекладів приходить Тредяковский на думку, впровадити сю нову форму віршованя, як своє відкрите, до в. руської літератури. (Новый и краткій способъ къ сложенію россійскихъ стиховъ 1735 і 1752.), хоч сам він впевнює, будьто би знайшов тонічні стопи: трохиї, ямби і пр. у в. руській народній поезії. (В. Перетц: op. cit. т. III. ст. 49—51, 67—9). Тим часом принцип тонічної стопи зовсім чужий як московським так і українським народнім пісням; довго не міг він прийняти ся і в українській літературі, у якій що-йно в останніх десятках XVIII. в. зявляють ся вірші построєні на тонічних стопах:

Родивсь Христос, Адам гуляє,
Є нова свитка і кожух
І Ева в плахті похожає
І знов радіє дух.

Та сї складаня розмірно пізної доби не станемо притягати до пояснюваня дум.

Із сего короткого огляду бачимо, що ритмічного речітатіва, розвиненого в думах, ніяк не можна звязувати із ріжними формами стиха, які проявила богата віршова й пісенна література середньої доби. З тих віршових форм, так само як і з строфої народньої пісні, ніяк не могла розвинути ся кобзарська рецитація, що виявляє про себе зовсім окремий тип версифікації, основаної на мельодичному речітатіві.

*

* *

На скільки вірші й думи мають спільні основи у свойому історичному підкладі, змісті, тонї і загальному настрою, — розяснене сего питаня сподївалиб ся ми знайти у студії Житецького тим більше, що робить він далеко йдучі висновки про залежність дум від віршової й пісенної літератури середньої доби. Тим часом Житецький обмежуєть ся загальними зближенями і далекими анальоґіями та не займаєть ся виказуванєм близшого спорідненя в мотивах, яке дійсно звязує декотрі думи з віршами, хоч се найкрасше відповідалоб провідній ідеї його студії; з другоїж сторони

він притягає до порівнаня без розбору всілякі віршовані твори з середини й другої половини XVIII. в., ба навіть вірші з тонічним устроєм стиха, що по формі, змістови й часови не мають нічого спільного із думами, як справедливо зазначив проф. Соболевскій у своїй рецензії[1]). Притім Житецький говорить про думи, як якусь одностайну й однородну цілість, не уважаючи на великі й очевидні ріжниці, що заходять межи думами старшої і пізнійшої формації. Оттим то студія Житецького вимагає не лише провірки але й доповненя саме у сьому напрямі, який він вказав.

Думи старшої верстви своїм змістом, мотивами й поетичними образами тісно вяжуть ся із українськими народніми піснями, і стоять у такому самому відношеню до літератури середньої доби, як народні пісні (се виказано в II. і III. частинї нашої студії). Навпаки, думи новійшої верстви реалїстичним характером зображеня, сатиричним, насмішливим тоном, ба навіть темами й мотивами справдї нагадують подекуди книжні твори XVII—XVIII. в. як вірші, пісні, декотрі драми й лїтописи. Розгляньмо близше се відношенє.

Порівнуючи думи про Хмельниччину із сучасними віршами про Жовтоводську битву (Антонович-Драгоманів, Историч. пѣсни млр. н. II. 135—6), битву під Корсунем і полоненє Потоцького (ibid. 137), неволю польських гетьманів (ibid. 137—8) і відісланє польських бранців у Крим (ibid. 138) — бачимо, що одні й другі мають одна-ковий історичний підклад. Спорідненє виступає тут також у оброб-леню згаданих тем, та у насмішливому, сатиричному тонї, що характеризує однаково думи й вірші в описах погрому гордої шляхти й жидів та їх втеки з України. Хоча думи складали ся серед козаків а вірші виходили головно із шкільних кругів та з поміж українського духовенства й інтелїґенції то згадане спорідненє могло зявити ся наслїдком спільного радісного настрою зєдиненої української суспільности, що почула свою солїдарність і силу, скинувши із себе тяжке ярмо чужого утиску й покоривши гордих гнобителїв. Думи і вірші про Хмельниччину не лише насмішливі, але й ті, що визначують ся поважним, елеґійним характером, вяжуть ся ще й тим із собою, що в одних і других проглядає більше або менче виразно відчуванє переломового моменту, вели-

[1]) Живая Старина 1893. I: 249—53.

кої соціяльної революції, як се показує найкрасше отсей зазив до Потоцького, перехований в літописи Єрліча:

Глянь, оберни ся, встань(а) задиви ся, котрий маєшъ много,
Же ровний будешъ тому, въ кот(о)рого не маєшъ ничого
Бо той справуєть, що всім керуєть; самъ Богъ милостиве
Всі наші справи на своій шалі важить справедливе.
Глянь, оберни ся, стань задиви ся, котрий високо
Умомъ літаєшъ, мудрості знаєшъ широко, глубоко.
Не попсуй мозку, мудруй по-трошку, въ собі обачай ся;
И тих рада не лиха, що ходять з-тиха, и тихъ поражай ся.

Автор сеї вірші, навіть неприхильний козакам, належав мабуть до української православної шляхти, був зажурений її долею і писав під безпосередною грозою народнього повстаня, як показують отсї вірші:

...Мій Бога въ серцю, а не май в-легце шляхетскои крови.
...Жони и діти где ся мають подіти нашии, а потомъ
Гди нас молодці тии запорозці набавлять клопотомъ?
Глянь, оберни ся, стань задиви ся, що ся діє з нами,
Поручниками и ротмистрами, польськими синами.

Треба було справді потрясеня всіх основ тодішного суспільного ладу, щоби чоловік із шляхотської сфери так отверто й енерґійно накликував можного польського маґната та ще й начальника воєнної сили до поміркованя й суспільної справедливости:

Глянь-оберни ся, стань-задиви ся, и скинь з серця бути,
Наверни ока, котрий з Потока іде ку Славуті (Дніпру).
Невинннии души берешъ за уши, вольность одіймуєшъ;
Кволя не знашъ, ради не дбаєшъ, самъ собі сеймуєшъ.

У сих віршах сильно зазначене спочуване для людської кривди і бажане суспільної справедливости, подібно як у думах про жидівські надужитя та про утиски після Білоцерківського мира. (Антонович-Драгоманів Ист. п. м. н. II. 111). Автор вірші розумів добре, що огнем і мечем не можна завести ладу на Україні:

Бо тежъ рицери и кавалери передъ тимъ бували,
Тимъ воёвали, одъ тогожъ меча сами поумірали.

У сучасній вірші про Берестецьку битву („Ой, ріко Стиру“) читаємо:

Хан згоду радил та непорадил: козаки войну любят;
Ой, Каземіру, юж тобі міру з козаками не будет.

Вислід боротьби дуже непевний і вічно не можна воювати; тому ж красше вдати ся в переговори з козаками і заспокоїти їх справедливі жаданя:

Глянь-оберни ся, стань задиви ся, видишъ людей много;
Чи ти воюєшъ, чи имъ зголдуєшъ, бо то въ рукахъ Бога!
Чини трактати, а кажи брати гроші за заслуги,
Бо то єсть здавна заслуга славна запорозького люду.

(Із рукопису XVII. в. Літоп. Єрлїча. Ант.-Драг. И. п. II. 139). Свідомість того, що на очах тодїшної суспільности прокидав ся із стихійною силою великий соціяльний переворот, знаходить собі зовсім ясний вислів у висше наведеній вірші. Ся свідомість проглядає виразно також в інших сучасних віршах із сатиричною закраскою, як також і в думах; хоч тут відповідно до характеру сатири вона не доходить до позитивного сформулованя, то тим яркійше зазначуєть ся у зображеню неґативних сторін польсько-шляхотського ладу на Українї. Силою контрасту траґічне положенє, у якому знайшла ся всевладна до недавна шляхта разом із Жидами, визиває гумор та іронїю у зображеню віршів і дум. Одні й другі однаково зсаджують „мостивих панів" із їх високого педесталю, говорять до них, як до рівних.

Та кромі отсеї спільности загального характеру у підкладї й тонї знаходимо чимало подібности між думами й віршами про Хмельниччину також у мотивах, поетичних образах і вислові. Тут належить передусім 1) нарікане на утиски й здирства шляхти та Жидів-арендарів. Автор вірші про Жовтоводську битву (Ант.-Драґ. И. п. 135—6) звертаєть ся до польського маґната ось із якими докорами:

Чи не ти, Степанку-сараче,
Одъ козаківъ горачи,
Не тись бравъ имъ хутори?
Єсть инші теперъ пори!

Заждай юнаківъ (т. є. козаків) въ табори,
Готуй деньги за хутори.
Южъ не будешъ ихъ хати
Поганцямъ оддавати,

Не будешъ пересудівъ брати,
А ні ихъ воювати
Милішъ вамъ жиди збойці,
Ніжъ запорожці молодці.

Також в думах, подібно як у висше наведених віршах, економічний визиск висунений як головна причина повстаня, та докори звернені тут головно до Жидів, хоч вони були лише посередниками в експльоатації українського люду:

Тогдї Ляхи чогось догадались,
На Жидів нарікали:
Гей, ви Жидове,
Поганські синове!

На що то ви великий бунт, тревоги зривали?
На милю по три корчми становили,
Великиї мита брали — і т. п.

(Дума про Корсунську битву. Ант. Драг. И. п. II. 34).

Утиски української людности Жидами-арендарями виповнюють зміст окремої думи (Ант.-Драг. И. п. II. 20—30):

...Як у землї кралевській та добра не було:
Як Жиди-рандарі
Всї шляхи козацькі заорандовали,
Що на одній милї
Да по при шинки становили.
Становили шинки по долинах,
Зводили щогли по високих могилах.
І ще то Жиди-рандарі
У тому не перестали:
На славній Українї всї козацькі торги заорандовали.
Да брали мито-промито: —
Од возового
По пів-золотого,
Од пішого пішениці по три денежки мита брали,
Од неборака-старця
Брали кури да яйця...
...Тодїж Жиди-рандарі
На славній Українї всї козацькі ріки заорандовали.
...На славній Українї всї козацькі церкви заорандовали.

Одначе і в думах зазначено, що Жиди здирали українську людність на те, щоб виплачувати непомірні „одкупи" і „рати" панам:

Як зажурилась та й заклопоталась бідна вдова;
То не бідна вдова, — то королевська земля:
Що стали Жиди великий одкуп давати —
Стали один од одного на милю оранди становити...
Як іде український козак, то й корчму минає,
А Жид вибігає, та українського козака за чуб хватає,
Та ще його двома кулаками по потилиці затинає:
Козаче-левенче! За що я буду Ляхам рату платити,
Що ти мимо корчми йдеш,
Та й корчму минаєш? (Ант. Драг. И. п. II. 25).

Тепер прийшло ся неправно награбане добро грішми окуплювати:

А тепер ви тії скарби збірайте,
Та Хмелницького їднайте! (ibid. 34).

Потреба грошевого окупу зазначена і в висше наведеній вірші про Жовтоводську битву. Слова вірші про віддаванє козацьких хат „поганцям" нагадує нарікане козаків у думі:

На що ти на нас такий ясир послав?
Ужеж тепер ми нї в чому волї не імієм;
Ляхи, мостивії пани, од нас ключі поодбірали
І стали над нашими домами господарами.
(ibid. 111, 113–14).

2) Оборона православної віри, очищенє України і прогнанє польської шляхти й Жидів за Вислу, — се також мотиви, що приходять однаково в думах і в віршах, як показує отсе зіставленє:

Честь Богу хвала! на віки слава війську днїпровому,
Що із Божои ласки загнали Ляшки къ порту Вислянову,
А родъ проклятий жидівський стятий, чиста Украина,
А віра святая въ цілі зостала — добрая новина.

Сї рядки у вірші, що звеличує побіду козаків (Ант.-Драг. И. п. II. 140), живо нагадують анальоґічні уступи думи, як н. пр. часто повторювані зазиви Хмельницького, щоб

„За віру христіянську одностайно стати“.
....„Руський отчинаш читайте,....
Віри своєї христіянської у поругу вічні
[часи не подайте!
(Ант. Драг. И. п. II. 47. Порівн. ibid. 13, 14, 15, 23, 112).

Широко і з гумором змальована в думі утеча Жидів; прогнанє чужинців визискувачів зображене як великий успіх народного повстаня:

Тогдї то Хмельницький на славну Україну
[прибував,
Нї одного Жида-рандаря не застав.
(Дума про жидівські погроми 1648. Ан.-Драг. И. п. II. 23).

По свідоцтву дум утікачі мали одно бажанє, щоб їх бодай із душею пущено за Вислу:

Тогдї то Ляхи козаків рідними братами узивали:
„Гей, козаки,
Рідниї брати!
Колиб ви добре дбали,
Да нас за річку Вислу хоть в одних сорочках
[пускали! (ibid. 112).

Луччеб, козуню, могли мої очі на потилиці стати,
Так би я міг ізза річки Висли на Україну поглядати
(Дума про повстанє після Білоцерківського мира ibid. 115).

...Тогдї то Жиди-рандарі
Горким голосом заволали:
„Ей, Полоняне, полонянська громада!

Колиб ви добре дбали,
Од Польщі ворота одбивали,
Да нас за Вислу річку хоч у одних сорочках пускали!
Тоб ми за річкою Вислою пробували,
Да собі дітей дожидали,
Да їх добрими ділами наущали,
Щоб на козацьку Україну і кривим оком не поглядали!"
(Дума про жидівські погроми. Ibid. 24).

3) В закінченю вірші про побіду козаків із літописи Єрліча (Ант.-Драг. И. п. II. 140) читаємо ось що:

Богъ би указавъ и війську подавъ, аби имъ справовавъ,
Ажеби покорнихъ одъ рукъ онихъ гордихъ аби рятовавъ
Учинишъ, Боже, всімъ намъ гоже, аби булавою —
Войсько теє славне всіму світу явно за його головою!

Подібним прославленєм Хмельницького закінчена й дума про Хмельницького й Барабаша:

„Дай, Господи, щоб ми за твоєї голови пили й гуляли,
А неприятеля под нозї топтали,
А віри християнської на поталу в вічний час не подали!"
Да вже тогдї вуони померли,
А їх слава не вмре, не поляже.
Утверди, Господи, люду царського... (Ант. Драг. И. п. II. 14—15. Порівн. ibid. 8).

4) У згадках про битви на Жовтих Водах і під Корсунем є також чимало стичних точок межи думами і віршами; у одних і других зазначено два моменти: а) окружене і знищене польського війська; б) віддане польських полонених Татарам. Отсе зіставлене анальоґічних уступів:

...Гетманчику-небоже!
Не туди на Запороже!
Не найдеш гараздъ шляху
У Сидоровимъ байраку.
...Волять татарскои юки,
Ніжъ козацкої руки.

(Із вірші про Жовтоводську битву. Ант. Драг. И. п. II. 135).

Зараз синачка, свого єдиначка, шлеть на Жовтую Воду.
Тамъ на большую и на горшую собі и всімъ шкоду.
Бо скоро стали Ляхи подле Плавли, зараз поскочили
Хмельничики, ординчики обозъ заточили,
А скоро привернули, заразъ огорнули, роскопали моцнии вали,
Однихъ постреляли, другихъ порубали, третіхъ
[живцемъ въ орду по-оддавали.

(Із вірші про дві битви: Жовтоводську і Корсунську. Ант. Драг. И. П. II. 137).

Оба висше згадані моменти підчеркнені також у думах:

> Оттогдіж то козаки, друзї - молодцї, добре дбали,
> Од сна уставали,
> Руський очинаш читали,
> На лядськиї табури наїжджали,
> Лядськиї табури на три части розбивали,
> Ляхів, мостивих панів, у пень рубали,
> Кров їх лядську у полї з жовтим піском мішали.

(Дума про Хмельницького й Барабаша, Ант. Др. И. П. II. 7. Порівн. ibid. 14).

Хмельницький говорить до Потоцького, спійманого у битві під Корсунем:

> „Гей, пане Потоцький!
> ...Хиба велю тебе до рук кримському хану дати,
> Щоб навчили тебе кримські нагаї сирої вобилини жовати!"
>
> (Ibid. 34).

Сам Потоцький по переданю думи ось як пише про сї подїї до Василя Лупула:

> „Бо дав ся минї гетьман Хмельницький гаразд добре знати:
> У первій войнї
> На Жовтій Водї
> Пятнадцять моїх лицарів стрічав,
> Не великий їм одвіт оддав:
> Всїм, як галкам, з пліч голівки поздіймав;
> Трох синів моїх живцем узяв.
> Турецькому султану в подарунку одіслав;
> Мене, Івана Потоцького,
> Кроля польського,
> Три днї на прикові край пушки держав,
> Анї пить минї, ні їсти не дав.
> То дав ся минї гетьман Хмельницький гаразд добре знати,
> Буду його во вік вічний памятати.

Дума про похід в Молдавію. Ант. Др. И. П. II. 102.

5) Кромі того подибаємо в думах чимало дрібнїйших рисів і зворотів, до яких знаходять ся паралелї у віршах н. пр. аллюзії до назвиска Хмельницького, званого межи козаками „Хміль" у звязи із варенєм пива, що символїчно зображує заведене колотнечі межи козаками й Поляками; прозиванє панів куркоїдами і т и., на що уже Житецький звернув увагу.

Протиставлене у віршах смирних „Русаків", яким „Бог дав" покорити „гордих Поляків" нагадує подібні вислови у думах: „руський очинаш читайте"...

„Щож то в вас гетьман Хмельницький, Русин,
Всю мою землю волоську обрушив“. (ibid. 102).

Нема сумніву, що знайшлоб ся ще більше тих стичних точок, колиб ми розпоряжали більшим числом віршів з часів Хмельницького. Та вже і се зіставленє дум про Хмельниччину із кількома недовгими сучасними віршами показує, як богато спільного мають одні і другі у свойому змісті. Однакож при тім усім не маємо ніякої основи до впевнюваня, що сю спільність треба пояснювати виключно залежністю дум від віршів або навпаки: по нашій думці споріднене вийшло головно із одногож історичного підкладу і однакового настрою, хоч не виключений також взаїмний вплив дум на вірші і віршів на думи.

*

* *

Та замітна річ, що й пізнійші твори української літератури з перших десятиліть XVIII. в. виказують також чимало спільних признаків із думами; однакож сю спільність треба інакше оцінювати, як у обговореній ґрупі віршів, складаних під безпосереднім вражінєм воєн Хмельницького, може рівночасно з думами. Не маючи заміру анї спромоги подрібно розбирати тут сего питаня, доторкнемо ся лише найважнійших його точок.

Думи про Хмельниччину по свойому історичному підкладови підходять подекуди близько до козацьких лїтописів з початку XVIII. в. І так в думі про Хмельницького й Барабаша оспіваний давний переказ про хитрощі Хмельницького, якими він роздобув від Барабаша королївську грамоту, щоби нею покористувати ся до викликаня козацького повстаня: ся дума аж до подробиць згоджуєть ся із оповіданєм про сю подію у лїтописах Величка й Грабянки, яке виявляє признаки історичної новелї.

Д-р І. Франко подав у своїх „Студіях над українськими народніми піснями“ повне зіставленє історичних жерел, що доторкають ся сеї теми; на тій підставі можемо собі відтворити літературну історію переказу про Хмельницького й Барабаша, який склав ся по всякій правдоподібности ще за часів Хмельниччини. Уже найдавнїйші жерела (Твардовскі 1660, Пасторій 1652 і 1680, Шеваліє 1663, Коховскі 1683, реляції московського уряду з 1647—8, Самовидець) подають відомосги про таємні зносини короля Владислава IV. з козаками, яких хотів він спонукати до зачіпки з Туреччиною; декотрі жерела згадують навіть про лист

короля до одного козацького старшини (Темберскі — по 1660 р.) чи прямо до Хмельницького (Ґрондскі 1676) з якимись обіцянками для козаків; сей лист мав Хмельницький затаювати через пів року (Мещерскій, Климов 1648).

Сам Ґрондскі (Historia belli cosaco-polonici 1676) подає на основі оповіданя Стан. Любовіцкого з 1655 і Ів. Виговського з 1656 р., що король посилав канцлєра Оссолїньского і згаданого Любовіцкого з тайним порученєм до козаків, щоби заохотити їх до нападів на турецькі краї; при сїй нагодї мав король переслати хоругов і військову булаву Хмельницькому та назначити його гетьманом. Сю хоругов, булаву і листи королївські, привезені Оссолїньским, показував відтак Хмельницький на козацькому зібранї, на якому піднято думку оружного повстаня.

Сучасний Хмельницькому Стан. Темберскі, професор краківської академії, у першій частинї своїх Annales, написаній по р. 1660., оповідає, що Хмельницький особисто скаржив ся перед королем на своє покривдженє від Чаплїнського; при тій нагодї король приєднав Богдана для свого пляну — викликати війну з Турками і передав через Хмельницького унїверсали до козацького старшини, Хведора Піровського, в справі списаня козаків у реєстр для приготованя війни із Турками. Опісля Хмельницький, задумавши підняти козацьке повстанє, викрав сї унїверсали у підпоєного Піровського.

В історії Хмельниччини Веспазіяна Коховского (Annalium Poloniae ab obitu Vladislai IV. climacter primus 1683) являєть ся вперве Барабаш як полїтичний противник Хмельницького; він уговкує юрбу і відстрашує козаків від бунту ось якими словами: „Заклинаю вас святою вірою і вашими дітьми,... відкиньте всякі новини, що принесуть нещастє, а держіть ся старого та безпечного“. Ся характеристика Барабаша відповідає словам, які вкладає йому в уста народня дума:

Ей, пане куме, пане Хмельницький, пане писарю військовий!
На що нам з тобою королевські листи у двох читати,
Нащо нам козакам козацькі порядки давати!
Чи не лучче нам із Ляхами, мостивими панами,
З упокоєм хлїб сіль по вік вічний уживати?

(Ант. Драг. И. П. II. 4).

Хмельницький зображений у Коховского як чоловік неспокійної, бунтівничої вдачі. Барабаш, запрошений до Хмельницького в куми на хрестини, гине убитий в сварцї із якимсь козаком; вину сего убийства приписує Коховский Хмельницькому, що мовляв

нарочно стягнув до свого дому і підпоїв Барабаша. Замітна річ, що й по зображеню думи Барабаш зове Хмельницького кумом і гине опісля з руки Хмельницького (Ант. Др. И П. II. 8, 14). По оповіданю Коховского Хмельницький, увязнений на приказ Конєцпольского під закидом підбурюваня козаків та відданий під домашну сторожу до Кречовського, використовує підпоєнє свого інвіґілятора й утїкає на Запороже.

В лїтописи Самовидця переказ про роздобутє королївських листів Хмельницьким являєть ся уже вповнї розвинений: Хмельницький, послуючи від козаків у короля разом із значним козаком переяславським Іваном Ормянчиком, „упросили писмо албо привилей на роблення челновъ на море, мимо вѣдомость гетмановъ коронныхъ, що и одержавши тое скрито держали отъ полковниковъ въ Переясловлю". Після покривдженя Чаплинським Хмельницький „старался фортелемъ, жебы тотъ привилей, данній отъ короля его милости на робленнє чолновное волное козакомъ достати, що и доказалъ: бо маючи въ дому своемъ у гостяхъ того Ілляша Ормянчика переясловского и у оного вывѣдавши ся о схованню того привилея, упоивши оного, ключъ у пяного узявши, послалъ своего посланця по тотъ привилей, данній отъ короля его милости, Владислава IV., которій оному и привѣзлъ его посланець И такъ зъ онимъ привилеемъ Хмелницкій за пороги поишолъ и козакомъ ознаймилъ, же на волности козацкіе мѣетъ привилей отъ короля его милости; до которого много войска козацкого почало ся горнути". (д-р Франко, Студії 277).

З того бачимо, що в історичних жерелах, які сягають часів Хмельниччини, знаходимо вже усї мотиви думи про Хмельницького й Барабаша, а саме:

1) Антаґонїзм межи Хмельницьким і Барабашем на полїтичному підкладї; 2) королївські листи і їх затаюванє; 3) підпоєнє Барабаша чи другого козацького старшини; 4) викрадене ключа у підпоєного; 5) роздобутє листів хитрощами; 6) утеча Хмельницького на Запороже; 7) смерть Барабаша з вини Хмельницького.

Ясна річ, що так само дума про Хмельницького й Барабаша як і дотичне оповіданє в лїтописах Величка і Грабянки опирають ся на давній козацькій традиції, яка переходила в лїтописи з устного переказу і то від осіб близьких до Хмельницького; так н. пр. Ґрондскі користуєть ся до історії Хмельниччини оповіданями Стан. Любовіцкого і Ів. Виговського, Величкож опирає свої відомости про Хмельниччину на записках Самійла Зорки, що по його свідоцтву був

писарем і секретарем Хмельницького від першого його побуту в Січи в груднї 1647 р. Томуж не бачимо тут належної основи до того, щоб можна було думу класти в залежність від лїтописів з початку XVIII. в. Д-р Ів. Франко у своїх „Студіях про українські народнї пісні" 326 доходить до висновку, що у найдавнїйшому варіянтї думи про Хмельницького й Барабаша по запису Цертелева треба бачити „шановну памятку кобзарської творчости з другої половини XVII. або з початку XVIII. в , незалежну від тих конструкцій оповіданя про Хмельницького й Барабаша, які бачимо у Величка та Лукомського". Чому саме треба би сю думу відсувати аж на початок XVIII. в. — сего д-р Франко не пояснює. Два ширші варіянти сеї думи по записам Кулїша й Іващенка (Анг. Драг. И. П. II. 3—8, 10—15) оспівують також смерть Барабаша і битву на Жовтих Водах (д-р Франко відносить сей опис до битви під Корсунем) та роблять вражінє компіляції. Д-р Франко добачує в сих варіянтах вплив оповіданя Величка „а власне в тім, що Хмельницький посилає до Барабашихи кромі ключів також перстїнь і шовковий платок, зняті з пяного Барабаша". Однакож більше правдоподібний здогад, що ся подробиця із дум увійшла в лїтописне оповіданє.

У тій звязи треба згадати, що також історична драма Теофана Трофимовича „Милость Божія, Украину отъ неудобъ носимыхъ обидъ лядскихъ чрезъ Богдана Зиновія Хмельницкаго, преславнаго войскъ запорозкихъ Гетмана. освободившая и дарованными ему надъ Ляхами побѣдами возвеличавшая, на незабвенную толиких его щедротъ память репрезентованная въ школахъ кіевскихъ 1728 лѣта" (Ант.-Драг. И. П. II. 141—166) — деякими мотивами підходить близько до дум про Хмельниччину. Ось які знаменні слова вкладає автор в уста Хмельницького:

...Чого намъ не дѣлають ляхи изъ жидами!
Честь и славу въ нивочто нашу обращаютъ,
Козацкое потребить имя помышляютъ. (Ант. Др. 142).
....Коль тяжко угнѣтили
Бѣдную Украину тыми очковыми
Поемищизнами тыми, тако жъ роговыми.
Повымышляли къ тому уже и ставщизны,
А при иныхъ поборахъ и сухомельщизны.
Власное наше добро въ очахъ передъ нами.
Арендуютъ и въ своемъ невольни мы сами.
И уже по времени а ни дѣтей родныхъ,
Ни женъ власныхъ нашихъ намъ не будетъ сво-
[бодныхъ.

Что жъ говорить о иныхъ бѣдахъ нашихъ болшихъ?
Что о безчестіяхъ и укоризнахъ горшихъ?
Козака и за жида не важатъ: милѣйшій
Имъ жидъ, нежели русинъ, и весьма честнѣйшій.
Съ жидомъ они ѣдятъ, пютъ, бенкеты справляютъ,
А козака бѣдного за нѣзащо маютъ.
И что горше: которымъ поклонъ отдавали
Турки и Татаре, а многи не востали
Никогда же, егда разъ наклонили выи,
Нынѣ, срамно и казать, нынѣ сами сіи
Жидамъ кланяются, и шапку въ рукахъ носятъ
Передъ ними, и ихъ як пановъ якихъ просятъ
(Ibid. 145—6).

Ся промова своєю протижидівською тенденцією живо нагадує декотрі уступи із дум про шляхотсько-жидівську господарку на Україні, виарендовуванє жидам шинків, торгів, мит, рік а навіть церков, про високі оплати, накладані жидами-арендарями на українську людність та їх знущанє над козаками:

Тоді то жид-рандар єтиха підхождає,
Козака за патлї хватає.
То козак на жида-рандаря скоса, як ведмідь, поглядає,
Іще жида-рандаря мостивим паном узиває:
„Ей, жиду, каже, жиду рандаре,
Мостивий пане!
Позволь минї на річцї утя вбити,
Жінку свою з дїтьми покормити". (Ант. Др. И. п. II. 22).

В драмі Трофимовича, подібно як у думах, з насмішкою згадуєть ся про утечу панів, про намаганє Хмельницького прогнати польську шляхту й жидів-арендарів з України аж за Вислу:

Кто коня, кто шабли, кто узды, кто кульбаки,
Кто воза, кто хомута, а кто и собаки
Или чего иного кто тилько дорвался,
Якъ найскорѣй за Вислу знову поспѣшался
Не отягощенъ ничемъ... (Ibid. 152. Порівн. ibid. 143, 153, 164).

До тих спільних мотивів, що споріднюють згадану драму з думами, треба зачислити й зазиви до оборони православної віри:

Только вы всѣ въ единъ гуж со мною тягните,
А отчизни и вѣры своей не дадѣте
Православной до конца отъ нихъ пропадати
И козацкой на вѣки славѣ исчезати. (Ibid. 147).

Тут належить також вислов радости по причинї побіди Хмельницького:

О едина похвала наша, о Богдане,
О дивный въ Гетманѣхъ, ты нашъ Вельможный пане!
Радуется о тебѣ Россія Малая,
Веселитжеся купно и Церковъ святая.
....Словомъ единымъ сказать: якъ Вкраина стала
Толикая въ ней радостъ еще не бывала. (Ан. Др. II. 157).

Однакож усї тії мотиви ярко зазначені також у обговоренїй ґрупі віршів з часів Хмельниччини. Що більше: подібні нарікання на кривди козаків, податкові утиски, надужитя арендарів, розпаношене жидів і пониженє козаків та мужиків подибаємо в історичних жерелах з часів Хмельниччини, починаючи із зазивних листів Хмельницького.

Ось що говорить про жидівські утиски сучасник Поляк, безіменний автор мемуарів, виданих Л. Вуйціцким[1]) під р. 1640. нарікаючи на старостів і панів-дідичів: „Вони накликали Жидів і всї доходи без виїмки віддали їм в аренду, в тім числї і церкви, ключі від яких переховували ся у Жидів; хто бажав вінчати ся або хрестити дитину, той повинен був платити данину Жидови арендареви“.

Григ. Кунаков, що на порученє царя Олексїя Михайловича мав московському урядови подавати відомости про козацько-польську війну, ось що говорить у своїй записцї. „Да черкасомъ (укр. козакам) же де сверхъ того было разореніе отъ жидовъ, которые держали въ ихъ мѣстехъ отъ пановъ аренды. И тѣ де жиды ихъ. черкасъ, грабили и наругались надъ ними всячески: только который черкашанинъ укуритъ вина, или сваритъ пиво или медъ. не явясь жидомъ. или противъ жида учнетъ говорить. не сняв шапки, и жиды де за то, спримѣтываяся къ нимъ за посмѣхъ, ихъ грабили и разоряли, животы отъ ихъ отнималы и жонъ и дѣтей въ роботу имѣли насильствомъ“[2]). Сї сучасники говорять майже буквально словами дум. Також Самовидець, перечислюючи народні кривди, що спричинили повстанє Хмельницького, сильно підчеркує козацькі зажаленя на польські та жидівські утиски на Українї перед Хмельницьким:

...„А в містах від Жидів така була кривда, що козакови в своїм домі не вільно було для своєї потреби держати

[1]) Pamiętniki do panowania Zygmunta III. Władysława IV. i Jana Kazimierza... Варшава 1846. I. 245, 255).

[2]) Акты Юж. и Запад. Росс. III. 278.

ніякого напитку, не тілько меду, горілки або пива, але навіть і браги. А котрі козаки ходили за Пороги на рибу, у тих на Кудаці відбирали десяту рибу на комісаря; а полковникам треба було дати окремо, а окремо сотникови і осаулови і писареви, так що козацтво дійшло до великого вбожества.. Се було з козаками, а над наспільством.... були великі вимисли від старостів, їх намісників та Жидів. Бо самі державці не мешкали на Вкраїні, тілько держали уряд і тому мало знали про кривди посполитих людий а хоч і знали, бували засліплені дарунками від старостів і Жидів-арендарів"[1]). Наводимо сї виписки в тій ціли, щоби показати, що не потрібно шукати за мотивами дум із їх протижідовською тенденцією аж у пізнійших творах української літератури XVIII. в., коли усе те знаходимо уже в памятниках з часів Хмельницького, які без сумніву черпали також з народньої традиції, як се потверджує згідність дум про Хмельниччину із сучасними віршами та історичними жерелами.

Замітна річ, що протижидівська тенденція, лише слабо зазначена у віршах з часів Хмельниччини, виступає в сучасній польській літературі богато сильнійше, як у думах про жидівські погроми 1648 р. На се звернув увагу д-р В. Щурат у розвідці „До української пісні про Жидів" (Літературні начерки. Льв. 1913. 77—84), ілюструючи свої погляди розбором поеми Я. Кміти з 1648 р. „Kruk w złotej klatce abo żydzi w swiebodnej wolności Korony Polskiej". Справедливо замічає д-р Щурат: „Дума дише ненавистю до Жидів. То правда. Але та ненависть не є така сліпа, як в польського поета. В думі основа єї передовсім соціяльна, реальними відносинами оправдана. Релігійна ненависть не знаходить собі в ній таких драстичних виразів, як в польській поемі, що використовує всякі середновічні забобони і сплетні про ритуальне убійство християнських дітий, про осквернювання св. Евхаристії і т. н. будячи нині несмак у читача" (ст. 81.[2]). Ось як малює згадана поема розпаношене Жидів:

Żyd miód warzy, Żyd piwo, Żyd gorzałkę pali,
Żyd kramarzem, towarem, tak jako chce, szali,
Żyd na mycie, Żyd na cle, Żyd i na arendzie,
Żyd bezpiecznie tuż obok przy Panięciu siedzie.

---

[1]) Користуємось перекладом д-ра Франка. Студії 387.

[2]) Польська література з антисеміцьким характером зазначила свій вплив на творах Й. Голятовського н. пр. „Мессія правдивий".

Ba jużci Pacierze, metale przedają
I też obrazy, w ktorych Chrystusa urągają.
Hej dla Boga, którym to wiedzieć przynależy,
Zakaście tego, a Żyda wsadźcie do wieży.
Przed Żydem chrześcianin zdjąwszy czapkę stoi,
Mościwa mu kłania się, kortezye stroi.
Dać z checią na arendę Żyd Panu pieniędzy,
A jego poddanych przywiedzie do nędzy.

Таким самим аґітацийним протижидівським змістом визначуєть ся й поема „Satyr Podgórski“ з 1654., якої автор докоряє Полякам, що не гонять Жидів, та ще допускають їх до зарібків і почестий:

„A wy, co Żydy za faktory macie
A przez nie wierne Boże uciążacie —
Już Żyd arendarz, sekretarz, dworzanin,
Milszy blużnierca wam, niż chrześcianin“.

(В. Щурат op. cit. 82).

Хоч наведені уступи живо нагадують анальоґічні вірші дум про Хмельниччину, то хибаж можемо на тій підставі говорити про ґенетичну залежність дум від польської віршової літератури?

Спільність у загальному тонї й мотивах, яка споріднює думи про Хмельниччину із українською віршовою лїтературою тогож часу і протижидівська тенденція, що звязує декотрі думи навіть із сучасною польською лїтературою, — се також доказ, що думи складали ся на реальному підкладї в слїд за описаними подїями, се доказ, що в думах знайшли свій вислів сучасні настрої, бажаня й сподїваня широких кругів, та найактуальнїйші питаня тодїшньої доби. Згідність драми „Милость Божія“ із думами показує хиба лиш те, що Трофимович знав попри инших жерелах також думи про Хмельниччину.

З инших творів драматичних хиба ще вертепна драма підходить подекуди до дум пізнїйшої верстви гумористичним зображенєм Запорожця, Поляка і Жида. Козак Голота і Ґанжа Андибер, — се неначе прототипи вертепного Запорожця, який промовляє насмішливим тоном згаданих дум; його монольоґ також своєю свобідною формою віршовою близько підходить до народнїх дум. Слова Запорожця:

„Да як я лук натягну, брязну тетивою,
То мусить з поля втікать хан кримський з ордою“ —

вказують безперечно на старинність сего монольоґу, що зложив ся правдоподібно під впливом народнїх дум. Пісня Запорожця: „Та

не буде лучче та не буде краще, як у нас та на Україні" нагадує анальоґічні натяки дум і віршів з часів Хмельниччини про очищенє України, відки сей мотив міг увійти до вертепної драми. У тій звязи треба згадати ще й різдвяні та великодні вірші-орації, що манєрою пародії сходять ся подекуди із думами про Голоту, Ґанжу Андибера і Козацьке житя. Таку схожість добачуємо н. пр. у гумористичному описї дряної одежі, якою неначе хвастає школяр:

Справилем бил собѣ хороший даламан,
А коли ся бувало в него уберу, то хожу як пан.
Локот по шелюгу, а еще тонким едвабом ушита,
Кудабися скруз ню подивив, то рѣдким вѣтром подшита.
Петлицѣ з ледом з морозом оздоблено,
А сподокъ дрижаном слѣчне украшено.

(М, Возняк: Нові тексти різдвяних і великодних вірш-орацій. Україньско-руський Архив. IX. 1913. 49. Порівн. ibid. ст. 55).

Тут напрошуєть ся порівнанє із анальоґічним уступом думи про Голоту:

Правда, на козакові шати дорогиї —
Три семирязї лихиї:
Одна не добра, друга не гожа,
А третя й на хлїв не згожа.
А ще, правда, на козакові постоли вязові,
А унучі китайчані —
Щирі жіноцькі рядняні;
Волоки шовкові —
У двоє жіноцькі щирі валові.
Правда, на козакові шапка бирка,
Зверху дїрка,
Травою пошита,
Вітром підбита,
Куди віє, туди й провіває,
Козака молодого прохоложає.

(Ант. Др. Истор. пѣсни I. 168—9).

Се споріднене віршів із думами стає тим замітнїйше, коли зважимо, що вірші-орації також своєю формою нерівномірних стихів близько підходять до дум. (Н. пр. Укр. Архив IX. ст. 47—84. чч. 1, 7, 13, 35, 37). Та що ся форма могла ще в XVII. в. вдомашнити ся у гумористичних віршах-ораціях — показує мональоґ вертепного Запорожця.

Із наведеного зіставленя показуєть ся, що лише думи пізнїйшої верстви, які обіймають приблизно третину усїх дум, справді підходять своєю історичною осно-

вою, мотивами, способом зображеня і тоном до декотрих памятників української лїтератури другої половини XVII. і початку XVIII в., однакож се споріднене корінить ся у спільній традиції та не дає належної підстави до односторонних висновків у ґенетичному напрямі про лїтературне походжене народнїх дум; признає се подекуди й Житецький: „Як пояснити сю згідність у тонї і навіть у словесних образах межи думами і віршами? Тяжко відповісти на се питане за недостатком хронольоґічних даних про появу сеї або тої думи, сеї або тої вірші. Можна допускати певно взаїмний вплив одних творів на другі, не менше правдоподібне й те, що один спільний настрій був причиною тої спільности“. (Мысли 124). Як могли козацькі лїтописцї покористувати ся давнїйшими віршами про Хмельниччину а навіть вплїтати їх у своє оповідане, так само могли вони й инші українські письменники підлягати впливови української народньої поезії і спеціяльно народнїх історичних дум; сеж було зовсїм природне у тім часї, коли переписувано так богато співанників із народнїми піснями, коли складано й вірші по взірцям народнїх пісень.

Повстаня дум про Хмельниччину не можемо надто далеко відсувати від історичних подій, що дали їм підклад, бо історична пісня чи дума лише тодї може прийняти ся і спопуляризувати ся в народї, коли оспівана подія живо ще удержує ть ся в народнїй традиції, коли живуть ще люди, що її памятають. Яким способом в 50—60 лїт після смерти Хмельницького моглиб зложити ся піснї чи думи про Хмельниччину, перейти в народ, та ще заінтересувати широкі круги, — се булаб загадка не до розясненя.

В усякім разї важний є факт, що обговорена спільність історичного підкладу і мотивів, якнебудь будемо її пояснювати, споріднює лише новійшу верству дум із лїтературними творами, отже не дає ніяких вказівок на походжене (ґенезу) старшої верстви дум і самоїж форми кобзарських рецитацій. Впрочім се показало ся наглядно у результатах студії П. Житецького, що взагалї прибільшив значінє лїтературних впливів на думи.

„Владиміръ" Теофана Прокоповича.

Написав *Ярослав Гординський.*

V. Ґенеза траґедокомедії „Владиміръ".

Значіннє траґедокомедії Прокоповича „Владиміръ" і її вплив на дальші поколїння лежить у тих нових і свіжих елементах, які він вніс в українську драму й у тім, що Прокопович стояв у тісному звязку з драматичною традицією на Україні й тільки розвивав її дальше, але не зривав з нею. Без того — так сказатиб, еволюційного елементу — не міг би Прокопович стати для будучини української драми тим, чим він став. Тому без виясненя звязку „Владиміра" з попередною лїтературою України годї булоб зрозуміти відповідно сей твір і не далось би визначити йому місце в історії української драми. „Зрозуміти лїтературу часів Петра Великого не можливо без близшого познайомлення з лїтературою XVII віка. Не при Петрі і не в найблизший до нього час пробудились у... лїтературі нові початки й повіяв свобідний дух XVIII віка" — говорив ще в 1859 р. Тіхонравов[1]). Що-йно поглянувши з того боку на Прокоповича, зможемо оцінити степень його самостійности й його заслуги для будучини. Але того мало. Українська драма стоїть у такому близькому звязку з иншими европейськими лїтературами, що її не можливо розглядати, полишивши їх на боцї. Тому другим важним завданнєм буде тут визначеннє відношення „Владиміра" до европейської драми. Вкінцї годї оминути й питаннє про закінченнє „Владиміра" в відношенню до цілої особистости Прокоповича, тим більше, що, як ми бачили, подає се питаннє причину до неодного непорозуміння, що кидає не все правдиве світло на його характер і лїтературну дїяльність.

[1]) Н. С. Тихонравовъ: Вступительная лекція. (Сочиненія, II, ст. 7. Статя появила ся зразу в 32 ч. „Московскихъ Вѣдомостей" 1859 р.)

Тому возьмемо ся тепер до обговорення ґенези „Владиміра“, при чім будемо звертати увагу передовсім на що йно зазначені питання.

„Владиміра“ виставили 3 липня 1705 р. „благородні російські синове“, вихованці Києво-Могилянської академії, в тій же академії. Тут був від давна звичай виставляти шкільні драми[1]). Митроп. Евгеній каже, що се діяло ся передовсім у часї трех маєвих рекреацій[2]), але всї відомі доси київські драми з часу перед „Владиміром“ виставляли ся в инші місяцї. З семи відомих київських драм до 1705 р. виставлено 4 в страсну пятницю, одну в день царських іменин 17 марта 1673 р., а про одну не знаємо, коли її виставляли, бо про неї заховала ся тільки загальна згадка[3]). З инших київських драм аж до 1762 р. тільки 2 драми виставляли ся в маю, а саме: „Іосифъ патріарха“ 25 мая 1708 р. і „Трагедокомедія, нарицаемая Фотій“ Ґеорґія Щербацького 18 мая 1749 р. Але вже Петров завважав недокладности в оповіданню митроп. Евгенія й поясняє, що він говорив хиба тільки про епоху Єлисавети Петровни, коли то шкільні драми виставляли студенти київської академії також і в часї трех маєвих рекреацій. І дальше оповіданнє про театральні вистави київських студентів належить приняти з деякими обмеженнями[4]).

В часї згаданих реакреацій — оповідає митроп. Евгеній — виходили всї ученики, учителї й посторонні гостї для забав на гору Скавику (Щекавицю) поміж яри, при урочищі, називанім Глубочиця, що знаходить ся в західній стороні Києва-Подола. Се глубокий провал поміж кудрявським підвисшеннєм і скавицькою горою. Починаєть ся від Подільської площі, називаної Житнім Торгом, там, де гора Скавика підходить своєю полуднево-східною стороною близько до гори Киселївки. Там усї забавляли ся ріжними іграми, а студенти співали канти. Учитель поезії був обовязаний писати для таких прогульок що року драми, а инші учи-

---

[1]) Лазар Баранович пише в однім листї до Мелетія Дзїка, що він виступав колись у траґедії в ролї Йосифа, а Сафонович у ролї Венямина. Було се з кінцем 30-их або з початком 40-их рр. XVII в. (Петровъ: Кіев. Акад., ст. 17 і 104—105; Рѣзановъ: Школьныя дѣйства, ст. 54. Докладнїйше про згадану Барановичем драму — першу київську шкільну драму, про котру маємо вістку, гл.: Петровъ: Очерки, ст. 73—74.

[2]) Тихонравовъ: Сочиненія, II, ст. 124.

[3]) Петровъ: Очерки, ст. 73—74 і 103.

[4]) Петровъ: Очерки, ст. 393—394.

телї дїяльоїи. Так розвивала ся київська шкільна драма свобідно під відкритим небом, як середновічна містерія західної Европи з того часу, коли вийшла з під опіки церкви[1]). В тім описї маємо подану й сценерію „Владиміра". Прокоповичеву драму виставляли також під отвертим небом[2]) і I, II й V дії стають нам зрозумілі тільки тодї, коли будемо мати образ сеї околицї перед очима. Можна уявити собі, як ефектовно могла виглядати на такім тлї тїнь Ярополка! Серед таких обставин була й легка зміна декорації, бо її доповняла фантазія видцїв.

„Владиміра" виставили „благородні російські синове". Такий або подібний додаток мають звичайно київські драми[3]) Тими „благородними" синами називано молодцїв із козацького роду в супротивности до дїтий міщан і селян. Такі драматичні вистави вимагали часто коштовних декорацій і тодї треба було відкликнути ся до жертволюбивости богатших учеників, котрих за се відзначувано участю в виставі[4]). А що між видцями появляли ся часто високо поставлені особи, отже такі драматичні вистави були одним із важних способів притягання синів аристократії до шкіл.

„Владиміра" виставлено з нагоди відвідання Києво-Могилянської Академії гетьманом Іваном Мазепою. Вказує на се понад усякий сумнїв титул драми в К., де сказано виразно: нинѣже... привѣтствующой .. Іωанна Мазепи". При тім названа київська академія Могило-Мазеповіянською, а гетьмана признано великим ктитором того заведення. Також видно се із вступу й закінчення, де говорить ся про заслуги Мазепи на тлї просвітнім, церковнім і військовім. Виходить, що 3 липня 1705 р. гетьман Іван Мазепа був у Києві. Було се підчас війни Росії із Швецією. Ще 11 падолиста 1699 р. почали ся між царем Петром I і польським королем Августом II переговори в справі союза проти Швеції. Король зобовязав ся склонити до війни з Швецією Річ Посполиту, а цар мав йому дати військову підмогу. Війну справдї почав

---

[1]) Тихонравовъ: Сочиненія, II, ст. 124—125 і Примѣчанія, ст. 20.

[2]) Idem: ст. 135.

[3]) Драма „Алексѣй, Божій человѣкъ" була виставлена „чрезъ шляхетную молодь студентскую въ Колегіуму Кіево-Могілеанскому"; драми: „Царство натури", „Свобода", „Мудрость предвѣчная", „Торжество Єстества", „Іосифъ патріарха" виставили „благородні російські молодцї"; почавши від драми „Милость Божія" 1728 р., пропускає ся звичайно сей додаток.

[4]) Петровъ: Очерки, ст. 80.

1700 р. польський король у Лівонії, а в лютім 1701 р. згодив ся цар із королем на формальний союз проти Швеції)[1].

Гетьман Іван Мазепа мав на приказ царя посилати польському королеви підмогу[2]). В звязку з тим дістав Мазепа від польського короля ордер Білого Орла[3]). Вже перед тим одержав він від царя крім инших коштовних подарунків ордер св. Андрія Первозванного й тому він названий у нашій драмі кавалєром того ордера. Стало ся се в січні 1700 р., коли гетьман прибув на призив царя в Москву з почотом 48 осіб. У Москві принято його незвичайно ласкаво. Йому зявили признаннє за заслуги, які він положив протягом 13 літ і за важні успіхи у війні проти турецького султана й кримського хана. Передовсім були важні його подвиги над Дніпром, що покінчили ся здобуттєм пяти турецьких міст. За се одержав Мазепа від царя згаданий ордер. Був він другим кавалєром того ордера після Ґоловіна[4]). Сей ордер віднято в Мазепи 5 жовтня 1708 р., коли відступив від царя Петра І. Відбуло ся се дуже по театральному. Уладжено шафот із шибеницею. На шафот піднесено куклу, що мала зображати Мазепу, в андріївській ленті. Опісля вийшли на підвисшеннє Меншіков і Ґоловкін та розірвали кавалєрський патент. Потім прочитано довге письмо, в якому вичислено добродійства царя для Мазепи й його невдяку. Вкінці зірвано з кукли ленту, кат закинув на неї шнур і повісив на шибениці[5]).

Як бачимо, Мазепа був у Петра I в ласках, а хто посилав донос на гетьмана, того звичайно видавано йому самому для покарання. Такими полишили ся ті відносини й у 1705 р.[6]), тим більше, що він тепер прислужив ся цареви своїм походом проти шведського короля й його союзника Станіслава Ліщинського. В часі того походу загостив гетьман також до Києва й відвідав академію. Так стають нам зрозумілі похвали Мазепи як полководця й оклики Прокоповича в епільозї драми:

„Нѣкій левъ ярится и на мужа силна
Ногти остритъ. Но ярость твоя есть бездѣлна,
Звѣрю гордый!“

---

[1]) Н. И. Костомаровъ: Собраніе сочинеиій. Т. XVI. Спб. 1905. Мазепа, ст. 520.

[2]) Idem: ст. 519.

[3]) Idem: ст. 523.

[4]) Idem: ст. 483.

[5]) Idem: ст. 642.

[6]) Idem: ст. 533.

Той лев — се шведський король Карло XII. І дальше відзиваєть ся автор до українського гетьмана:

„Поспѣшно, о вождю великій,
Поспѣшно иди: будетъ свирѣпій и дикій
Хищникъ раздранъ отъ тебе и издшетъ вскорѣ,
Ты же наречешися отъ всѣхъ Самсонъ вторій".

Надії Прокоповича не сповнили ся; Мазепа вкінці получив ся з шведським королем.

Але Прокопович вихваляє не тільки воєнні подвиги Мазепи. Він називає його великим добродієм київської академії, котрій навіть надає його імя, ставлячи гетьмана на рівні з великим основником академії Петром Могилою, а дальше вихваляє побожність Мазепи й його ревність для православної Церкви.

І справді Мазепа виявляв нераз ділом глибоке привязаннє до православної української Церкви й зробив богато для піднесення українських шкіл, української літератури й штуки. Неодно мала йому завдячити й київська академія. Що правда, Костомарів добачає і тут скриті наміри Мазепи, бо — по його гадці — „так очевидне благочестє й ревність для православних храмів нищило силу ворогів Мазепи, котрі представляли його в своїх доносах Поляком, що потайки сприяв польським завітним намірам і тільки на зверх видавав із себе руського чоловіка" [1]). Але відомо, що Костомарів не все оцінює вірно поступки Мазепи. Факти показують нам, що Мазепа був визначним діячем на просвітно-релігійній ниві України. Причини того належить шукати передовсім у його любови просвіти й науки і в тих нитках, що вязали його з рідним краєм.

Ось важнійше з діяльности Мазепи на тім полі. Ще в 1689 р. дістав він грамоти на села Остроч і Ядлівку в баришівськім повіті переяславського полка й відступив їх зараз на удержаннє дзвіниці при Києво-Печерськім монастирі [2]). В тім часі був він також покровителем літератури на Україні. По його рекомендації привозили 1688 р. старці Києво-Миколаївського монастиря в Москву збірник проповідий Антона Радивилівського „Вѣнецъ Христовъ", а старці Печерського монастиря книгу „Вѣнецъ отъ цвѣтовъ духовнаго винограда печерскаго" й піднесли дві ті книжки цареви й цариці [3]). Що до проповідий Радивилівського, то саме

---

[1]) op. cit., ст. 481.
[2]) Idem: ст. 408.
[3]) Idem: ст. 409.

1688 р. московський патріярх Йоаким, довідавши ся, що в Києві приготовляєть ся виданнє „Вѣнця Христового“, заборонив друкувати сю книгу без свого перегляду. Та про те „Вѣнецъ“ випечатано ще й із згадкою про патріярше благословеннє[1]), а навіть він дістав ся в Москву, де його розхвачувано в поодиноких зшитках. Із поручення гетьмана Мазепи прислала київська Лавра „Вѣнецъ“ ще 1688 р. на царський двір намісником Іссакієм Кокоревичем і соборним старцем Антоном Почекою. Антін Радивилівський прислав до того відповідне письмо[2]). В 1688 р. привезли також в Москву печерські монахи Паісій, Йоіль, Іраклій, Ілля й Трифілій письмо печерського архимандрита Варлаама Ясинського з його стихотворним твором „Вѣнецъ отъ цвѣтовъ духовнаго вертограда“[3]).

Стояло се у звязку із заходами Варлаама Ясинського, щоби помирити ся з Москвою, при чім помагав йому гетьман Мазепа[4]). Крім того вислав десь у тім часї Ясинський ще й друге посольство в Москву, зложене з ієромон. Кирила Филимонова й Сили Жулавського, що привезли нову чолобитню Ясинського з просьбою потвердити права Києво-Печерської Лаври на ставропігію й деякі маєтности[5]). Сю чолобитню з датою 18 січня 1688 р. писав архимандрит Варлаам Ясинський у Батурині, здаєть ся, за порадою ново вибраного гетьмана Івана Мазепи. Просьба мала успіх, бо за нею послїдував ряд відповідних царських грамот[6]). Крім того приїхав у Москву 1688 р. глухівський священик Атанас Заруцький із книгою „На похвалу великихъ государей“, котрий заявляв у чолобитні князю Ґалїціну, що до тепер писав коротко, але хотїв би писати обширнїйше „лѣтописецъ о родствѣ ихъ царскихъ величествъ“; на сю ціль просив він о лїтописи[7]). Заруцький привіз із собою й письмо гетьмана Мазепи до князя В. В. Ґалїціна, де його поручено як людину гарного життя й учену. Про книжку Заруцького, зложену в похвалу царя, озвав ся прихильно Лазар Баранович і ин. Автор хотїв би її надрукувати, але ґетьман не смів дати дозволу й післав його в Москву, щоби Заруцький до-

---

[1]) За се одержали архимандрит Києво-Печерської Лаври Варлаам і митрополит Ґедеон від патріярха виговір.

[2]) Харламповичъ: Малороссійское вліяніе, ст. 446—447.

[3]) Idem: ст. 447.

[4]) Титовъ: op. cit., ст. 327—328. Згаданий твір Ясинського відомий тільки з наголовка.

[5]) Idem: ст 329.

[6]) Idem: ст. 286—289 і 329.

[7]) Костомаровъ: op. cit., ст. 409.

повнив свій твір московськими літописами й дістав дозвіл печатання. Мазепа подарував Заруцькому за се село Чарторию й просив на се царського потвердження. Із пізнійшої чолобитні самого Заруцького довідуємо ся, що його книга, написана 1688 р., називала ся „Мысленный рай“ і що дозволено її печатати в українських городах. Заруцький дістав за неї також дворянство, але гетьман відобрав у нього і грамоти й книгу й велів їх спалити, а там відняв у нього (він був тоді новгородським протопопом) й добра. А ще 1689 р. Мазепа, як згадано, сам брав Заруцького до Москви й особисто старав ся о літописи для нього[1]). В 1688 р. прибув з Мазепою до Москви також Дмитро Туптало Ростовський, що привіз туди початок своїх житій Святих[2]).

Мазепа заступав ся також за православну віру. І так пр. з нагоди заключення союза між царем Петром І. і королем Августом II. в 1701 р. жалував ся гетьман на Поляків, що вони проти договору перемінили багато православних церков на уніятські й віддали минулого року львівську церкву уніятам[3]).

Загалом церковні справи України лежали гетьманови на серці. І так у марті 1698 р. поновив він давні старання про установлення переяславської еп. катедри, представляючи, що новий епископ потрібний митрополитови до помочи й що для нього заложено вже в Переяславі церкву. В 1700 р. став переяславським епископом Захар Корнилович Козачинський[4]). Про се відновлення переяславської епархії й про епископа Корниловича згадує Прокопович у епільозі „Владиміра“[5]). Ново вибраний київський митрополит Варлаам Ясинський дістав завдяки його заходам право називати ся ексархом московського патріярха. Також одержав тоді митрополит потвердження попередніх грамот на маєтности Софій-

---

[1]) Харламповичъ: op. cit., ст. 417—418.

[2]) Idem: ст. 452.

[3]) Костомаровъ: op. cit., ст. 520—521.

[4]) Харламповичъ: op. cit., ст. 248—249. Пригадаю, що в 1698 р. митрополит Варлаам Ясинський був старим і немічним чоловіком. (Титовъ: op. cit., ст. 451).

[5]) Тихонравовъ: Сочиненія, II. ст. 150. До сеї події відносять ся слова Прокоповича:

„Здѣ ино чудо вижду: аки бы забвенній,
Аки не бывшій, еще давно поверженній
Престолъ переяславскій и лежавшій долѣ
Возстаетъ уже красно; на томъ же престолѣ
Посажденъ бысть мужъ нѣкій честенъ, добронравенъ,
Древнымъ онимъ пастиремъ ревностію равенъ“.

ського митрополичого собора. У тім самім році заходив ся гетьман коло того, щоби українське духовенство конче взяло участь у виборі нового патріярха[1].

Між Мазепою й Варлаамом Ясинським бачимо дружні відносини вже в тім часї, коли Ясинський був архимандритом. По смерти митроп. Ґедеона Четвертинського 1690 р. повів гетьман справу так, що київська митрополія дістала ся Варлаамови[2]). По виборі поручав гетьман перед московським правительством нового митрополита своїми письмами[3]) й виявляв йому на кождім кроцї прихильність.

Після Ясинського став архимандритом Києво-Печерської Лаври бувший ґенеральний суддя Вуяхевич. По його постриженню випросив гетьман Мазепа полишеннє за ним його давнїйших маєтностий. Так само за вставленнєм гетьмана дістав жалованні грамоти на монастирські маєтности ігумен Києво-Миколаївського монастиря Йоасаф Кроковський. Кроковський був також щирим приятелем Мазепи. В присутности гетьмана вибрано його 1697 р. архимандритом Києво-Печерської Лаври. Новий архимандрит богато трудив ся коло піднесення Лаври передовсім після 1703 р., коли то Лавру знищив великий пожар. У всїх тих заходах помагав Кроковському Мазепа щедрими датками. Дня 19 жовтня 1707 р. вибрано Кроковського не без впливу Мазепи київським митрополитом[4]). Був він ним до 1718 р. Ся приязнь із гетьманом мала, як думають деякі історики, повести Кроковського аж до симпатій для повстання Мазепи[5]).

Далї за справою Мазепи потверджено ігуменови Межигірського монастиря Іродіонови Журавському ставропиґіяльні грамоти грецьких патріярхів. Ректор Братського монастиря Гаврило й ігумен больничого монастиря при Печерській Лаврі Єзекеїл дістали богослужебні одежі, церковні річи й царську милостиню, а ігуменя київського дївочого Михайлївського монастиря Агафія дістала 1691 р. грамоту на село з землями, садами й ин. Далї будував гетьман власним коштом храми при згаданих монастирях. У 1690 р. по-

---

[1]) Титовъ: op. cit., ст. 330—332.

[2]) Idem.: ст. 333—341,

[3]) Idem: ст. 342.

[4]) Idem: ст. 463.

[5]) Idem: ст. 469—470. Тїтов думає, що аж так далеко не пішов Кроковський у своїх симпатіях для Мазепи, але признає його близьку дружбу з гетьманом.

будував він соборну церкву в Миколаївськім монастирі[1]), а в Переяславі поставив величаву церкву Вознесення[2]). У 90-их рр. XVII в. обведено коштом гетьмана Києво-Печерську Лавру камінним муром й побудовано на мурі гарні брами з церквами на них. Про се згадує Прокопович в епільозї „Владиміра“:

„....здѣ равнонебесна
Обитель печерская каменния стѣни
Подноситъ“.

А намісник чернигівської катедри ієромонах Антін згадував 1705 р. численні „благодѣянія“ й милости Мазепи й говорив про них: „Видимъ бо въ томъ свѣтящомъ благодатію зерцалѣ всю Россійскую землю новозиждемими преукрашенну церкви божественными. Самыя же Кіевопечерскія обителей святыхъ разширенія и новостроенія, рясни златими звнѣ и внутръ одѣянна и преукрашенна“[3]). Тут маємо натяк на се, що в осени 1703 р. заложив Мазепа для поміщення академічних кляс камінну будову з верхним деревляним поверхом, скінчену 1704 або 1705 р.[4]). Мазепа загалом двигнув академію з бідноти й недостатку, в якому вона знаходила ся ще у 80-их рр. XVII в. в часї молодости Прокоповича.

Універсалом із 1692 р. утвердив Мазепа за Братським монастирем і Колеґією село Більмачівку; видав колеґії кріпосний лист на всї маєтности, що належали до братства; окремим універсалом запевнив братству й колеґії спокій в управі їх маєтків; вернув їм село Плїсецьке й добув на його посіданнє царську грамоту 1703 р., власним коштом збудував 1693 р велику монастирську церкву св. Богоявлення[5]).

Як загалом лежали Мазепі на серці справи київської колеґії-академії й як він дбав про славу української науки, доказом того події з 1691 р. У 1689 р. заведено в київській колеґії вперве богословський курс. Колеґія вислала з тої нагоди депутацію в Москву в осени 1691 р., щоби зложити цареви подяку за прихильність. Депутація привезла царям богословські й фільософічні тези з ґравірованими ілюстраціями й штучною присвятою. В склад де-

---

[1]) Костомаровъ: op. cit., ст. 426.

[2]) М. Грушевський: Ілюстрована історія України. Київ-Львів, 1911, ст. 399—400.

[3]) Тихонравовъ: Сочиненія, II, ст. 148 і Примѣчанія, ст. 28.

[4]) Вишневскій: op. cit., ст. 57.

[5]) Тихонравовъ: op. cit., ст. 148; Костомаровъ: op. cit., ст. 426.

путації входили учені префекти й учителї фільософії: ієромонах Силуан Озерський, проповідник ієромон. Іполіт Зарудецький, учителї ієромонахи Захарія Корнилович і Митрофан Орловський, трех учеників і двох різчиків. Мазепа прислав від себе свого племяника Івана Обідовського, що прибув із своїм учителем Миколою Дрогомирецьким, священиком Василем Фолинським і ієромонахом Парфенієм. Ся депутація привезла цареви грамоти митрополита й гетьмана. Вона мала заявити перед московським правительством правовірність київської колеґії й її льояльність супроти правительства, хоч і характер сеї школи був латино-польський. Наслідком того вислав між иншими московський патріярх Адріян просьбу до гетьмана Мазепи, щоби він підпомагав колеґію й її науку[1]). Великі заслуги положив гетьман Мазепа для київського Братського монастиря й для київських шкіл у червні 1693 р. Тоді вислано до Москви ректора колеґії Йоасафа Кроковського, гетьман поручив його цареви й просив о жалованні грамоти для Братського монастиря й о милостиню передовсїм „на школы и на мирное и свободное въ нихъ дѣтей россійскихъ жителей и всякихъ православной вѣры ревнителей (въ наукахъ молодость свою упражняти усердствующихъ) ученіе“, згадуючи при тім про „волные философическіе и теологическіе науки“ в Києві. Із свойого боку просив митрополит Варлаам Ясинський о дозвіл розширити програму науки у київських школах, о академічну автономію, о отвореннє друкарнї для печатання книжок шкільних і фільософічно-богословських. У відповідь на се видано колеґії 11 січня 1694 р. царську грамоту на право учення фільософії й богословя в мовах славяно-руській, грецькій і латинській, забезпечено судову—автономію колеґії й заборонено війську обиджати колеґіяльних учителів і учеників[2]). Але найбільше прислужив ся гетьман Мазепа київській колеґії тим, що разом із Варлаамом Ясинським і Йоасафом Кроковським вистарав ся для неї о титул академії[3]).

Тому Прокопович, свідок усего того, згадавши про сей „домъ ученій“, що виховав богато вчених мужів, не даром називає Ма-

---

[1]) Харлампович: op. cit., ст. 406—407. Титовъ: op. cit., ст. 428.

[2]) Харламповичъ: op. cit., ст. 407—409. Титовъ: op. cit., ст. 429. Вишневскій: op. cit., ст. 2—3.

[3]) Титовъ: op. cit., ст 462.

зепу „зиждителем храмин“[1]), а київську академію Могило-Мазеповіянською[2]).

Зрештою так називав київську академію не оден Прокопович. Христофор Чарнуцький назвав оден свій рукописний трактат: „Tractatus theologius de angelis in Collegio Kijoviensi Mohilo-Mazepiano exporrectus[3]). Инший київський рукопис з 1705 р. починаєть ся словами: „Arctos in Parnasso Mohilo-Mazepiano exorta“ і т. д.[4]). Могило-Мазепіянською називала себе київська академія, здаєть ся, від 1704 р. аж до повстання Мазепи[5]).

Крім Варлаама Ясинського й Йоасафа Кроковського приятелював ще Мазепа з чернигівським архиепископом Лазарем Барановичем, хоч з другого боку не любив київського митрополита Ґедеона Четвертинського, котрого підозрівав у неприхильности до своєї особи. На митрополита посилав гетьман жалобу в Москву. За те Лазар відібрав 1688 р. за вставленнєм Мазепи забрані Ґедеоном три протопопії й просив виняти чернигівське архиепископство з під власти київського митрополита й підчинити його безпосередно московському патріярхови. Баранович віддячив ся свойому добродієви тим, що вихвалював його перед царем[6]).

Такі були діла гетьмана Івана Мазепи, за котрі Прокопович вихвалює його у своїй драмі як ревнителя православної Церкви, називає великим добродієм і ктитором київської академії й складає йому за усе те глибоку подяку. у щирім, умиркованім панеґірику, написанім із великим артизмом[7]). Та не тільки Прокопович вмів оцінити з того боку Мазепу. Вже київська реторика 1698 р. називала „славнѣйшого вождя Іоанна Мазепу — отцомъ отечества, который благодѣтельнымъ лономъ щедрости и милости объемлетъ всю Россію“[8]). Мазепі присвячувано й окремі твори, прим. Самуїл Мокрієвич присвятив свій „Виноградъ, домовитомъ благимъ насаж-

---

[1]) Тихонравовъ: op. cit., ст. 149.

[2]) Подібно пізнійше називала ся київська академія Могило-Заборовською в честь свойого добродія митрополита Рафаїла Заборовського. (Вишневскій: op. cit., ст. 17).

[3]) Н. И. Петровъ: Описаніе рукописныхъ собраній, находящихся въ городѣ Кіевѣ. I. Москва. 1891, ст. 261, Nr. 190.

[4]) Idem: ст. 281, Nr. 244. Те саме й у рукописї Nr. 245.

[5]) Вишневскій: op. cit., ст. 59.

[6]) Костомаровъ: op. cit., ст. 396. Про Барановича гл. також: Н. Ѳ. Сумцовъ: Къ исторіи южнорусской литературы семнадцатаго столѣтія. I. Лазарь Барановичъ. Харків 1885, ст. 166.

[7]) Тихонравовъ: op. cit., ст. 147.

[8]) Тихонравовъ: l. c.

денный“, виданий 1697 р., „ясне велможному его царского пресвѣтлого величества несмертелной славы войскъ Запорозких гетманови его милости пану п. Іоанну Мазепѣ, благому домовиту винограда малоросийскаго“ і т д.[1]). Подібними словами, як Прокопович, величає Мазепу й митр. Варл. Ясинський у своїй грамоті з 1692 р. з нагоди іменовання Йоас. Кроковського ректором колеґії за дозволом „ясновельможного его милости господина Ивана Мазепы, гетмана войскъ ихъ царскаго пресвѣтлаго величества запорожскихъ, особлывого тому монастырю Братскому обновителя, промыслинника и благодѣтеля“[2]).

Так то ставало що раз сильнійшим становище Мазепи на Україні. Користаючи з великих засобів, які дала йому спадщина по попереднім гетьмані Івані Самойловичу, і великих військових доходів, Мазепа не жалував видатків на величні церковні будівлі й духовні та просвітні цїли. Він пообдаровував найшановнійші українські монастирі, церкви й школи розкішними будовами, цінними образами, усякими дорогими річами. Перед народом росла слава про його правовірність, побожність, виявляла ся прихильність українській народности, культурі, просвітї, сяла його могутність. А память про Мазепу в українській церкві була така сильна, що хоч після його нещасного повстання мусїла вона за царськими наказами прокляти його й відректи ся від нього, а всякі памятки по Мазепі нищено безпощадно, то ще й тепер уся Україна повна тих ріжних памяток сеї незвичайної щедроти Мазепи для української церкви й усего того, що було тодї дороге Українцеви[3]).

Тому то духовенство, старшина й усе те, що можна би тодї назвати українською інтеліґенцією, славили щедрого гетьмана[4]). У рядї тих, що вихваляли Мазепу, знайшов ся Прокопович із своїм „Владиміром“. Усе те показує, як тїсно звязана ся драма з сучасним авторови життєм.

Крім гетьмана Мазепи згадує Прокопович в епільозї „Владиміра“ ще й инших „мужей премудрихъ... учительнихъ... храбрихъ въ брани и многодѣтельныхъ“. Між ними бачить він два світила:

[1]) Михайло Возняк: Матеріяли до історії української пісні і вірші. Львів, 1914, ст, 339—340.

[2]) Титовъ: op. cit., ст. 423—424.

[3]) М. Грушевський: op. cit., ст. 399.

[4]) Ibidem.

„единъ власомь убѣленъ до зѣла,
Митра же ему злата сѣдину пречестну
Украшаетъ“.

Тут мова про тодїшнього київського митрополита Варлаама Ясинського, що був покровителем Прокоповича[1]). Ясинський був київським митрополитом від 1690 до 1707 р. Родив ся він около 1627 р., отже в 1705 р. мав близько 80 лїт[2]) — тому й згадує Прокопович про його „сѣдину“. Від 13 жовтня 1665 р. був Ясинський ректором київської колеґії[3]).

„въ родномъ же знамени небесну
Вижду утваръ: звѣзди бо купно со луною
И въ небо перущою зрими суть стрѣлою“.

Сї слова відносять ся до містоблюстителя патріяршого престола Стефана Яворського, котрий мав у гербі місяць, обернений до верху рогами, що кінчили ся звіздами; зверху була стріла вістрєм до гори.

Замітне, що всї вичислені тут церковні достойники може крім Стефана Яворського були щирими другами гетьмана Мазепи так, що вони немов гуртують ся довкола його особи.

Свою драму назвав Прокопович траґедокомедією. Хрональоґічно се перша київська драма з такою назвою. Раньше називано в Києві драми: діяльоґом („Алексѣй человѣкъ Божій“), просто „дѣйствіе м“ („Дѣйствіе на страсти Христовы“), „смутнимъ дѣйствомъ“ („Царство натуры людской“), „въ актахъ и сценахъ подобіемъ ритмосложнимъ гаданіемъ“ („Свобода“), „стихотворнымъ сложеніемъ“ („Мудрость предвѣчная“), деклямацією („Declamatio de Sanctae Catharinae genio“).

Розглядаючи висше теорію драматичної поезії Прокоповича, бачили ми, що в нїй опирає ся він безпосередно на теоріях нїмецького Єзуїта XVI в. Якова Понтана (властива його назва Spanmüller), котрий користував ся працями: Арістотеля, Плютарха, Горація, Скаліґера, Елїя Доната, Віперана, Мінтурна, Робортелля, Віди, Ціцерона, Квінтіліяна й Вітрувія[4]), але вмів їх висновки переробити самостійно й ориґінально[5]). Крім того поликує ся Понтан на комедії Плявта („Amphitruo“, „Asinaria“, „Miles gloriosus“, „Trinummus“, „Casina“, Теренція („He-

[1]) Тихонравовъ: op. cit., ст. 147.
[2]) Титовъ: op. cit., ст. 306.
[3]) Idem: ст. 309.
[4]) Рѣзановъ: Эскурсъ, ст. 249, 254 і 257.
[5]) Idem: ст. 248.

суга“, „Andria“, „Adelphoe“[1]) Кладучи в основу своєї теорії драми Понтанові „Poëticarum Institutionum libri tres“, додав Прокопович до тих теорій ще й свої власні приміри — він покликуєть ся на комедії Плявта (й такі, про котрі не згадує Понтан), Теренція, траґедії Сенеки, драму Єзуїта Конона, Француза Корнеля й ин. Усе те вказує нам дорогу, якою можемо дійти до прояснення ґенези „Владиміра“. Се дорога — подібна, як і до прояснення инших українських драм того часу: порівнаннє з драматичними творами давних Римлян, далї з єзуїтською драмою тодішньої Европи і взагалї з европейською драматичною лїтературою. Розглядаючи репертуар української шкільної драми (і драм, що повстали під її впливом у Московщинї), приходить Резанов, найновійший дослїдник тих драм, до таких висновків: „На витвореню руської шкільної драми виявив ся не тільки вплив теорії й взірців европейської шкільної драми XVI—XVII в., але відбились і загалом струї старинного европейського театру, що попередили світську французьку неоклясичну (або псевдоклясичну) траґедію й комедію; осередком, за посередництвом котрого филї тих струй докотили ся до Росії, була Польща, що присвоїла собі й репродукувала прояви европейського театру в досить чистім видї і частинно переробляла їх відповідно до нових лїтературних стремлїнь“...[2]) Спеціяльно про „Владиміра“ Прокоповича й про громаду подібних йому історичних драм говорить Резанов, що вони належать „до вершка шкільно драматичної штуки — до пятиактових історичних драм із хорами, написаних справдї по всім правилам шкільно-єзуїтської поетики й по взорови більших ефектовних траґедій і траґікомедій, які ставили на своїх парадних спектаклях перед масою добірної публики ad maiorem Dei et S. Ignatii gloriam отцї Товариства Ісуса“. Тут виявляє Прокопович стремлїннє „висвободити ся від услівно-штучних сценїчних ефектів, котрими нерідко переладовували свої блискучі пєси Єзуїти, і вступити на ґрунт народности, дійсности“[3]).

Повертаючи до назви „траґедокомедія“, то Прокопович у своїй теорії того рода драми, котрий він уважає сумішкою із комедії й траґедії з веселим закінченнєм, опираєть ся, як згадано, зовсїм на Понтанї, при чім оба автори покликують ся на Плявтового „Амфітріона“. В тій комедії пародіовано на основі якогось поета

[1]) Idem: ст. 249—256.
[2]) Рѣзановъ: Школьныя дѣйства, ст. 337.
[3]) Idem: ст. 341.

середньої комедії міт про Юпітера й Алькмена, при чім божеське перенесено в низькі ситуації. У прольоґу називає ся сей твір „tragicomoedia“ [1]). На Плявта й поклйкує ся Прокопович. Опісля стрічаємо сей рід драми у італійського гуманїста кінця XV в. Карля Верарді, що в своїм творі „Ferdinandus Servatus“ взяв собі за мету замах на житте Кароля Фердинанда в Барсельонї. Верарді поклйкує ся також на Плявтового „Амфітріона“ й каже, що назвав свій твір тому траґікомедією, бо сам по собі траґічний замах скінчив ся щасливо. Так уперве ужито в поважнім значінню жартобливого вислову Плявта у прольозї. Траґікомедією названо тут драматичний твір, що не підходить під звичайну в сю пору клясифікацію [2]). Ся назва стала дуже модна у новолатинській драмі, що витворила ся менш більш від 1530 р. у многих европейських краях, передовсїм у Нідерляндах і Німечинї. В такій драмі не було звичайно строгого роздїлу між комічним і поважним, а смішні сцени чергували ся з поважними в тїснім звязку із собою. Так повстав мішаний рід драматичної поезії, котрого не предвиджували естетичні правила клясиків. Тому деякі назвали сей новий рід драми траґікомедією [3]). З того часу появляє ся в новолатинській драмі Німечини частїйше назва „tragicomoedia“ або рівнозначні з тим означення: „dramata tragi-comica“ [4]), „tragica comoedia“ [5]), „tragico-comeῶς“ [6]).

Зрідка подибуємо назву траґікомедії також у французьких шкільних драмах, виставлюваних у XVII—XVIII вв. париською єзуїтського Collège Louis le Grand (Collegium Ludovici Magni [7]). З инших письменників, що могли мати вплив на вибір того рода драматичної творчости у Прокоповича, згадаємо італійського теоретика поезії Єзуїта Александра Доната, що видав у Римі 1631 р. „Ars poëtica sive Jnstitutionum artis poëticae libri tres [8]). У 58-ім роздїлї розправляє Донат „de tragicomoedia“ й поклйкуючи ся на Арістотеля й знов на „Плявтового“ „Амфітріона“,

---

[1]) Martin Schanz: Geschichte der römichen Litteratur. I. Монахів, 1890, ст. 35.

[2]) Wilhelm Creizenach: Geschichte des neueren Dramas. II, 1. Halle A. S., 1901, ст. 8.

[3]) Ibidem: ст. 74—104; Рѣзановъ: Эскурсъ, ст. 21.

[4]) Idem: ст. 104.

[5]) Idem: ст. 105.

[6]) Ibidem.

[7]) Рѣзановъ: Эскурсъ, ст. 74.

[8]) Idem: ст. 97. Ся книжка мала більше видань.

говорить, що „траґікомедія є наслїдуваннєм дїлання лїпших і гірших осіб стихотворством, музикою й драматичним способом, котре відповідно до ріжної долї лицедїй збуджує милосердє й утїху; однак щастє має в тім перевагу“ [1]). Теорія у головному схожа з тим, що викладав на сю тему Прокопович.

Про італїйську траґікомедію говорить І. Л. Кляйн: „Імпровізовані шутки флїакоґрафів і траґічні фарси Рінтона в полудневій Італїї можна означити як предків італїйської Commedia dell'arte, місцевої маскової комедії й траґікомедії“ [2]). А про романтичну траґікомедію думає сей історик драми, що вона була „вказаною, невідлучною формою модерної драми, що вийшла із середновічних сценїчних ігор, формою, котрої не могла заперечити також траґедія, як вона хотїла дістати вид внутрішно живучий, справдї народний, відповідний духови романсько-ґерманських і чисто ґерманських народів. І чи вона не довела сеї художної форми у Шекспірівській драмі до найвисшого поетичного викінчення? Що до Італїї, то у „Virgini--ї“ Аккольтія [3]) являєть ся нам поетичний розцвіт траґікомічної драми [4]). В XVI в. розвинено в Італїї докладно теорію траґікомедії, бо з кінцем того віку бачимо там навіть спір між ученими про траґікомедію й пастораль [5]). Тодї думали в Італїї, що траґікомедія є сумішкою комічних мотивів [6]) подібно, як Понтан, а за ним і Прокопович.

Замітне ще, що в XVII в. була траґікомедія доволї розширена й у Польщі, як се видно з рукописної „Poetica practica anno Domini 1648“, що знаходить ся в Імп. Публичній Бібліотецї в Петербурзї. Сей рукопис вийшов по гадцї Рєзанова з польських єзуїтських кругів [7]). Тут говорить ся, що „в наш вік дають ся рідко чисті траґедії, але мішані дїлання із сумних і веселих, що називають ся траґікокомедіями (tragicocomoediae) [8]) —

---

[1]) Idem: ст. 110.

[2]) I. L. Klein: Geschichte des Dramas IV, ст. 591.

[3]) Bernardo Accolti жив у першій половинї XVI в. [4]) Idem: ст. 591.

[5]) I. L. Klein: Geschichte des Drama's V, Липськ 1867, ст. 228.

[6]) Idem: ст. 227. Кляйн (стор. 185) зазначує, що такий погляд є фальшивий, бож „оба роди пригод і подїй: веселї й поважні повинні радше змішати ся в середнїй, власне траґікомічний настрій“. До траґікомедії потрібний конечно поетичний гумор. Тому траґікомедією була грецька сатирова драма, ся „арабеска з героїчно-жартобливого міту й символїки природи“. Італїйська, як і французька драма не могли розвинути ся до справдїшньої траґедії тільки тому, бо вони не спочивали на основі траґікомедії. Idem: ст. 227—228.

[7]) Його зміст гл. Рѣзановъ: Эскурсъ, ст. 302—320.

[8]) Idem: ст. 309.

назва зовсім подібна до Прокоповичевої. Poëtica practica присвячує окремий (12-ий) розділ обговоренню траґікомедії й коміко-траґедії („De tragicocomaedia et comicotragaedia. Definitio utriusque et origo[1]). Тут здефінїовано траґікомедію як рід драми „tristibus et laetis permixtis eventibus et scenis[2]) — як і у Прокоповича. Подібно дефінїює траґікомедію й виленський курс Івана Ворнїловича з 1680 р. („tragaedia cum eventu tranquillo")[3]).

До високого розцвіту дійшла траґікомедія в XVII в., отже власне менш більш у часах безпосередно перед Прокоповичем, у Франції. В початках XVII в. лучить ся тут у траґікомедії міщанська драма, що розвинула ся з моралїтетів, історична драма й комедія, в яку перейшли середновічні містерії, драми з життя жовнярського, фантастична траґедія й неозначена пєса. Так перестає траґікомедія бути далї звичайною траґедією із щасливим закінченнєм[4]). Траґікомедія не мала тодї на метї представляти великі характери, її цїлию була забава. Тому брала вона теми з романів і новель, а далї користує ся вона модерними сюжетами. Жерелом її натхнення стають: Люкіян, Сервантес, Монтемайор, Дон Дієґо Аґреда, Rosset, Goulard. Її закінченнєм буває звичайно супружжє. Стиль траґікомедії стає більше фамілїярний і стремить до викликання веселости. Що до місця й часу, держить ся траґікомедія більше поетики середних віків — вона не знає з того боку ніяких обмежень[5]). Також єдність акції являєть ся в траґікомедії виїмково[6]). Такі траґікомедії писав Alexandre Hardy[7]), а по нім його ученики: Pichon[8]), Jean de Schelandre[9]) й передовсім Jean de Mairet, котрий у своїй „Sylvie" дає пасторальну траґікомедію[10]), а у „Virginie" траґікомедію, написану по вимогам тодїшних правил (із єдністю часу)[11]).

---

[1]) Idem: ст. 368—369.

[2]) Idem: ст. 368.

[3]) Idem: ст. 375.

[4]) L. Petit de Julleville. Histoire de la Langue et de la Littérature française. IV, 1. Париж, 1897, ст. 211—212.

[5]) Знамениту характеристику французької траґікомедії початку XVII в. в порівнанню з траґедією знаходимо у Жюльвілля: op. cit., ст. 213.

[6]) Idem: ст. 213—214.

[7]) Огляд траґікомедій Александра Арді гл. у Жюльвілля: op. cit., ст. 213 і д.

[8]) Idem: ст. 226.

[9]) Idem: ст. 226—230.

[10]) Idem: ст. 233.

[11]) Idem: ст. 249—250.

Так Прокопович, вибираючи для своєї драми назву траґедокомедії, пішов за найновійшими струями у світовій драматурґії. А приміром була йому не так клясична римська комедія, як радше ново-латинська драма XVI в., на котрій також відбив ся вплив Теренція й Плявта. Авторітет Плявта, котрого Прокопович знав у ориґіналі й ставив високо, служив йому більше покришкою, під якою він подавав теорії ново-латинської драми. Але хоч Прокопович стояв у теорії траґікомедії на ґрунті італійсько-німецьких взірців, все таки замітне, що він відчув потребу (без сумніву під впливом західно-европейської драми) оглянути ся за новою, не уживаною раньше вукраїнській драматичній літературі формою, щоби нею виразити новий зміст, а саме тїсну злуку поважного й комічного елєменту в однїй, поважній драмі.

Бо ся сміла злука була справдїшньою новістю в українській драмі. Тіхонравов вказував на се, що подібна злука комічного й поважного елєменту чи радше перемішаннє високих предметів із низькими не було нічим новим для київської драми, бо в однїй із найстарших київських драм (про Алексія) знаходимо таке перемішаннє високих і низьких предметів і зображеннє сцен із щоденного життя[1]). Тут мова про сцену „Играніе свадьбы“ по 3-ій яві першої дії, де виступають мужики, запрошені Евфіміяном на весілля[2]). Але сеї сцени годї рівнати із ролею комічного елєменту в драмі Прокоповича. В „Алексѣю“ має „Играніе свадьбы“ зовсім характер інтермедії й стоїть з цїлою акцією драми в дуже слабому звязку — без сеї сцени моглаб драма обійти ся, бо мужики в нічім не посувають акції наперед, анї не спиняють її. Представники комічного елєменту у „Владимірі“ тїсно звязані з цїлою акцією драми — на них спочиває, як ми бачили, цїла протиакція, вони є сущною частиною драми. Тіхонравов згадує ще, що такі сцени вводив перед Прокоповичем у свої драми й Дмитро Туптало Ростовський[3]). І справдї в „Рождественскій драмі“, приписуваній Димитрію Ростовському, але написаній, здаєть ся, учителями його ростовської школи й виставленій у Ростові 24 грудня 1702 р.[4]), знаходимо по 2-ій яві „Комедії на Рождество Христово“ сцени п. з. „Пастыріе“[5]), де маємо картини з життя пастухів. Але

---

[1]) Тихонравовъ: op. cit., ст. 24.

[2]) Тихонравовъ: Русскія драматическія произведенія, I, ст. 26—35. [3]) Тихонравовъ: Сочиненія, I. c.

[4]) Петровъ: Очерки, ст. 172—175.

[5]) Тихонравовъ: Русск. драм. произв. I, ст. 351—358. Гл. ще про сю драму: Морозовъ: Ист. русск. театра I, ст. 89—95. Літе-

хоч сї картини злучені дещо тіснійше з акцією „Комедії“, ніж сцени з мужиками в „Алексѣю“, все таки й тут се тільки епізод, що ніяк не впливає на акцію драми й тому не може рівнати ся з ролею комічного елементу в драмі Прокоповича. — Длятого не бачу в попередній українській драмі чи у драмах, котрі повстали під її впливом, нїчого такого, що могло би йти під пару злуцї комічного й поважного елементу у „Владимірі“. Можна тільки поговорити про незначні завязки такої злуки — при чім однак у наших драматурґів усе переважала традицийна привичка виділювання комічних сцен в окремі ґрупи, що стоять властиво поза акцією або мають із нею тільки слабий звязок.

Будовою відповідає „Владиміръ“, хоч не у всім, тим правилам, яких Прокопович вимагав від драми у свойому курсї поетики. Титул „Владиміра“ пішов від головної особи драми, київського князя Володимира, як на се вказував Прокоповичеви не тільки Понтан, але й клясичні драми Плявта, Теренція й Сенеки. Траґедокомедія Прокоповича має 5 дій, як того вимагали Понтан і Горацій; акція розложена в сих дїях так, як про се викладав Прокопович у своїй поетиці.

Поділу на 5 дій не стрічаємо до Прокоповича в українській драмі, — від „Владиміра“ бачимо його вже нераз.

Поодинокі яви побудовані не все по вимогам поетики Прокоповича. Найбільше яв у одній дії — 5 (Прокопович допускав і 10, але не більше). Але в одній яві виступає й розмовляє більше як 3 особи, декуди й 4 або навіть 5, підчас коли поетика допускала розмову тільки трех осіб. За те згідно з викладом поетики нова ява починаєть ся з приходом або відходом якоїсь особи. Сцена ніколи не лишаєть ся без осіб — найменше одна особа остаєть ся до другої яви. Нема у „Владимірі“ дій із одною тільки явою, як се допускала поетика. Ідучи за античними взірцями, а не за єзуїтськими поетиками, говорив Прокопович у своїй поетиці, що хор стоїть поза акцією. Хор у „Владимірі“ бере деколи живу участь в акції, пр. хор. Прелести — у змістї хору відступає Прокопович від теорії. Зрештою хор його драми відповідає його поетичним правилам: він виступає все по дії (одна дія не має хору), в ньому бере участь більше осіб, що уважають ся одною особою (пор. Прелесть), — але зміст хору не такий, як того вимагала поетика. У „Владимірі“ виступає 14 осіб (не числячи

ратуру до сеї драми подав И. А. Шляпкинъ: Св. Димитрій Ростовскій и его время (1651—1709 г.). Спб. 1891, ст. 343—347.

хорів) — найбільше допускає Прокопович 15 осіб. — У своїй теорії поезії заявляє Прокопович, що деяких подій не годить ся виводити перед очі видців. Сюди зачисляє він і хрещеннє — тому хрещення Володимира не бачимо на сцені, а довідуємо ся про нього тільки з оповідання очевидця. — З „Владиміра" не довідуємо ся, протягом якого часу відбувають ся виведені там події. Прокопович радить у своїй поетиці розложити події драми найбільше на два днї — події у „Владимірі" моглиб відбувати ся і протягом кількох днів (приготовання жерців, вагання Володимира, його хрещеннє). — „Владиміръ" написаний досить правильним 13-складовим ямбом. Тільки хори зложені легшим розміром, а прольоґ прозою. Відповідно до вимог Прокоповичевої поетики гадка не кінчить ся звичайно із стрічкою — вона переходить найчастійше від стрічки до стрічки. Так під формальним оглядом є „Владиміръ" досить докладною ілюстрацією до теоретичних поглядів Прокоповича на драму — тільки у хорах і будові яв відступив наш автор дещо від своїх теорій.

Обговорюючи фабулу драми, радить Прокопович у комедії все її видумувати, в траґедії або видумати або взяти з історії чи дійсности. У „Владимірі" рішив ся Прокопович на фабулу, оперту на історії рідного краю — України. Була се в історії української драми новість, яку можемо уважати справді епохальною. Цікаво булоб знати, що спонукало нашого автора вибрати саме таку тему для своєї драми.

Як ми бачили, є сей історичний підклад властиво досить незначний, але все таки зовсім виразний. Без сумніву стоїть він у звязку із наклоном Прокоповича до історичних студій, про що він сам згадує у своїй реториці. Тіхонравов означує як жерела того історичного підкладу „Владиміра": печатне „Житіє" Володимира, польських істориків і „Сінопсіс" (відти черпав Прокопович відомости про поганство).

І справді, вказана Тіхонравовом глава „Сінопсіса" Інокентія Ґізеля „О Идолѣхъ" могла бути жерелом для змальовання поганства у Прокоповича. Тут вичислено таких богів: Перун — бог грому, Волос — бог скоту, Позвизд або Похвист, названий вихром, Ладо — бог весілля, давнїйші боги Леля й Полеля, Купало — бог земних плодів, Коляда — празничний бог, Усляд або Осляд, Корша або Хорс, Дашуба або Дажб, Стриба або Стрибов, Сімаергля або Семаргл, Макош або Мокош[1]). У Прокоповича знаходимо менше богів, як

[1]) Синоѱісъ или краткое собраніе Различних Лѣтописцев і т. д. Іннокентїа Ґізїеля... В Лѣто ѧχп, стор. 26—27 об. Є ще й инші

у „Сінопсісі“ (його Мошко стоїть певно на місці Мокоші). Але „Сінопсіс“ могла послужити Прокоповичеви жерелом ще й инших історичних вісток, що виступають у „Владимірі“. Оповіданнє про смерть Ярополка є в обох авторів подібне, бо „Сінопсіс“ оповідає: „Повинувжеся Ярополкъ совѣтованїю Блудову, пустися на милость братнюю, и иде къ Владиміру. Нѡ егда исхождаше з врат Градских, абіе два Варяга подяша егѡ мечами под пазухи, Владиміру на сіе ѡт единыя вежи сматрящу“ [1]). Тіхонравов бачить тут вплив польської хроніки Матвія Стрийковського [2]), котрий справді дає подібне оповіданнє в IV книзї, в главі: O społnych zaboystwach Brátow Synow Swentosławowych. Тут вичислені також подібні боги, як і в „Сінопсісї“, хоч не так докладно (в главі: „Włodzimirz wielki Swentosłáwowic Jedynowłatca Ruski pirwszy Chrzesciánin, Roku 6486. według Rusi od stworzenia Swiáta“). У „Сінопсісї“ маємо також докладну сцену релігійної диспути. Тому, що се оповіданнє дуже подібне до відповідної сцени у Прокоповича, подаю його для порівнання:

„Єгда оубѡ пріидоша къ Владиміру Пословы ѿ Царей Греческих, Василїа и Кѡнстантина, Кирілъ Філосѡфъ с прѡчїими. Тогда съ Владиміромъ бесѣдова на мнѡзѣ ѡ Вѣрѣ Хрстїанстей, начении ѡт созданїа міра по всѣм Пророчествїам даже до Воплощенїа Гсда нашего Їс Ха, ѡ Крещенїи, ѡ стрстех. ѡ Распятїи и тридневном его из мртвых Воскресенїи. Послѣдиже предложши слово ѡ Второмъ Пришествїи Хвом, ѡ страшном сѫдѣ, ѡ мѫцѣ грѣшным и о Црствїи безконечном Првдным оуготованном, въ даде емѫ въ Даръ Запонѫ великѫ златотканнѫ ѡт тѣхже Кесарей Греческихъ. и ѡт Патріархи присланнѫ, на немже вѣ хитростнѣ изображен страшный сѫд Бжїй. На нюже Владимір смотрѧ прилѣжнѡ, проси Філософа, да емѫ истолкѫет ѡ сихъ. иже стоѧтъ одеснѫю, и иже стоѧтъ ошѫюю; и повѣда емѫ Філософъ, ꙗко одеснѫю станѫт, иже Вѣрѫют въ Гспда ншего Іс Хрста, единагѡ Истиннаго Бга, и Крещаются въ Имѧ Отца, и Сына, и свѧтагѡ Дѫха. и творѧт дѣла добраѧ, сіи по смерти временной вѣчный живот и Царствїе Небесное наслѣдѧт. ошѫюже станѫт, иже не вѣрѫют в единаг Истиннаго

видання „Сінопсіса“ вичислені в праці Н. Ѳ. Сумцова: Иннокентій Гизель. (Къ исторіи южно-русской литературы XVII вѣка), ст. 38 (в його книжці: Къ исторіи южно-русской литературы семнадцатаго столѣтія. Харків, 1885.

[1]) Ґізїель: op. cit., ст. 25.

[2]) Тихонравовъ: Сочиненія, II. Примѣчанія, ст. 24

Бога, и некрещаютсѧ, беззаконнѡже живꙋт, и дѣла ѕлаѧ по своихъ похотехъ творѧт, тыи въ вѣчный огнь геенскїй на безконечное мꙋченїе, идеже червъ неоусыпает, и скрежет зꙋбный, пойдꙋт. Сїѧ оуслишавъ Владимїръ воздхнꙋ, и рече: Благословени сїи, иже станꙋт одеснꙋю, гореже тымъ, иже бꙋдꙋт ѡшꙋюю, а Кирилъ свѧтый ѿвѣща; Аще Царꙋ окрестишисѧ, и ѕлих дѣл престанеши, бꙋдеши одеснꙋю, ащеже в поганствѣ жити бꙋдеши, ѡшꙋюю и твое мѣсто бꙋдет. Владимїръ же ѡвѣща ѡкреститисѧ а потѡм ѿвѣща: Разсꙋждꙋ и искꙋшꙋ добрѣ ѡ всѣх Вѣрахъ, и ѿпꙋсти филѡсѡфа с великими дары и честїю"[1]).

Подібно, але значно коротше, представляє сю диспуту українське житіє св. Володимира, оголошене з рукописі XVII в. Владиміровом[2]). Цікаве в тім житію оповіданнє про се, як то Володимир казав нищити поганські божища й між иншими: „волоса балвана (котории был мянованыи быдлячыи и лесныи богъ) казал в виход посполитыи вкинуть в нечистостях утопити"[3]). Тут маємо анальоґію до того, що жерці оповідають у „Владимірі" про знущаннє новохрещених Київлян над статуями богів. Подібні анальоґії знайдемо також у західно-европейській літературі.

„У виборі змісту для своєї шкільної драми — говорить Тіхонравов[4]) — Прокопович також дещо відступив від обичаю київської й московської академічної сцени. В київській академії перед Теофаном й після нього брали переважно зміст шкільних пєс із св. Письма й житій Святих; у московській рядом із тим споконвічним змістом середновічної драми — виступив панеґіричний зміст: шкільна сцена Москви намагала ся запанувати над сучасними політичними подіями. Прокопович черпає зміст своєї пєси із старинної руської історії. Вибираючи предметом своєї шкільної пєси „Повѣсть объ обращеніи ко Христу равноапостольнаго князя Владиміра", Теофан оставав все таки вірний певному кругови сюжетів київської драми; він тільки оживляв церковну тему своєї драми занесеннєм симпатій місцевих, національних, історичних". Доповняючи й справляючи де в чім замітки Тіхонравова, доказує Резанов, що драма Прокоповича віддає той тип 5-актової драми, про котрий говорить поетика Понтана й котрий так пильно роз-

---

[1]) Гізїель: op. cit., ст. 33 об. — 34.

[2]) П. Владиміровъ: Южнорусское житіе св. Владиміра XVII в. (Приложеніе къ Nr. 2 „Кіевской Старины" 1889 г., ст. 15).

[3]) Idem: ст. 16.

[4]) Сочиненія, II ст. 130.

вивали єзуїтські драматурґи, що мають таких блискучих представників, як Н. Коссен, Я. Бідерман, Н. Аванцін і ин. Підчас свого побуту в Римі познайомив ся Прокопович із єзуїтськими драмами. Про се згадує він сам у своїй поетиці. Без сумніву знав він історичні траґедії Йосифа Сімона Англичанина — у їх збірнику, виданім уперве в Леодіюм 1656 р., є траґедія „Zeno“, котра дуже подобала ся італійській публиці й тому виставляли її часто в Римі, Неаполї й ин. І власне 1-а ява 1-ої дїї починаєть ся появою тїни „Basilisci tyranni, quem bello captum Zeno interfecerat“. Ся тїнь палає жаждою пімсти супроти свого убійника. Тїни являли ся на початку драм і в инших авторів-Єзуїтів. Тому початку Прокоповичевого „Владиміра“, де являєть ся тїнь Ярополка, не можна поясняти виключно впливом „Тієста“ Сенеки, як се робить Тіхонравов. Траґедію Сімона „Mercia“, що має темою подію з анґлїйської історії, також виставляли нераз на шкільній сценї в Римі. І богато инших єзуїтських драм бере теми з рідної історії, як пр.: „Trebellius rex Bulgarorum“, виставлена в Ахенї 1644 р., „Tragoedia de Trebelii Bulgariae regis filio“, виставлена в Крожах і Вильнї 1669 р., „Boleslaus II Polonorum Dominus“ у Jülich 1699 р., „Władysław Jagiełło krol polski“, виставлена в Пинську 1663 р. й ин. Усї ті драми написанї по всїм правилам шкільної поетики, мають хори, дїлять ся на 5 дїй — а се не могло бути без впливу на Прокоповича. Комічні особи, що беруть участь у самій акції побіч поважних, стрічаємо вже у Я. Бідермана. І далї вказуючи за Тіхонравовом на подібну злуку комічного й поважного елементу в „Алексѣ-ю“ й у Дмитра Ростовського, згадує Резанов ще про польські різдвяні драми, де виступають пастухи й демони із смішними іменами, подібно, як жерцї у „Владимірі[1]). Огже на вибір теми й загалом на драму Прокоповича вплинули по гадцї Тіхонравова й Резанова: 1) частинно традиція київської драми; 2) єзуїтська теорія драми (передовсїм Я. Понтан); 3) єзуїтські драми (Н. Коссен, Я. Бідерман, Н. Аванцін, Йосиф Сімон Англичанин і инші німецькі, а далї й польські єзуїтські драми); 4) траґедія Сенеки „Тієст“; 5) побут Прокоповича в Римі.

Як важне доповненнє сих дослїдів вкажу на се, що на вибір теми з рідної історії для драматичного твору мав вплив не тільки побут Прокоповича в Римі, чи радше сказати, єзуїтські драми, з якими він там стрінув ся. Усе те може не поясняє ще того го-

[1]) Рѣзановъ: Школьныя дѣйства, ст. 290—292.

рячого патріотизму, який підчеркнено висше у згадках Прокоповича про славну традицію Києва. А й сам вибір історичної теми, так близької й дорогої і авторови й публиці, для котрої драма була призначена, не дасть ся пояснити виключно шкільними теоріями й взірцями. Причини того належить шукати передовсім у сучасних авторови обставинах на Україні, а потім у літературних впливах. А власне в тім часї розвинуло ся між Українцями зацікавленнє своєю історичною минувшиною[1]) — воно проявило ся в підємі української історіоґрафії (до чого взивав і Прокопович). „З кінця XVI в. — говорить В. С. Іконніков — повстає (на Україні) новий і ориґінальний цикль літописів під впливом всезростаючих козацьких рухів, а з другого боку польської учености... і дістає окремий, питомий їм характер. Пізнїйші українські літописи (XVIII в.) відносять ся до тих останнїх скорше по назві; а всї вони носять характер історії, бо ґрупованнє подій і передовсім освітленнє фактів не є без штучности, субєктивности й навіть фантазії. Події того часу, як не можна краще, підпомагали розвій літописного діла, про що свідчать згадки пізнїйших літописців про „козацькі кронїчки", „діяріюші" й „хроноґрафи", котрими вони користувались... Подіями цікавились не одні духовні... але й люди, що служили у військовій канцелярії"[2]). І тут головна причина, чому Прокопович так підносив значіннє історії й чому він вибрав собі темою драми подію з історії України.

Длячого Прокопович вибрав собі саме особу князя Володимира на героя своєї драми, се поясняє він сам, як було вже згадано. Тут зверну увагу на оден момент, що міг його спонукати до того. При Києво-Могилянській колеґії була студентська конґреґація (братство), основана ще 1620 р єрусалимським патріярхом Теофаном. Її цілию було укріпленнє православного релиґійного духа у вихованців колеґії. Здаєть ся, тая конґреґація мала своїми святими покровителями рівноапостольного князя Володимира

---

[1]) Нарікаиннє Прокоповича у його реторицї на брак зацікавлення своєю історією є також непрямим доказом сеї загальної потреби пізнати власну історію.

[2]) В. Иконниковъ: Опытъ русской исторіографіи, II, 2. Київ, 1908, ст. 1560—1561.

[3]) Близше про се гл.: Петровъ: Кіев. акад., ст. 103—104; Про сю конґреґацію у XVIII в. говорить: Вишневскій: op. cit., ст. 312—318.

й його синів, страстотерпців Бориса й Гліба[1]). Тому Прокопович вибрав з поміж синів Володимира власне Бориса й Гліба.

Але усе те не виключає також впливів инших літератур, як на се звернули частинно увагу Тіхонравов і Резанов. Без прояснення сеї справи булаб незрозуміла ґенеза „Владиміра“.

На першім місці поставимо тут уже зазначений в науковій літературі вплив кляси́чної літератури на Прокоповичеву драму. Тіхонравов згадав, що поява тіни Ярополка повстала під впливом „Тієста“ Сенеки, а Резанов доповнив сей висказ вказівкою на цілий ряд подібних сцен в инших літературах. Однак, як побачимо ще, батьком усіх таких сцен являєть ся таки Сенека й тому цікаво означити його вплив на сю найсильнійшу сцену з цілої Прокоповичевої траґікомедії, тим більше, що й сам Прокопович покликуєть ся у своїх теоретичних міркованнях на траґедії Сенеки.

Траґедія „Thyestes“ починаєть ся, як згадано, появою Tantali Umbrae, котра говорить:

„Quis inferorum sede ab infausta extrahit
avido fugaces ore capantem cibos,
quis male deorum Tantalo visas domos
ostendit iterum ?............
in quod malum transcribor? o quisquis nova
supplicia functis durus umbrarum arbiter
disponis, addi si quid ad poenas potest
quod ipse custos carceris diri horreat,
quod maestus Acheron paveat, ad cuius metum
nos quoque trememus, quaere.......“[1])

Але ще більше схожости виказує траґедія „Agamemnon“, де на початку появляєть ся Thyestis Umbra, котра говорить монольоґ словами, які місцями дослівно повтаряє Дух Ярополка у „Владимірі“:

„Opaca linquens Ditis inferni loca
adsum profundo Tartari emissus specu,
incertus utras oderim sedes magis:
fugio Thyestes inferos, superos fugo.
en horret animus et pavor membra excutit:
video paternos, immo fraternos lares.
hoc est vetustum Pelopiae domus;
hinc auspicari regium capiti decus
mos est Pelasgis, hoc sedent alti toro
quibus superba sceptra gestantur manu,
locus hic habendae curiae — hic epulis locus.
libet reverti: nonne vel tristes locus

[1]) L. Aennaei Senecae Tragoediae. Recensuit et emendavit Fridericus Leo. II. Берлїн, 1879, ст. 241.

incolere satius, nonne custodem Stygis
trigemina nigris colla iactantem iubis?"[1])

Вплив траґедій Сенеки, передовсім „Аґамемнона", на „Владиміра" безсумнївний. Сей вплив був скріплений ще й подібними мотивами, які Прокопович стрічав і в инших літературах.

Далї згадує Рєзанов, що Прокопович познайомив ся в Римі з єзуїтською драмою, котра була не без впливу на „Владиміра". Однак підчас свого довшого пробування в Італії Прокопович мав нагоду пізнати не тільки саму єзуїтську драму — він познайомив ся з італїйською драмою взагалї, як се стверджує його траґедокомедія. Зрештою про італїйську драму міг він довідати ся дещо й перед своїм виїздом до Риму — в Битенї був професором римський теольоґ Петкевич.

В історії релїґійної італїйської драми[2]) бачимо від XV в. прояви, що можуть мати деяку анальоґію з „Владиміром" Прокоповича. Вже від половини XIV, а ще більше в XV в., від часів Feo Belcari (1410—1484) виринає з неясних початків зразу у Фльоренції нова форма духовної драми, „sacra rappresentazione", яка однак тратить помалу духовний характер. Ся драма розвинула ся гарно в часї від половини XV до кінця XVI в. Репрезентації ріжнять ся від инших середновічних драм найбільше тим, що вони були призначені для вистави хлопцями, що лучили ся у побожні братства — в тім їх анальоґія з „Владиміром". Цїль тих репрезентацій була педаґоґічна, вимоги штуки невеликі, так, що фльорентійська сцена являєть ся тут безпретенсіональним дїточим театром. У репрезентаціях представляли: біблїйну історію, леґенди (драми про мучеників, аскетична утеча від світа), чуда Богородиці й под. Репрезентації були невеликі обємом, але визначали ся гладкою формою переважно октави. Спів грав у них важну ролю. Призначеннєм для молодїжи поясняєть ся й здержливість у комічних сценах. Але в репрезентації про св. Варвару знаходимо сцену, як Свята плює на статуї поганських богів і каже їх опісля викинути в кльоаку — мотив анальоґічний до поступовання із статуями богів у „Владимірі" Прокоповича, де жерцї оповідають

---

[1]) Idem:, ст. 209.

[2]) Про початки італїйської драми гл. Alessandro D'Ancona: Origini del teatro italiano, 2 томи. Турин, 1891. — I. L. Klein: Geschichte des Dramas тт. IV і д. Липськ, 1866 і д. — W. Creizenach: Geschichte des neueren Dramas. I. Halle A. S. 1893, ст. 298 і д.

з острахом, що в голови розбитих статуй богів „іспраздняют стомах“ [1]).

Але Рим, у котрім пробував Прокопович довший час, не мав великої участи в духовній драмі. Ще найславнійші були тут пасійні гри, що їх уладжувала в Кольосеум Compagnia del Gonfalcone, заложена 1260 р. [2]).

З розвоєм гуманїстичних студій, що повели до познайомлення також з клясичною траґедією, починає проявляти ся і в італїйській лїтературі траґедія. Вже у XIII в. почали юристи в Тосканї й Падуї займати ся римською лїтературою. Голова падуанських поетів суддя Lovato (XIII в.) студіював траґедії Сенеки, а під впливом подібних студій написав Albertino Mussato (XIII—XIV в.) траґедію „Ecerinis“, що була першою траґедією по довшім часї. Тло сеї траґедії історичне, оперте на історії Падуї. Вперве в середних віках взорував ся тут автор на античних драмах Сенеки. Замітне, що Муссато обмежає число осіб у кождій яві найбільше до трех і дїлить драму на 5 дїй, як се бачимо й у Прокоповича. Тут міг бути Муссатови взірцем Сенека або того могла його навчити Горацієва „Ars poetica“. В XIV в. почато в Італїї що раз більше студіювати траґедію й разом із тим Сенеку і незабаром бачимо тут самостійні твори в дусї траґедій Сенеки. З них цікава для нас „Progne“, написана ок. 1428 р. Gregorio-м Corraro-м. Як драма Прокоповича починаєть ся появою духа Ярополка, так і на початку траґедії Коррара звіщає горе дух Діомеда, злочинного праотця тракійського пануючого дому. В траґедії Фльорентійця Леонарда Dami „Hiempsal“ (1441 чи 1442) виступають алеґоричні фіґури (Ambitio, Invidia й ин.) на взір Плявтового „Trinummus“ (на пів алеґоричні фіґури є й у „Владимірі“). Хоч студії гуманїстів поступали, Сенека все оставав виключним взором траґедії, не вважаючи на те, що з того й виходили ріжні непорозуміння [3]).

Петрарка розбудив зацікавленнє римськими комедіописами Теренцом і Плявтом (на них покликуєть ся нераз і Прокопович). З того часу стали гуманїсти частїйше писати комедії на взір тих обох латинських письменників. Ті комедії мали на метї повчити молодїж. З початком XV в. оживляють ся студії над комедіями

---

[1]) Creizenach: op. cit., ст. 318—331. D'Ancona: Origini, I, ст. 217—665, II, ст. 1—197.

[2]) Creizenach: op. cit., I, ст. 334—335

[3]) Idem: ст. 491—529.

у гуманїстів, бо 1427 р. привіз Nicolaus Cusanus із Німеччини до Риму рукопис із 12 новими комедіями Плявта[1]). Тоді бачимо в Римі вистави старих латинських комедій або творів, писаних на їх взір[2]). Але вже в першій половині XVI в тратить Італія провідну ролю в гуманїстичнім русї, а область новолатинського театру є в ній дуже слабо заступлена. Усюди здобуває собі що раз більшу популярність італїйська комедія в рідній мові. Аж заходом Єзуїтів удало ся оживити новолатинську духовну драму[3]).

Протягом XVI в. творять ся в области італїйської комічної й пасторальної драми нові форми, що мали вплив на цілу европейську літературу. З тих ріжнородних італїйських драм згадаємо тут про алеґоричні святочні гри, представлювані з блискучою величавостю в честь знаменитих людий (пригадаю, що й „Владиміръ“ виставлений в честь гетьмана Мазепи). Також гарно розвиваєть ся драма у клясичнім дусї.

Клясичний напрям в італїйській драмі приготовано вже в XV в. виставами італїйських перекладів творів Плявта (передовсїм двір Ерколя I у Феррарі 1471—1505). Під впливом письменників, що стали писати в стилю римських комедіописців, передовсїм Аріоста („Negromante“, „Lena“) розвинув ся в 1530—1570 рр. тип італїйської commedia erudita й прибрав незабаром шабльонові форми. Теоретики драми не мали великого впливу на витворенне тої commedia erudita, бо вони почали свою діяльність аж тоді, коли її форми в головному вже усталили ся. Але в тих теоретиків (Мадіюс, Робортелльо й инші коментаторі Арістотеля) важне для нас із огляду на Прокоповича те, що в їх правилах знаходимо домаганнє подїлу акції на 5 дій і єдности часу, хоч ся єдність вийшла вже давно перед ними сама з себе при розглядї античних взірців. Тільки Арістотель домагаєть ся сеї єдности в траґедії, італїйські теоретики розширили се домаганнє й на комедію[4]). Що до змісту, то італїйські фарси виставляли нераз на посміх між иншими й духовенство, найбільше монахів (пор. писання Прокоповича). Такий насміх лучав ся нераз і раньше, але

[1]) Idem:. ст. 529—572.

[2]) Creizenach: op. cit, II, ст. 18—19.

[3]) Idem: ст. 77—79.

[4]) Теорія трех єдностий, як обовязкових у драмі, виробила ся властиво що-йно у французькій драмі XVII в., від 1628 р. Усе, що говорено про се перед тим, мало більш припадковий характер. (Petit de Julleville: op. cit., ст. 241).

він не був шкідливий для Церкви; тепер, коли вже розпочала ся боротьба з реформацією, міг він стати для церковного життя небезпечний. Вкінці італїйські комедіописції не вагали ся подібно, як Плявт, осягати гумор простими й грубими висловами. Подібне бачимо також у Прокоповича. Теоретики, що йшли більше за елеґантним Теренцієм, не могли очевидно погодити ся з тим.

У самім Римі розвивала ся зразу така комедія досить слабо, але театральне життє оживило ся тут загалом, від коли Anguillara заложив постійний театр (здаєть ся, 1549 р.).

У половині XVI в. розвиваєть ся з commedia erudita новий рід комедії — commedia dell'arte, в котрій замість комічного ділання при помочі слова виступає комічне діланнє при помочі акції (lazzi), що доходило деколи до ефектів кльовнів і т. п.[1]).

Як бачимо, всюди тут переважає комедія супроти траґедії. В початках гуманїзму ново відкриті траґедії Сенеки спонукали учених до наслїдування. Траґедії Сенеки цінено, як і давнїйше, високо й видавано їх (перший видавець Daniel Cajetanus у Венеції 1483 р.). Про грецьку траґедію знали ще тодї мало. Хлопцї по школах учили ся пильно на память частин із траґедій Сенеки й на се кладено велику вагу. З кінцем XV в. представлено в Римі першу траґедію Сенеки „Phaedra" й ся вистава викликала глибоке вражіннє. Але на загал траґедія в Римі й поза ним не розвинула ся. Аж до XVI в. були 10 траґедій Сенеки для більшости образованих Італїйцїв одинокими примірами траґічної штуки. Що йно тодї починають ся поважнїйші студії над траґедією, як появляють ся видання грецьких траґіків (1502 р. видав Aldus Manutius із своїм кружком у Венеції уперве Софокля). Незабаром бачимо переклади грецьких траґіків на латинську мову, а скоро заступає італїйська мова місце латинської. Писаннє траґедій в італїйській мові починаєть ся перекладами траґедій Сенеки. В першій половині XV в. мав уже такий рукописний переклад Marques de Santillana (ум. 1458 р.). Почато також писати італїйські траґедії на взір Сенеки, пр. Giangiorgio Trissino видав 1515 р. першу в новійшій лїтературі траґедію клясичного стилю „Sofonisba", де між иншими в однїй яві не говорить нїколи більше як 3 особи. Сей перший (Тріссінський) період італїйської траґедії треває до половини XVI в., коли то починаєть ся другий, котрого головним представником є учений і поет із Феррари Giraldi Cin-

[1]) Creizenach: op. cit., II, ст. 182—359.

thio. Замітна з тих часів траґедія Luigi Groto „Dalida“ (1562), де цілу першу дію займає дух убитого короля Молеонта з алеґоричними статями смерти й ревнивости. Тїнь Молеонта являєть ся опісля ще раз для вислухання оповідання посла про страшне покараннє його доньки Далїди[1]).

З кінцем XVI і в першій половинї XVII в. настає із загальним упадком італїйської лїтератури також упадок італїйської драми. В XVII в. являєть ся в Італїї мало траґедій і комедій, що моглиб рівнати ся з подібними творами XVI в. За те розвиваєть ся в XVII в. гарно мельодрама, яку Метастазіо доводить до найвисшого розцвіту. Більшість траґедій XVII в. є на релїґійні теми, — одинокі, що їх можна було поза староклясичними й мітольоґічними мотивами обробляти безкарно під владою підозрілнвої еспанської зверхности й під інквізиторським наглядом Єзуїтів. Найнеможливійші байки й погляди висловлювано тодї на сценї й виводжено мучеників, Святих і покутників у холодних та нецїкавих драмах[2]). Також стрічаємо декуди й теми з історії лицарства[3]). Сучасна історія появляєть ся в траґедії „Reina di Scotia“ (1604) Карля Ruggeri — про Марію Стюарт — і подібна траґедія Римлянина Federigo della Valle (1628). З численних траґіків південної Італїї здобули собі найбільшу славу два Єзуїти: Sforza Pallavicino своєю траґедією „Ermenegildo“ (1644), і Ortensio Scamacca (1562—1648), що написав около 50 драм або релїґійного змісту у злуцї із впливом грецьких траґіків або світського змісту (також на історичні теми). Славні були ще траґедії: „Solimano“ Проспера Bonarelli з Анкони й „Aristodemo“ Карля де Дотторі з Падуї. Далї появляють ся такі драматурґи, як Pier Jacopo Martelli (1665—1727), що вже наслїдує Расіна й Корнеля, Scipione Maffei (1675—1755) із своєю гарною траґедією „Merope“ й ин. Загалом із XVIII в. настає підем італїйського театру[4]).

Лїтературна й імпровізаційна комедія панувала далї в XVII і XVIII в. в Італїї, подібно, як у XVI в., але лїтературна комедія вже пережиєть ся, імпровізаційна комедія доходить у XVII в. до великого розцвіту. З початком XVIII в. відроджуєть ся іта-

---

[1]) Idem: ст. 369—420.

[2]) Berthold Wiese u. Erasmo Pèrcopo: Geschichte der italienischen Litteratur. Липськ і Відень, 1899, ст. 425.

[3]) Ibidem.

[4]) Idem: ст. 425—431.

лійська комедія під впливом французької[1]). Крім того бачимо в Італії в XVI в. пасторальну поезію[2]) і, як згадано, дуже гарно розвинену мельодраму й комічну оперу[3]).

Так представляла ся італійська драма в часах Прокоповича.

З того огляду італійської драми бачили ми, що Прокопович ніде не міг пізнати так докладно того типу драми, до якого належить його „Владиміръ", як саме в Італії, в Римі. Його траґедокомедія зближаєть ся до типу траґедії ренесансу, як її стрічаємо в XVI в: передовсім в Італії, а потім у Німеччині, Франції й инших европейських краях. Усі ті траґедії, писані по античним взірцям у дусі ренесансу, мають цілий ряд спільних рисів, що поясняють ся спільними теоретичними писаннями, на котрих образували ся їх автори. Але, як згадано, впливу теорії на ті драми не належить переціню̀вати, бо тип ренесансової траґедії виробив ся у головному ще, заки він усталив ся в теорії. Сей тип дасть ся пояснити наслідуваннєм характеристичних прикмет античних траґедій, що самі кидали ся в очі при їх лектурі. „Ars poëtica" Горація й поетика Арістотеля звернули увагу поетів і теоретів на деякі внішні риси й тим рисам почато придавати надто велику вагу. Теорія поезії Горація все була в глубокім поважанню, а поетика Арістотеля була знана від 1498 р. в перекладі Джорджа Валляса, від 1508 р. в ориґіналї. Від половини XVI в. появляють ся пояснення до тих творів і нові теоретичні розважання, але вони не мали зразу впливу на траґічну поезію. Поділ акції на 5 дїй, обмеженнє її на оден день і подібні правила зверхньої будови драми знали поети вже давно й без теоретиків — з Горація й Арістотеля. Теоретики розслїдили докладнїйше питаннє про діланнє траґедії, про будову акції, про траґічні характери, про траґічну вину, але й се остало майже без впливу на авторів. З другого боку вдоволяли ся коментатори й теоретики ствердженнєм переказаних правил, але мало коли ставали ті правила вказівками для сучасної творчости. Отже новий стиль траґедії повстав з наслїдування найвизначнїйших рисів античних траґедій. Ось деякі важнїйші прикмети того стилю. Пригоди на сценї представляли ся тільки в сущних рисах, щоби представленнє не тревало надто довго. Траґічний настрій не мав бути ослаблюваний комічними додатками. Далї бачили теоретики, що в античних траґедіях

[1]) Idem: ст. 431—436.
[2]) Idem: ст. 436—437.
[3]) Idem: ст. 437—448.

виступають як дієві особи правильно королї й герої. Того рису не підчеркали анї Арістотель, анї Горацій, але він перейшов із дефініції граматика Діомеда й дістав ся у середновічні шкільні підручники, відки переняли його й гуманісти. У виборі теми держались новійші поети також переважно своїх взірців, але нераз сягали й до новійших тем, передовсїм таких, де грала визначну ролю любов. Тем із рідної історії стрічаємо у Італїйців мало, хиба деколи представляють вони події з римських часів або вимково з часів переселень народів (Rucelai). І у Франції не скоро бачимо рідну історію на сценї — так є хиба в Анґлії й Еспанії. Відповідно до середновічного розуміння кінчать ся траґедії все смертію й нещастєм героїв — пізнїйше доказували теоретики, що се неконечне. Також зверхню будову траґедії переняли гуманісти від старинних клясиків. Подїлу на 5 дїй не знаходили вони у них, але взяли його, здаєть ся, за приміром александрійських граматиків із „Ars poetica" Горація. Вплинув на се й Донат, що у своїх змістах із комедій Теренція переводить правильно поділ на 5 дїй і говорить навіть про quinque actibus legitimis. Сенека перевів уже в своїх траґедіях свідомо поділ на 5 дїй, бо його траґедії — крім „Едипа" й „Тебаїди" — ділять ся чотирма хорами на 5 відділів. Тому й настарший траґік Муссато й найстарший комік Vergerio ділять свої твори на 5 дїй; те саме стрічаємо у латинських драмах раннього ренесансу; також вчасно ділять видавці на дії твори Теренція й Сенеки. Далї витворюєть ся звичай лучити яви в сей спосіб, що з одної яви до другої лишаєть ся все бодай одна особа (liaison des scènes); але сей звичай стає законом що-йно у французькім клясицизмі. Також усе заострюєть ся припис Горація, щоби в однїй яві говорило не більше, як три особи, бо надто велика скількість осіб вводить у яву замішаннє. Тодї виступає у тих траґедіях звичайно не богато більше осіб, як у старинї — пересічно буває їх 10. — Що до єдности часу, то Арістотель радить обмежити по можности акцію до одного обігу сонця або переступати сей час тільки мало. Тріссіно в своїй „Sofonisbe" й „Poëtica" зрозумів сей вислів хибно як конечний припис. Але далї зустрів ся сей припис з трудностями, бо годі було рішити, як належить розуміти час одного обігу сонця. З того вийшло домаганнє (Madius), аби представленнє не тревало довше як 2—3 години. Але сї спори не мали великого впливу на поетів. В деяких траґедіях, де з початку виходить із підземного світа зловіща тїнь, вказуєть ся зараз у прольоґу, що страшна подія сповнить ся ще того самого дня; подібне бачимо

й у траґедії Сенеки „Thyestes“, що став взірцем для таких страшних початків траґедій[1]). Про єдність місця не говорить Арістотель нічого — що-йно від 1570 р. починають теоретики формулувати се правило — уладженнє італійської сцени доби ренесансу йшло на руку такому домаганню, бо декорація оставала підчас цілого представлення незмінена. Звичайно відбувала ся акція під отвертим небом перед королївською палатою, а прольоґ заявляв найчастїйше виразно, що се за місце. Нераз абстрагують автори так дуже від місця акції, що не можемо зорієнтувати ся, де все відбуваєть ся. Так дїєть ся в Італії й ще частїйше у Франції. — Єдність акції являєть ся у теоретиків як правило доволї пізно — його сформуловано на основі ріжних місць у Арістотеля. Поети навчили ся тут більше з приміру старинних драматурґів, як із теорії.[2]).

З характеристики драми ренесансу першої половини XVI в. вибрано тут сї риси, що можуть причинити ся до виясненя ґенези й до зрозуміння траґедокомедії Прокоповича. „Владиміръ“, як згадано, дуже зближений до типу сеї драми під неодним зглядом. Прокопович ставить собі також за взір клясичних драматурґів старини. Улюблені взірцї драматурґів ренесансу Плявт, Теренцій і передовсїм Сенека були й для Прокоповича взірцями. Як і драматурґи ренесансу, намагаєть ся Прокопович обмежити події на сценї, щоби не перетягати надто довго представлення. Представниками поважної акції є у нього князї й полководцї, як се стрічаємо й у ренесансовій траґедії. Подібне бачимо у подїлї акції на 5 дїй, в лученню яв із собою бодай одною особою з попередної яви, в захованню правила, що в одній яві говорить не більше як 3 особи (се бачимо тільки в теорії Прокоповича), в обмеженню загального числа осіб драми, в захованню єдности часу (хоч із того боку годї виробити собі ясне поняттє із „Владиміра“), в управильненню єдности місця й строгім (аж до пересади) береженню єдности акції. Також подібна до ренесансової драми декорація сцени „Владиміра“ — отверте місце. І у змістї траґе-

[1]) До драм, котрі зачинають ся появою духа, належать: „Canace“ падуанського професора Сперонe Сперонї, готова вже 1542 р. (Creizenach, op. cit., II, ст. 399) — тут говорить прольоґ тїнь дитини, що має народити ся доперва протягом акції. (Idem: ст. 401); згадана „Dalida“ Ґрота (1562); „Marianna“, котрої автором був Lodovico Dolce (друк. 1565) — у його прольозї виступає Плюто й Ревнивість (Idem: ст. 412); вкінцї „Клеопатра“ Жоделля.

[2]) Idem: ст. 478—505.

докомедії Прокоповича є анальоґії до ренесансової драми — поодинокі ефекти, які драматурґи ренесансу так радо копіювали з античних взірців, знаходимо і у „Владимірі", як пр. поява духа Ярополка на початку драми, оповіданнє про важні події (про хрещеннє Володимира) поза сценою й ин. Деякі із згаданих рисів міг Прокопович пізнати й з иншого жерела, як се побачимо далї, але вже певно можна сказати, що драма ренесансу (найбільше італїйська) мала могутнїй вплив на нашого автора.

Говорячи про італїйську драму, згадаємо ще про се, що Прокопович міг знайти тут неодну анальоґію до свойого твору також під оглядом деяких детайлїв змісту. Так пр. в однїй з найстарших італїйських міраклїйних драм („D'uno Monaco che andò a servizzio di Dio" з XIV—XV в.) нарікаєть ся на монахів за їх неумірковані́сть у їдї й користолюбивість[1]). — Далї Giammaria Cecchi, що уродив ся 1518 р. у Фльоренції[2]), написав драму-леґенду п. з. „La Conversione della Scozia", котра що правда під оглядом змісту не має нїчого спільного з траґедокомедією Прокоповича[3]). Таких анальоґій знайшлось би більше, але обмежую ся тільки на вказанню тих кількох.

З італїйською лїтературою тїсно звязана й хорватська дальматинського Дубровника, котрого культурне життє стояло під визначним впливом Італїї. Прокопович їхав до Риму через Хорватію й Слявонію, отже міг довідати ся про дубровницьку лїтературу від самих Хорватів і вона могла мати на нього деякий вплив[4]). Що Теофан цікавив ся лїтературою Дубровника, на се маємо й безпосередний доказ. У 1722 р. переклав він або хтось під його проводом на московську мову книжку ученого дубровницького письменника Мавра Орбінї або Урбінї „Storia sul regno degli Slavi", ви-

---

[1]) Klein: op. cit, ст. 165—166. Перерібка сеї драми п. з. „Mundus et Religiosus" є відома й у польській лїтературі по рукописї половини XVII в. (St. Windakiewicz: Teatr ludowy w dawnej Polsce. Rozprawy Akad. Um. Wydz. filolog. Ser. II. T. XXI. Краків, 1904), ст. 151—153.

[2]) Klein: op. cit., ст. 613.

[3]) Зміст сеї драми такий: Наверненнє Шотляндії наступило 626 р. за короля Едвіна, а доконав його епископ Giusto (Justus). Акція відбуваєть ся в резиденції Едвіна Дорі (Dora). Giusto вилїчує короля з рани, завданої затроєним оружжем і навертає його з народом на християнство. Сею смертельною недугою короля й народу було поганство й з нього вилїчено їх душі. (Idem: ст. 693).

[4]) Того впливу догадуєть ся проф. М. Тершаковець.

дану в Цезаро 1601 р.[1]. І власне знайомість із літературою Дубровника могла також Прокоповича навести на гадку представити драматично подію з рідної історії. Бо письменники Дубровника займали ся нераз історичними темами й виявляли у своїх писаннях місцевий патріотизм.

Огляд дубровницької літератури[2]) показує, що в її поезії (епіці й драмі) та науці проявляла ся всюди любов свого рідного, своєї минувшини. Знайомість із сею літературою могла справді звернути гадку Прокоповича на історію рідної країни й спонукати його дати на сцені образок рідної української минувшини. Примір із спорідненої славянської літератури, котру Прокопович пізнав у часї своїх студій, міг у тім напрямі відограти немаловажну ролю.

Але вплив дубровницької літератури й італїйської драми (чи подібних західно-европейських драм) не виясняє нам ще вповні ґенези „Владиміра", котрий попри спільні прикмети драми ренесансу виказує й значні ріжниці (пр. комічний елємент). На „Владимірі" відбила ся також єзуїтська шкільна драма й шкільна теорія драми, як се виказав безсумнївно Рєзанов.

---

[1]) Мавро Урбінї був ігуменом бенедиктинського монастиря й умер 1614 р. (A. N. Pypin u. V. D. Spasović: Geschichte der slavischen Literaturen. Übertragen von Traugott Pech. I. Липськ, 1880, ст. 245—246). Переклад Урбінія вийшов у 1722 р. п. з. „Кніга історіографія початія имене, славы и розширенія народа славянского" і т. д. Повний заголовок поданий у Пекарського: op. cit., II, ст. 575—576. При кінцї книги є доповненнє, написане Теофаном Прокоповичем п. з.: „Выписано изъ книги, которая собрана изъ многихъ книгъ историческихъ о народѣ славенскомъ чрезъ господина Мавроурбина, архимандрита рагужскаго.... и разсмотрѣніе сея повѣсти". Гл. про сей твір ще: Пекарскій: op. cit., I, ст. 252—255 і 331—332. Пекарський уважає автором перекладу „Кніги історіографія" переселенця з Туреччини Саву Владиславовича Рагузинського, а тільки додаток у російськім перекладї мав написати Прокопович. Пор. також: Морозовъ: Θеофанъ Прокоповичъ, ст. 311. Участь Теофана Прокоповича в перекладї твору Мавра Орбінї припускає також Альфред Єнсен. (Alfred Jensen: Gundulić und sein Osman. Göteborg 1900, ст. 311.)

[2]) Про дубровницьку літературу гл. крім згаданих праць Пипіна-Спасовича й Єнсена ще: Josef Karásek: Slavische Literaturgeschichte I. Липськ, 1906; Mathias Murko: Die südslavische Literatur (у видавництві: Die Kultur der Gegenwart. Teil I. Abt. IX); є й окрема історія дубровницької літератури Меліорана Медінї (по хорватськи); огляд дубровницької прози дав В. Макушевъ: Изслѣдованія объ историческихъ памятникахъ и бытописателяхъ Дубровника. (Приложеніе къ XI-му тому Записокъ Имп. Акад. Наукъ. Nr. 5. Спб. 1867.)

Загалом на українську шкільну драму в Києві мали великий вплив західно-европейські шкільні драми, передовсім драматичні вистави по єзуїтських школах[1]), тим більше, що Києво-Могилянська колеґія була устроєна у всїм на взір єзуїтських шкіл[2]).

Від монастирських і церковних шкіл переняли й університети та висші школи західної Европи звичай давати драматичні представлення. У французьких колеґіях бачимо сей звичай вже від XII в.[3]). Такий шкільний характер має також згадана вже висше новолатинська драма XVI в., писана звичайно професорами для представлення учениками. Початок вистав латинських драм бачимо в XV в. у Римі, де професор тамошнього університету Pomponius Laetus виставляв із своїми учениками комедії Плявта й Теренція, а також деяких новійших поетів. Цїлию тих вистав було — повчити молодїж, перенести її в давні римські часи. Подібне стрічаємо в инших містах Італії — у Фльоренції й Венеції.

Гарно розвивають ся під італїйським впливом вистави латинських драм у Нїмеччинї, де по школах читано пильно комедії Теренція й драми Сенеки. І тут почали ся з XV в. вистави в античнім дусї зразу шкільних діяльоґів для вправи в латинській мові, а далї й справжнїх драм, що беруть собі деколи й тему з важних сучасних подій[4]). Крім того пробовано в школах Нїмеччини по італїйському звичаю також святочних вистав з алєґоричним характером у честь високопоставлених осіб[5]). Загалом проявляєть ся у нїмецьких гуманїстичних драматурґів кінця XV і початку XVI в. нахил до повчаючої алєґорії, якої шукали радо в античній мітольоґії.

У французьких школах появляєть ся латинська драма з поч. XVI в. Вона має звичайно форму невеликих повчаючих діяльоґів, що стоять більше у звязку із середновічними французькими моралїтетами й фарсами, нїж із античною драмою.

Від 30-х рр. XVI в. бачимо у західній Европі, передовсім у Нідерляндії й Нїмеччинї все більший нахил виставляти латин-

---

[1]) Рѣзановъ: Экскурсъ, ст. V.

[2]) К. Харламповичъ: Западнорусскія православныя школы XVI и начала XVII вѣка. Казань, 1898, ст. 359.

[3]) Creizenach: op. cit., ст. 434.

[4]) Одну з найранших таких драм дав 1502 р. Яків Льохер Philomusus п. з. „Spectaculum more tragico effigiatum“, виставлене в Інґольштадтї 11-ма благородними студентами перед зібраним університетом.

[5]) Вславив ся такими виставами між иншими нїмецький гуманїст Конрад Цельтіс, професор поезії й реторики у Віднї (від 1497 р.).

ські комедії Плявта, Теренція й драми, написані в стилю римських коміків. Темою тих драм бувають звичайно події із св. Письма, а далї появляєть ся в них (у Нідерляндії) полєміка проти реформації. З Нідерляндії дістаєть ся латинська шкільна драма до Німеччини. де її виставляють уже не так унїверситети, як радше инші низші школи (Particularschulen). Опираєть ся вона й тут передовсїм на св. Письмі, але оживляє біблїйні сюжети сценами з буденного життя, обмежуючи при тім широку свободу середновічної драматурґії, що давала деколи дуже обширні картини із святої історії. Так зближають ся помалу в тих драмах біблїйні події із сучасними авторам подіями. при чім підчеркуєть ся що раз більше релїґійна полєміка. Тут виступають також що раз частїйше алєґоричні й деколи мітольоґічні фіґури, котрі займають богато місця в улюблених для поучення молодїжи новолатинських моралїтетах. Але й ті моралїтети починають служити полємічним цїлям між католиками й протестантами. Сюжети із старокляєичної історії й мітольоґії попадають ся тільки виїмково. За те часто бачимо драми із життя школи й студентів. Появляють ся також комічні латинські драми, найбільше у Франції. — Чим далї, підчеркуєть ся у таких шкільних виставах святочний характер, вони відбувають ся раз або два рази до року, на них запрошуєть ся родичів і власти. Так привикали ученики в шкільнім театрі до публичних виступів, бо при латинських виставах ходило передовсїм о пожиток для учеників. „Scholastici non agunt propter spectatores, sed propter se ipsos“ — говорить Placotomus. Від середновічних релїґійних драм ріжнить ся новолатинська шкільна драма у головному своєю будовою. Вона дїлить ся на 5 дїй, на кінці кождої дії і звичайно також останньої є хор, що найчастїйше не бере участи в акції. Тільки мало коли пробують поети звязати хор тїснїйше з представленою подією. Звичайно навязує хор у перших стрічках до акції в драмі й переходить опісля до загальних моралїзаторських розважань. Вислів у ньому дещо сухий, без лїричного полету; тому й нема тут звичайно строфічної будови. Хори мають найчастїйше характер музики між діями; до того вони не є конечні. Драми починають ся звичайно віршованим (у сенарах) прольоґом, де автор — за приміром Теренція — говорить про себе й підчеркує моральну основу твору. У виданнях Плявта й Теренція знаходили новолатинські драматурґи віршовані змісти їх творів (argumentum); вони гадали, що се є конечна часть драми й тому виголошувано правильно argumentum по прольоґу. Попри сю нераз невільничу зависимість від античних клясиків

показує новолатинська драма також звязок із середновічною. Вона не дбає про єдність часу й місця, а найважнійше, у нїй нема докладного розмежовання комічних і траґічних сцен навіть у біблійних темах. У перших часах християнської шкільної драми не вважано таких комічних додатків ніяким пониженнєм поваги святого змісту. Такі комічні сцени оживляли ся рисами із щоденного життя, анахронїзмами й под. Обєм драм не підпадав означеним нормам (від 600 до 1609 віршів) — відповідно до числа учеників, що брали участь у виставі. Характеризують сї новолатинські драми, як взагалї новолатинську поезію, присвяти, в яких виступає часто в суміш охота вивисшення себе й фальшива скромність Так ріжнять ся сї драми від середновічних передовсїм підчеркненнєм особистости автора й тому тепер залежить більше вартість драми від особи творця, а не від змісту, як се було в середновічних містеріях[1]). „Владимiръ" Теофана Прокоповича має деякі риси спільні з сею новолатинською шкільною драмою, хоч тих рисів не богато. Ся драма поділена на 5 дій (се бачили ми вже і в ренесансовій драмі), але не по кождій дїї має хор, що видно не вважаєть ся конечною частиною драми, як і в новолатинських драматурґів. В супротивности до новолатинської драми звязаний хор у Прокоповича тїсно з ходом акції, він є частиною акції, а не міжактовим додатком для розвеселення публики. Основа драми Прокоповича з рідної історії, обмеженнє алєґоричних фіґур — у всїм тім ріжнить ся Прокопопович від новолатинських поетів. Спільний з ними має „Владимiръ" святочний характер вистави: Прокопович виставив свою драму в приявї високопоставлених осіб, в честь гетьмана. Але хоч траґедокомедія Прокоповича є тільки шкільною драмою, виходить вона далеко поза межі шкільної вистави — так і видно, що автор призначив її для ширшої й більше зрілої публики. Як і в новолатинській драмі, маємо тут прольоґ, тільки не в сенарах, а прозою. Але автор говорить у прольозї про себе й підчеркує в удаваній скромности нїби то незрілість свойого твору, хоч із смілого тону, якого уживає супроти ґрупи суспільности, репрезентованої в драмі жерцями, зовсїм не видно сеї скромности. У прольозї й оправдує Прокопович написаннє саме такого твору й виказує його значіннє. Крім прольоґу маємо й невідступний зміст — також прозою. — У змістї самої драми ріж-

[1]) Про новолатинську драму гл. Creizenach: op. cit., II., ст. 1—181. На труді Крайценаха опирає свій огляд із деякими власними доповненнями й Рѣзановъ: Экскурсъ, ст. 1—24.

нить ся „Владиміръ“ досить від новолатинської драми — клясичний світ у ньому виступає дуже слабо, алеґорія обмежена до розумних границь. Єдність часу і здаєть ся — місця збережена Прокоповичем докладно. Подібно, як у новолатинській драмі, не розмежовує Прокопович в акції поважних і комічних сцен. Особистість автора виступає у „Владимірі“ мало що не з кождої стрічки — а хоч гадки, висказані про се в дотеперішній літературі, уважаю не вповнї оправданими, бо дещо прибільшеними (найбільше з огляду на ідейний звязок „Владиміра“ з пізнійшою діяльностю Прокоповича), всеж таки видно тут усюди людину, переняту новим духом і новими стремлїннями. Сильна індівідуальність незвичайно спосібного й високо образованого Прокоповича відбила ся корисно на оживленню й артистичнім уложенню драми.

До розвою шкільної драми причинила ся дуже також реформація. З кругів реформації вийшли й перші німецькі драми — були се переклади римських комедій[1]). Ті переклади виставляли ученики; їх цїлию було зацікавити справами школи публику, що не вміла по латински. Але зрозуміла річ, що в тім часї могла викликати найбільше вражіннє духовна драма. Лютер заявив уже 1530 р., що добре булоб представляти у шкільних комедіях латинською й німецькою мовою діла Ісуса Христа. До того бачив він драматичний елємент у св. Письмі (у жидівських книгах Юдити й Товії). Так розвинула ся в Саксонії німецька релїґійна драма в на пів клясичнім стилю, що спочивала майже на тих самих основах, що й латинська духовна комедія. Найстарші проби тої нової лютеранської драми походять із Маґдебурґа. Але Віттенберцї користували ся не тільки біблїйними сюжетами (пр. професор теольоґії у Віттенберзї видав 1537 р. траґедію про Івана Гуса). З Віттенберґу розширила ся драма по цїлій Німеччинї: у Туринґії, Лужичах, у протестантських містах німецьких Чех, у Бранденбурґії, а далї в полуднево-німецьких містах. Вплив протестантської шкільної драми бачимо й у католицьких німецьких сторонах (у Баварії й Австрії). У 40-вих рр. XVI в. разом із сконсолїдованнєм протестантського церковного й шкільного життя являють ся німецькі вистави учителїв побіч латинських вже як постійна проява помимо деякої опозиції. При тім подбали учителї про се, щоби німецькі вистави звязати із школою. Тому уміщувано відповідні приписи у шкільних правилах. Так пр. маґдебур-

[1]) Около 1530 р. виставлено у Липську „Hecyra“ Теренція у перекладї Мушлєра.

ський шкільний устав наказує виставляти що року в осени латинську комедію, в мясниці німецьку комедію або траґедію. Заохочувало учителів до таких вистав і се, що вони діставали за них невеличкі нагороди. Вистави відбували ся не тільки в школї, але й по приватних домах. Сї німецькі духовні драми мають у головному характер подібний до латинських. Маємо тут і діленнє на дії, хоч не все на 5. Авторами тих драм були учителї латинських шкіл або духовні. У присвятах стрічають ся й тут відомі фрази про скромність автора. Комічні сцени перемішані з поважними. Темою тих драм є св. Письмо, моралїзуючі алеґорії, релїґійна полеміка, попадають ся і світські теми й переклади з Теренція й Плявта[1]).

Прокопович, що так симпатизував із реформацією, знав без сумнїву пртестантську драму — він міг з нею познайомити ся в часї свого побуту у Швайцарії.

Ще більше значіннє мала драма по школах Єзуїтів, котрі розвинули її дуже високо. Єзуїти зрозуміли значіннє шкільних драм для пропаґанди своїх ідей і тому клали на них велику вагу. Вони доглянули в театральних представленнях новий спосіб розвивати в серцях своїх вихованців високі почування й укріпити їх релїґійне й суспільне вихованнє. Головну увагу звертали Єзуїти на блискучість театральних вистав, аби тим способом притягати як найбільше публики. Зразу виставляли Єзуїти драми із загального репертуару шкільних театрів — першою драмою, виставленою на єзуїтській сценї, був „Euripus, tragoedia christiana de vitae humanae inconstantia“ (виданий в Антверпії 1549 р.), виставлений Єзуїтами у 1555 р. у Віднї, а далї й у инших містах. На найранших драмах, написаних Єзуїтами, видно значний вплив тих доєзуїтських шкільних драм.

Єзуїтська шкільна драма розвинула ся скоро незвичайно гарно. У Франції являєть ся такий визначний її представник, як Николай Коссен (N. Caussin, 1580—1651), що був професором реторики й визначним проповідником у Парижі й инших містах Франції. В 1620 р. видав він у Парижі 5 драм у збірнику п. з. „Tragediae sacrae“. Коссен бере сюжети для своїх драм із: житий Святих, мучеників, історії, св. Письма — се й головні жерела єзуїтської драми в протиставленню до протестантської, що уникала тем із життя мучеників за віру. Ідеєю тих драм було розбудженнє релїґійности в католицькім напрямі. Із жерел, на

[1]) Wilhelm Creizenach: Geschichte des neueren Dramas, III, 2. Halle A. S. 1903, ст. 352—411.

яких опирають ся драми, беруть вони тільки загальну основу й переробляють її зовсім свобідно у творчій фантазії, при чім звертаєть ся головну увагу на сценічні ефекти, зложені деколи по-майстерськи. В будові драми стоїть Коссен під визначним впливом поетики Юлія Цезара Скаліґера[1]), що проповідував авторітет Арістотеля, Горація й Сенеки. Так бачимо у Коссена поділ драми на 5 дій, поділ кождої дії на яви, після 4 перших дій хор і ин. Ті прикмети стають характеристичні для театру Єзуїтів загалом. — Важну ролю в розвою французької єзуїтської драми відограла в другій половині XVII в. згадана вже париська єзуїтська Collège Louis le Grand (Collegium Ludovici Magni), котра розвиває передовсім траґедію, головний рід французької єзуїтської драми. В таких траґедіях вимагало ся змісту відомого бодай у загальних нарисах публиці й морально-педаґоґічної цїли — тому християнський театр повинен давати звичайно представлення святого змісту. Вплив траґедій Сенеки на сї драми був значний. Одною з найліпших траґедій, виставлених у згаданій колеґії, був „Agathocles“ Єзуїта De La Rue (Ruaeus, 1643—1725), де автор стоїть під впливом Корнеля. Траґедії французьких Єзуїтів були писані латинською мовою, але вже з кінцем XVII в. появляють ся деколи й французькі драми на єзуїтській сцені. Очевидна річ, єзуїтській драмі годі було устерегти ся від впливу великих авторів світської французької драми XVII в., але Єзуїти вміли й тут задержати деяку самостійність. Єдинство акції задержуєть ся в них; але щодо єдинства часу обовязувало тільки правило, що кожда дія повинна забирати тілько часу, кілько справді треба для виконання акції; а вже супроти закона єдинства місця бачимо повну свободу. Крім траґедії появляють ся в репертуарі колеґії Людвика зрідка ще й: комедії, драми, комічні драми, пасторалї — в латинській і французькій мові. Ориґінальною стороною французького єзуїтського театру був балет, де грали важну ролю алеґоричні фіґури, що не так часто стрічають ся в инших драмах французьких Єзуїтів[2]). В Анґлії бачимо на театрі Єзуїтів вплив старого анґлійського театру. Найцікавійший тут збірник „Josephi Simonis Angli... Tragediae quinque“ (1656). Йосиф Сімон Англичанин писав драми на історичні теми („Zeno, sive ambitio infelix“, „Mercia, seu pietas coronata“, „Theoctistus, sive constans in aula virtus“, „Vitus, sive christiana fortitudo“, „Leo Arme-

---

[1]) Вийшла у перве 1561 р.

[2]) Рѣзановъ: Экскурсъ ст. 25—76.

nius, seu impietas punita“ — усе самі траґедії). Сі драми виставляли ся часто в Римі (деякі з них навіть там вийшли) в анґлійській колеґії. В тих траґедіях бачимо ряд типових рисів єзуїтської драми: святочні монольоґи, пишні сцени коронування пануючих, сцени заклинання духів, вигнаннє діявола, сцени поучень, скорі переміни настрою ділаючих осіб і под. Будова драм Сімона нагадує старі анґлійські драми, Шекспіра й ин. Драми ділять ся на 5 дій; єдність часу, місця й акції недодержана. В акції беруть участь алеґоричні й мітольоґічні фіґури[1]).

У драмі Йосифа Сімона Англичанина „Zeno“ виступає в 1-шій яві „Umbra Basilici Tyranni, quem bello captum Zeno interfecerat“. Так убив у „Jeronimo, first part“ Бальтазар Андреу; так являєть ся дух Андреи у першій яві „The Spanish tragedie“, так являєть ся дух Гамлєта у Шекспіра. У мовах тих трех духів подибуєть ся дослівні згідности[2]). Тема траґедії „Mercia“ взята з рідної історії[3]). У „Leo Armenius“ послугуєть ся автор надто часто мотивами сну й візій. Маємо тут і формальну „disputatio“[4]).

Італійський єзуїтський театр стоїть під впливом італійської commedia dell'arte. Завдяки Єзуїтам відроджуєть ся латинська духовна драма в Італії, що тут уступила місця італійським драмам, до нового життя[5]). Драми римських Єзуїтів уважають ся прототипами єзуїтської драми взагалі. Тут, у Римі, в тім осередку й огнищі католицизму, виробив ся той тип єзуїтської драми, що хоч підлягав ріжним впливам, задержав все таки свої питомі прикмети[6]). Світогляд єзуїтських драм характеризує невгомний дослідник єзуїтського театру I. Zeidler так[7]): Єзуїтська драма стоїть на ґрунті католицького богослуження й заступає інтереси католицької Церкви. Осередком світогляду католицької Церкви є діло спасення людського роду, поза котрим і перед котрим отвираєть ся

---

1) Рѣзановъ: Экскурсъ, ст. 91—93.

2) Jakob Zeidler: Studien und Beiträge zur Geschichte der Jesuitenkomödie und des Klosterdramas. Гамбурґ і Липськ, 1891, ст. 39. Theatergechichtliche Forschungen, hrgg. v. Berthold Litzmann. IV.

3) Її аналїз у Zeidler-а: op. cit., ст. 68—82.

4) Аналїз сеї драми у Zeidler-а: op. cit., ст. 104—117.

5) Creizenach: Geschichte des neueren Dramas, II, ст. 79.

6) Рѣзановъ: Экскурсъ, ст.93.

7) Zeidler: op. cit., ст. 17—33. Пор. також: Рѣзановъ: Экскурсъ, ст. 93—95

вічність. З тої точки погляду являєть ся усе житте, що приходить поміж сими обома вічностями, безвартісним з огляду на трансцендентальний світ. Діявол наклонив прародичів до первородного гріха, котрий перейшов на цілий людський рід. Але Божий Син брав участь у твореню світа й від віків постановлене спасеннє людського роду. Смерть і воскресеннє Ісуса Христа сокрушили адові ворота й загладили гріх Адама. Противенство Христа й Люцифера, як його бачимо в св. Письмі Нового Завіта, є причиною боротьби, що відбуваєть ся на землї й скінчить ся побідою неба. Таке розумованнє вело до символїки й алєґорії. Біблійні притчі й схолястична теольоґія вчили розуміти усе алєґорично; символїзмом переняте усе католицьке богослуженнє, алєґорією уся проповідь. До того проникає усюди антична мітольоґія. Усе те й відбило ся й на єзуїтській духовній драмі й витворило той бароковий стиль, що годить із собою найсуперечнїйші елєменти. Тут лучить ся минуле, теперішнє й будуче в одно, а надприродне уходить за реальне. Земне житте усе оглядаєть ся на посмертне. Могуче „memento mori“ проникає більшість єзуїтських драм; над сценою витає „dies irae“, загадка буття стоїть перед глядачами, а оклик „vanitas vanitatum“ супроводить земну славу й блиск. Духи світа й темноти борять ся заєдно з собою, деколи небесні воїнства зводять справжнїй бій ізза душі смертного. Темою тих драм буває звичайно: спокуса, житте в грісї, покаяннє й вічне блаженство, або упір у пороках і вічне осудженнє. Радість у небесних просторах або дико радісні хори в безоднях Тартару бувають часто епільоґами наших драм. Таке освітленнє дають єзуїтські драми й мотивам із всесвітної лїтератури. Кожда драма повинна доказати якусь правду — подібно, як проповідь на якусь тему. „Palaestra altercatoria“ й проповідь являють ся на єзуїтській сценї. І нема там драми без прямої проповіди або без dispitationes чи altercationes. Єзуїти приготовляли старанно свої театральні вистави й дбали про їх блиск. Музика грала в тих драмах важну ролю. Дух часу відбив ся могутно й на сценїчних ефектах єзуїтської драми. Єзуїтська драма почала розвивати ся саме тоді, коли процеси проти чарівників були щоденним явищем, а житте й штука стояли під впливом маґії. Чудотворні лїчення, альхемія, астрольоґія, маґія, кабала — усе те впливало дуже не тільки на нервові жінки, але й на князів і полїтиків і тому стрічаємо ся тоді з привидами духів, сомнабулїстикою, чудотворцями... Не тільки Гамлет був переконаний про річи між небом і землею, про які не снило ся шкільній мудрости. Всї уми були переняті сею вірою

й театр брав з неї свої найсильнійші мотиви. Бачимо їх у староанґлійськім театрі, у будах вандрівних труп, у театрах Єзуїтів. Кальдерон сотворив в „El magico prodigioso" клясичний тип маґіка в дусі католицького відродження; Marlowe представив у „The tragical history of Doktor Faustus" тип протестантського чарівника; Шекспір відтворив чарівний світ у краю чарів Проспера. Всї ті проблеми обходили живо Єзуїтів і знайшли могутний відгомін на їх сценї. Маґічні церемонії, вигнаннє діявола знало християнство від давна. Вже в апостольських часах виступає чорна маґія в особі Симеона Маґа. Новоплятонїзм, монтанїзм і численні секти розвинули сї мотиви дальше, а початок нових віків унаслідив увесь маґічний апарат, витворений тисячами літ від часів Єгиптян та Халдеїв, страшний збірник законів „Malleus Malleficarum" накладав за „errores circa artem magicam" кріваві кари. Тому відограє „ars magica" в єзуїтських драмах таку визначну ролю. Візії, сни, появи духів, добрі й злі знаки — усе те впливає часто на акцію. Являють ся тїни померших, отвирають ся гроби, говорять статуї і т. ин.

Великий вплив на італїйську єзуїтську драму XVII в. мали й теорії драми, вироблені в тім часї Єзуїтами. Найзнаменитша з них була „Ars poëtica sive Institutionum artis poëticae libri tres" Александра Доната[1]). За Скаліґером ділить Донат траґедію на 5 дій і бачить у ній такі части: прольоґ, епізодій, ексод, хори, протазіс, епітазіс, катастазіс, катастрофа. Крім Скалїґера видно тут єще вплив Арістотеля й Горація. В траґікомедії бачить Донат наслїдуваннє ділання лїпших і низших осіб при помочи стихотворства, музики й сценїчної вистави; се наслїдуваннє будить раз сум, раз веселість, однак веселости все більше.

Але Єзуїти держали ся драматичних теорій тільки в головному; зрештою порущали ся вони в їх рамах свобідно й особисті склонности автора та дух часу виступали тут нераз виразно[2]).

Нїмецька єзуїтська драма розвинула ся передовсїм у Монахові, Віднї й у академічнім театрі бенедиктинського унїверситету в Сальцбурґу. Бачимо її також у Кольонїї, у Празї й ин. містах. З початку стояла вона під впливом античних клясичних драм, що відбив ся на її формі, й під впливом релїґійної полємїки XVI в. Вже дуже скоро бачимо в тих драмах Єзуїтів красу форми,

---

[1]) Перше виданнє вийшло в Римі 1631 р. Теорія драми А. Доната схарактеризована у Рѣзанова: Экскурсъ, ст. 97—111.

[2]) Idem: ст. 11.

драматичну силу, напруженнє акції, реальний відблиск дійсности; вони стягали й ширшу публику. Розцвіт німецької єзуїтської драми припадає на XVII в., коли між Єзуїтами появляють ся драматурґи із справжнім поетичним талантом.

По єзуїтських школах відбували ся що року під проводом учителів вистави в кождій клясі й кождий професор реторики був обовязаний що року написати драму. Звичайно писано на сю ціль невеличкі драми на теми відповідні ученикам. Першими такими виставами були діяльоґи на повчаючі або шкільні теми. Опісля стали появляти ся невеличкі драми[1]. Такі діяльоґи стояли під очевидним впливом подібних діяльоґів гуманїстів[2]. Але вже дуже скоро почали німецькі Єзуїти уладжувати й більші представлення для ширшої публики[3].

Одним із найбільш талановитих драматурґів між німецькими Єзуїтами був Яків Бідерманн (1577—1639), учитель монахійської єзуїтської ґімназії. Його твори є вершком розцвіту німецької єзуїтської драми[4]. Кожду тему обробляє Бідерманн із християнсько-католицького погляду. Він любуєть ся у персоніфікаціях-алеґоріях, котрим уміє надати життє й характер. У Відні появили ся Єзуїти у другій половині XVI в. й узяли небаром в свої руки наукові заведення разом із університетом. Скоро почали вони театральні представлення, на котрі являли ся видці тисячами. В тих виставах уступали все на дальший плян біблійні мотиви, а брали перевагу леґенди про Святих та історії мучеників. У другій половині XVII в. розвивають ся передовсім єзуїтські комедії, траґедії й опери на світські теми і „ludi caesarei“, де блискуча техніка виступала з усім своїм апаратом. Алеґоричний елємент займає в тих драмах дуже видне місце[5]. Одним із визначнійших віденських Єзуїтів-драматурґів був Nicolaus Avancinus (1612—1685), професор реторики, етики, фільософії й богословя у Пассау, Віднї й Ґрацу[6]. Збірник його драм „Poësis dramatica“ у 5 частях став виходити 1655 р. Тут містить ся 24 драм Аванціна

---

[1] Idem: ст. 112—115.

[2] Idem: ст. 127.

[3] Ibid.

[4] В друку появили ся драми Бідерманна що йно 1666 р. п. з. „Ludi theatrales sacri“. Про нього гл. Рѣзановъ: op. cit., ст. 132—153.

[5] Idem: ст. 161—162.

[6] Драми Аванціна схарактеризовані у Рѣзанова: Экскурсъ, ст. 162—232.

й 3 инших авторів. Теми сих драм переважно історичні. В драмі „Pietas victrix, sive Flavius Constantinus Magnus de Maxentio tyranno victor“ являєть ся в 3-ій яві I-ої дії Umbra Pharaonis Максентієви у снї й побуджує його до переслїдування христіян. До боротьби з христіянством виступають тут larvae infernales. Також у драмі „Genovefa Palatina“ виступає тїнь убитого Зіґфрідом Дроґана, а драма починаєть ся сумними роздумуваннями Зіґфріда про убійство (несповнене) його жінки. Важну ролю грають у сих драмах також сни. Між драмами на історичні теми знаходимо й одну про введеннє христіянства в Саксонії („Saxonia conversa, sive Clodoaldus Daniae princeps, cum tota familia a Carolo Magno superato Vitigindo conversus“). У XVII і в першій половинї XVIII в. виставили ще Єзуїти богато драм у Нижнеренській Провінції (до 400), Падерборнї й Гільдесгаймі. В тих драмах знаходимо деколи мотиви із св. Письма, переважно Старого Завіта, але найчастїйше з історії ріжних народів Европи та Азії, із области історичних анекдотів, леґенд, повчаючих повістий, оповідань про Святих, мучеників і про видних діячів єзуїтського ордену. Декуди стрічають ся мітичні мотиви й алеґорії. Сї драми мали звичайно 5 або 3 дії, крім того прольоґ, епільоґ і німі алеґоричні або символїчні сцени перед кождою дією крім останньої, декуди й інтерлюдії[1]).

Теорія драми у нїмецьких Єзуїтів була також високо вироблена, як про се свідчить хочби згадана вже праця Якова Понтана. Визначним твором у сїй области, поминаючи инші, була також книжка Якова Массена „Palestra eloquentiae ligatae“, що говорить про драму[2]). Массен приймає 4 роди драми: траґедію, комедію, траґікокомедію й комікотраґедію. Траґікокомедія являєть ся у нього твором у стихах „actionis vel illustris tantum vel illustris ridiculaeque permixta, convenienti metro, imitatio, ab infelicitate et commiseratione ad felicitatem et gaudium terminata“. У переведенню акції домагаєть ся Массен реалїзму. Алеґорію намагаєть ся він обмежити. Подїл акції на 5 дїй у нього не конечний, але він не радить дїлити драму на більше, як 7 дїй. Поетики Понтана уживали по школах до половини XVII в., поетика Массена не стратила свого значіння ще й у XVIII в.[3]).

---

[1]) Idem: ст. 235—244.

[2]) Ся частина схарактеризована у: Рѣзанова: Экскурсъ, ст. 262—289.

[3]) Idem: ст. 289.

У Польщі бачимо театральні вистави по академічних школах вже з початком XVI в. Єзуїти продовжали сей звичай по своїх школах і розвивали його далї. Вистави відбували ся звичайно по школах, деколи й по костелах. Мовою церковних і релїґійно-полемічних драм була все польська мова. Такі представлення відбували ся по ріжних місцях Польщі, Литви, Білої Руси й України[1]). Коли в драму починають що раз більше втискати ся комічні елементи, забороняєть ся театральні вистави по костелах[2]). Замість того вводять Єзуїти звичай торжественних процесій із драматичним характером[3]). Що до шкільної єзуїтської драми, то Ratio studiorum глядить на них як на оден із способів научування й приписує, щоби такі драми були зложені виключно в латинській мові з виїмком інтермедій, де можна було послугувати ся й польською мовою. Діяльоґи й драми мали бути тільки спрактикованнєм правил поезії й реторики, викладаних у школї. Авторами діяльоґів і драм були звичайно професори реторики, але вони укладали тільки загальний плян драми, а поодинокі її части діставали до написання ученики як задачі; найлїпші вироби, вигладжені учителем, входили в склад драми. Кожда школа мала свою постійну сцену. Що до змісту обовязував припис: „argumentum sacrum sit ac pium.... nec persona ulla muliebris vel habitus introducatur“. Але сї приписи не заховували ся докладно[4]). В теорії польської єзуїтської драми видно дві струї: одна, опираючись на Понтана, не виходить поза розумінне поглядів на античні матеріяли, як їх розуміли в XVI—XVII в.; друга йде також у головному за Понтаном і клясиками, але й не відкидає того, що установила новійша практика[5]). У польських єзуїтських драмах бачимо в театрально-драматичній формі моральні ідеї, які Єзуїти намагали ся впоїти молодїжи[6]). Так є в другій половині XVI в. у школї в Пултуску, де на сцену виводять ся передовсім моралїтети, а далї теми із св. Письма[7]), із житій Святих[8]). Такі вистави є звичайно звязані із якоюсь сучасною по-

---

[1]) Idem: ст. 292—293.

[2]) Idem: ст. 297—298.

[3]) Idem: ст. 298.

[4]) Idem: ст. 300—301.

[5]) Idem: ст. 375. Загалом польська теорія драми була слабо розвинена й мало самостійна. (Piotr Chmielowski: Znaczniejsze teorye dramatu w literaturze polskiej. Pamiętnik Literacki. Львів, 1902, ст. 52.)

[6]) Idem: ст. 377.

[7]) Idem: ст. 378. [8]) Idem: стг. 379.

дією (пр. з повитаннем якогось достойного гостя)[1]. Подібне бачимо й у Познані[2], де пр. 1632 р. виставлено з нагоди прибуття короля Жигмонта латинську драму, в котрій згадувало ся про побіду під Хотином і ин.[3]. Історичний елемент стрічаємо також у єзуїтських драмах, виставлених у Каліші[4]. Подібні мотиви попадають ся в любенській школї, у Торунї, Варшаві, Несвіжі, Вильнї, Витебську, Пинську й ин.[5] Для нас цікаві такі драми, як: „Drama tragicum Leontius orci victima", виставлена у Крожах 1677 р.[6]. Тут у 1-ій яві I-ої дії: „Umbra patrui Leontii comitem sopore opressum terret[7]"; „Drama tragicomicum sive Sapientia coronata", виставлена також у Крожах 1678 р., котра починаєть ся сценою: Zeno umbra Basilici tyranni, quem ope Harmatii devicerat, territus, Magum simulato habitu de fato suo consulit[8]. Замітна також польська драма „Władysław Jagiełło", виставлена в Пинську 1663 р.[9] — на тему з рідної історії. У краківській академії виставлено 1637 р. иншу драму з польської історії в 10 діях — заховав ся тільки її зміст п. з. „Argumentum comediae latinae et dramatis polonici, per illam Boleslai Poloniae principis novem annos nati generosa indoles et ad res bellicas studium, per hoc vero dissoluti juvenis vita et tristis exitus repraesentatur"[10]. В драмі: „Victima Amoris in Fulgentio juvene inter lugubres Patientis Christi ferias... praesentata", виставленій в Минську 1698 р, має „inductio ultima" III-ої части такий зміст: Umbra Fulgentii et ignibus rex territus expirat[11].

Загалом польська єзуїтська драма була залежна від шкільної теорії, бо драма мала бути практичною ілюстрацією теорії. Драми були більші й менші обємом, їх виставляли періодично з початком і з кінцем шкільного року й також при незвичайних торжествах. Зразу були се тільки діяльоґи з простою будовою, далї ставала ся будова більше зложеною. Драми ділили ся на

---

[1] Idem: ст. 377.
[2] Idem: ст. 379 і д.
[3] Idem: ст. 382.
[4] Idem: ст. 383.
[5] Idem: ст. 386—387.
[6] Її програма у: Рѣзанова: Экскурсъ, ст. 407—409
[7] Idem: ст. 409.
[8] Idem: ст. 410.
[9] Idem: ст. 419.
[10] Idem ст 420
[11] Idem: ст. 425

кілька дій, були й драми з одною дією. Дії ділили ся на яви. Вистава починала ся прольоґом, що представляв символїчний або алеґоричний зміст драми. Між актами були вставлені хори, деколи інтерлюдії й інтермедії. Драма кінчила ся епільоґом, де побіч подяки видцям була ще й проповідь, що вияснила суть представлення й давала замітки до нього. Зміст брали польські єзуїтські драми найчастїйше з історії, з области історичних або псевдоісторичних анекдотів. Алеґорія й символ грали при тім важну ролю. Богато драм опирало ся на леґендах і житіях святих подвижників, мучеників. Менше було драм на теми із св. Письма, не богато драматурґів сягало до античної мітольоґії. Були ще й драми із шкільного життя. Визначнїйші події у сучасному життю святковано драмами з блискучими виставами. І в змістї і в формі стоїть польська єзуїтська драма у звязку з єзуїтським театром инших земель[1]).

Єзуїтські драми є окремою громадою в історії европейської драми. Вона зближена безпосередно до латинських драм гуманїстів і розвиває далї напрям, витворений ними. Беручи в свої руки вихованнє молодїжи, мали Єзуїти на метї боротьбу „contra impietatem et haeresim“ і викликаннє католицької ревности. Але попри те дбали вони, як і гуманїсти, також про „humaniora studia“, звертаючи найбільше увагу на „facultas oratoria et poëtica“, себ то на умінне сказати промову й написати лїтературний твір, що згідно з тодїшнїм часом був би відповідно зависимий від авторитетних античних взірцїв і їх коментаторів. Відси бачимо дві струї у творах єзуїтських письменників: християнсько-католицьку й антично-клясичну. Шкільний устав „Ratio et institutio studiorum Societatis Jesu“ приписував устроєннє театральних вистав не часто, виключно в латинській мові; їх цїлию була практика в латинській мові й умінне виступати публично. Таким цїлям служили клясові „dialogi seu declamationes“ — невеличкі драми на біблїйні або античні мотиви, виставлювані для школи без посторонньої публики. Але єзуїтський театр ставав також немов катедрою проповідника — і в ньому являють ся блискучі вистави з нагоди шкільних, церковних чи инших свят, важних пригод у суспільнім чи придворнім життю й ин. Тут уже являв ся майстерно підібраний, потрясаючий зміст, що підіймав релїґійний настрій з артистичним зображеннєм характерів, ситуацій, розвою акції, з блискучою обстановою, сценїчними ефектами. Рівночасно з тим

[1]) Idem: ст. 450—452.

виражало ся тут ідею в яркий і образовий спосіб, щоби викликати як найбільше моральне вражіннє й дати поживу мисли й чуттю та дати волї відповідний напрям. Єзуїти були добрими психольоґами й користувались знаннєм душ у театральних виставах. Для більшого вражіння лучено на сценї всї штуки й технїчне знаннє: музику, малярство, оптику, механїку й ин. Тому новійші дослідники ставлять єзуїтський театр високо під артистичним оглядом, хоч розуміє ся, не всї його витвори однаково вартісні. Поетика єзуїтських драматурґів не була, як ми се бачили, чимось постійним, закостенїлим — вона посгупала з духом часу. Практика виробила передовсїм три типи єзуїтських драм: 1) клясові діяльоґи або декламациї; 2) принагідні драми: привитання, панеґірики високим особам, що відвідували школу або панеґіричні представлення з нагоди важних подій сучасного життя; 3) парадні представлення з нагоди більших торжеств. Були ще й инші представлення: на Христове Різдво, Великдень, Боже Тїло, — тут бачимо відгомін згаданих головних видів єзуїтського театру, середновічних містерій і церковно-святочних церемоній драматичного характеру. Ми бачили, як ріжнородні були сюжети єзуїтських драм — підчеркнемо історичні мотиви в них. Було вже також звернено увагу на тенденційно-алеґоричні драми панеґіричного або абстрактивно-морального змісту. Тут відбив ся той сильний наклін до алеґорій, яким визначуєть ся XVI і XVII в., коли символів і емблєміз уживано в теольоґії, фільософії, історії, природописних науках і т. д., а передовсїм у штуцї, в різьбарстві й малярстві. Те саме бачимо й на сценї, де нераз алєґоричні фіґури виступають поруч із живими людьми — се відгомін середновічних моралїтетів. Відгомоном епохи ренесансу являють ся образи з греко-римської мітольоґії, поганські боги й под. Деякі теоретики намагали ся обмежити уживаннє алєґорій, але без значнїйшого успіху. Єзуїтські драми не все були зовсїм поважні; навіть у траґедіях про Святих і мучеників, про біблїйні події стрічають ся веселі піснї, танцї й цїлі сцени світських забав; не згадувати вже про інтермедії, балєти. Єзуїтська драма ділила ся звичайно на кілька дій — число їх не було докладно означене; починала ся прольоґом, кінчила ся епільоґом; перед драмою або й перед кождою дїєю виставляло ся „proludium“ — німі сцени, деколи з музикою й танцями, з алєґоричним або символїчним характером, що передавали суть дальшого представлення; на кінцї дії виступав хор або й балєт; деколи були й інтермедії[1]).

[1]) Idem: ст. 452—458.

Прокопович мав нагоду добре пізнати єзуїтську драму. Знав її вже з єзуїтської школи у Володимирі, а й василіянська семінарія у Битенї була устроєна на взір єзуїтських шкіл[1]). Ще лїпше пізнав він єзуїтську драму у Римі, де виховував ся під проводом Єзуїтів. А саме в Римі, як згадано, виробив ся основний тип єзуїтської драми. Розуміється ся католицького світогляду не проводив Прокопович у „Владимірі"; за те бачимо тут виразну охоту прославити православну Церкву й східний обряд. Але хоч Прокопович не любив католиків, замітний у його драмі сильний вплив католицького світогляду, вираженого в типових єзуїтських драмах. Видно се найлїпше на диспуті Фільософа з Володимиром — на сценї, що рішає про зворот у души Володимира. Осередком і головним арґументом диспути Фільософа є дїло спасення людського роду й гадка про безвартність земного життя. Зовсїм так само, як і в єзуїтських драмах, говорить Фільософ про гріх прародителїв і про дїло відкуплення Божим Сином. Ще більше видно вплив єзуїтського світогляду в змальованню страшного суду. Страх єзуїтських драм перед невідомим „dies irae", грізне: „memento mori" й виразна згадка про „vanitas vanitatum" — усе те вичуваємо також з диспути Фільософа. Символїки й алєґоризму, котрі Прокопович так хотїв обмежити у своїх теоретичних розважаннях, не міг він зовсїм оминути у „Владимірі", хоч — що правда — обмежив їх досить. Духи світла й темноти не виступають у Прокоповича в прямій боротьбі на сценї, але ріжні пекольні сили встають проти Божого дїла — введення христіянства, а в епільозї драми виступає апостол Андрій з ангелами, що співають немов побідну пісню. Подібні епільоґи знаходять ся й у єзуїтських драмах. На сценї являєть ся правдива проповідь, котру виголошує Фільософ (зовсїм подібну справдїшню проповідь виголосив також і Прокопович); тут же й бачимо правдиву диспуту під проводом Володимира. Маґія, віра в чари чи чуда при помочи пекольних сил, — відгомін настрою того часу й оден із частих сценїчних ефектів єзуїтського театру — проникає дві перші дїї „Владиміра". Жеривол — се злий чарівник, що стоїть на услугах пекла й котрому пекло також служить; статуї поганських богів оживають на сценї й скачуть. Про сни згадуєть ся також кілька разів у „Владимірі", але до них не привязуєть ся ваги. Замітна далї у „Владимірі" віра

---

[1]) І в Києві осїли 1645 р. Єзуїти й заложили тут свою колеґію. (Петровъ: Кіевс. Акад., ст. 20).

в злі знаки, що віщують горе, подібно, як у єзуїтських драмах[1]. Коли Ярополк їхав до свойого брата, що мав його убити, тоді:

„Трикрати на пути
Конь преткнуся, трикрати вранъ прелетѣ черній,
Третій часъ дне трикрати нарекохъ вечерній;
Воспящаше мя и другъ, даяй совѣтъ здравій".

В будованню драми, як ми бачили, стоїть Прокопович під визначним впливом німецьких Єзуїтів. Згадаємо тут ще, що змішаннє комічних і поважних елементів в одній драмі в одноцільну драматичну акцію подибуємо також у Єзуїтів. Зрештою відповідно до традицій єзуїтського театру стоїть „Владиміръ" Теофана Прокоповича у тїснім звязку з сучасними авторови подїями й визначаєть ся декуди живим зображеннєм характерів.

При тім, що сказано, остаєть ся вже не богато місця на зазначений Рєзановом вплив польської неєзуїтської драми на „Владиміра". Зовсїм справедливо замітив Рєзанов, що назви Прокоповичевих жерців мають свою анальоґію у польських різдвяних драмах, де виступають пастухи з подібними смішними, а характеристичними для них назвами. І так у драмі „Dialogus de Nativitate Domini", виставленій 1661 р. у Кроснї, виступають пастухи: Sieczypiwo, Cycoń, Famuła, Ryczywół, Paliwoda й ин[2]). Також у драмі про трех царів („Dialogus breuis pro festo Nativitatis Domini nostri Jesu Christi") мають пастухи гумористичні імена: Chleburad, Stoiwąs)[3]). Додамо, що в XVIII в. подибуємо такі гумористичні імена у віршованих травестіях процесій, де виступають: Jan Cifura, Maciek Figmąka, Filip Baciała[4]). Таких примірів моглиб ми навести більше (згадаємо ще, що в моралїтетї „Mięsopust albo tragicomoedia na dni mięsopustne" з початку XVII в. виступає Łapikufel[5]), а в „Dyalogu mięsopustnym o

---

[1]) У „Первомъ ученіи отрокомъ", виданім 1720 р. писав Прокопович, виступаючи проти расколу, про зловіщі знаки: „Суевѣрцы, яковіи и между христіяны обрѣтаются, которіи силу нѣкую вредную или полезную восписуютъ вещамъ или лицамъ нѣкіимъ. Напримѣръ: разсуждаютъ, который день къ начинанію дѣла счастливый и который не счастливый есть, кто въ стрѣчу добръ и кто не добръ, волхвуютъ же или волшебствамъ вѣрятъ, сны толкуютъ и прочая... Все же то всуе вѣруется, что не по слову Божію, но легкомысленнымъ разсказомъ и по бабьимъ баснямъ вѣруется". (Архангельскій: op. cit., ст. 48—49.

[2]) Windakiewicz: op. cit., ст. 28—29.

[3]) Idem: ст. 32.

[4]) Idem: ст. 56.

[5]) Idem: ст. 158.

Bachusie“ з кінця XVII в. бачимо товаришів Бакха, що називають ся: Moczygębski і Kuflewski[1]); є навіть окрема інтермедія п. з. „Gryzidzban Sarkała Łapikufel Ksiądz Anioł Dyabli[2]). В інтермедіях виступає також Kurołapski[3]). Бачимо з того, що в часах Прокоповича були такі смішні імена популярні в Польщі. Але сю появу стрічаємо не тільки в польській драматичній літературі й не тільки відтам міг Прокопович довідати ся про неї. Була се загально відома поява в західно-европейській літературі. Є вона пр. у німецькій релігійній драмі. В „Das Redentiner Osterspiel“, відомім у рукописї з другої половини XVIII в. називають ся чорти (а ще Тіхонравов звернув на се увагу, що замість чортів виступають нераз у драмах поганські жерцї): Crumnase[4]), Puk[5]), Lykketappe (що скрито вилизує горшки)[6]), Funkeldune[7]) й ин.

Зазначимо далї, що в польській різдвяній містерії з першої половини XVII в. п. з. „Historia Nativitatis Jesu“ виступає у початковій сценї демон, що тішить ся з переможного панования світом і висловлює надію, що буде ще довго панувати[8]). Так стрічаєть ся в Польщі звичай виводити в першій сценї драми демонів також поза єзуїтською сценою. — Инша різдвяна містерія „In solemne Nativitatis festum“ має мотиви з історії України, бо виводить „żołdata“ з війн Хмельницького[9]).

На деякі риси в драмі могла Прокоповичеви звернути увагу й польська теорія драми — на загал, як згадано, слабо розвинена. Але в Польщі був відомий від давна „Лист до Пізонів“ Горація, що мав деякий вплив на Прокоповича. Сей твір знали в Польщі вже в XIII в., а від XVI-го маємо й його друки[10]). З кінцем XIV в знала Польща й поетику Арістотеля, хоч дуже недокладно[11]). В XVI і XVII в. виявляють польські письменники знайомість із грецькою й римською драмою — між иншими пере-

---

[1]) Idem: ст 160.
[2]) Idem: ст. 162.
[3]) Idem: ст. 195.
[4]) R. Froning: Das Drama des Mittelalters. I. Stuttgart. (Kürschners Deutsche National-Litteratur. Bd. 178), ст. 139.
[5]) Idem: ст. 141.
[6]) Idem: ст. 183.
[7]) Idem: ст. 185.
[8]) Windakiewicz: op. cit., ст. 24.
[9]) Idem: ст. 24.
[10]) Chmielowski: op. cit., ст. 52—53.
[11]) Idem: ст. 53.

кладає Лукаш Ґурніцький траґедію Сенеки „Troas“ з поділом на 5 дій. При тім бережено єдности часу й місця[1]). У XVII в. дає Ян Алян Бардзїнський переклад всїх траґедій Сенеки, а далї й „Сіда“ Корнеля та „Андромахи“ Расіна[2]).

На знаннє тих творів у польськім перекладї вказував уже й Соболевський, котрий ще замітив, що Прокопович відзивав ся з похвалами й про Яна Кохановського, автора драми „Odprawa posłów greckich“ (не шкільної й не псевдоклясичної). „Все таки знайомість Теофана — пише Соболевський — з псевдоклясичною теорією драми й її взірцями не підлягає сумнївови. Теофан переніс її на український ґрунт, в практику української шкільної драми, але не рішив ся розстати ся із олицетвореннями, звичайною приналежностю драматичних творів його попередників, і впровадив, як закінченнє акції, хор — здаєть ся, наслїдуючи Кохановського. Так „Владиміръ“ Теофана є епізодом впливу польського світського театру на шкільну драму“[3]). Що Прокопович знав твори французьких драматурґів XVII в. бодай у польськім перекладї, се певна річ[4]); але на скільки вони вплинули на його драми — се не дасть ся означити. Ми бачили н. пр., що у французькій драмі XVII в. розвинула ся гарно траґікомедія й се могло мати вплив на вибір саме того рода драматичної творчости й у Прокоповича, але французька траґікомедія ріжнить ся що до своєї сути дуже від Прокоповичевої. Далї Соболевський готов признати поділ „Владиміра“ на 5 дій і збереженнє трех єдностий впливови французької псевдоклясичної драми не безпосередному, але через польську лїтературу; але ми пізнали ті прояви і в драмах иншого рода, котрі Прокопович міг знати безпосередно. Що до хорів, то вони появили ся у Прокоповича скорше під впливом античної драми (передовсїм Сенеки); вплив Кохановського був би тут за слабий.

Польський театр стояв у XVII в. низько, як се виказує А. Брікнер[5]); буйно розвивав ся тільки шкільний театр і про нього говорили ми ширше.

---

[1]) Idem: ст. 54.

[2]) Idem: ст. 55.

[3]) Соболевскій: op. cit., ст. 11—12.

[4]) Припускає се й Варнеке (op. cit., ст. 20), котрий у порушенню Прокоповичем питань із сучасного йому життя добачує вплив французьких клясиків.

[5]) Aleksander Brückner: Z dziejów dawnego teatru polskiego. (Pamiętnik Literacki, I, 4. Львів, 1902, ст. 539—556).

На основі поданих фактів можемо уявити собі досить докладний образ повстання „Владиміра“ Теофана Прокоповича. „Владимірѣ“ є шкільною драмою, написаною по давному звичаєви в київській академії, що накладав на учителя поетики обовязок зложення драми для вистави учениками. Того рода обовязки накладають шкільні устави і по инших краях Европи, н. пр. в Німеччині протестантські й єзуїтські школи, де учитель реторики мав що року написати драму. Безпосередною нагодою до написання „Владиміра“ було прибуттє гетьмана Івана Мазепи в мури академії. Се зближує нашу драму до подібних прояв в европейській драмі: по німецьких школах уладжувано вже в XV в. латинські вистави в честь високо поставлених осіб, у Відні витворюють ся з таких драм у Єзуїтів блискучі „ludi caesarei“, а в польських єзуїтських школах звязані драматичні вистави з якоюсь важнійшою сучасною подією або з витаннєм якихось визначнійших осіб. І власне польська єзуїтська драма могла тут бути Прокоповичеви приміром, хоч уже й раньше були подібні святочні вистави в київській колеґії. Вже тим звязаний твір Прокоповича із сучасною авторови хвилею. Але Прокопович умів у своїй драмі ще виразнійше підчеркнути звязок не тільки з ріжними тодішніми діячами, але й з народом, і навіть із містом Києвом. Також вяжеть ся сей твір із школою, котрої ученики брали участь у першій виставі: вибір героя драми й деяких дієвих осіб (Бориса й Гліба) наступив, здаєть ся, завдяки єствованню студентської конґреґації при академії. На усе те не без впливу було також загальне зацікавленнє рідною історією. В ґенезї „Владиміра“ грає крім того не малу ролю сучасна й ранша українська література: „Владимірѣ“ — се на ділі драма про Святого, а такі драми вже були в Києві; її безпосередними жерелами були й українські твори (житія, історичні писання). Так перше місце в ґенезї „Владиміра“ займають відносини на Україні, історична минувшина Києва, події в київській академії — словом, **першим, безпосереднім жерелом повстання „Владиміра“ була Україна.**

На ряду з тим належить поставити обставини життя Прокоповича, передовсім його педаґоґічну діяльність, бо „Владимірѣ“ є також її випливом. Поетичні правила висловлені в курсі поетики, ілюструє Прокопович досить докладно своєю драмою, хоч не держить ся всюди сліпо теорії. Заголовок драми, розклад акції, число яв, число осіб у драмі, оповіданнє про деякі події замість виведення їх, час акції й ин. відповідають теоретичним міркованням

Прокоповича. Його поетика заважила у зверхній будові „Владиміра“ передовсім.

Із сучасним авторови духовим життєм Европи звязаний наш автор передовсім у виборі роду драматичної творчости — траґедокомедії. В XVII в. була траґедокомедія саме модною появою в польській літературі; траґедокомедією займала ся тоді італійська теорія авторітетного Александра Доната, а Франція власне в тім часї дає дуже талановитих представників того рода драми. Колиж вагу траґедокомедії потвердив Прокоповичеви авторітет Плявта (хибно зрозумілого), гуманїстів і новолатинських драматурґів — то стане нам ясно, чому він рішив ся на невиданий до того часу в українській літературі рід драматичної творчости. Отже немаловажну ролю в повстанню „Владиміра“ відограла й тодїшня лїтературна мода.

З лїтературних впливів бачили ми визначний вплив римської клясичної драми. Горацій, Сенека й римські коміки рішили без сумнїву будову драми Прокоповича. Що правда, пр. поділ драм на 5 дїй (також новість в українській лїтературі) з хорами міг Прокопович стрінути й де инде: в італійській лїтературі бачимо сей поділ вже в XIII—XIV в., але під впливом Сенеки й Горація, італійська теорія драми підносить його вже від XVI в. (під впливом Арістотеля), так ділили ся й драми ренесансу, що взорували ся на античних взірцях (Горацій, Сенека) і новолатинська драма має 5 дїй з хорами, подібне бачимо у французького єзуїтського драматурґа Николая Коссена, у анґлійського Єзуїта Йосифа Сімона Англичанина, вкінцї у французькім псевдоклясицизмі. Але усе те зводить ся вкінцї до клясичних взірців, на котрі Прокопович покликуєть ся безпосередно. Тому не виключаючи також впливу згаданих лїтературних проява, думаю, що рішаючий був тут безпосередний примір римських клясиків. Те саме сказав би я і про такий сценїчний ефект, як поява духа на початку драми. Як ми бачили, міг Прокопович знайти сей мотив у ріжних лїтературах і певно ті лїтератури мали на нього деякий вплив також у сїм напрямі, але тїнь Ярополка говорить словами так подібними до слів Тієста в „Аґамемнонї“ Сенеки, що Сенека — прототип того рода сцен взагалї — був тут без сумнїву безпосередним взірцем і для Прокоповича; инші лїтератури тільки скріпили сей вплив. Італійська драма, котру Прокопович пізнав безпосередно, вплинула без сумнїву в неодному на „Владиміра“. В Італії міг Теофан бачити блискучі святочні алеґоричні гри, фарси, в котрих висмівало ся духовенство, міг навіть почути простий

і грубий вислів у італійських комедіях (за приміром Плявта). Разом з тим міг він тут приглянути ся студіям над Сенекою, Теренцієм і Плявтом. Та передовсім пізнав він тут драму ренесансу, де пригоди на сцені представляли ся тільки в сущних рисах, де виступали королі й герої, де зверхня будова була перенята від античних клясиків й ин.

Разом з італійською могла мати деякий вплив на вибір теми з рідної історії й дубровницька література.

Розуміеть ся, велике значінне для прояснення ґенези „Владиміра" має шкільна драма Европи загалом, передовсім єзуїтська драма. Так пр. у французькій єзуїтській драмі бачимо вже початки збереження трех едностий, які зберігає й Прокопович, може під впливом французького псевдоклясицизму. З анґлійських єзуїтських драм знав Прокопович траґедії Йосифа Сімона Англичанина (тут виступають між иншим і тіни померших). Великий вплив на Прокоповича мала італійська єзуїтська драма: сценїчні ефекти і світогляд „Владиміра" сформулований, як виказано наглядно, під значним впливом власне сеї драми (проповідь на сценї, гадки про загробне життє й ин.). В теорії драми поставив собі Прокопович взірцем німецьких Єзуїтів (Понтан). Відбила ся на „Владимірі" й польська єзуїтська драма — вона осмілила його до вибрання теми з рідної історії.

Вже з того видно, що польська література відограла деяку ролю в ґенезї „Владиміра". Вона була й подекуди посередницею між Прокоповичем і західною Европою (псевдоклясицизм).

Як бачимо з того, є „Владиміръ" Теофана Прокоповича досить складною лїтературною проявою.

Ся драма повстала під впливом цїлого ряду лїтературних стремлїнь, з якими довело ся Прокоповичеви стрічати ся в часї його довголїтних студий. Його живий ум приймав ті ріжні лїтературні впливи й витворив собі свій власний артистичний світ, у котрому знайшла вираз його сильна й енерґічна індивідуальність. Клясична римська лїтература, гуманїстична й новолатинська драма, театр Єзуїтів, італійське, німецьке й хорватське письменство — усе те складало ся на вибір сюжету „Владиміра", на будову сеї драми, на сценїчні ефекти, а навіть характеристику осіб. Але увесь сей, без сумнїву могутнїй, західно-европейський вплив не дав Прокоповичеви одного: не дав йому тої сили, яка бє з його драми й яка підносить її до висоти твору живого, що відбиває в собі духа часу, до твору, що ворушив і цікавив сучасні Прокопови-

чеви уми. Сю силу дав нашому авторови передовсім тісний звязок „Владиміра“ з традиціями громади, серед котрої він повстав і для котрої був призначений — звязок з традицією України, Києва, з українською землею. Його твір, що виростає з живого орґанізму українського народу, є й частиною того живого орґанізму.

Але на тім не конець. „Владиміръ“ є відбиткою сучасних Прокоповичеви відносин ще й з иншого боку — в ньому проводить автор деякі свої ідеї, котрі він розвинув опісля ширше. Се та індивідуальність Теофана Прокоповича, що проглядає з його твору й їй варта присвятити ще кілька слів.

Львівське „Studium ruthenum“.

Написав ***Амврозій Андрохович.***

Історія шкільництва на території галицької України з другої половини XVIII. ст. і з першої половини XIX. ст. доси неопрацьована. Колиб обмежитись лиш на українське шкільництво, то не маємо історії дієцезальних семинарій: львівської, галицької перемиської, каменецької, барської, холмської, луцької і мункачівської, де теж чимало наших священиків учило ся. Не маємо доси повної історії ґенер. семинарії і Studii latini, т. є. богословських наук у латинській викладній мові. Не маємо ще історії василіянських шкіл ґімназийних, фільософічних і богословських, розсіяних по галицькій території. Прослідити ще треба, кілько нашої молодежі вчилось по школах Єзуїтів, Піярів, у Ягайлонській академії. Ждуть своїх дослідників еще: православна дієцезальна семинарія в Чернівцях, академічна ґімназія (1784—1848), ґімназія у Збаражі, в Подолинці на Спижі, ліцей у Замості, Ставропигійська школа у Львові, учительська семинарія (препаранда) у Львові і Перемишлї. Теж саме можна сказати про історію народного шкільництва. А тут ми, коли хочемо зрозуміти підготовну працю наших предків для галицького національного відродження, мусимо мати точну історію нашого шкільництва з другої половини XIII і з першої половини XIX століття.

Темою отсеї розвідки буде історія львівського Studii rutheni, т. є. фільософічних, богословських і правничих студий на львівськім йосифінськім університеті і в ліцею — в українській викладній мові — від 1787 до 1809, зглядно 1814 р. Для пояснення ґенези того научного заведення подаю наперед короткий огляд заходів коло заснования дієц. семинарій від початку XVIII століття, говорю про заснованне дієцезальних семінарій у Львові, Галичі і Перемишлї, в Каменці і Барі, подаю короткий начерк дієц. семинарії у Львові, яка була немов підвалиною під Studium ruthe-

num і потім переходжу до властивої теми, до історії Studii rutheni. Говорю наперед про заснованнє Studii rutheni, потім про орґанізацію його: про катедри, професорів, учеників, — одним словом подаю картину цілої школи, а вкінці говорю про знесеннє Studii rutheni і остаточну ліквідацію його в мурах краснопущанського монастиря. Історію ґенер. семинарії й університету, з якими вяжеть ся Studium ruthenum, узгляднюю лиш в міру потреби.

Користав я головно із сирого архивного матеріялу: в архивах львівського університету, гр. кат. духовної семинарії, Національного Музея і Ставропиґії. Найшлось би було ще багато матеріялу в бібліотеці гр. кат. капітули і в архиві оо. Василіян, але туди в воєннім часї не було для мене доступу. Тим щирійша подяка належить ся від мене Вп. пп. проф. Л. Фінклеви, проф. Б. Маньковському, Преосв. о. Йос. Боцянови, Впр. о. віцеректорам: О. Малицькому і Ґорчинському та др. І. Свєнціцькому за дозвіл і поміч у використовуванню жерел в часах облоги м. Львова. Рівночасно щиру подяку складаю др. В. Щуратови і д. М. Вознякови за цінні вказівки.

З друкованих жерел найбільш цінні для мене були отсї: др. І. Гарасевича: О преподаваніяхъ на русскомъ языцѣ въ всеучилищи Львовскомъ заведеныхъ всемилостивѣйшимъ Імператоромъ Іосифомъ II.[1]) і проф. Людвіка Фінкля: Historya uniwersytetu lwowskiego do r. 1869, Lwów 1894. Цінні, але не без помилок, коротенькі начерки історії Studii rutheni в Я. Головацького: О первомъ лит. уметвенномъ движеніи Русиновъ: (Сборникъ Мат., Львів 1865) і в Ом. Огоновського: Исторія литературы рускои ч. II/1. Львів 1889.

Тут подаю пояснення скорочень при відсилці до жерел:

Proth. Cons. — протокол академічного сенату, бо сенат називано урядово „consistorium“.

Proth. Consess. — протокол начальної шкільної управи в Галичині, званої „Consessus studiorum“ (1792—1802).

Proth. fac. phil. — протокол фільософічного виділу.

Proth. fac. theol. — протокол богословського виділу.

Нац. Муз. — Національний Музей.

Арх. дух. сем. — Архив духовної семинарії у Львові. Акти того архива уложені по рокам проф. К. Студинським.

Арх. льв. унів. Перз. акти, ч. інв. — Архив львівського університету. Перзональні акти, число інвентаря.

---

[1]) Зоря Галицка, 1851. ч. 61—64 ст. 493—519.

Ґуб. — ґубернія.

Ставр. арх., прих. акти — Ставропигійський архив, приходські акти.

I.

Дієцезальні семинарії у Львові і Перемишлі.

(Проби заснования дієцез. семинарій у Львові і Перемишлї в XVIII. ст. — Семинарія еп. Юрія Винницького. — Замойський Синод. — Заходи митрополитів Атаназія і Льва Шептицьких. — Львівський Синод 1750 р. — Становище „пралатського чина“. — Справа заснования семинарії у Львові від 1773 до 1779 р.)

Як раньше православні братства закладали школи, щоби захиститись від латинїзації і польонїзації, так по принятю унії львівською і перемиською дієцезією мусїли приняти ся того завдання уніятські епископи, бо та сама небезпека грозила їх дієцезіям дальше і що раз більшала в міру що раз більшого економічного занепаду галицького міщанства, а тим самим і підупадання братських шкіл. Епископи Йосиф Шумлянський і Іннокентій Винницький, видячи духовий занепад серед сьвітського духовенства, намагались по змозї зарадити лиху, тим більше, що Рим клав їм те нераз на серце. Направа лиха одначе ізза недостачі фондів не могла наступити скоро і справа виховання і образовання світського клира була протягом XVIII ст. найбільш пекучою справою обох дієцезій.

В перемиській дієцезії заложив був, правда, другий уніятський епископ, Юрій Винницький, духовну семинарію, але небавком скасовано її, бо львівські Театини зобовязались за придбані фонди виховувати 6 перемиських питомців, хоч згодом і того відказались[1]).

Справою богословських студій займав ся і Замойський Синод 1720 р. На III засїданню він таке порішив: 1. В кождім більшім монастирі, де живе понад 12 черців, треба завести богословські студії для черців і для світських священиків. Біднійші монастирі, де живе менше черців, мають спосібнійших молодців висилати на науку до инших монастирів або завести в себе науку морального богословя, остаточно і в народній мові, а професорів (лекторів) в разї потреби можуть спровадити із другого монастиря. 2. Епископи мають заложити в своїх діє-

[1]) J. Pełesz: Geschichte der Union, II, ст. 610—634.

цезіях духовні семинарії[1]), а поки воно неможливе, висилати кількох спосібнїйших молодців, передусїм поповичів, до папської колеґії Театинів у Львові[2]). — Зазив синоду хиба на стільки не остав без успіху, що перемиський епископ Єронім Устрицький зобовязав ся удержувати у Театинів 1 питомця, а львівський епископ Атаназій Шептицький 4; семинарії-ж єще довго не побачили обі дієцезії.

Наслїдник Атаназія Лев Шептицький постановив 116.820 зл.п., оставлених попередником на докінченнє будови катедральної церкви, ужити на заснованнє духовної семинарії, а що йно за відсотки докінчити будову церкви. Щоби одначе мерщій довести до кінця і будову церкви і заснованнє духовної семинарії, згодилось білє духовенство на синодї 1750 р. зложити ся на обі справи, але під умовою, що буде увільнене від приписаного Тридентийським собором alumnaticum, т. є. від податку на удержаннє питомців. Хоч як відчував Шептицький потребу семинарії, будова церкви пожирала великі суми і справу семинарії відкладало ся все на пізнїйше. А низкий умовий стан тодїшного духовенства знав Шептицький добре і так його зобразив: „Тому що дотація парохів є дуже мала, — писав в описї львівської дієцезії з р. 1761 — мало є парохів з укінченими латинськими школами, а переважно є такі, що перед висвяченнєм учили ся морального богословя з книжки: Богословія Нравоучителная [Львів, 1760]. Щоби тимчасом, заки заложить семинарію, двигнути умовий рівень духовенства, постановив, що лиш тих буде висвячувати, котрі крім народних шкіл покінчили бодай реторику в латинській мові. Але наперед мусїв такий кандидат зложити іспит із богословського знання і що-йно тодї міг старатись о презенту на парохію; потім прослїджувано його життє і поведеннє, а по слїдстві проголошував кандидат символ віри і присягав, що не допустив ся симонії[3]). Те заостреннє, заведене Шептицьким, ставало ілюзоричне тому, що рівночасно холмський і луцький епископи не ставили нїяких вимогів і висвячували масово за 100 зл.п. дячків і писарів, які вміли тільки читати богослужебні книжки. Супроти того поміщеннє кількох питомців у папській колеґії Театинів не могло рішучо зарадити лихови, бо була то лиш крапля в морі.

---

[1]) Моє підчеркненнє. [2]) Acta Synodi Zamoscensis, Tit. XV. De Studiis instaurandis et Seminariis, ст. 144. [3]) Pełesz: op. cit. ст. 608; Я. Головацький: О первомъ литер. умств. движеніи Русиновъ. Львів 1865. Вип. II. ст. 75.

В тім самім часї, як біле духовенство потапало в духовій темряві, високо стояло умово й матеріяльно чорне духовенство. По приняттю унії Василіяни одержали ліпшу орґанїзацію на взір Єзуїтів. В короткім часї захопили в свої руки всї висші єрархічні становища і стали „пралатським чином“ (ordo praelaticus); висші церковні уряди і висша освіта стали з того часу виключним монополем Василіян. Від тих Василіян, що протягом XVIII ст. вспіли вже майже цїлком спольщитись, не міг вийти товчок до подвигнення умового рівня білого духовенства, хоч Замойський Синод вкладав на них обовязок дбати однаково про образованнє чорного й білого клира. В їх інтересї радше було, щоби світське духовенство оставало в темряві, бо тим лекше могли удержатись на передових становищах. Як „пралатський чин“ не дбав свідомо про вихованнє білого клира, се наглядно видко, коли тодїшній умовій темряві серед світського духовенства протиставити число низших і висших шкіл василіянських у другій половинї XVIII ст.: Львів, Гошів, Лаврів, Спас, Добромиль, Унїв, Бучач, Теребовлю, Почаїв, Каменець, Луцьк, Сатанів, Гойще, Умань, Бар, Канів, Любар, Дермань, Мільче, Жидичин, Загайцї, Шаргород, Білосток, Овруч[1]. Своїх новиків висилали Василіяни ще й до Риму, Бромберґа, Оломуца, Вильна і других заграничних унїверситетів. Багато шкіл мали спольщені Василіяни, але тільки для себе і для синів польської шляхти. Вбогий, на рівнї з мужиком з працї на рілї живучий священик не мав гроший на оплаченнє дорогої науки для своїх дїтий у василіянських школах. Тим то й не диво, що між білим і чорним духовенством мусїла кипіти боротьба. Рік 1772, в котрім довершилась памятна ревіндикація, застав отже уніятське духовенство поділене на два ворожі табори: з одного боку богатих, просвічених, впливових, спольщених і заздрих на свою перевагу Василіян, а з другого боку численне, але вбоге й темне, сїльське духовенство з горсткою просвічених крилошан і Львом Шептицьким на чолї. Боротьба між сими двома таборами, яка розгоріла ся з хвилею вступлення на катедру еп. Льва Шептицького, завзято вела ся дальше й по прилученню Галичини до Австрії. В такім станї українське духовенство застала та сама Австрія, де вже під проводом Swieten-а

---

[1]) А. Петрушевич: Сводная лѣтопись, II. ст. 319, 423, 432. Коли в 1773 р. обняли Василіяни по Єзуїтах папський алюмнат у Вильнї, де вчилось 16 світських питомців, ректор Василіянин під позором недостачі фондів продав будинок семинарії, а питомців розігнав.

і Martini-ого кипіла горячкова праця над реформою шкільництва, а в інтересї самої австрійської держави було виховати собі образований клир. Але тут стояв на перепонї первородний гріх небіжки Австрії: при недостачі гроша звісний „Sparsystem“. Щоби хоч дрібку двигнути освіту серед українського духовенства, дозволила Марія Тереса львівській і перемиській дієцезії висилати на державний кошт по 6 спосібних питомців, а Василіянам 2 до ґенеральної семинарії при церкві св. Варвари у Віднї. Було то, правда, добродійство для українського клира, але не могло воно заспокоїти потреби обох великих дієцезій, що числили понад 2.000 парохій. Як дочислимо до 10 місць у Barbareum єще 5 місць у Театинів, то річно могло бути приросту 4 клириків, а їх за мало було хочби до обсади висших церковних урядів, так що про приріст сільського образованого духовенства й мови не було. Між тим, замість засновувати дієцезальні семинарії на державний кошт, натискала придвірна комісія шкільна на епископів, щоби вони закладали на кошт своїх катедр і духовенства дієцезальні семинарії з богословськими студіями на взір таких же семинарій у західно-австрійських краях. Через те справа заснований дієцезальної семинарії у Львові лиш проволїкалась[1]). Перемиський епископ Атаназій Шептицький заснував у себе дієцезальну семинарію ще перед ревіндикацією Галичини. Тому все сказане дальше буде відноситись головно до львівської дієцезальної семинарії[2]).

Дня 8 вересня 1774 р. запитувало правительство Льва Шептицького, чи є дієцезальна семинарія в його дієцезії. Він представив цїлу справу фонду на заснованнє семинарії, а що єще її не заснував, то оправдував ся: якийсь фонд на заснованнє семинарії при львівській катедрі є зложений і при Божій помочи булаб вона вже раньше заложена, колиб перепоною не був процес о катедру викликаний безпідставно монахами і колиб не побут їх при ній“ [3]).

---

[1]) Для світських студентів-шляхтичів отворила Марія Тереса у Львові 1776 р. Collegium nobilium або Theresianum [по польськи: Akademia Stanowa, а в буденній мові: Akademia]. Була там ґімназія (humaniora), фільософія і право. Ходило туди кількох Українців. Гл. Finkel: Historya uniwersytetu lwowskiego ст 41. — Нац. Музей: ч. 72. Historya domowa. — Малиновський: Die Kirchen-und Staatssatzungen, ст. 352. Крилошанин Ґуц просив Марію Тересу, щоби до віденського Терезіянум принимано й синів убогої української шляхти з Галичини, не лиш самих Поляків. Просьби його не узгляднено. [2]) Нац. Муз. 80_3 ч. 63. [3]) Малиновський: op. cit, ст. 378. Шептицький мав тут на думцї капітал оставший з будови катедральної церкви, а призначений на семинарію.

Справу семинарії пригадували Шептицькому й вороги. Коли він 1775 р. вніс просьбу до Марії Тереси о потвердженнє капітул, спротивив ся тому латинський архиепископ Вячеслав Сєраковський, а між иншими мотивами подав такий: „Має львівський епископ у 3 своїх епископствах і дієцезіях[1]) понад 1000 парохіяльних, дуже вбогих церков, які благають у нього помочи, нехай їм поможе. Має стількиж парохів темних, без оглади й науки, які не вміють обучати Божого стада в правдах віри, нехай заложить семинарії для образовання свого клира... Якаж бо буде користь для української Церкви, коли буде мати 10 або більше каноніків, а парохів простих і невіж[2]).

В 1776 р. ґубернія знову запитувала Шептицького, чи є в його дієцезії семинарія, а як ще нема, радила заснувати по новому плянови уложеному для богословських студій пралатом Стефаном Равтенштравхом. Шептицький предложив тоді на руки ґуберніяльного радника Кноппа свій плян заснования тимчасової семинарії: „Не буде то семинарія — писав він — з реторикою, фільософією, моральною теольоґією, доґматичною та церковним правом, але тимчасова, щоб навчити кандидатів уже запрезентованих на парохії моральної теольоґії в латинській чи народній українській (ruthena) мові, співу й церковних обрядів і одностайного уділювання св. Тайн. Кандидати мають набути таку практику, щоби вміли навчати темне простолюдє правд віри і подавати науку до спасення потрібну“. Таку семинарію треба заложити конечно коло епископської катедри: 1) щоби кандидати вправлялись у відправі щоденних богослужень і 2) щоби практично навчились обрядів при уділюванню кождої св. Тайни; 3) щоби кошт удержання ранїшнього і пополудневого професора був менший, бо їх працю легко можуть зробити катедральні сотрудники або й каноніки; 4) запрезентовані на якусь парохію кандидати повинні мати вже свою клерикальну одежу; отже гроший, яких би треба було на закупно одежі для них, буде можна ужити на поліпшеннє харчу. В неділї і свята вони по черзї будуть самі між собою вправлятись у катехизації в приняві професора так, як потім катехизуватимуть своїх парохіян“. З такої семинарії з однорічним курсом надіяв ся Шептицький більшого хісна для темного простолюддя, ніж із приписаних державою 6 чи 8-лїтних студій) і так за-

[1]) Львівська дієцезія дїлилась немов на 3 епископства з 3 капітулами: львівське, галицьке і каменецьке. [2]) Idem, ст. 366. Моє підчеркненнє.

певнював: „Таким чином вони вийдуть по році спосібнійші і теоретично й практично до управи Божого винограднику серед темного простолюддя, ніж правильно віддаючись 6 чи 8 літ приписаним студіям“. Єще й глузував собі з довгої схоластичної науки: „По селах не мати-муть нагоди по схоластичному диспутувати, а треба буде навчати нарід тайн віри і обичайности“. Годі також надіяти ся, щоби на дуже вбогі парохії йшли кандидати, що покінчили публичні богословські студії й церковне право. Такий смільчак мусів би мати хиба геройську вдачу, щоби пожертвувавши стільки сил висшим студіям, ішов на наше бідне село. Доки не поліпшить ся дотації сільського клира, не піде туди ніхто з висшими студіями, а між тим для спасення душ вийде чимало тружеників з дієцезальної семинарії[1]). У сім проєкті Шептицького вимоги були мало що висші від тих, яким до тої пори, бодай у львівській дієцезії, мали відповісти кандидати на священиків. На стільки хиба був уже поступ, що замість приватної науки проєкт Шептицького вводив правильну публичну однорічну науку шкільну й дещо поширював обсяг научного пляну. Довший розгляд справи заснування семинарії спричинило візваннє придвірної комісії з жовтня 1776 р., щоби епископ, духовенство й Василіяни доплачували річно 3.391 злр. 18 кр. за 6+2 питомців львівських у Barbareum. Шептицький покликував ся на те, що цісарева виразно заявилась за тим, щоб ті питомці були удержувані на кошт держави та що не було ніякого розпорядку, що епископ із духовенством будуть обовязані до оплачування. Дивне таке візваннє тому, що приміром угорські епископи не платять за своїх питомців, хоч вони ліпше дотовані. Викликане воно фальшивими інформаціями, бо в 1774 р. духовенство як убоге увільнено від податку на військо, а тут нову данину накладаєть ся. Коли удержаннє питомця в Theresianum стоїть 500 злр., то в Barbareum удержаннє питомця коштувало би 565 злр. 13 кр. а як би до 3.391 злр. 13 кр. додати 208 злр. 82 кр., можна би в Галичині за ту суму удержати 24 питомців, числячи по 150 злр. на одного. За одного світского питомця жадаєть ся 565 злр. 13 кр., а за монахів-питомців 225 злр. Епископ і духовенство тільки в тій цїли зложили стільки гроший на будову церкви, щоби оставшої суми ужити на заснованнє семинарії й увільнитись на будуче від дальших видатків на неї. Отжо просив Шептицький придвірну

[1]) Нац. Музей. 156 ч. 37 з 1776 р.

комісію, щоби увільнила і його і духовенство від заплати тої суми. Придвірна комісія все таки через ґубернію жадала заплати. Тоді в неприяві Шептицького духовенство львівського деканату, а за ним і других деканатів подало дня 18 червня 1777 р. просьбу, щоб його звільнено від тої оплати, бо: 1) є воно дуже вбоге; 2) доплата за одного питомця 565 злр. 13 кр. є більша від доходів пароха; 3) тридентійський собор звільняє від alumnaticum священиків, у яких річний дохід менший від 100 дукатів; 4) колиб духовецтво могло зложити ту суму, то воліло би ужити її на заснованнє дієцезальної семинарії і за ту суму виховано би протягом 6—7 літ 150 клириків; 5) для українських парохій не треба докторів теольоґії, а вистане, коли клирики вивчать ся по українськи бодай морального богослова; 6) духовенство тішить ся, що принято 6 питомців до Barbareum, але волїє радше зректись того добродійства, як що довелось би так багато за нього платити[1]). В тім самім році виринув инший проєкт, мабуть з василіянських кругів, щоби не закладати окремої дієцезальної семинарії, але прилучити її до папської колеґії Театинів, а суму зложену епископом і духовенством долучити до театинської фундації, бо й так вона за мала, щоби з неї могла удержатись окрема семинарія. Впрочім між світським клиром ледви чи знайдуть ся одиниці спосібні до навчання. Проти сього нового проєкту вийшла відповідь із окруження Шептицького. „Противилось би таке поладнаннє справи канонам тридентійського собору, котрий приказує закладати семінарії при епископській катедрі, щоби епископ мав нагляд, пізнавав своє будуче духовенство, добрих і спосібних потім нагороджував чинами і почестями, а лихих заздалегідь не впускав між клир“. Семинарія мусить бути при епископській катедрі, а не в Театинів, бо будуть у ній кандидати, які мало або й зовсїм не будуть знати латинської мови. „Отже мусїти-муть учитись моральної теольоґії в тій мові, яка їм звісна. Як жеж учили би їх оо. Театини, родом Італїйці“? Атже не будуть їх учити при помочи перекладчиків, а коли ужиють у своїм заступстві професорів-Українців, то знову на се треба буде більших фондів. Дальше важною причиною, чому семинарія не може бути в Театинів, є ріжниця обрядів. У них не навчить ся питомець добре свого обряду, а пізнавши там латинський обряд, набереть ся навичок, якими буде

[1]) Pełesz: op. cit., II. ст. 637—8. Се зразок так захвалюваного добродійства Австрії для галицьких Українців!

гіршити опісля простолюдде дуже чуле на всякі обрядові зміни. Ніхто не противить ся тому, щоби хто спроможний кінчив висші богословські студії чи в Театинів, чи в Barbareum; противно, є воно дуже потрібне, бо з тих клириків з висшими студіями будуть свої професори зі світського клира у дієцезальній семинарії. Значить ся, невмісний є закид недостачі професорів зі світського клира. А найважнійша причина та, що дешевійше буде удержанне питомця в дієцезальній семинарії, ніж у дорогій колеґії Театинів. [1])

Справа заснованя дієцезальної семинарії у Львові стала ще більш актуальна, коли Марія Тереса в 1778 р. установила осібну галицьку комісію шкільну, до котрої війшли Ґалленберґ як голова і ґуб. радник Франц Кнопп та Іван Коранда як ассесори, з окремим відділом урядників у ґубернії [2]). Кнопп уже раньше був звязаний зі справою семинарії. На його то руки в 1776 р. вислав був Шептицький свій проект заснованя тимчасової дієцезальної семинарії. Тепер, очивидно, коли Кнопп став ассесором галицької комісії, заснованя дієцезальної семинарії у Львові мусіло наступити скорше, тим скорше, що в Перемишлі семинарія вже довгий час була. І справді забрав ся Шептицький до заснованя семинарії та збудував при церкві св. Юра будинок для неї, але отворення її відволіклось знову, бо дня 1. лютого 1778 р. по смерти Ф. Володковича став Шептицький вже дійсним митрополитом і дуже важкі справи уніятської Церкви в погасаючій Польщі і російській окупації займили всю його увагу, а небавом 13 мая 1779 р. постигла його нагло смерть [3]). Так і не побачив Шептицький за свого життя тої дієцезальної семинарії, котра побіч будови катедральної церкви була для нього протягом цілої його діяльности безупинною мрією. Саме в хвилї, коли вже все до заснованя приготовив, заскочила його смерть. І немов на глум дієцезальну семинарію, приготовану такою визначною і світлою одиницею, як Лев Шептицький, отворив його наслідник на епископськім престолі — такий прямо шкідник, яким був Петро Білянський! А поклонники і панеґіристи всякої живої власти вмить забули про покійного Льва Шептицького і всю заслугу отворення дієцезальної семинарії львівської, каменецької і барської приписали Білянському.

---

[1]) Нац. Музей: 156. ч. 77.
[2]) Finkel: op. cit. ст. 41.
[3]) Петрушевич: op. cit. II. ст. 124.

II.

Дієцезальні семинарії, їх устрій, професори й слухачі.

(1779—1792).

(Заснованнє дієцезальних семинарій у Львові, Галичі, Каменцї, Барі й Перемишлї. — Дієцезальна семинарія у Львові, її устрій, професори й слухачі. — Дієцезальна семинарія в Галичі, її устрій, професори, слухачі і знесеннє її. — Перемиська семинарія, її устрій і професори. — Каменецька й барська семинарія. — Заходи коло знесення дієцезальних семинарій на галицькій теріторії, перехід їх у Studium ruthenum і знесеннє)

Дня 30 жовтня 1779 р. заіменувала Марія Тереса львівським епископом Петра Білянського, а посвятив його митрополит Язон Смоґожевський що-йно дня 21 вересня 1781 [1]). Номінатом-епископом був Білянський майже цїлі два роки. Зараз по смерти Шептицького отворив він дієцезальну семинарію у Львові й Галичі, а невдовзї опісля в Каменцї й Барі. Таким чином 1773 р. було 5 дієцезальних семинарій, 4 у львівській дієцезії, а 1 в перемиській, заложена там єще на початку 70-тих років XVIII ст. Атаназієм Шептицьким.

Найбільше найточнїйших вісток зібрав я про львівську семинарію, а що була вона взірцем для галицької, камянецької й барської і супроти них неначе висшим, контрольним заведеннєм, то маючи докладний образ її, можемо виробити собі погляд і на инші семинарії. В розвою львівської семинарії можна відмітити 3 фази: першу від 1779/80 до 1784/5 (саме з того часу є точний опис її); другу від 1784/5 до 1 вересня 1787 (слїдний у нїй поступ у порівнанню з першою фазою); третю від 1 вересня 1787 до 1 вересня 1791, зглядно до 1 вересня 1792 (то пора погасання семинарії і остаточної ліквідації).

В Національнім Музеї збереглась точна записка про львівську дієцезальну семинарію з першого року єстнованя її, написана кимсь близьким до неї, мабуть котримсь із її професорів, але переписана кимсь менше тямущим, бо польська правопись у нїй скандальна. Складаєть ся та „Informacya o Seminarium Lwowskim, z ktorey można wżor brać, a gdyby jeszcże co y przydać do Seminarium Halickiego“ з 3 частий[2]). Вчили в семинарії морального й пастирського богословя, катехитики й гомілєтики, плавного і гладкого читання і „pod oxyią“, співу й обрядів,

[1]) Pełesz: Op. cit. II, ст. 676.
[2]) Нрц. Музей 156 ч. 77.

а також „Polityki“ т. є. світової оглади. З доґматики пояснювали слухачам лиш найпотрібнійші партії і то в можливо найприступнійший спосіб, „bo do pojęcia dogmatyki dowćipy ich wszystkich ńie są zdolne“. Придержувались професори підручників До морального богословя вживали „Богословії нравоучительної“ (т. зв. „казусів“) і підручника єзуїта Бузенбавма, а пастирське богослове викладали після підручника Лявбера.

Великою понукою до науки була обставина, що самі питомці удержували ся; чим довше питомець був у семинарії, тим дорожше його то коштувало.

Вчили професори устними викладами, а труднійші партії давали питомцям до переписування зі своїх скриптів. Лєкції відбувались у будні рано й пополудні з виїмком неділь і свят. Викладна мова була українська жива, народна (vernácula lingua ruthena), підмішана сильно по тодішному звичаєви книжною, бо до семинарії принимано й таких, що латинської мови не знали. Пересічно пята часть питомців не ходила до латинських шкіл і в замітці про підготовне образованнє такого питомця перед його вступом до семинарії записувано: sclavo або slavo або sclavonice чи slavonice tantum educatus, а також дуже часто замість sclavonice (slavonice) нотовано: ruthenice tantum educatus. Побіч української мови помічною була при викладах і польська мова. Час науки в першій фазї єствовання семинарії мав тревати 1 рік, в другій і третій 2 роки, але в практиці не придержувано ся того точно. Увесь час єствовання семинарії був звичай, що питомець оставав так довго в семинарії, як довго не „набув знання потрібного парохови“; значить ся, час побуту в семинарії залежав властиво від кождого питомця, а саме від його підготовних студій, спосібностий і пильности. Тому то час побуту в семинарії міг тревати від 2 тижнів до 4 літ. Дехто вчив ся приватно всїх предметів научних або лиш деяких і здавав іспити будьто зі всїх предметів, будьто лиш із тих, яких вивчив ся сам, а для доповнення инших предметів полишав ся на якийсь час у семинарії. Хто відповів вповні вимогам, того допускали до свячень. Так само й питомці, які не вчились богословя самі перед вступом до семинарії, могли раньше зголошуватись до іспитів, як що в семинарії самі власною пильностю скорше набули вимаганого знання. В першій фазї єствовання семинарії по році, а від 1784/5 до 1792 по 2 літах відбувались кінцеві іспити зі всїх предметів (examina generalia) перед комісією, зложеною з 4 професорів під проводом Білян-

ського. Тільки з пастирського і морального богословя мусїли питомцї від 1784/5 р. здавати іспити на унїверситетї. Тому що львівська дієцезальна семинарія була висшим, контрольним заведеннєм супроти галицької, каменецької й барської семинарії, то питомцї тих семинарій мусїли дуже часто піддавати ся іспитам перед комісією, зложеною із львівських професорів і нераз лучалось, що неспосібних задержувано ще якийсь час у львівській семинарії або відсилано до їх семинарій для доповнення знання. Львівська іспитова комісія була наслїдком того майже постійною комісією, перед якою пересувались кандидати як у калейдоскопі. Було то, правда, практичне, бо скоро заповнювало прогалини в рядах духовенства, але мало й ту хибу, що скоро й прихапцем набуте знаннє не могло утвердитись у памяти й скоро забувалось.

Перед заснованнєм пресвитеріяльних домів мусїли кандидати, що покінчили папську колеґію Театинів, академію засновану Марією Tepecoю у Львові замість знесеної академії єзуїтів, чи Ягайлонську, перебути у львівській дієцезальній семинарії 1—2 або й 3 місяцї, щоби навчити ся обрядів, заки допущено їх до свячень. Тільки питомцї з Barbareum вільні були від усяких додаткових іспитів у дієцезальній семинарії. Таким чином дієцезальна семинарія у Львові сповняла до 1787 р. і службу пресвитеріяльного дому.

При науцї співу уживано т. зв. „errat-и“, т. є. записника, в котрім лїпший слухач, перепитуючи слабшого товариша, записував його похибки і віддавав професорови, а сей ще раз перепитував і евентуальні похибки справляв. Спів у дієцезальній семинарії стояв від разу високо, бо Білянський по цїлім Львові пописував ся семинарським хором („kapelią“), наслїдуючи Льва Шептицького, що мав справдї артистично вишколений хор і оркестр.

Питомцї дієцезальної семинарії були в значній части вже старші віком, переважно жонаті, а з походження поповичі, рідко сини шляхти і міщан, а прямо зникаючий був процент із селян („filius laboriosi subditi libertatus“), бо їх що-йно дїдич мусїв визволити, тому, що кріпацтво було одною з перепон до свячень.

Умовий рівень, а передусім підготовні студії перед вступом до семинарії не були рішучо так низкі, як се опісля загально повтарялo ся в переказах і споминах про дієцезальні семинарії і про Studium ruthenum. На 275 питомців львівської дієцезальної семинарії, яких я визбирав, мало 8 скінчені богословські студії чи

в Театинів, чи у львівській академії, чи в Ягайлонській, 54 скінчило фільософію, 96 реторику, себто цілу ґімназію, 20 поетику, т. є. IV клясу ґімн., 17 синтаксу т. є. III клясу ґімн., 4 граматику т. є. II клясу ґімн., а 5 інфіму (principia) т. є I клясу ґімн. Лиш 68 було таких, що до ґімназії зовсім не ходили, зглядно не знали латинської мови. У традиції і пізнійших друкованих жерелах некорисну опінію про холмчаків і луцаків, т. є. масово, без розбору висвячуваних у Холмі і Луцку дячків і писарів, перенесено й на питомців дієцезальних семинарій і то зовсім неслушно, як се висше подані цифри доказують. Вже від 1779 р. т. є. від заснования дієцезальних семинарій, уходили холмчаки й луцаки в очах духовників, що покінчили семинарію, і в очах простолюддя за невіж і були предметом насміхів. А не переводились холмчаки й луцаки аж до 1820 р. Між тим само правительство по реґуляції платнї духовенства, зачисливши питомців дієцезальних семинарій на рівнї з холмчаками й луцаками до клира antiquae educationis і не признавши їм зовсїм конґруї, причинилось до оцїнювання питомців дієцезальної семинарії на рівнї з луцаками й холмчаками.

Про гіґієну в семинарськім будинку не дуже дбало ся, коли в однїй кімнатї містило ся тілько питомців, кілько лиш могло зміститись. Очевидно, що й воздух не міг там бути чистий, коли часто треба було вживати ялівцю до викаджування.

До удержування ладу служили цензори, по 2 в кождій кімнатї, оден явний, а другий тайний; пильнували вони своїх товаришів і поза семинарією. Кари були такі· догана, яку виголошував професор у приявї всїх питомців; численні поклони, а за тяжші провини „у dyscipliną“; вкінцї ексклюзія, т. є. віддаленнє від свячень. Еп. Білянський наглядав пильно львівську семинарію; часто заходив до неї, прислухував ся науці, упоминав і хвалив, проводив при кінцевих іспитах.

Число питомців було вже зразу доволї велике, бо доходило приміром у 1782 р. до 80. Огладжувано їх пильно, навчаючи „Polityki“ і обрядів, щоби при публичних виступах презентували ся добре. На буднї і свята був уложений точний розділ чинностий.

Переглянемо всї 3 части „Informacyi“, а вирине перед нами наглядний образ семинарії.

Перша часть інформує нас „про науки, яких учать ся“. Поданий тут научний плян львівської дієцезальної семинарії: научні предмети і їх обсяг.

З доґматики подавав професор лиш найважнійші, конечно-потрібні партії і то в найбільш приступній формі, „bo do poję-ćia dogmatyki" — пояснює інформатор — „dowćipy ich wszystkich ńie są zdolne". Докладно вчились питомці морального богослова. Наперед учились про Тайни. Викладав і пояснював їм професор як найточнійше і найприступнійше, чого треба, щоби Тайни важно й належно уділяти; також звертав безупину увагу на похибки, яких належить вистерігати ся при уділюванню Тайн. Взагалї при науцї про Тайни вважано на те, щоби питомців приготовити до вмілого уділювання Тайн при душпастирстві.

При науцї про Тайну Покаяння професор наперед викладав, потім вибирав з ріжних авторів усе, що лиш могло послужити до виясненння сеї Тайни, „до якої треба священикови найбільшого знанчя" і давав їм те до переписання і вивчення, „бо нема точного пояснення „w kazusach", себто в Богословії нравоучительній [1]). Коли викладав про людські учинки, декальоґ і церковні заповіди, то вибирав єственні річи в порядку з підручника єзуїта Бузенбавма, з котрого вчили у львівській академії, пояснював суцільно і звязко й давав питомцям до переписання і вивчення, а мусїв так робити, бо знов „у казусах" мало що з того подано і то всуміш.

З пастирського богослова викладало ся питомцям про услівя, потрібні до одержання уряду пароха і про обовязки пароха супротив себе і своєї пастви. Пояснювалось і давалось до переписання, як парох має поводитись і що робити, а чого вистерігати ся.

Вчили ся питомцї й читати плавно, гладко і „pod oxyią". Значить ся, звертали професори пильну увагу на те, щоби питомцї вивчились добре церковного письма. Чи при тім учили й церковно словянської мови, інформатор не подає. Мабуть нї, бо й професори самі добре її не знали. Клясичним доказом того може бути промова бувшого професора дієцезальної семинарії, а в 1783 р. віцеректора ґенер. семинарії М. Скородинського, виголошена 12 грудня 1783 р. до еп. Білянського [2]).

---

[1]) В щоденнім життю і в книгарських катальоґах називано Богословію нравоучительную: „Казусы". Гл. Каталогъ книгъ Ставроп. книгарни з р. 1820.

[2]) Нац. Муз. ч. 72. Historya domowa.

Катехитики вчились по просту. По лекції що днини оден (по черзї) звертав ся до товаришів і переводив практичну лекцію з катехизації.

Гомілетичні вправи відбувались так: На кождий тиждень визначувано за порядком 4 питомців без огляду на те, чи ходив хто до латинських шкіл, чи нї; вони мали вивчити ся короткої моралїзуючої проповіди, пригожої для простолюддя „раз по польськи, другий раз по українськи“ („raz po polsku, drugi raz po Rusku“)[1]). Виголошували їх у школї при професорах, співтоваришах, а часто і при епископі; тодї відбувалась критика, вказаннє ясних і темних сторін і справленнє похибок; що-йно потім виголошували проповідь по передмійських церквах. Головною цїлию гомілетичних вправ було, щоби питомцї набирали ся сміливости, гладкости вислову й рухів та доброго методу в навчанню парохіян.

Дальшим предметом науки був церковний спів. Що дня вчили ся ірмолоя. Кождий питомець мав перед спосібнїйшим товаришем відспівати кілька ірмосів, а той помилки записував в „errat-y“ т. є. в записник помилок і професор потім переконував ся, чи справдї помилив ся і в разї потреби справляв. На науку хорального співу кладено велику вагу. Що днини підчас богослуження співали побожні піснї „tonami na głosy rozbieraiąc po Ukraińsku“, себто вправлялись у хоральних продукціях київських напівів, щоби навчитись гарного співу. У свята мусїли підчас усїх богослужень „гладко“ співати. По вечері мали все відспівати молебен до Пречистої Діви і „Под Твою милость“, а в четвер рано підчас богослуження акафист до св. Николая.

Пильно мусїли вчити ся обрядів, себ то ритуалу: як відправляти без помилок співану й читану літурґію, з дияконами і без них; як хрестити, миропомазувати й вінчати; як відправляти утреню, всеночне, похорон, молебни і всї обряди з Требника; як хорого сповідати і причащати.

Важним предметом науки була й „Polityka“ т. є. світова оглада. Вчились передусім опрятности. Кождий питомець мусїв мати чорну одежу сшиту „прилично на взір однострою з ковнїрцем викладаним“, одну або дві, до застїбання на ґузики. Капот або делїй иншої краски не вільно було нїколи уживати. Обойчик мусїв бути волосїнний, білим ковнїрцем обшитий, маншети білі, черевики з чорними панчохами або чоботи, але все чисті, шапка

---

[1]) Моє підчеркненнє.

з чорним верхом або капелюх, а не капуза. Волоссє в кождого мусїло бути острижене, зачесане і пригладжене. Кождий питомець мусїв мати хустинку до носа: „nigdy ręką gołą nie ucierać, y nie siąkać się“. Вчили питомцїв, як мають стояти, ходити, кланяти ся, говорити і в кождій обставинї відповідно до свого знання поводити ся. Підчас шкільних лекцій удержував лад цензор і нотував усї промахи.

Друга часть інформації подає вістки про участь питомцїв у богослуженню.

В буднї на утреню, яку в катедрі відправляли Василіяни, питомцї не ходили, щоби не гаяти за багато часу потрібного до науки, а йшли аж на Службу, котру правив реколектант[1]) на інтенцію Номіната (еп. Білянського) і співали ріжні піснї, пр.: „Myłoserdyia Dwery;—Czto tia nareczem; Dostoyno jest; Otcze nasz; O! wsepitaia Maty; O! Presładki Isuse; Wozlublu Tia Hospody; Hospody, ne jestem hoden; Pod Twoju mylost. y tym podobne, albo Pieśni jakie pobożne tonami na głosy rozbierając po Ukraińsku“.

В недїлї і свята всї мусїли бути на всеночнім, утренї, співаній лїтургії і вечірнї і „гладко“ співати, зважаючи на церковний устав. Кождого дня по вечері сходились усї до одної кімнати і співали молебен до Преч. Дїви і „Під Твою милость“, просячи в Бога ласк потрібних для Номіната, цїлого клира і для себе самих. В четвер співали все з реколектантом акафист до св. Николая. Подібно, як на лекціях, так і на всїх богослуженнях наглядав товаришів цензор і записував усї промахи. В проґрамі щоденних занять була точно очеркнена участь питомцїв у богослуженнях як членів асисти, учасників хору або проповідників по передмійських церквах.

Третя часть інформації познакомлює нас із домашним життєм питомцїв поза наукою і участю в богослуженнях.

В кождій кімнатї проживало їх тілько, кілько лиш могло змістити ся, переважно по 7. По черзї кождий давав свічки, замітав і прятав у кімнатї. Харчі привозив собі кождий питомець із дому і складав у спільній спижарнї. Мали одну визначену для себе кухню. Варив їм кухар нанятий на цїлий рік. Кождий питомець складав на нього 3 злп. і ту складкову суму виплачувано йому з кінцем року в приявї професора. Окрім варення обовязаний був кухар носити воду і рубати двора. Їло по 7 разом; кождий

[1]) Провинивші ся священики відбували реколекції при церкві св. Юра.

зі сімки мав по черзі на всіх 7 давати харчі на обід і на вечерю. На опал, начиннє, тапчани і на яловець до викаджування кімнат складав кождий питомець по 3 злп. до спільної каси. Всі питомці вибирали зпоміж себе одного синдиком і він мав за ті гроші купити для кождої сімки: 3 горшки, 3 миски, 7 ложок, коновку, горнятко до пиття, сокиру і дров. Як що синдик видав усі гроші зі зложеної квоти, мусіли знов усі зложити ся. Коли що з начиння або обстанови в котрій кватирі хто стовк або знищив, мусів відкупити. Окрім синдика вибирали всі питомці зпоміж себе надзорця спижарні і дровітні. Ключ від спижарні і дровітні був у його руках. Він видавав дрова на опал. Коли питомці видавали харчі зі спижарні, він мусів при тім бути й уважати, чи кождий виділював зі своїх запасів; тому ніхто не смів без нього йти до спижарні. По черзі вибирали зпоміж себе 2 прокураторів на 3 дні. Їх обовязком було полагоджувати для всіх товаришів покупки і орудки в місті. Без дозволу професора ніхто не міг вийти з семинарії. Як що котрий питомець хотів вийти за якоюсь орудкою, мусів її наперед подати до відома професорови. Виходити поза семинарію можна було тільки з товаришем (cum socio); вернувши мусів кождий зголоситись до професора, щоби той знав, коли він вернув і чи тверезий вернув. Суворо було заборонено ходити до корчми, пити горівку там або її до дому приносити. Заборона та відносилась навіть до епископської корчми. Так само суворо заборонено счиняти в корчмі бучі. Грозило за ті провини віддаленнє від свячень і та кара стрічала також укінчених богословів. Дома пильнували ладу 2 цензори, назначені зпоміж питомців професором: один явний, другий тайний; вони доносили професорови про всі замічені провини. Мали наглядати харности по кватирах і удержувати карність і лад. Догану за провину проголошував професор у прияві всіх питомців. За більші провини назначувано численні поклони, а часто вживано й тілесних кар; в найгіршім разї виключувано винуватця з семинарії [1]).

Коли порівнати проєкт Шептицького з 1776 р. з образом семинарії, який стає нам живо перед очима завдяки безіменній інформації, то з разу видно, що проєкт Шептицького ляг основою під устрій дієцез. семинарії. Спорудники уставу дієцезальної семинарії доповнили тільки в подробицях проєкт, взоруючись также на правильниках тогочасних семинарій єзуїтських, василіянських і ґенеральної у Відні. Удержаннє такої семинарії дуже мало сто-

[1]) Нац. Муз. 146 ч. 77.

яло коштів, а радше нічого. Будинок був побудований ще Шептицьким, професорам не треба було платити, бо були ними катедральні каноніки і сотрудники, а все инше мали самі семинаристи собі постачати. При помочи такої семинарії міг епископ дешево і скоро продукувати масу духовенства. — Так виглядала львівська семинарія протягом перших 4 літ свого єствовання. Роки 1779/80—1784/5 становлять першу фазу в розвитку дієцез. семинарії. Що в очах сучасників, а навіть чужинців, не була вона такою маловартною, як би се нам тепер здавалось, та що й чужинці вважали її поважною і корисною институцією, доказом того сучасне друковане жерело, а саме: „Disertatio de harmonia naturali inter bonitatem divinam et mala creata“ написане 1783 у Львові Гнатом Мартиновичем, деканом і директором фільос. студій на йосифінськім університеті. Се жерело тим більше заслугує на увагу, а слова признання для дієцез. семинарії висказані в нім тим більше набирають імовірности, що висказав їх завзятий поклонник „освічення“ і здекльарований ворог епископської власти, загалом всякої церковної институції не сотвореної державою і не кермованої безпосередно нею. У згаданій розвідці хвалив Мартинович Біляньского так: „власним коштом удержуєш для свого клира домашну семинарію, у котрій належно обучивши клириків у моральнім і пастирськім богословю, приспособляєш їх з успіхом до душпастирства“ [1]. За Льва Шептицького збирав незаслужено похвали Біляньский, а ще в додатку хвалено його за те, що „своїм коштом“ удержував семинарію, хоч вона його зовсім нічого не коштувала.

Супроти питомців дієцезальної семинарії удержав ся дальше звичай введений Львом Шептицьким. По укінченню студій не висвячувано їх зараз, але переводжено слідство що до їх життя і поведення, а по слідстві вони проголошували символ віри і присягали, що не допустились симонії, стараючись о презенту.

Від 1784/5 до 1787/8 р. тревае друга фаза в розвитку дієцезальної семинарії. Час студій під натиском правління продовжено до 2 літ, введено льоґіку, етику й метафізику, заведено учебники одобрені правліннєм, збільшено вимоги при іспитах, введено складаннє іспитів з пастирського й морального богословя на університеті і слуханнє викладів пастирського богословя в польській мові на університеті. Близше і просторійше згадую про се

---

[1]) Петрушевич: op. cit. II, ст. 205.

в главі про заходи коло знесення дієц. семинарій. Друга фаза становить рішучий постун у порівнанню з попередною.

Час від 1 вересня 1787 до 1 вересня 1791 р., зглядно до 1 верезня 1792 р. то фаза третя, то час погасання дієцез. семинарій і їх остаточної ліквідації. В другій і третій фазі була орґанізація дієц. семинарій однакова.

На чолї дієц. семинарії стояв ректор, званий префектом або інспектором, бо властивим ректором був епископ. Низше подано вістки про ректорів, професорів і слухачів львівської дієц. семинарії, а тут згадаю про шкільні підручники. До морального богословя вживано: Богословії нравоучительної [ставропиґійського й почаївського видання] і підручника єзуїта Бузенбавма [1]), а від шкільного року 1784/5 підручника: „Positiones" W. Schantz-a[2]). До навчання пастирського богословя служив твір Осипа Лявбера: Institutiones theologiae pastoralis compendiosae T. III. Берно 1781—2 [3]). При науці льоґіки, етики й метафізики вживано підручників єзуїта Ж. Шторхенава (S. Storchenau): Institutiones logicae [Viennae 1760], Institutiones metaphysicae, Partes IV [1769] і йогож підручника: Grundsätze der Logik [Augsburg 1777] [4]).

Відповідно до проєкту Льва Шептицького з 3 лютого 1776 р. професорами в дієцезальній семинарії мали бути канонїки й катедральні сотрудники, але були ними переважно катедральні сотрудники. Певні вістки маємо про Семена Жултовського, Юрія Савицького, Михайла Косинського, Григорія Левицького, Миколу Скородинського, Константина Сабатовського, Івана Дорожинського, Івана Грабовецького і Федора Захаріясевича. Першим префектом семинарії був Жултовський; по його смерти Савицький, потім Скородинський, а потім Сабатовський до 14 марта 1785 р. Хто був був префектом пізнійше до 1 вересня 1792 р., чи Дорожинський, чи хто инший, не знаємо. Подамо короткі біоґрафії тих професорів, котрих не згадуємо при Studium Ruthenum.

1. Семен Жултовський.

Уродив ся 1734 р. в Нагірцях, львівської дієцезії, як син свобідного горожанина Василя. По humanior-ах скінчив фільосо-

---

[1]) Нац. Муз. 156 ч. 77.

[2]) Арх. льв. універс. Перзональні акти ч. інв. 27.

[3]) Ibidem і Wurzbach: Biograph. Lexic. т. 14 ст. 211.

[4]) Ibidem і Wurzbach: Op. cit. т. 39 ст. 195.

фію і теольоґію в папській колеґії Театинів у Львові, де навчив ся добре італїйської мови. Свячення приняв 18 мая 1765 р. і став сотрудником при Ставропіґійській церкві [1]). Опісля був 6 літ місіонарем у Городенцї, а потім 6 літ у нунціятурі в Варшаві спершу аґентом, пізнїйше секретарем. Лев Шептицький відкликав його до Львова і в епископській канцелярії був Жултовський авдітором і референтом, а по смерти Шептицького судією-відпоручником (judex delegatus) і ґенеральним адмінїстраторіяльним офіціялом (in temporalibus). У відновленій Шептицьким капітулї був пралатом і канцлєром і яко канцлер капітули переховував у себе її акти. Вкупі з Антоном Левинським потрудив ся чимало коло відновлення капітули і призбирання фондів для неї. Був він також кустосом виленської катедри. Коли по смерти Шептицького Білянський заложив дієцезальну семинарію у Львові, він поручив її управу Жултовському, придавши йому до помочи Юрія Савицького. Вчив Жултовський в семинарії морального богословя. В осени 1780 р. тяжко занедужав і тодї Білянський забрав від него акти капітули, а передусім ориґінальні записи на фундаційні суми. Дня 28. грудня 1780 р. помер Жултовський „з тим більшим жалем усїх, що величию своєї особи, високим талантом й рідкими прикметами, був для всїх милий і потрібний“. Капітула справила йому величавий похорон „et sic cum lacrymis omnium pierwszy w katedralnym grobie ex clero prałat złożony“ [2]). Доволї точний опис його похорону й дуже теплу згадку про него подав Савицький в „Historyi Domowey“. Жаль у всїх викликувала його передчасна смерть у силї віку, бо в 45 роцї життя.

2. Юрій Савицький.

Уродив ся 1757 р. в Берлогах як син тамошнього пароха о. Сави. Ґімназійні, фільософічні й богословські студії укінчив у львівській академії, заснованій Марією Тересою і зложив докторат фільософії і богословя. Білянський взяв його собі на приватного секретаря, поручив йому науку й управу в новозаснованій дієцезальній семинарії у Львові. Два роки був Савицький префектом, себто ректором семинарії і вчив богословя. Підписував ся тодї: „Theol. Sacrae Licen. professor primarius Seminarii ad Cathedram S. Georgii M.“ або „Professorem Theologiae in

---

[1]) Liber ordinat. ст. 188. Нац. Муз. 57/2. [2]) Нац. Муз. 72; Петрушевич: op. cit. II ст. 141—2; Liber ordinat. 1780; Ставр. Арх. XXIII. Приходські акти: Лист Андрія Липинського з д. 4/2 1781.

seminario R. G. Leopoliensi per biennium egit". Визначав ся проповідницьким хистом; приміром на поминальнім богослуженню по Марії Тересї дня 20 грудня виголосив він проповідь[1]). Дня 24 цвітня 1783 р. приняв свячення, покинув Львів і став парохом у Шаргородї, заінстальований на парохію 25 цвітня 1783 р. Був він автором цїкавої і як історичне жерело і як мемуарний твір: Historyi domowej od nominacyi na biskupstwo Lwowskie JWX. Piotra Bielańskiego. Мабуть боротьба, яку розпочав Білянський з крилошанами і кокетованнє Василіян зразили Савицького до Білянського і він пішов на парохію. З його „Historyi" так і бє в очи симпатія для крилошан і світського клира, для його змагань до визволу зпід василіянського ярма, а нехіть до Василіян. Від 11 цвітня 1780 до 22 марта 1782 р писав Савицький Liber Ordinatorum і підписав ся там S-ae Th. Lic. primus et primarius Seminarii Professor.

3. Григорій Левицький.

Син Юрія, пароха у Звертові куликівського деканату, ур. 1755 р. Humaniora, фільософію й теольоґію укінчив з похвальним поступом у львівській академії; в 1780/1 р. був професором морального й пастирського богословя і сповняв свої обовязки похвально як другий професор, бо першим професором і заразом префектом був Юрій Савицький („Secundarii Theologiae Moralis et Pastoralis laudabiliter obivit munus"). Чув у собі нахил до самітництва і аскетичного життя: висвячений безженно 10 грудня 1781 р. став сотрудником у свого батька, у Звертові[2]).

4. Михайло Косїнський.

Син о. Миколи, пароха в Хотимирі товмацького деканату, ур. 1751 р. Humaniora і 2 роки фільософії укінчив у Львові з дуже похвальним вислїдом; складав навіть „tentamina publica". В 1780 і 1781 р. був занятий в епископській канцелярії, а попри те сповняв у дієцезальній семинарії обовязки вчителя латинської мови, катехетики й гомілетики („munus Professoris Latinitatis, Catechistae et saepe Concionatoris exercens"). Визначав ся побожностю, повагою, скромностю і гладким поведеннєм. Висвячений 10 жовтня 1781 р. дістав управу місийної стациї

---

1) Liber. ordinat. IV p. 68; Петрушевич: op. cit. II, ст. 136; Нац. Муз. 72.

2) Liber ordinat. IV, p. 27.

в Гостові, на ново заложеної Адамом Калиновським[1]). Визначав ся проповідницьким хистом; говорив проповіди „z całego słuchacza przytomnego ukontentowaniem“ [2]).

6. Микола Скородинський.

Точний життєпис його подаю низше при Studium ruthenum у розділі: Ректорат. Тут коротку зазначу його працю в дієцезальній семинарії. Вернувши в осени 1780 р. з Barbareum, працював при боці Білянського, 27 грудня 1781 р. приняв низші свячення, а 6 січня 1782 р. висші і був 2 роки катедральним сотрудником. Рівночасно по уступленню Юрія Савицького став ректором (inspector) дієцезальної семинарії і вчив морального й пастирського богословя. Ввів він у семинарії новий катехитичний метод, якого вивчив ся у Відні й дуже заімпонував ним Білянському, котрий захвалював його як доброго професора й проповідника[3]). Моральне богословє викладав після Богословії нравоучительної і Бузенбавма, а пастирське після Лявбера. В 1783 р. заіменувало правлїннє Скородинського віцеректором ґенер. семинарії і тодї він став ректором дієцезальної семинарії.

7. Константин Сабатовський.

Ректором семинарії був Сабатовський („praefectus dioecesani seminarii“) до 14 марта 1785 р., бо тоді одержав посаду віцеректора ґенер. семинарії, опорожнену по Скородинськім. Яких предметів богословських учив, не знаємо, але догадувати ся можна, що тих самих, що і Скородинський, т. є. морального й пастирського богословя. Точний життєпис Сабатовського подаю низше при Studium ruthenum.

8. Іван Дорожинський.

Висвячений 20 жовтня 1783 р. став катедральним сотрудником. Занятий був при консисторії і вчив пастирського богословя в дієцезальній семинарії. Заразом був дієцезальним екзамінатором.

---

[1]) Ibidem p. 11. [2]) Петрушевич: Сводная лѣтопись II, ст. 131. Сотрудником у Гостові настановив Білянський Остапа Пронєвича, сина Федора, свобідного горожанина із Селиськ, ур. 1751. До ґімназії він не ходив (slavonice tantum bene educatus), „але при боцї б. п. Л. Шептицького митрополита 24 лїт перебуваючи, так вправив ся в духовних і світських справах. що заслугує на назву образованого чоловіка“. Висвячений 15/10 1781. Lib. Ordin. IV, ст. 11. [3]) Liber ordinat. IV, p. 35: Нац. Муз. 96, 72.

По смерти каноніка Якова Левинського вніс просьбу о опорожнену канонію. Опісля був парохом у Сороках львівської дієцезії[1]).

9. Іван Грабовецький.

Я. Головацький, а за ним Іван Левицький, Фінкель і ин. подають, що професором льоґіки й метафізики в дієцезальній семинарії був Іван Грабовецький, парох Успенської церкви. Головацький помішав тут катедрального сотрудника Івана Грабовецького з парохом Ставропиґійської церкви Іваном Горбачевським. Горбачевський не міг бути рішучо професором у дієцезальній семинарії, бо йому дуже численні заняття безумовно не могли дозволити займати ся ще професурою. Всякий сумнїв у тому зглядї усуває тогочасне урядове жерело. В „Ordnung aller Kais.-Königl. in den Königreichen Galizien und Lodomerien befindlichen Ehrenstellen“ на ст. 35 між членами консисторії і епископського суду читаємо: „Joannes Grabowiecki professor Logicae et Metaphysicae in Seminario Dioecesano Leopoliensi“, а дальше, що Грабевецький був і дієцезальним екзамінатором[2]). Тільки й маємо автентичних вісток про Грабовецького.

10. Федір Захаріясевич.

Точний життєпис його подаю при Studium ruthenum. Головацький подає, що й Федір Захаріясевич був професором у дієцезальній семинарії[3]). Як що се правда, то міг Захаріясевич учити в дієцезальній семинарії лиш у шкільнім роцї 1786/7, бо що-йно 16 серпня 1786 р. укінчив богословські студії в ґенер. семинарії, а вже у шкільнім роцї 1787/8 є він професором церковної історії в Studium ruthenum. А вже прямо нїсенїтницю подав Головацький, пишучи, що професором у домашнім епископськім лїцею був Константин Липницький. Константин Липницький уродив ся що-йно в 1776 р. і в критичнім часї мав понад 10 літ. Укінчив він богословські студії 1 липня 1802 р. і від 1 вересня 1803 до 30 вересня 1803 р. викладав моральне богословє, а від 1 жовтня 1803 до 1 вересня 1805 церковну історію в Studium ruthenum[4]). Головацький помішав тут очивидячки Остапа Лип-

---

[1]) Я. Головацький: О перв. лит. умств. движеніи Русиновъ въ Галиціи. Сб. Гал.-рус. Мат. 1865, вип. II, ст. 76; Нац. Муз. 80/3 ч. 1; Петрушевич: Свод. лѣтоп. II, ст. 223; Lib. ordin., 1783. [2]) Головацький: op. cit. ст. 76: Петрушевич: op. cit. II, ст. 223. [3]) Головацький: op. cit. ст. 76. [4]) Ibidem і Finkel: op. cit. ст. 88.

ницькодо, професора богословя в галицькій дієцезальній семинарії з Константином Липницьким, професором церковної історії в Studium ruthenum; помішав отже професорів дієцезальних семинарій у Львові і Галичі з професорами в Studium ruthenum, а так само помішав дієцезальні семинарії („домашный лицей“) з ґенеральною семинарією в першім році її єствовання. Бо йосифінський унїверситет офіціяльно начав своє єствованнє 16 падолиста 1784 р., а ґенеральна семинарія 1 падолиста 1783 р., отже о 1 рік скорше. Було в ній у шкільнім році 1783/4 за ректора Ангелловича 50 питомців; з них ходило 26 на I рік фільософії, 15 на II рік фільософії, а 9 на I рік теольоґії. Питомці слухали викладів у латинській мові, а вчили їх професори чужинці: Вреха, Мартинович, Райн, Феслер і Фінзіґер. Ґенеральна семинарія в першім році свого єствовання була справді немов домашним лїцеєм (бо не було ще унїверситету), але з викладною мовою латинською.

* * *

Низше подаю виказ питомців львівської дієцезальної семинарії. Не може він бути точний, бо обнимає лиш тих, що висвячували ся у Львові, а до семинарії ходило доволї слухачів і з инших дієцезій (луцької, холмської, перемиської, мукачівської) і вони висвячували ся потім у своїх епископів. Годї було прослїдити тих питомців, що не покінчили студій і не висвятили ся. Для орієнтації в ґімназийних студіях подаю поділ на кляси в ґімназіях єзуїтських, василіянських, піярських і ин., який обовязував до 1776/7 р. Найнизша кляса VI звалась Principia, V Rudimenta, IV Grammatica, III Syntaxis, II Poësis, I Rhetorica. Реторика в Єзуїтів тревала звичайно 2 роки, так що цїлий ґімназийний курс у Єзуїтів обіймав 7 лїт. Від шкільного року 1777/8 заведено в Австрії систему Marx'а. Після неї найнизша кляса I була infima (grammatica) або principia, II media grammatica, або коротше grammatica, III syntaxis або рідше suprema grammatica. Всї три низші кляси називано також спільною назвою grammatica. IV клясу (rhetorica) і V (poësis) разом називано humaniores. Научний же матеріял з VI кляси єзуїтської (Principia) перенесено в системі Marx'а до нормальної школи[1]).

1. Алексевич Іван, син Дамяна, пароха в Курівцях;

---

[1]) Dr. St. Tomaszewski: Pogląd na rozwój gimnazyum brzeżańskiego. Brzeżany 1905, ст. 19—22.

ур. 1756; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвячений 26 вересня 1782, став парохом у Курівцях зборівського деканату, львівської дієцезії.

2. Абрамович Іван, син Федора, пароха у Скалї; ур. 1754; укінчив реторику; в семинарії вчив ся 4 літа (!); висвяч. 20/8 1783, став парохом у Скалї.

3. Альфавицький Данило, син Матїя, пароха в Борусові; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії; висвяч. 13/3 1787, став парохом у Нагірянцї ягольницького деканату.

4. Бачинський Іван, син Івана, пароха в Ниновичах, белзької дієцезії; ур. 1749; мав лиш початки латинської мови, в церковно-славянській мові і співі виявляв середні поступи, в семинарії вчив ся 1 рік і 8 тижнів; висвяч. 11/4 1780; став парохом у Волї Кунинській жовківського деканату. Ґенеральний, себто кінцевий іспит складав перед комісією під проводом Білянського, а саме перед Жултовським, Савицьким і Левицьким.

5. Білянський Ілля, син Василя, міщанина в Городищи (Slavo), знав добре церковно славянську мову; був у семинарії 58 тижнів; з поведення був поважний, побожний і тверезий; висвяч. 17/10 1781; був парохом у Захорі (w Zachorzu) львівської дієцезії і деканату.

6. Балтарович Федір, син Василя, пароха в Домажирі оброшинського деканату, львівської дієцезії; ур. 1757; укінчив ґімназію до реторики включно; в семинарії був 56 тижнів; визначав ся примірним поведеннєм. Висвячений 17/10 1781, став спершу сотрудником у свого батька, а по його смерти парохом у Домажирі.

7. Боярський Василь, син солтиса Федора; ур. 1755; у ґімназії укінчив синтаксу; в семинарії вчив ся 1 рік; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Ґорбачах горожанського деканату, львівської дієцезії.

8. Белейовський Кость, син Василя, пароха в Бережницї; ур. 1747; укінчив синтаксу; в семинарії вчив ся 1 рік; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Сихові болехівського деканату, львівської дієцезії.

9. Барутович Атаназій, син Гавриїла, пароха в Сервирах; ур. 1758; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік і 2 місяцї; висвяч. 26/9 1782, став парохом в Любіщцї.

10. Бачинський Григорій, син Льва, пароха в Коло-

колині: ур. 1757; укінчив фільософію; в семинарії був $^1/_2$ року; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Чагрові.

11. Брилинський Тома, син Антона, пароха в Білій; ур. 1758; укінчив фільософію; в семинарії був 3 місяці; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Білій.

12. Бурковський Стефан, син Остапа, міщанина в Маріямполї; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в семинарії був 11 місяців; висвяч. 4/8 1783, став парохом у Ясенівцах.

13. Броєцький Михайло, син Василя, пароха в Големіщовій: ур. 1750; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був у семинарії 1 рік; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Големіщовій каменецької дієцезії, барського офіціялату.

14. Будович Григорій, син Гавриїла, пароха в Жовчеві: ур. 1760; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік 2 місяці; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Мужилові.

15. Білинський Олекса, ур. 1757; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був $1^1/_2$ року; висвяч. 1781, був парохом у Черниховї залозецького деканату.

16. Берґович Федір, син Антона, пароха в Таврові; ур. 1758; укінчив реторику; в барській семинарії був 40 тижнів, а у львівській 16; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Яблонівці деражнянського деканату, каменецької дієцезії.

17. Бохинський Іван, син Івана; ходив до I кляси ґімназії; був у каменецькій семинарії 60 тижнів; кінцеві іспити зложив у львівській семинарії в приязві Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Синькові скальського деканату, каменецької дієцезії.

18. Борисевич Стефан, син Якова, пароха в Нагірцях; ур. 1756; укінчив реторику; був у каменецькій семинарії 1 рік; кінцеві іспити зложив у львівській семинарії в приязві Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Торськім червоногородського деканату, каменецької дієцезії.

19. Боручинський Теофілякт, син Василя, пароха; ур. 1754; ходив до I кляси ґімназії: в каменецькій семинарії був 60 тижнів; кінцеві іспити зложив у львівській семинарії в приязві Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Дзвіняцькім більчецького деканату, каменецької дієцезії.

20. Баревич Василь, син Івана, пароха в Кремидові; ур. 1757; укінчив поетику; в каменецькій семинарії був $1^1/_2$

року; кінцеві іспити зложив у львівській семинариї в приняві Біляньского; висвяч. 10/7 1782, став парохом у Копачівці.

21. Бабуховський Тома, син Федора, пароха в Підяркові; ур. 1759; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Підяркові.

22. Блонський Микола, син Андрія, пароха в Вязові; ур. 1756; укінчив фільософію; був 1 рік у семинарії і висвяч. 7/7 1784, став парохом у Мокротині.

23. Білявський Михайло, син Стефана, пароха в Чорній; ур. 1759; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 1 рік у семинарії; висвяч. 7/9 1785, став парохом у Хропотові гусятинського деканату.

24. Брилинський Микола, син Антона, пароха в Білій; ур. 1762; укінчив реторику; був 2 роки в семинарії; іспит із морального й пастирського богословя складав на унїверситеті; висвяч. 30/6 1786.

25. Білоруський Василь, син Івана, пароха в Соловій; до ґімназії не ходив (slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 22/11 1786.

26. Беркевич Лука, син Якова, пароха в Скоморохах; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семинарії; висвяч. 6/2 1787, став парохом у Дорофіївці підволочиського деканату, львівської дієцезії.

27. Борисевич Семен, син Василя, пароха в Чортівці; ур. 1756; до ґімназії не ходив (Slavo): в семинарії був 2 роки; висвяч. 13/3 1787.

28. Бекерський Семен, син Василя, пароха у Велешневі; ур. 1755; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; з морального й пастирського богословя складав іспит на унїверситеті; висвяч. 18/3 1787.

29. Білецький Ілля, син Івана, пароха в Білці; ур. 1754; в академії у Львові укінчив теольоґію; в дієц. львів. семинарії вчив ся 18 тижнїв обрядів; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Болехові львівської дієцезії.

30. Височинський Яків, син Дмитра, пароха в Кореличах; ур. 1759; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік 2 місяці; висвяч. 10/10 1782, став парохом у Кореличах рогатинського деканату, львівської дієцезії.

31. Волосинович Іван, син Павла, пароха в Микульци; ур. 1751; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus);

в семинарії був $1^1/_2$ року; висвяч. 24/4 1783, став парохом у Левківцях.

32. Вежбовський Стефан, син Федора, пароха в Єнджейовій: ур 1752; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік 3 місяці; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Єнджейовій.

33. Вельовєйський Григорій, син вільного міщанина з Сушиці Хирівської; ур. 1748; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в семинарії був 3 роки 7 місяців; висвяч. 20/10 1783, став парохом у Банюнині.

34. Воєвідка Григорій, син міщанина Василя в Устю; ур. 1759; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в галицькій і львівській семинарії був 2 роки і кілька місяців; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Белелуї галицької дієцезії.

35 Верхратський Тимотей, син Григорія, пароха в Кривенькім; ур. 1759; укінчив реторику 6/10 1783 в бучацьких Василіян і вчив ся приватно там 1 рік морильного богословя; був 1 рік у семинарії; висвяч. 17/3 1784, став парохом у Кривенькім.

36. Валявський Олекса, син Андрія, пароха в Вовчкові; ур. 1761; укінчив реторику; був у семинарії рік; висвяч. 22/2 1785, став парохом у Хлібичині.

37. Ганулевич Михайло, син Івана, львівського міщанина; укінчив реторику; в семинарії був 50 тижнів; з поведення одержав похвальну ноту; висвяч. 17/10 1785, став парохом в Янові оброшинського деканату, львівської дієцезії.

38. Грабович Кирило, син Ілї, пароха в Перекосї: ур. 1755; набув лиш початкове знаннє латини; в семинарії був $1^1/_2$ року; ґенеральний іспит зложив у прияві епископа; висвяч. 28/3 1782, став сотрудником у свого батька.

39. Горбачевський Андрій, син Семена, пароха в Кончаках; ур. 1758; укінчив фільософію; в семинарії був 1 рік; висвяч. 2/1 1783, став парохом у Єзуполї.

40. Горимяковський Микита, син Івана, міщанина в Доброгостові; ур. 1757; укінчив фільософію; в семинарії був 2 місяці; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Рогатинї.

41. Громович Кость, син Петра, пароха в Підмихайлї; ур. 1760; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Рівнї перегинського деканату.

42. Головецький Іван, син Григорія, пароха в Краси-

лові; ур. 1760; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Городенці.

43. Гаварецький Павло, син Федора, пароха в Ольхівці; ур. 1759; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 3/10 1784, став парохом у Селиськах.

44. Григорович Іван, син Іллї, пароха в Лучанах; ур. 1756; укінчив реторику; в барській семинарії був 44 тижнїв, а у львівській 16; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Кудиївцях шаргородського деканату, каменецької дієцезії.

45. Громович Атаназій, син Михайла, пароха у Вифутнові; ур. 1755; до ґімназії не ходив Slavo); у каменецькій семинарії був $1^1/_2$ року, а у львівській 3 місяцї; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Рогужі китайгородського деканату, каменецької дієцезії.

46. Гриневич Желінко Іван, син шляхтича Стефана, пароха в Підбережу долинського деканату; ур. 1753 р.; humaniora і фільософію укінчив у Станиславові; у львівській академії вчив ся канонїчного права, моральної і доґматики; зложив докторат теольоґії; в дієцезальній семинарії вчив ся 2 місяцї обрядів; знав добре французьку мову; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Жидачеві жидачівського деканату, львівської дієцезії.

47. Горбачевський Хризант, син Стефана, пароха в Заваловї; ур. 1753; humaniora укінчив у бучацьких Василіян, а фільософію і теольоґію в папській колеґії Театинів; був 1 рік у Barbareum; знав італійську і французьку мову; в дієцезальній семинарії вчив ся 1 місяць обрядів; поведеннє його було дуже примірне; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Делятинї; збудував там церкву, украсив її, поставив лїчницю для Гуцулів; умер 1797.

48. Горшинський Яків, син Григорія, пароха в Кальнім; ур. 1761; укінчив реторику; в семинарії був 2 роки; висвяч. 22/2 1785.

49. Галичкович Амврозій, монах чина С. В. В. укінчив богословє у монастирі при св. Юрі; кінцевий іспит зложив у львівській семинарії в приявї Білянського; висвяч. діяконом 7/10 1781.

50. Ґалаховський Антін, син Михайла, пароха в Рогатинї; ур. 1758; укінчив реторику; в семинарії був 2 роки; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Залучи.

51. Ґоралевич Іван, син Григорія, рільника в Фавщівцї; ур. 1758; укінчив фільософію; в семинарії був 14 тижнїв; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Вікнї.

52. Ґурський Стефан, син Осипа, пароха в Скотинянах; ур. 1753; укінчив фільософію і 1 рік теольоґії в академії; в семинарії був 5 тижнів; висвяч. 20/10 1783, став парохом у Городку каменецької дієцезії.

53. Ґродзіцький Осип, син Василя, пароха у Збаражі; ур. 1759; укінчив фільософію; в семинарії був 8 місяців; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Мельниці.

54. Ґутковський Стефан, син Федора, пароха в Миколаєві; ур. 1757; укінчив фільософію; був у семинарії $^1/_2$ року; висвяч. 35/2 1784, став парохом у Миколаєві.

55. Ґілевич Роман, син Івана, свобідного рільника у Вороцові; ур. 1759; укінчив фільософію; був у семинарії $^1/_2$ року; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Дубровичах.

56. Ґрощинський Петро, син Стефана, шляхтича; ур. 1750; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 2 роки в семинарії; висвяч. 3/11 1784, став парохом у Яхимівці.

57. Ґловічевський Карпо, син Якова, пароха в Лубяній; ур. 1760; до ґімназії не ходив (Slavo); був у львів. семинарії 2 роки; висвяч. 13/3 1787, став парохом у Дарахові теребовельського деканату.

58. Ґадзінський Микола, син Івана, пароха в Красноїлі; ур. 1764; був у семинарії 2 роки; Slavo; висвяч. 27/6 1788.

59. Ґурнікевич Яків, син Івана, міщанина в Миколаєві; ур. 1755; укінчив поетику; в семирарії був $1^1/_2$ року; висвяч. 3/3 1784, став парохом.

60. Дембицький Матій, син Івана, пароха в Новім Яжові яворівського деканату, перемиської дієцезії; ур. 1756; укінчив humaniora у львівській академії; вчив ся в семинарії $^1/_2$ року; в церковно-словянській мові і співі зробив добрі поступи; поведеннє його було примірне; висвяч. 11/4 1780, став парохом у Дорогошеві Великім.

61. Дашкевич Юрій, син Івана, пароха в Ятвягах перемиської дієцезії; ур. 1750; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік і 8 тижнів; кінцеві іспити зложив у прияві Біляньского; поведеннє його було примірне; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Румні щирецького деканату, львівської дієцезії.

62. Дашкевич Андрій, син Івана, пароха в Ятвягах перемиської дієцезії; ур. 1752; укінчив реторику; був у семина-

рії 1 рік і 1 місяць; поведеннє його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Татаринові щирецького деканату, львівської дієцезії.

63. Добрянський Василь, син Федора, реміснника в Черниці, визволений з кріпацтва; укінчив поетику; в семинарії був 56 тижнів; поведеннє його було добре, визначав ся у співі; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Дубровлянах калуського деканату, львівської дієцезії.

64. Дуткевич Іван, син Петра, міщанина з Куликова; ур. 1755; укінчив реторику: був у семинарії 1 рік: висвяч. 10/10 1782, став парохом у Кошелеві куликівського деканату, львівської дієцезії.

65. Демкович Михайло, син Дмитра, пароха в Дрищеві; ур. 1760; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 25/3 1783, став сотрудником у Шибалині.

66. Дембицький Григорій, син Григорія, пароха в Нишівцях; ур. 1759; укінчив реторику; в семинарії був 3 місяці; висвяч. 10/10 1783, став парохом у Новосілках.

67. Дуткевич Петро, син Петра, міщанина в Куликові; ур. 1755; укінчив фільософію: в семинарії був $^1/_2$ року; висвяч. 20/10 1783, став парохом у Збоїсках.

68. Домбчевський Іван, син Івана, пароха в Шибалині; ур. 1759; укінчив фільософію; в семинарії був 4 місяці; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Вербові.

69. Данчевський Петро, син Василя, пароха в Крупську; ур. 1757; укінчив реторику; в семинарії був кілька місяців; висвяч. 23/3 1784, став парохом у Крупську.

70. Дашкевич Федір, син Івана, пароха в Ятвягах перемиської дієцезії; ур. 1756; укінчив фільософію; був у семинарії кілька місяців; висвяч. 7/7 1784, став парохом у Гаях.

71. Дейчаковський Роман, син Василя, пароха в Ганусівцях; ур. 1759; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 29/10 1784, став парохом у Косові галицької дієцезії.

72. Депутович Іван, син Івана, пароха в Суходолі; ур. 1760; до ґімназії не ходив (Slavo); у семинарії був 2 роки; висвяч. 22/12 1787.

73. Дроздовський Іван, син Семена, пароха в Ружиськах; ур. 1756; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семинарії; висвяч. 6/6 1787, став парохом у Нирковї.

74. Дембицький Андрій, син Івана, пароха в Яжові Новім; ур. 1760; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був

2 роки; іспити з пастирського і морального богословя складав на уніїверситеті; висвяч. 6/2 1787, став парохом у Підгірцях деканату олеського, дієцезії львівської.

75. Дорожинський Петро, син Івана, пароха в Повітні; ур. 1760; укінчив реторику; в семинарії був 2 роки; іспити з морального й пастирського богословя складав на унїверситеті; висвяч. 18/3 1787, став парохом у Наварії оброшинського деканату, львівської дієцезії.

76. Захаріясевич Василь, син Василя, пароха в Печихвостах деканату Камінка-струмиловецького; ур. 1753; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; поведеннє його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Печихвостах.

77. Заленовський Харитон, син пароха; ур. 1752; до ґімназії не ходив (Slavo); в каменецькій семинарії був $1^{1}/_{2}$ року; кінцеві іспити складав у львів. семинарії в прияві Біляньського; висвяч. 18/8 1782, став парохом у Вертівці сатанівського деканату, каменецької дієцезії.

78. Заріцький (Zarzecki) Іван, син кріпака Івана Зарічного, визволений; ур. 1751; до ґімназії не ходив (tantum slavonice, sed peroptime educatus); у семинарії був 62 тижнів; поведеннє його було примірне; визначав ся в співі і знанню церковно-славянської мови; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Жукові глинянського деканату, львівської дієцезії

79. Зїлинський Лука, син Василя, пароха в Калушику; ур. 1756; не ходив до ґімназії (ruthenice tantum educatus); в семинарії був $1^{1}/_{2}$ року; висвяч. 25/3 1783, став парохом у Новосільцях.

80. Загайкевич Григорій, син Івана, пароха в Крехівцях; ур. 1759; укінчив поетику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Крехівцях станиславівського деканату.

81. Заклинський Олекса, син Івана, пароха в Мостиськах; ур. 1759; укінчив поетику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 17/10 1784, став парохом у калуськім деканаті.

82. Зїлинський Михайло, син Василя, шляхтича в Борщеві; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 13/3 1787.

83. Загайкевич Микола, син Івана, пароха в Любинці; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 11/6 1787.

84. Захаревич Кирило, син Захарії, кріпака з Багринова, визволений; ур. 1751; до ґімназії не ходив (Slavo bonus); був якийсь час у барській семинарії, а 1 рік у львівській; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Хмельнику лятичівського деканату, каменецької дієцезії.

85. Зарудзький Федір, син Василя, пароха в Залізцях; ур. 1758; укінчив фільософію; був 1 рік у луцькій семинарії, а 6 тижнів у львівській; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Шляхтинцях львівської дієцезії.

86. Жмінковський Григорій, син декана в Милошовичах; укінчив реторику; у семинарії був 1 рік 6 тижнів; поведення його було примірне; кінцеві іспити складав у приняві Біляньского; висвяч 30/3 1781, став парохом у Кагуєві щирецького деканату, львівської дієцезії

87. Жмінковський Василь, син Федора, пароха; ур. 1757; укінчив реторику; в семинарії був 60 тижнів; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Надітичах розділського деканату, львівської дієцезії.

88. Жуковський Андрій, син Федора, пароха в Підгайчиках; ур. 1760; укінчив фільософію; в семинарії був 7 місяців; висвяч. 25/2 1784, став парохом.

89. Іжевський Кость, син Прокопа, шляхтича в Камінці Струмиловій; укінчив синтаксу; був у семинарії 2 роки; висвяч. 11/1 1786, став парохом у Дитятині завалівського деканату, львівської дієцезії.

90. Косевич Петро, син Івана, пароха в Камінці скалатського деканату; укінчив реторику; до семинарії ходив 50 тижнів; поведення його було похвальне; висвяч. 17/10 1781, став парохом на передмісті Теребовлї при церкві Успенія.

91. Кульчицький Михайло, син пароха в Пійлї калуського деканату; укінчив реторику; до семинарії ходив 50 тижнів; поведення його було похвальне; висвяч. 31/10 1781, став парохом у Вістовій львівської дієцезії, калуського деканату.

92. Ковалїнський Андрій, син пароха в Станимирі; укінчив фільософію; в семинарії був $1^1/_4$ року; поведення його було похвальне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Підберезцях львівського деканату.

93. Керницький Іван, син пароха у Скнилові львівського деканату; ур. 1754; до ґімназії не ходив (Slavo tantum); у семинарії був $1^1/_3$ року; поведення його було добре, недоста-

вало йому трохи оглади; висвяч. 14/11 1781, став спершу сотрудником у батька у Скнилові, а по його смерти парохом.

94. Кліч Антін, син Христофора, шляхтича з волинського воєвідства; укінчив humaniora, фільософію і канонїчне право в академії 4/4 1781; в дієцезальній семинарії вчив ся 2 місяці церк.-славянської мови і обрядів; поведенне його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Страдчи оброшинського деканату, львівської дієцезії.

95. Криницький Петро, син Василя, пароха; ур. 1756; укінчив поетику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Ценяві долинського деканату, львівської дієцезії.

96. Каляцінський Стефан, син пароха в Коцурові; ур. 1759; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік і 2 місяці; висвяч. 26/12 1782, став парохом у Соколівці.

97. Квасницький Федір, син Івана Кваса, кріпака з Красного, визволений; ур. 1757; укінчив синтаксу; в семинарії був 1 рік і 5 тижнїв; поводив ся взірцево; висвяч. 28/9 1782, став парохом у Рибнї станиславівського деканату, галицької дієцезії.

98. Клїмашевський Юрій, син кріпака Якова Клима в Плавчі старій, визволений; ур. 1758; укінчив синтаксу; був у семинарії $1^1/_3$ року; висвяч. 26/12 1782, став парохом у Білцї.

99. Куницький Андрій, син пароха в Сопошинї; ур. 1757; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік 6 тижнїв; висвяч. 22/1 1783. став парохом у Млиниськах.

100. Корінневич Гаврило, син Никифора, пароха в Коцюбиньчиках; ур. 1758; укінчив фільософію; в семинарії був 4 місяці; висвяч. 4/12 1782.

101. Кохановський Михайло, син Андрія, пароха в Баршевій; ур. 1757; укінчив реторику; був 26 місяцїв у семинарії львівській, а 1 рік у каменецькій; висвяч. 4/12 1782, став парохом у Баршевій каменецької дієцезії.

102. Кордасевич Лука, син шляхтича Дамяна; ур. 1758; укінчив реторику; в барській семинарії був 44 тижнїв, а у львівській 16; висвяч. 20/3 1783, став парохом у Білянах могилївського деканату, каменецької дієцезії.

103. Ковалевський Іван, син Льва; ур. 1757; укінчив реторику; в барській семинарії був 44 тижнїв, а у львівській 16; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Телїжинцях пилавецького деканату, каменецької дієцезії.

104. Кавшинський Олександер, син пароха із Сатанова; ур. 1754; укінчив реторику; в каменецькій семинарії був $1^1/_2$ року; кінцеві іспити складав у приняві еп. Білянського у львівській семинарії; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Буйволівцях чорноострівського деканату, каменецької дієцезії.

105. Кроташевський Ілля, син Матія, пароха в Ворвулинцях каменецької дієцезії; ур. 1755; укінчив синтаксу; у каменецькій семинарії був 2 роки, але кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 10/7 1782, став сотрудником у свого батька.

106. Кіщинський Евтимій, син Гавриїла, пароха в Шістчині каменецької дієцезії; ур. 1759; укінчив фільософію; був 1 рік у каменецькій семинарії, а опісля кілька місяців у львівській; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Лугавці каменецької дієцезії.

107. Корницький Матій, син Томи, шляхтича з Курилівки; ур. 1752; укінчив фільософію; був у каменецькій семинарії 1 рік, а у львівській 2 місяці; висвяч. 4/12 1782, став парохом у Лужинці каменецької дієцезії.

108. Кохановський Іван, син Костя пароха в Лашках; ур. 1758; укінчив реторику; в семинарії був 40 тижнів; висвяч. 22/1 1783, став парохом у Малій Поляні.

109. Камінський Федір, син Юрія, пароха в Томашівцях; ур. 1754; укінчив фільософію; був у семинарії $^1/_2$ року; висвяч. 22/1 1783, став парохом у Заболотові.

110. Крушинський Яків, син Григорія, пароха в Сулихові; ур. 1756; мав початки латини; в семинарії був 1 рік; висвяч. 20/2 1783, був парохом.

111. Кончевич Стефан, син Томи, шляхтича в Терқові; ур. 1755; укінчив фільософію; був у семинарії $^1/_2$ року: висвяч. 6/7 1783, став парохом.

112. Климовський Стефан, син міщанина з Озірної; ур. 1756; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 1 рік у семинарії: висвяч. 22/8 1783, став парохом у Котові.

113. Кропельницький Василь, син Олекси, пароха в Ольшаниці; ур. 1752; укінчив фільософію; був 2 тижні в семинарії; висвяч. 21/9 1783, став парохом у Конюхах.

114. Корінevич Язон, монах чина С. В. В.; укінчив богослове у василіянській семинарії при св. Юрі; кінцеві іспити

складав у прияві еп. Білянського в дієц. семинарії; висвяч. діяконом 7/10 1781.

115. Катинський Антін, монах чина С. В. В.; укінчив богослове у василіянській семинарії при св. Юрі; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського в дієцезальній семинарії 7/1 1782.

116. Котович Григорій, син пароха Федора; ур. 1760; по humanior-ах укінчив фільософію і теольоґію в папській колеґії Театинів; обрядів учив ся в семинарії; висвяч. 7/7 1784, став парохом у Книгиничах.

117. Корончевський Андрій, син Івана, дяка в Хишевичах; ур. 1759; укінчив фільософію; був у семинарії 1 рік; висвяч. 25/2 1784, став парохом у Стоках.

118. Ключе~~вськ~~ий Михайло, син Семена, пароха; ур. 1757; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 24/9 1783, став парохом в Отинїї.

119. Кропивницький Олекса, син Петра, шляхтича в Камінках Великих; ур. 1750; укінчив граматику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 17/3 1783, став парохом у Камінцї малій.

120. Куницький Михайло, син Андрія, пароха в Сгронятинї; ур. 1760; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 7/7 1784, став парохом.

121. Карабановський Олекса, син Григорія, пароха в Ріпнім; ур. 1758; укінчив граматику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 22/2 1785, став парохом у Ріпнім галицької дієцезії.

122. Козаневич Юрій, син Івана, пароха в Лужку; ур. 1759; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 22/2 1785, став парохом у Слобідцї.

123. Кучинський Микола, син Стефана, пароха в Чернієві: ур. 1760; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 7/9 1785, став парохом у Чернієві львівської дієцезії.

124. Кучирка Іван, син Василя, пароха в Гумниськах; ур. 1760; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 13/3 1787.

125. Караскевич Юрій, син Василя, пароха в Соколю; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 13/3 1787, став парохом у Соколю львівської дієцезії, буського деканату.

126. Леваковський Василь, син Івана, пароха в Прислопі; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік; кінцеві іспити

складав у прияві еп. Білянського; висвяч. 0/3 1781, став парохом в Ольхівці перегинського деканату, галицької дієцезії.

127. Литвинський Іван, син пароха з перемиської дієцезії; укінчив реторику; був у семинарії $1^1/_3$ року; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського; поведеннє його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Плугові золочівського деканату, львівської дієцезії.

128. Лозинський Григорій, син Олекси, пароха в Підгірцях; до ґімназії не ходив (slavonice tantum educatus); у семинарії був 50 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч 17/10 1781, став парохом у Підгірцях розділського деканату, львівської дієцезії.

129. Лісинецький Іван, син Григорія, пароха в Романівці; ур. 1757; укінчив фільософію; був у семинарії 2 місяці; висвяч. 20/8 1783.

130. Левицький Петро, син Григорія, пароха в Соповій; ур. 1757; укінчив синтаксу; в семинарії був 1 рік 4 місяці; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Соповій.

131. Левицький Петро, син Павла, пароха в Гірнім; ур. 1758; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 1 рік у семинарії; висвяч. 21/8 1783, став сотрудником у Зарваниці.

132. Ляховський Антін, син Івана, свобідного рільника з Несторовець; ур. 1746; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в каменецькій семинарії був 2 роки, а кінцеві іспити складав у львівській семинарії в прияві еп. Білянського: висвяч. 28/3 1781, став парохом у Дзвіняцькім каменецької дієцезії і деканату.

133. Лукашевич Іван, син Іллї, пароха в Растові; ур. 1754; укінчив поетику; в каменецькій дієцезальній семинарії був 70 тижнів, а кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Растові гусятинського деканату, каменецької дієцезії.

134. Левицький Остап, син Андрія, пароха в Сгинаві; укінчив humaniora; у львівській академії укінчив фільософію і моральну теольоґію; в дієцезальній семинарії вчив ся 1 місяць обрядів; висвяч. 30/3 1781, став парохом в Іванівцях жидачівського деканату, львівської дієцезії. Поведеннє його було примірне, але проявляв нахил до пянства; 3 рази підпив був собі у семинарії за свого одномісячного побуту.

135. Левицький Атаназій, син Федора, пароха в Угинї; ур. 1758; укінчив синтаксу; був 1 рік у семинарії; висвяч. 18/2 1784; став парохом у Новім Селї.

136. Ловицький Микита, син Льва, пароха в Устю; ур. 1759; укінчив фільософію: був 1 рік у семинарії: висвяч. 11/2 1784, став парохом у Єрмаківці.

137. Левицький Іван, син Василя, пароха у Вербіжи нижнім; ур. 1759; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 25/2 1784, став парохом у Вербіжи нижнім.

138. Левицький Прокіп, син Якова, пароха в Радієві; ур. 1759; укінчив синтаксу; у семинарії був 1 рік; висвяч. 23/3 1784, став парохом у Курилівці барського офіціялату, каменецької дієцезії.

139. Ловицький Василь, син Льва, пароха в Устю; ур. 1757; укінчив реторику; у семинарії був 1 рік; висвяч. 24/8 1784, став парохом у Залїсю.

140. Лончевич Микола, син свобідного горожанина Івана; ур. 1756; укінчив фільософію; у семинарії був $^1/_2$ року; висвяч. 17/3 1784, став парохом в Устю.

141. Левицький Іван, син Федора, пароха в Бородчицях: ур. 1759; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семинарії; висвяч. 13/3 1787.

142. Могильницький Василь, син Стефана, пароха в Комарові; ур. 1746; укінчив humaniora і фільософію у Станиславові „cum laude“; „10 літ сповняв знаменито обовязки консисторського секретаря“ в галицькій консисторії. В семинарії у Львові був 10 місяців; визначав ся знаннєм церковної мови. „Що до поведення: всї чесноти і користні таланти в собі виявляв“. Висвяч. 31/10 1781, обняв посаду сотрудника при галицькій катедрі, основану еп. Білянським: невдовзї потім став парохом у Крилосї і галицьким деканом.

143. Мокрицький Антін, син Федора, пароха в Тучапах; ур. 1758; до ґімназії не ходив (Slavo); був у каменецькій семинарії $1^1/_2$ року, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 10/7 1782, став парохом у Горчицях, каменецької дієцезії.

144. Максимович Данило, син Василя, кріпака в Городищи, визволений; ур. 1754; до ґімназії не ходив (Slavo); в каменецькій семинарії був $1^1/_2$ року, а кінцеві іспити складав у львівській семинарії ; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Казимірку чорноострівського деканату, каменецької дієцезії.

145. Мостіянович Іван, син Івана, пароха у Вороні; ур. 1757; укінчив поетику; був у семинарії 1 рік і 1 місяць; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Грабовій.

146. Миронович Лука, син пароха Стефана; ур. 1757; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був $1^1/_2$ року: висвяч. 24/9 1783, став парохом.

147. Майовецький Михайло, син свобідного міщанина в Буткові; ур. 1758; укінчив синтаксу; був у семинарії $1^1/_2$ року; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Ганачеві.

148. Могильницький Іван, син Івана, пароха в Рахині: ур. 1755; укінчив синтаксу; був 1 рік у семинарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Лолині.

149. Мацевич Микола, син Миколи, пароха в Старих Богородчанах; ур. 1750; укінчив реторику; був $1^1/_2$ року в семинарії; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Горохолині при церкві св. Михайла, т. зв. горішній.

150. Мартинович Петро, син Олекси, пароха у Волцневі жидачівського деканату; ур. 1755; укінчив реторику; у семинарії був 1 рік; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського; поведеннє його було добре; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Підністрянах роздільського деканату, львівської дієцезії.

151. Миронович Василь, син Гната, кріпака в Устковичах, визволений Бернардинками; ур. 1754; до ґімназії не ходив (slavonice tantum bene educatus); у семинарії був 66 тижнів; визначав ся у співі; поведеннє його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Кимирі гологірського деканату.

152. Микетинський Стефан, син Данила, пароха в Нигівцях войнилівського деканату; укінчив поетику; був у семинарії 56 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Ладанцях гологірського деканату.

153. Малаховський Григорій, син Федора, кріпака-міщанина в Бережанах, визволений; укінчив синтаксу; у семинарії був 58 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Держові жидачівського деканату, львівської дієцезії.

154. Миронович Григорій, син Миколи, кріпака в Дроговижі, визволений; до ґімназії не ходив (slavonice tantum educatus); у семинарії був 52 тижні; поведеннє його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Тростянці долинського деканату, львівської дієцезії.

155. Мигович Василь, син пароха; укінчив реторику;

в семинарії був 54 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 31/10 1781, став парохом у Волиці жидачівського деканату, львівської дієцезії.

156. Марцінкевич Ілля, син Юрія, пароха у Львові; ур. 1757; укінчив реторику; до семинарії ходив $1^1/_2$ року; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Вибранівці.

157. Малицький Осип, син Василя, пароха в Блажинові; ур. 1759; укінчив реторику; в луцькій семинарії був $^1/_2$ року, а у львівській 2 роки; висвяч. 22/8 1783, став парохом у Блажинові луцької дієцезії.

158. Місєвич Стефан, син Григорія, пароха в Касперівцях; ур. 1759; укінчив фільософію; був у семинарії 9 місяців; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Синкові.

159. Маціллинський Федір, син Мартина, пароха в Дичкові; ур. 1759; укінчив фільософію; в семинарії був 8 місяців; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Токах.

160. Міцкевич Дмитро, син Юрія, свобідного горожанина; ур. 1756; укінчив фільософію; в семинарії був $^1/_2$ року; висвяч. 27/6 1784.

161. Михалевич Яків, син Олекси, пароха в Борщеві; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семинарії; висвяч. 13/3 1787.

162. Никорович Іван, син Стефана, пароха в Косові; ур. 1751; до ґімназії не ходив (educatus tantum slavonice); був 1 рік у семинарії; висвяч. 26/7 1781.

163. Назаревич Дометіян, син Михайла, кріпака з Ялтушкова, визволений; укінчив поетику; був у семинарії у Львові 26 місяців, а раньше був 1 рік у каменецькій семинарії; висвяч. 4/12 1782, став сотрудником у Вільхівцях.

164. Несторовський Іван, син Миколи, пароха в Новосілках; ур. 1754; укінчив синтаксу; в каменецькій семинарії був 2 роки, а у львівській 3 місяці; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Липівці більчецького деканату, каменецької дієцезії.

165. Нарольський Григорій, син Івана, пароха; ур. 1758; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 2 роки в семинарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Студянці.

166. Новаковський Федір, син Льва, пароха в Бабухові; ур. 1761; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 3/11 1784, став парохом у Загірю галицької дієцезії.

167. Недільський (Нєдзєльський) Іван, син Олекси, пароха в Білих Ославах; ур. 1756; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 25/1 1786, став парохом у Ценяві коломийського деканату, галицької дієцезії.

168. Ольшанський Іван, син Івана, шляхтича; ур. 1759; „теольоґ з краківських шкіл, у львівській семинарії вчив ся 5 місяців відомостий потрібних парохови"; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Ятвягах стрілиського деканату, львівської дієцезії.

169. Ославський Гаврило, син Миколи, пароха в Товмачику; ур. 1754; укінчив реторику; був у семинарії 40 тижнів; висвяч. 22/1 1783, став парохом у Настащині.

170. Ольшевський Лев, син Стефана, пароха в Добромилї (Добромиля); ур. 1757; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік і 2 місяці; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Колубанї.

171. Опуський Софроній, монах чина С. В. В.; укінчив богословє у василіянській семинарії у Львові при св. Юрі; кінцеві іспити складав у дієц. семинарії у Львові в прияві еп. Білянського; висвяч. 25/2 1784.

172. Островський Антін, син Назарія, пароха в Росолівцях; ур. 1755; укінчив фільософію; був 1 рік у каменецькій семинарії; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 23/6 1782, став парохом уココ Тересові плоскирівського деканату, каменецької дієцезії.

173. Окуньовський Іван, син Михайла, свобідного горожанина; ур. 1756; укінчив фільософію; був у семинарії $^{1}/_{2}$ року; висвяч. 17/3 1784, став парохом у Юшковичах.

174. Огоновський Стефан, син Михайла, шляхтича з Демнї; ур. 1762; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки у семинарії; висвяч. 20/11 1786.

175. Остапович Андрій, син Івана, міщанина в Єзуполї; ур. 1756; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 6/2 1787.

176. Оберський Федір, син Івана, пароха в Поручинї; ур. 1760; укінчив реторику; був 2 роки в семинарії; з пастирського й морального богословя складав іспити на унїверситетї; висвяч. 18/3 1787.

177. Паратюкевич Григорій, син Андрія, пароха в Деговій стрілиського деканату; ур. 1750; укінчив поетику; в семинарії був 62 тижнїв; поведеннє його було примірне; висвяч.

10/10 1781, став парохом у Яктурі (Jakturz) стрілиського деканату.

178. Постригачевський Іван, син Семена, кріпака, визволенний: укінчив реторику; у семинарії був 56 тижнів: поведеннє його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Калинівці каменецької дієцезії.

179. Павлович Микола, син Григорія, пароха в Соколові; ур. 1757; укінчив фільософію; був у семинарії $^1/_2$ року; висвяч. 10/10 1782, став парохом у Золотниках зарваницького деканату.

180. Пйотровський Осип, син Івана, пароха в Бахові; ур. 1755; укінчив фільософію; в каменецькій семинарії був 1 рік; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 23/6 1782, став сотрудником у Лисці (Лисець) китайгородського деканату, каменецької дієцезії.

181. Пассовський Стефан, син Василя, пароха в Бобровниках; ур. 1758; укінчив реторику; у семинарії був 1 рік; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Коропці (Коропець).

182. Петрасевич Микола, син Миколи, пароха в Цитулї; ур. 1753; „теольог і простий чоловік, богато обіцює, а мало робить; між тим у семинарії трохи вчив ся морального богословя і вправляв ся по змозї в грубім поведенню“; висвяч. 20/10 1783, став парохом у Миклашеві.

183. Процевич Антін, син Григорія, пароха в Надвірній; ур. 1756; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 17/10 1784, став парохом мабуть у Надвірній, бо громада дня 24/10 1784 просила еп. Білянського, щоби настановив його там парохом.

184. Пйотровський Іван, син Івана, пароха в Ясенї; ур. 1760; укінчив поетику; був $1^1/_2$ року у семинарії; висвяч. 22/2 1785, став парохом.

185. Прокопович Іван, син Івана, пароха в Межигірю; ур. 1755; укінчив поетику; був $1^1/_2$ року у семинарії; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Межигірю галицької дієцезії.

186. Палєвич Іван, син Івана, пароха в Гвіздці (Гвоздець); ур. 1759; укінчив реторику; був у семинарії $1^1/_2$ року; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Хомчинї галицької дієцезії

187. Пришлякевич Михайло, син Петра, львівського міщанина; ур. 1758; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був у семинарії 2 роки; висвяч. 23/3 1785,

став парохом в Улашківцях ягольницького деканату, каменецької дієцезії.

188. Петрушевич Лев, син Миколи з Цитулї; ур. 1754; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 6/2 1787, став парохом.

189. Підлїсецький Іван, син Якова, пароха в Суходолї; ур. 1754; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 13/3 1783, став парохом.

190. Радкевич Яків, син Кіндрата, пароха в Москалївцї; ур. 1759; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Хмелиськах.

191. Радинський Яків, син Костя, пароха в Тернополї: ур. 1759; укінчив реторику; в семинарії був $^1/_2$ року; висвяч. 6/7 1783, став парохом у Тернополї.

192. Руденський Микола, син Івана, пароха в Лючі; ур. 1759; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 3/3 1784, став парохом у Настасові.

193. Рошкевич Іван, син Стефана, пароха в Боднарові: ур. 1757; укінчив реторику; був у семинарії 46 тижнів; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Княжолівцї долинського деканату, львівської дієцезії.

194.. Ролинський Тимотей, син Остапа, пароха в Олешині; ур. 1761; укінчив реторику; був 1 рік в семинарії; висвяч. 27/6 1784, став парохом в Олешинї.

195. Рошкевич Василь, син Стефана, пароха в Боднарові; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Боднарові.

196. Рудницький Антін, син Івана, пароха в Перегноєві; ур. 1762; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семинарії; іспити з пастирського й морального богословя складав на університетї; висвяч. 22/11 1786, став парохом.

197. Рачинський Іван, син Козьми, шляхтича з Мачошина; ур. 1765; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 22/12 1786, став парохом у Чижикові.

198. Ступницький Данило, син Івана, пароха в Зїбулках куликівського деканату; ур. 1755; укінчив 2 кляси граматики, виявив добре знанє української мови і співу („in lingua ruthena et cantu bene educatus“); у семинарії був 1 рік; висвяч. 11/4 1780, став парохом у Нагірцях малих каменецько-струмилівського деканату, львівської дієцезії.

199. Семакович Федір, син Максиміяна, пароха в Ни-

шовій; укінчив реторику; в барській семинарії був 1 рік, а у львівській 4 місяці; висвяч. 16/11 1783, став парохом у Думинках барського офіціяляту, каменецької дієцезії.

200. Стопневич Стефан, син Івана, пароха; ур. 1755; укінчив поетику; в каменецькій семинарії був $1^1/_2$ року; висвятив його еп. Білянський на діякона 27/11 1781 і тоді переконано ся, що Стопневич „слабко успосіблений і має хибу в голосі“, отже задержано його ще 2 роки у львівській семинарії і що-йно 30/3 1783 висвятив його еп. Білянський на пресвитера і він став парохом у Зінкові зінківського деканату, каменецької дієцезії, по відсудженю від парохії Томи Ступницького.

201. Стрільбицький Федір, син Луки, пароха у Війтівцях; укінчив реторику; в каменецькій семинарії був $1^1/_2$ року; по висвяченню на діякона дня 19/3 1782 переконано ся, що за мало знання набув і знову заставлено його до науки у львівській семинарії.

202. Сенетович Григорій, син Томи, пароха в Сороці; ур. 1757; укінчив синтаксу; був у каменецькій семинарії $1^1/_2$ року, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Сороці гусятинського деканату, каменецької дієцезії.

203. Слоньовський Андрій, син Миколи, пароха в Бережанах; ур. 1758; укінчив поетику; в каменецькій семинарії був $1^1/_2$ року; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Жижаві червоногородського деканату, каменецької дієцезії.

204. Савицький Василь, син Сави, пароха в Берлогах калуського деканату; ур. 1756; укінчив реторику; в семинарії був 58 тижнів; кінцеві іспити складав у прияві еп. Білянського; поведеннє його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став сотрудником у Сівці калуського деканату.

205. Семкович Федір, син Григорія, пароха в Білці рогатинського деканату; укінчив синтаксу; був 64 тижнів у семинарії; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Неділиськах бобрецького деканату, львівської дієцезії.

206. Сміховецький Іван, син Василя, пароха в Плугові: ур. 1756; укінчив фільософію; в семинарії був 40 тижнів; поведеннє його було добре і спосібности значні; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Струтині золочівського деканату, львівської дієцезії.

207. Сіменович Петро, син Григорія, пароха в Хриплині; ур. 1758; укінчив фільософію; був у семинарії 40 тиж-

нів; висвяч. 23/6 1783, став парохом у Жукові жуківського деканату, галицької дієцезії.

208. Соколовський Теодозій, син Григорія, пароха в Чуриловцях; ур. 1758; укінчив фільософію; був у семинарії 1 рік; висвяч. 8/6 1783, став парохом у Чанькові.

209. Стопневич Григорій, син Василя, пароха в Чорноконинї; ур. 1756; укінчив поетику; в семинарії був 3 роки; висвяч. 20/8 1783, став парохом у Ходаківцях каменецької дієцезії.

210. Сновидецький Ювенал, монах чина С. В. В.; укінчив богословє у василіянській семинарії у Львові при св. Юрі; кінцеві іспити зложив у дієцез. семинарії в прияві еп. Біляньского; висвяч. 7/10 1781 на діякона.

211. Смеречинський Олекса, син Петра, пароха в Залізцях; ур. 1764; укінчив синтаксу; був у каменецькій семинарії $1^1/_2$ року, а кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 18/8 1782, став парохом у Рахнівцї каменецького деканату.

212. Семашкевич Андрій, син Івана, пароха в Черневі; ур. 1759; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік і 5 місяців; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Кричцї

213. Станимірський Микола, син Василя, пароха у Звенигородї; ур. 1760; укінчив реторику; був у семинарії 2 роки; висвяч. 31/8 1783, став парохом у Звенигородї.

214. Савкевич Василь, син Микити, пароха в Горбачеві; ур. 1759; укінчив фільософію; в семинарії був 11 тижнів; висвяч. 21/9 1783, став парохом у Богданівцях.

215. Сєніжинський Григорій, син Василя, пароха в Луцї; ур. 1760; укінчив фільософію; в семинарії був кілька місяців; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Луцї каменецької дієцезії.

216. Ступницький Дмитро, син Прокопа, пароха в Мачошинї; укінчив фільософію; в семинарії був кілька місяців; висвяч. 18/2 1784, став парохом.

217. Сальваровський Михайло, син Тимотея, пароха в Замулинцях; ур. 1758; укінчив поетику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 23/3 1784, став парохом.

218. Скільський Григорій, син Семена, свобідного горожанина; ур. 1760; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 7/7 1784, став парохом у Мшанцї.

219. Сїнґалевич Василь, син Олекси, пароха в Пиля-

вій; ур. 1757; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 23/3 1784, став парохом у Садках.

220. Сніжевський Кость, син Адальберта, шляхтича; ур. 1757; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік; висвяч. 25/3 1784, став парохом у Хониківцях.

221. Самборський Михайло, син Василя, пароха в Колинцях; ур. 1758; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Колинцях товмацького деканату, галицької дієцезії.

222. Стеблецький Андрій, син Павла, пароха в Камінках; ур. 1758; укінчив реторику; в семинарії був $1^1/_2$ року; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Росільній богородчанського деканату, галицької дієцезії.

223. Смолянський Іван, син Осипа, пароха в Стущині; ур. 1750; укінчив реторику; був у семинарії 17 тижнів; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Стущині зборівського деканату, каменецької дієцезії.

224. Стручинський Іван, син Івана, шляхтича з Журак; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 6/2 1787, був парохом у Надітичах деканату роздольського, львівської дієцезії.

225. Сінкевич Антін, син Івана, шляхтича з Лівчиць; ур. 1759; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семинарії; висвяч. 30/1 1787, став парохом.

226. Теодорович Ананія, син Андрія, пароха в Сарниках стрілиського деканату; ур. 1754; укінчив поетику в львівській академії; в семинарії був 1 рік; знав добре церковно-славянську мову, визначав ся у співі; за невідповідне поведеннє був упоминаний; висвяч. 11/4 1780, став парохом у Великім Клодні львівської дієцезії.

227. Трильовський Василь, син робітника Івана з Румна; ур. 1754; humanior-a, фільософію і моральне богослове укінчив в академії; обрядів учив ся в дієцез. семинарії; висвяч. 28/9 1782, став парохом у Косові галицької дієцезії.

228. Теодорович Микола, син пароха в Полюхові глинянського деканату; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; поведеннє його було примірне; у співі дуже визначав ся („ex cantu praeclarus“); висвяч. 5/1 1782, став парохом у Куровичах глинянського деканату, львівської дієцезії.

229. Тарнавський Семен, син Івана, пароха в Добро-

милі: ур. 1755; укінчив поетику; в семинарії був 1 рік і 2 місяці; висвяч. 20/8 1783, став парохом.

230. Тиблевич Іван, син Стефана, пароха в Семянівці; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 18/3 1787, став парохом.

231. Тичинський Петро, син Петра, шляхтича в Ясниськах львівської дієцезії; ур. 1749; укінчив реторику; в семинарії був 58 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Мечищеві бережанського деканату, галицької дієцезії.

232. Танячкевич Андрій, син Івана, пароха в Попелянах; ур. 1757; ходив мабуть до I кляси ґімназії; був $1^1/_2$ року в семинарії; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Попелянах щирецького деканату, львівської дієцезії.

233. Тиблевич Григорій, син Томи, кріпака в Семянівці, визволений; ур. 1758; у семинарії був 1 рік; до ґімназії не ходив (Slavo); висвяч. 2/4 1783, став парохом у Чемеринцях.

234. Телеховський Іван, син Семена, пароха в Утїховичах; ур. 1759; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 18/2 1784, став парохом у Бачеві.

235. Татомір Андрій, син Федора в Тучапах; ур. 1750; до ґімназії не ходив (Slavo); в каменецькій семинарії був 2 роки; кінцеві іспити зложив у львівській семинарії; висвяч. 10/7 1782, став сотрудником у Демянові червоногородського деканату, каменецької дієцезії.

236. Тишинський Іван, син Андрія, пароха у Вінковичах; ур. 1757; укінчив фільософію; в семинарії був кілька місяців; висвяч. 12/2 1785, став парохом у Постолівці.

237. Топольницький Яків, син Івана, шляхтича з Перемищини; ур. 1757; укінчив фільософію; був у семинарії $^1/_2$ року; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Загвіздю станиславівської дієцезії.

238. Тарновецький Григорій, син Григорія, пароха в Хлїбичині; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Хлїбичині.

239. Тихович Яків, син Петра, пароха в Підпечарах; ур. 1757; укінчив синтаксу; в семинарії був 2 роки; висвяч. 15/3 1785, був парохом у Пшеничниках.

240. Тибінка Іван, син Якова, пароха в Красові; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки;

іспит із морального й пастирського богословя складав в р. 1785 і 1786 на університеті; висвяч. 6/2 1787, став парохом у Ракові щирецького деканату.

241. Унішевський Іван, син Юрія, шляхтича; ур. 1752; ходив до I кляси ґімназії; був у семинарії 80 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Новоселиці долинського деканату, львівської дієцезії.

242. Унішевський Ілля, син Юрія, шляхтича; ур. 1749; укінчив фільософію; був у семинарії 32 тижнів; висвяч. 6/7 1783; став парохом у Витвиці.

243. Угринович Григорій, син Луки, пароха; ур. 1753; укінчив реторику; богословя вчив ся спершу приватно, потім 1 рік у каменецькій семинарії; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 10/7 1782, став парохом у Жабнї каменецької дієцезії.

244. Улицький Лука, син Григорія, шляхтича; ур. 1757; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 25/5 1784, став сотрудником.

245. Уленецький Іван, син Івана, пароха в Іваню; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; іспити з пастирського й морального богословя зложив на університеті; висвяч. 6/2 1787, став парохом.

246. Федорович Іван, син солтиса з Нового Яжева; визволений; укінчив реторику; в семинарії був 58 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Рясній оброшинського деканату, львівської дієцезії.

247. Фенський Антін, син Андрія, міщанина з Золочева; ур. 1758; до ґімназії не ходив (Slavo); у семинарії був 2 роки; висвяч. 29/9 1787, став парохом.

248. Хомецький Василь, син рільника в Стронятинї; укінчив фільософію; в семинарії був 42 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Підлїсках Великих куликівського деканату, львівської дієцезії.

249. Хомицький Василь, син Федора, свобідного горожанина; ур. 1760; укінчив реторику; був 1 рік у семинарії; висвяч. 23/3 1784, став парохом у Климківцях.

250. Церкевич Атаназій, син Федора, шляхтича; ур. 1760; укінчив реторику; був у семинарії $1^1/_2$ року; висвяч. 15/3 1785, став парохом у Стецовій галицької дієцезії.

251. Цурковський Андрій, син Івана, пароха в Гнїздичеві;

ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); у семинарії був 2 роки; висвяч. 14/3 1787, став парохом у Коцюбиньчиках.

252. Чернявський Тома, син шляхтича з Церемищини; ур. 1746; укінчив реторику; у семинарії був 50 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Залановї рогатинського деканату, львівської дієцезії.

253. Чачковський Ілля, син Дамяна, пароха; ур. 1758; укінчив фільософію; в семинарії був 7 місяців; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Лошневі.

254. Чарнєвич Антін, син Федора, пароха в Уднові; ур. 1760; укінчив фільософію; в семинарії був 1 рік 4 місяці; висвяч. 10/3 1784, став парохом у Грядах.

255. Чоловський Іван, син Василя, пароха в Батькові; ур. 1750; укінчив фільософію; в семинарії був 2 місяці; висвяч. 10/3 1784, став парохом.

256. Черинський Семен, син Михайла, пароха в Копачівці миколаївського деканату, каменецької дієцезії; ур. 1757; укінчив реторику; був у каменецькій семинарії 60 тижнів, а кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 10/7 1782, став парохом у Копачівці.

257. Черинський Онуфрій, син Михайла, пароха в Копачівці миколаївського деканату, каменецької дієцезії; ур. 1754; укінчив поетику; був у каменецькій семинарії 1 рік, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Головачівці межиборського деканату, каменецької дієцезії.

258. Чайківський Беринда Остап, син шляхтича Івана, пароха в Залановї рогатинського деканату; ур. 1753; укінчив у львівській академії humaniora, фільософію, право природи, право публичне, політичне, пандекти, кримінальне право, церковне право, моральне богословє; іспит із тих предметів зложив зі знаменитим успіхом у приявї ґубернатора; в дієцезальній львівській семинарії вчив ся 1 місяць обрядів; поведеннє його було дуже примірне; висвяч. 11/4 1780, став парохом у Вільшаниці голоґірського деканату, львівської дієцезії; опісля був канонїком при львівській капітулї.

259. Чайківський Петро, син шляхтича Івана; ур. 1759; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки у семинарії; висвяч. 30/11 1786, став парохом.

260. Чемеринський Іван, син Іллї, пароха в Пергові; ур. 1758; до ґімназії не ходив (Slavo); у семинарії був 2 роки; висвяч. 22/11 1786, став парохом.

261. Шипович Семен, син Івана, пароха в Пісені; ур. 1757; укінчив реторику; до семинарії ходив $1^1/_2$ року; висвяч. 21/8 1783, став парохом у Слобідках барського офіціяляту каменецької дієцезії.

262. Шушкевич Семен, син Івана, пароха в Годові; ур. 1759; укінчив поетику; був у семинарі 9 місяців; висвяч. 11/2 1784, став парохом у Городилові.

263. Шушкевич Роман, син Івана, пароха в Годові; ур. 1761; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 2 роки; висвяч. 30/11 1786, став парохом.

264. Шеґеневич Яків, син Андрія; ур. 1748; до ґімназії не ходив (Slavo); в каменецькій семинарії був $1^1/_2$ року; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Сковятині більчецького деканату, каменецької дієцезії.

265. Щупачкевич Іван, син Федора Бабія, кріпака з Нового Села, визволений; ур. 1756; укінчив реторику; був у семинарії 1 рік і 6 тижнів; кінцеві іспити зложив у прияві Білянського; поведеннє його було добре, лиш був трохи прикрий; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Вербові бережанського деканату, львівської дієцезії.

266. Юркевич Яків, син Якова, рільника з Мшани; ур. 1757; укінчив фільософію; був 1 рік у семинарії; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Тростянці заболотівського деканату, галицької дієцезії.

267. Яремович Семен, син Якова, пароха в Покропивні козлівського деканату; ур. 1754; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік і 6 тижнів; кінцеві іспити складав у прияві Білянського; висвяч. 30/3 1781, став парохом у Библї заваліврського деканату.

268. Янович Михайло, син Юрія, пароха в Красносельцях поморянського деканату; ур. 1751; укінчив реторику; в семинарії був 60 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Ремизівцях гологірського деканату, львівської дієцезії.

269. Яремусевич Михайло, син пароха в Новосілках дунаївського деканату; укінчив поетику; був 60 тижнів у семинарії; побожний, скромний, але 2 рази пяний був; висвяч. 10/10 1781, став парохом у Ладанцях гологірського деканату, львівської дієцезії.

270. Яневич Стефан, син Якова, пароха в Мицівцях;

ур. 1759; укінчив реторику; в семинарії був $1/_2$ року; висвяч. 31/8 1783, став парохом.

271. Ясінський Іван, син Михайла, пароха в Дернові; ур. 1758; „Theologus“, але у дієцезальній семинарії вчив ся ще $1/_2$ року обрядів; висвяч. 11/2 1784, став парохом.

272. Яськовський Петро, син Василя, шляхтича; ур. 1755; укінчив граматику; в семинарії був $1^1/_2$ року; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Лисці станиславівського деканату.

273. Яніковський Василь, син Григорія, пароха в Манастирчанах; ур. 1750; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семинарії; висвяч. 17/10 1784, став парохом у Баличах подорожних.

274. Янович Олекса, син Юрія, пароха в Красносельцях поморянського деканату; ур. 1762; до ґімназії не ходив (Slavo); був 2 роки в семинарії; складав іспит із морального й пастирського богословя на університеті в р. 1785 і 1786; висвяч. 30/11 1786, став парохом.

275. Яхимович Іван, син Якова, пароха в Підбірцях; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 2 роки; іспити з морального й пастирського богословя складав в р. 1785 на університеті; висвяч. 22/11 1786, став парохом у Підбірцях.

276. Ятвінський Онофрей, син пароха; ур. 1757; укінчив реторику; в барській семинарії був 46 тижнів, а у львівській 20; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Плебанівці шаргородського деканату, каменецької дієцезії.

* * *

Галицька семинарія дієцезальна, заснована майже рівночасно з львівською в 1779 р., єствувала лиш 6 літ, т. є. до кінця 1785 р. і тому пішла скоро в забуттє. Чи була вона в Крилосі, чи в Галичі, не знаємо, бо називано її галицькою, а інколи, дуже рідко, крилоською („Haliciense Kryłoszense Seminarium“). Мабуть була уладжена на взір перемиської, себ-то в той спосіб, що питомці її не жили разом, лиш по станціях, а сходили ся тільки на науку. Научний плян у ній не відбігав далеко від пляну львівської семинарії. Натякає на се згадана висше „Informacya o Seminarium Lwowskim, z ktorey można wżor brać, a gdyby jeszcże co y przydać do Seminarium Halickiego“ [1]. В 1784 р. скасував Йосиф II

[1]) Нац. Музей. 156 ч. 77.

галицьку семинарію [1]), але ествувала вона до кінця 1785 р., щоби могли покінчити студії всі її питомці. Таким способом львівська дієцезальна семинарія сталась по скасованню галицької немов ґенеральною для всіх Галичан у львівській дієцезії. Підготовні студії питомців галицької семинарії, як у львівській, не були низькі. На 96 питомців, котрих удалось нам визбирати, фільософію укінчило 6, реторику 22, поетику 20, синтаксу 22, граматику 1, інфіму 2. Лиш 23 було таких, що не ходили до ґімназії (Slavones).

Пощастило нам викрити двох професорів тої семинарії: Остапа Липницького і Василя Могильницького. Колиб нам був доступний архив митрополичої капітули, може удалось би вислідити всіх професорів того недовговічного заведення.

Остап Липницький був сином крилошанина і бережанського офіціяла Осипа Липницького. Відбувши ґімназійну науку (humaniora), укінчив фільософічні і богословські студії в папській колеґії Театинів у Львові „з відзначаючим успіхом“. Опісля був $1^1/_2$ року професором доґматичного й морального богословя в галицькій дієцезальній семинарії („in Seminario Haliciensi... Professorem Publicum ordinarium S. S. Theologiae Dogmaticae et Moralis egit“). Визначав ся тоді знаннєм і правостю обичаїв. Свячення приняв 4 серпня 1782. Коли еще вчив ся в Театинів, виробив йому його стрий Андрій Липницький, крилошанин, бережанський офіціял і парох Зарваниці у Льва Шептицького і у власника Зарваниці Сплавського коадюторію при собі з правом наслідства. Висвятившись, обняв Остап Липницький коадюторію, інстальований на неї 12 серпня 1782. Коли Андрій Липницький помер 13 падолиста 1792, став Остап по нім парохом Зарваниці [2]).

Короткий біоґрафічний начерк Василя Могильницького поданий у виказі слухачів львівської дієцезальної семинарії.

Виказ питомців галицької дієцезальної семинарії не є повний, бо далось виловити лиш тих питомців, що висвятились у Львові, а прецінь до кождої з тих дієцезальних семинарій вчащали питомці з ріжних дієцезій: луцької, холмської, мункачівської і т. д., і покінчивши студії, висвячувались у своїх епископів. Не вдалось вислідити тих питомців, що не покінчили студій і не висвятили ся.

---

[1]) Унів. архив: Proth. Cons. 1785, ч. 85. [2]) Liber ordinat. IV, p. 58; Петрушевич: op. cit. II, ст. 338

Нам відомі:

1. Авдикевич Яків, син Петра, пароха в Озірній зборівського деканату, галицької дієцезії; ур. 1756; укінчив поетику; в семинарії був 59 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом в Озірній по смерти батька.

2. Андрохович Яків, син Олекси, пароха в Незвиськах; ур. 1758; укінчив фільософію; в галицькій семинарії був $^1/_2$ року і у львівській $^1/_2$ року; поведеннє його було взірцеве; висвяч. 10/10 1782, став парохом у Сновидові бучацького деканату, галицької дієцезії.

3. Боберський Осип, син Василя, пароха в Добровлянах станиславівського деканату; ур. 1756; укінчив синтаксу; був у семинарії $1^1/_2$ року; висвяч. 14/11 1781, став сотрудником у свого батька, а по його смерти парохом.

4. Барутович Іван, син Гавриїла, пароха в Сервирогах зборівського деканату; ур. 1753; укінчив синтаксу; в семинарії був 70 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став сотрудником у батька, а по його смерти парохом.

5. Бачинський Захар, син Василя, пароха в Желиборах; ур. 1758; укінчив поетику; в семинарії був 50 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став сотрудником у Якова Горбачевського, свого тестя в Яблонові, а по його резиґнації парохом.

6. Білевич Павло, син Івана, пароха у Дзвинячі; ур. 1756; укінчив поетику; в галцькій семинарії був 1 рік, а в львівській $^1/_2$ року; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Видинові снятинського деканату, галицької дієцезії.

7. Білецький Михайло, син Костя, пароха в Плїшці; ур. 1754; укінчив фільософію; був 1 рік у галицькій семинарії, а $^1/_2$ року у львівській; висвяч. 2/4 1784, став парохом у Голючу.

8. Барусевич Микола, син Андрія, пароха в Лапшинї; ур. 1759; укінчив реторику; був у галицькій семинарії 1 рік, а у львівській $1^1/_2$ року; став парохом у Дусанові.

9. Венгринович Іван, син Івана, пароха в Немшинї бурштинського деканату, галицької дієцезії; ур. 1757; укінчив синтаксу; в семинарії був 60 тижнів; висвяч. 5/1 1782, став сотрудником у батька, а по його смерти парохом.

10. Вислобоцький Яків, син кріпака Якова Рудого, визволений; ур. 1748; укінчив синтаксу; в семинарії був 66 тижнів; висвяч. 1/5 1782, став парохом у Смиківцях тернопільського деканату, галицької дієцезії.

11. Валявський Ілля, син Андрія, пароха у Вовчкові; ур. 1751; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в семинарії був 80 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Білоберезці косівського деканату, галицької дієцезії.

12. Вєльоґурський Василь, син Семена, пароха в Торговиці; ур. 1749; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у семинарії був 56 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став сотрудником у Товмачі.

13. Васкевич Федір, син кріпака зі Студениці, визволений; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у семинарії був 90 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч 20/3 1782, став парохом у Залукві галицької дієцезії по смерти тамошнього пароха Даниловича.

14. Войнаровський Петро, син Михайла, пароха в Камінці; ур. 1761; укінчив реторику; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Бабчу богородчанського деканату, галицької дієцезії.

15. Галькевич Іван, син Федора, пароха; ур. 1753; укінчив синтаксу; був у семинарії 58 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Дубовиці войнилівського деканату, галицької дієцезії.

16. Гаєцький Іван, син Костя, пароха в Марковій; ур. 1756; укінчив поетику; в семинарії був $1^1/_2$ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Товстобабах устецького деканату, галицької дієцезії.

17. Грибякевич Григорій, син Василя, пароха в Домаморичі; ур. 1754; укінчив синтаксу; у галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Домаморичі козлівського деканату, львівської дієцезії.

18. Ґловацький Іван, син Якова, пароха в Миколаєві; ур. 1755; укінчив поетику; в семинарії був 58 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Соколові Байдівськім („Baydowski Sokołów“) бучацького деканату, галицької дієцезії.

19. Ґіра Лука, син Тимотея, кріпака з Сівки, визволений; ур. 1742; до ґімназії не ходив (Slavo); у семинарії був 60 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Мошківцях войнилівського деканату, галицької дієцезії.

20. Дилявський Микола, син Стефана, пароха в місточку Бариші бучацького деканату; ур. 1755; укінчив реторику; в семинарії був 56 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; поведеннє його було примірне; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Раківці кулачківського деканату, галицької дієцезії.

21. Дудинський Лука, син Дмитра, пароха в Чистилові; ур. 1752; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 60 тижнів; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Чистилові тернопільського деканату, галицької дієцезії.

22. Делявський Федір, син Семена, мельника, визволений; ур. 1765; укінчив синтаксу; в галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 26/9 1782, став парохом у Дубенці товмацького деканату, галицької дієцезії.

23. Дольницький Григорій, син міщанина в Глинянах; ур. 1760; укінчив реторику дня 19/1 1782 в колеґії золочівських Піярів „з похвальним вислідом“; був 1 рік у галицькій, а $1^1/_2$ року у львівській семинарії; висвяч. 9/4 1783, став парохом у Сарнках.

24. Данилович Іван, син Василя, пароха в Корипові; ур. 1750; укінчив реторику; в семинарії був $1^1/_2$ року; висвяч. 11/1 1786, став парохом у Довгім тисьменецького деканату, галицької дієцезії

25. Зазулинський Іван, син Івана, пароха в Матвієві; ур. 1755; укінчив реторику; у галицькій семинарії був 7 місяців, а у львівській 6 місяців; висвяч. 18/9 1782, став парохом у Підгайчиках.

26. Залозецький Василь, син Григорія, пароха в Кривцї (Кривець); ур. 1755; укінчив реторику; був у галицькій і львівській семинарії $1^1/_2$ року; висвяч. 8/6 1783, став парохом у Космачі.

27. Жуковський Іван, син Федора, пароха в Підгайчиках; ур. 1759; укінчив реторику; в семинарії був 1 рік; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Підгайчиках зборівського деканату, львівської дієцезії.

28. Іваницький Петро, син Григорія, пароха у Снятині; ур. 1751; укінчив синтаксу; був у семинарії 58 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Москалївці косівського деканату, галицької дієцезії.

29. Ільницький Іван, син Михайла, пароха в Тумирі; ур. 1759; укінчив 2 роки фільософії в Бучачі і вчив ся там приватно морального й пастирського богословя, а в галицькій семинарії вчив ся практично морального богословя й прочих предметів 20 тижнів; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Тумирі по смерти батька.

30. Ільницький Дмитро, син Олексія, пароха в Грабівці (Грабівка); ур. 1759; укінчив поетику; був у семинарії

2 роки; висвяч. 22/4 1785, став парохом у Бережниці калуського деканату.

31. Кудрицький Дмитро, син Миколи, пароха в Білозубках; до ґімназії не ходив (slavonice tantum educatus); в семинарії був 70 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Новиках тернопільського деканату.

32. Кліпановський Михайло, син Федора, кріпака з епископського села Перегиньска, визволений; ур. 1757: укінчив поетику; в семинарії був 54 тижнів; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Горожанці устецького деканату, галицької дієцезії.

33. Казієвич Лев, син пароха з Острова; ур. 1752; укінчив поетику; в семинарії був 100 тижнів; визначав ся знаннєм церковно-славянської мови (slavo optimus); поведеннє його було примірне; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Хлібичині.

34. Кошовський Антін, син Данила, пароха в Угерцях; ур. 1755; укінчив поетику; в семинарії був 60 тижнів; кінцеві іспити зложив у Львові в прияві еп. Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Коропці (Коропець) поморянського деканату, львівської дієцезії

35. Креховський Гаврило, син Василя, пароха в Похівці; ур. 1755; укінчив реторику; був у семинарії 60 тижнїв; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 29/9 1782, став парохом у Семиківцях галицького деканату.

36. Кердякевич Андрій, син Івана, дяка з Межигоря; ур. 1751; укінчив синтаксу; був у семинарії 1/2 року; висвяч. 10/7 1782, став парохом у Майдані галицького деканату.

37. Кучинський Михайло, син Яреми, пароха в Юнашкові; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в галицькій семинарії був 60 тижнїв, а у львівській 1/2 року; висвяч. 6/10 1782, став парохом у Юнашкові бурштинського деканату, галицької дієцезії.

38. Казієвич Василь, син Антона, пароха в Коршові; ур. 1758; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); в галицькій семинарії був 60 тижнїв, а у львівській 1/2 року; висвяч. 6/10 1782, став парохом у Коршові отинїйського деканату, галицької дієцезії.

39. Кисельовський Григорій, син Івана, пароха в Дмухавці (Дмухавець); ур. 1757; (Slavo); в галицькій семинарії був 2 роки, а у львівській 1 рік; висвяч. 3/3 1784, став парохом у Мшанці.

40. Корецький Матій, син Данила, шляхтича в Мико-

лаєві; ур. 1750; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був у галицькій і львівській семинарії 2 роки; висвяч. 13/12 1785, став парохом у Дідушицях Великих болехівського деканату, галицької дієцезії.

41. Лотоцький Григорій, син мельника в Козлові, визволений; ур. 1754; укінчив поетику; був у семинарії 60 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Літятині тернопільського деканату, галицької дієцезії по відсудженню від парохії Петра Тарнавського

42. Левицький Григорій, син Григорія, пароха в Сопові; ур. 1756; укінчив поетику; був 80 тижнів у семинарії: висвяч. 20/3 1782, став парохом у Воскресінцях коломийського деканату, галицької дієцезії.

43. Лісинецький Іван, син Григорія, пароха в Ласківцях; ур. 1755; укінчив синтаксу; був у семинарії 40 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Скоморохах янівського деканату, галицької дієцезії.

44. Лєщинський Василь, син Онисія, пароха в Рогачині; ур. 1756: укінчив поетику; був у семинарії 60 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семинарії в прияві Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Дубиневі дунаївського деканату, львівської дієцезії.

45. Литвинович Федір, син Федора, кріпака в Богатківцях, визволений; ур. 1749; ходив до I кляси ґімназії; в семинарії був 70 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семинарії в прияві еп. Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Завалові завалівського деканату, львівської дієцезії.

46. Ляторовський Михайло, син пароха в Клювинцях; ур. 1758; укінчив поетику; був у галицькій семинарії 1 рік, а в львівській 4 місяці; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Жеребках скалатського деканату, львівської дієцезії.

47. Лукашевич Олекса, син Василя, пароха в Будилові; ур. 1754; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у галицькій семинарії був $1^1/_2$ року, а $^1/_2$ року у львівській; висвяч. 23/6 1782, був сотрудником в Олешкові заболотівського деканату, галицької дієцезії.

48. Левицький Михайло, син Стефана, пароха в Гвоздї: ур. 1757; укінчив поетику; в галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Гвоздї отинійського деканату, галицької дієцезії.

49. Левицький Іван, син Михайла, пароха в Каміннім;

ур. 1758; укінчив поетику; в семинарії був 60 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 12/8 1782, став парохом у Грушці товмацького деканату, галицької дієцезії.

50. Лушпинський Василь, син Михайла, кріпака в Дорахові, визволений; ур. 1757; укінчив поетику; в галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 24/4 1783, став парохом у Потуторах.

51. Левицький Василь. син Петра, пароха в Парищу; ур. 1759; укінчив III клясу ґімназії; був $1^1/_2$ року в галицькій семинарії; висвяч. 11/1 1786, став парохом у Хомякові тисьменецького деканату, галицької дієцезії.

52. Левицький Іван, син Стефана, пароха у Гвозді; ур. 1745; до ґімназії не ходив (Slavo); був $1^1/_2$ року в семинарії; висвяч. 11/1 1786, став парохом у Дзвинячі богородчанського деканату, галицької дієцезії.

53. Левицький Микола, син Петра, пароха в Парищу; ур. 1754; укінчив синтаксу; був у семинарії $1^1/_2$ року; висвяч. 18/1 1786. став парохом в Іпинцях заболотівського деканату, галицької дієцезії.

54. Михалевич Іван, син Івана, міщанина; ур. 1757; укінчив синтаксу; був у семинарії 58 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Копачинцях кулачківського деканату, галицької дієцезії.

55. Мажевський Гаврило, син Якова, рільника в Оброшині; ур. 1754; укінчив реторику; у семинарії був 60 тижнів; кінцеві іспити складав у прияві еп. Біляньского у львівській семинарії; висвяч. 28/3 1782, став сотрудником пароха Василя Білинкевича в Дитятині.

56. Малиновський Андрій, син Івана, свобідного міщанина в Бариші; укінчив синтаксу; був у семинарії 1 рік; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 15/5 1782. став парохом у Білім Потоці бучацького деканату.

57. Морозевич Федір, син Олексія, пароха в Петрові; ур. 1758; укінчив реторику; в галицкій семинарії був 20 тижнів, а у львівській 16; висвяч. 10/10 1782, став парохом у Підвербцях товмацького деканату, галицької дієцезії.

58. Медловський Григорій, син Івана, свобідного рільника із Соснова; ур. 1752; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у галицькій семинарії був 16 тижнів, а у львівській 9 місяців; висвяч. 26/12 1782, став парохом у Городниці.

59. Матковський Микола, син Петра, пароха в Хотимирі; ур. 1762; укінчив поетику; в семинарії був $1^1/_2$ року; висвяч. 22/4 1785, став парохом у Хотимирі.

60. Надольський Федір, син Федора, дяка зі Скоморох; ур. 1754; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 6/10 1782, став парохом у Сернках бурштинського деканату, галицької дієцезії.

61. Прокопович Тома, син Григорія, пароха в Кокошинцях; ур. 1757; укінчив синтаксу; був 60 тижнів у семинарії; висвяч. 14/4 1781, став сотрудником у батька, а по його смерти парохом.

62. Порембальський Антін, син пароха в Палагичах; ур. 1756; укінчив синтаксу; у семинарії був 70 тижнів; висвяч. 14/11 1784, став парохом у Турці жуківського деканату, галицької дієцезії.

63. Палєвич Григорій, син Стефана, пароха в Руднику; ур. 1757; укінчив реторику; був у семинарії 60 тижнів; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Руссові снятинського деканату, галицької дієцезії.

64. Паздзєрський Іван, син дяка в Стратині; ур. 1755; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); у галицькій семинарії був 30 тижнів, а у львівській 40 тижнів; кінцеві іспити зложив у прияві еп. Білянського; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Стратині рогатинського деканату.

65. Палєвич Данило, син Івана, пароха в Гвоздці; ур. 1754; укінчив реторику; в галицькій семинарії був $1^1/_2$ року, а у львівській 3 місяці; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Тулові снятинського деканату.

66. Познанський Федір, син Василя, пароха в Товстім; ур. 1755; укінчив синтаксу; в галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Товстім грималівського деканату, львівської дієцезії.

67. Павловський Василь, син Федора, свобідного рільника в Дебеславцях; ур. 1756; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був 1 рік у галицькій семинарії, а $^1/_2$ року у львівській; висвяч. 22/1 1783, став парохом у Жукотині.

68. Підгородецький Микола, син Петра, пароха в Надорожанці; ур. 1751; до ґімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був у семинарії 2 роки; висвяч. 17/3 1784, став парохом.

69. Савицький Іван, син Никофора, пароха в Джурові снятинського деканату; ур. 1754; укінчив поетику; в семинарії був 58 тижнів; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 17/10 1781, став парохом у Коршові Новім отинійського деканату.

70. Свідзінський Федір, син Івана, пароха в Озерянці зборівського деканату, галицької дієцезії; ур. 1755; укінчив синтаксу; в семинарії був 58 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом в Озерянці по смерти батька.

71. Свaричевський Іван, син Григорія, пароха в Раківці; ур. 1746; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії 70 тижнів; висвяч. 14/11 1781, став парохом в Островій кулачківського деканату, галицької дієцезії

72. Савицький Яків, син Никифора, пароха в Джурові; ур. 1756; укінчив поетику; в семинарії був 82 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Снятині.

73. Солтикевич Григорій, син солтиса з Мислової; ур. 1750; до ґімназії не ходив (Slavo); у семинарії був 62 тижні; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Дорогові войнилівського деканату, галицької дієцезії.

74. Сидорович Петро, син Романа, кріпака з Литвинова, визволений; ур. 1752; укінчив фільософію; був у семинарії 52 тижні; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Телячім зарваницького деканату, галицької дієцезії по смерти пароха Івана Левицького.

75. Сенютович Семен, син Онофрея, пароха в Новиці; ур. 1756; ходив до І кляси ґімназії; у галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській 3 місяці; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Болязубі тернопільського деканату, львівської дієцезії.

76. Ступницький Іван, син Якима, пароха в Хотимирі; ур. 1758; укінчив фільософію; в семинарії був 1 рік; кінцеві іспити зложив у львівській семинарії; висвяч. 23/6 1782, став парохом в Уторопах косівського деканату, галицької дієцезії.

77. Сімашкевич Григорій, син Василя, пароха в Длужечку; ур. 1746; укінчив реторику; у галицькій семинарії був 4 місяці, а у львівській 1 рік; висвяч. 18/3 1782, став парохом у свіжо основаній парохії у Великім Рожні косівського деканату.

78. Стрільбицький Осип, син Іллї, пароха в Плесківцях; ур. 1745; укінчив реторику; в галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській $^1/_2$ року; висвяч. 18/9 1782, став парохом у Плесківцях.

79. Стеблецький Василь, син Михайла, пароха в Тулукові; ур. 1762; укінчив синтаксу; був у галицькій семинарії 2 роки; висвяч. 22/4 1785, став парохом у Рожнові косівського деканату.

80. Сосновський Федір, син Михайла, шляхтича з Млинисьќ; ур. 1756; до ґімназії не ходив (Slavo); був у семинарії $1^1/_2$ року; висвяч. 23/5 1785, став парохом у Городї козлівського деканату, галицької дієцезії.

81. Тарнавський Михайло, син Якова, міщанина в Галичі; ур. 1756; укінчив реторику; був у семинарії 62 тижнів; поведеннє його було примірне; висвяч. 14/11 1781, став парохом у Гнильчу заваліського деканату.

82. Терлецький Михайло, син Стефана, пароха в Космачі; ур. 1744; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 3 роки; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Бервінковій косівського деканату, галицької дієцезії.

83. Тарасевич Микита, син кріпака, визволений; ур. 1756; до ґімназії не ходив (Slavo); в семинарії був 98 тижнів; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Ферескулї косівського деканату, галицької дієцезії.

84. Тарновецький Іван, син Григорія, пароха в Хлїбичині; ур. 1757; укінчив реторику; в галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській семинарії затримано його ще 3 місяції; кінцеві іспити складав у приязві епископа; висвяч. 28/3 1782, став парохом у Борщеві.

85. Терлецький Григорій, син Івана, пароха в Поточиськах; ур. 1757; укінчив реторику; в галицькій семинарії був 1 рік, а у львівській 3 місяції; поведеннє його було примірне; висвяч. 15/5 1782, став парохом у Чернелиці городенського деканату.

86. Танчаковський Ілля, син Антона, пароха в Олеші; ур. 1753; укінчив поетику; був у галицькій семинарії $1^1/_2$ року, а у львівській 3 місяції; висвяч. 23/6 1782, став парохом в Олеші товмацького деканату, галицької дієцезії.

87. Тимінський Осип, син Івана, пароха в Печеніжині; ур. 1758; укінчив синтаксу; був у галицькій семинарії 1 рік і у львівській 1 рік; висвяч. 3/3 1784, став парохом у Чарниші.

88. Ульванський Карпо, син солтиса Андрія з Гадинковець; ур. 1758; укінчив фільософію; в семинарії був 18 тиж-

нів; висвяч. 5/1 1782, став парохом у Чорткові галицької дієцезії.

89. Царевич Іван, син Івана, пароха в Колодієві; ур. 1754; укінчив поетику; був у галицькій семинарії $1^1/_2$ року, а у львівській 3 місяці; висвяч. 23/6 1782, став парохом у Колодієві войнилівського деканату, галицької дієцезії.

90. Цюпчицький Герасим, син Федора, кріпака з Запитова, визволений; ур. 1755; укінчив реторику; був у галицькій семинарії $1^1/_2$ року, а $^1/_2$ року у львівській; висвяч. 4/8 1782, став парохом у Жабю.

91. Целевич Станислав, син Івана, пароха в Різдвянім; ур. 1760; до гімназії не ходив (ruthenice tantum educatus); був у семинарії 1 рік; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Бабчу богородчанського деканату, галицької дієцезії.

92. Якимович Матій, син Василя, пароха в Чорнолізцях; ур. 1755; укінчив синтаксу; був 60 тижнів у семинарії; висвяч. 20/3 1782, став парохом у Жабокруках товмацького деканату, галицької дієцезії.

93. Яцикович Дмитро, син Василя, пароха в Яблінці; ур. 1755; укінчив синтаксу; в галицькій семинарії був 2 роки; кінцеві іспити складав у львівській семинарії; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Старих Богородчанах.

94. Ярембкович Василь, син Тимотея, пароха в Жукові; укінчив реторику; був у галицькій семинарії 1 рік і 6 тижнів; кінцеві іспити зложив у львівській семинарії; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Микитинцях.

95. Язловський Василь, син Івана, пароха; ур. 1752; укінчив синтаксу; був у семинарії 1 рік; висвяч. 23/3 1785, став парохом у Селиськах войнилівського деканату.

96. Яніцький Василь, син Гната, пароха в Фитькові; ур. 1756; укінчив синтаксу; був у семинарії $2^1/_2$ року; висвяч. 22/4 1785, став парохом у Фитькові отинійського деканату, галицької дієцезії.

*　　　*

*

Дуже мало вісток остало про дієцезальну семинарію в Перемишлі (1770—1792). Еп. К. Чехович подаючи начерк історії пресвитеріяльного дому й семинарії в Перемишлі на просьбу Zschokke, не вмів нічого сказати про дієцезальну семинарію перемиську: „Годі щось точного сказати про початок гр.-кат. семи-

нарії в Перемишлї" — запевнював еп. Чехович — „ізза недостачі жерел: в семинарськім архиві відповідних актів дуже мало, а ординаріятська й конситорська канцелярія та архив вгратили переважно старші акти 1876 р. підчас пожежі епископської палати, де тоді була поміщена канцелярія й архив" [1]). А всеж мимо таких рішучих запевнень еп. Чеховича зібрав я трохи вісток про ту семинарію і з певностю найшлось би їх єще більше таки в самім Перемишлї, в архиві й ординаріятській та конситорській канцелярії. Заснував дієцезальну семинарію в Перемишлї ще перед ревіндикацією Галичини, десь з початком 70-тих років, еп. Атаназій Шептицький [2]). Містилась вона в 2 домиках при церкві св. Трійці на Підгірю при Добромильській улиці. В однім домику жили 2 професори, а в другім відбувались виклади. Питомцї жили по приватних станціях і самі удержувались [3]). Устрій і научний плян семинарії були мабуть такі, як у львівській. В кождім разї одначе від шкільного року 1784/5 мусів бути й устрій і научний плян такий, як у львівській, бо про те вже ґубернія подбала. Дальша судьба перемиської семинарії зовсім така сама, як львівської. І все, що попереду сказано про львівську семинарію, відносить ся й до перемиської. Супроти того хибний є погляд Петрушевича, що перемиську дієцезальну семинарію скасував Йосиф II 1784 р., бо єствувала вона до 1 вересня 1791 р., зглядно до 1 вересня 1792 р. [5]) Чи побіч дієцезальної семинарії в Перемишлї була ще дієцезальна семинарія в Самборі, поки-що не знаємо. Маємо певні вістки лиш про двох професорів перемиської дієцезальної семинарії — про Якова Лапчинського і Гната Вітошинського.

Точнїйший життєпис Лапчинського подаю при Studium ruthenum в роздїлї про ректорат. Тут лиш коротко зазначу, що Лапчинський від 1 січня 1782 до 1 вересня 1787 був професором пастирського богословя в перемиській дієц. семинарії, з початком 1785 р. відбув курс для катехитів, а 4 жовтня 1785 р. зложив перед деканом богословського виділу на львівськім університеті Фінзіґером іспити із морального й пастирського богословя на професора дієц. семинарії [6]).

---

[1]) Zschokke: Die theolog. Studien und Anstalten der kath. Kirche in Oesterreich, Wien u. Leipzig 1894, ст. 1027, 1043. [2]) Нац. Муз. 80_3, ч. 69. [3]) Ант. Добрянський: Історія епископів II, ст. 69; Перемишлянинъ 1852, ст. 58. [4]) Петрушевич: Op. cit. II, ст. 213. [5]) Арх. дух. сем. львів. 1787, Ґуб. з д. 22/3 1787, ч. 6.466; Ґуб. з р. 1787, ч. 17.117. [6]) Proth. Cons. 1785, ч. 109, 153.

Гнат Вітошинський укінчив фільософічні й богословські студії в папській колеґії Театинів у Львові. Був сотрудником у Хиринці, потім професором морального й пастирського богословя в дієцезальній семинарії в Перемишлї. З початком 1785 р. відбув з Лапчинським катехитичний курс[1]), а 4 жовтня зложив перед Фінзіґером, деканом богословського виділу на львівськім унїверситетї, іспит на професора морального богословя в дієц. семинарії[2]) і вчив з „найлїпшим успіхом“ того предмету дальше в семинарії. Опісля був парохом у Радимнї 10 літ, дієц. екзаменатором, деканом перемиським і порохницьким, а вкінцї перемиським канонїком катедральним, консисторським радником і index surrogatus. По смерти Білянського († 29 мая 1798) предкладала його старшина Ставропигійського братства на II місцї як кандидата на опорожнене львівське епископство. Перемиський епископ Ангеллович так характеризував його в „Conduitliste“, себ-то в кваліфікаційнім списї кандидатів: „Його спосібности як найлїпші, житте взірцеве, вповнї заслугує на порученнє, має довіре у клира“ [3]).

Це лиш дрібка вісток про перемиську дієц. семинарію, котра жде єще свого історика.

* * *

Невдовзї по заснованню дієцезальних семинарій у Львові й Галичі заснував Білянський дієцезальну семинарію в Каменцї і в Барі. Взірцем йому була львівська семинарія. Колиб був доступний капітульний архив, можеб удалось вислїдити вчителїв обох семинарій. На 115 питомців каменецької семинарії, котрих я визбирав, укінчило перед вступом до семинарії: фільософію 15, реторику 38, поетику 5, синтаксу 16, граматику 6, інфіму 5, до ґімназії не ходило 30. На 96 питомців барської семинарії укінчило: фільософію 5, реторику 43, поетику 14, синтаксу 14, граматику 2, а до ґімназії не ходило 18. Каменецька і барська семинарія ждуть єще своїх істориків.

Найвисше стояла наука у львівській і галицькій семинарії, гірше в каменецькій, а найнизше в барській.

* * *

Від хвилї заснованя ґенер. семинарії у Львові (1/11 1783) носив ся Йосиф II з думкою скасованя дієцез. семинарій і справдї

[1]) Proth. Cons. 1785, ч. 109.153. [2]) Ґуб. з д. 12/10 1785, ч. 25.805. [3]) Нац. Музей. 80_3 ч. 63; Петрушевич: op. cit. II, ст. 82.

1784 р. видав підповідний приказ. Але недостача фондів, приміщення в ґенер. семинарії і за мале число кандидатів, якіб укінчили ґімназію, а передусім великий брак духовенства не позволили приступити до виконання приказу. Скінчило ся на тім, що жертвою касати впала тільки галицька дієцезальна семинарія і з кінцем 1785 р. перестала єствувати, а остали ся ще семинарії львівська й перемиська. За те правлїннє стало пильно наглядати за дієцез. семинаріями у Львові й Перемишлї й без упину натискало на епископів, щоби научний плян у них старали ся піднести до того рівня, який начеркувала для богословських студий інструкція, уложена Равтенштравхом. Від шкільного року 1784/5 мусів Білянський у Львові, а Рилло в Перемишлї, продовжити час студий на 2 роки і ввести виклади льоґіки, етики й метафізики. Правлїннє зачало наглядати, яких підручників уживаєть ся в обох дієцезальних семинаріях. Д. 16 червня 1784 зажадала ґубернія від Білянського, а так само й від Рилла звідомлення, по яким підручникам викладають професори у львівській і перемиській семинарії льоґіку, етику й метафізику, а також моральне й пастирське богословє. Евентуальні власні проєкти що до тих предметів мали професори предложити ґубернії. Білянський відповів, що льоґіку, етику й метафізику професор буде викладати після підручника Шторхенава (Storchenau), моральне богословє після підручника Шанца (Schanz), а пастирське богословє після підручника Лявбера (Lauber), перекладаючи їх при викладі на краєву мову („traducendo in linguam patriam praelegent“) так, щоби наука всіх предметів у семинарії тревала 2 роки [1]). Ґубернія зажадала опінії про ті підручники [2]) від директора богословських студий на Йосифінськім університетї, Фінзіґера [3]). Фінзіґер 4 вересня 1784 відповів, що після тих підручників учать на деяких західних університетах і що нїщо не стоїть на перепонї, щоби виклади відбували ся після тих підручників у дієцезальній школї („in der Dioecesanschule“) [4]).

Правлїннє одначе не вдоволялось тим, що епископ завів 2-лїтну науку і одобрені підручники у дієц. семинарії, а стреміло до того, щоби зрівнати там научний плян з пляном на університетах. Дня 28 лютого 1785 зажадала ґубернія від Фінзіґера опі-

---

[1]) Арх. льв. унів. Персональні акти ч. 27. Копія ноти Білянського до ґубернії з д. 18/8 1784. [2]) Ibidem: ч. інв. 28, Ґуб. з д. 23/8 1784, ч. 19.468. [3]) Доволї точну життєпис його подав проф. Фінкель: Op. cit. ст. 78—9. [4]) Унів. архив: ч. інв. 29.

нії, „якуб треба інструкцію видати для професорів дієц. семинарій, щоби вчили своїх слухачів свідомих лиш краєвої мови після постанов принятих на уніерситетах“ [1]). Опираючись на його вказівках, ґубернїя візвала обох епископів, щоби префесорів зі своїх дієцез. семінарій вислали до іспиту перед деканами виділів на львівськім університеті. Перемиський епископ повідомив університетський сенат, що вишле професорів зараз, а коли не приїздили, оправдував ся, що його професори, Вітошинський і Лапчинський, заняті на катехитичнім курсї і тому зголосять ся до іспиту пізнїйше [2]). Невдовзї вони зголосились і зложили іспит перед Фінзіґером [3]). Фінзіґер сам їх питав, не покликуючи на екзаменаторів професорів. Наслїдком зажалення професора доґматики Діханїча поручила ґубернїя Фінзіґерови, щоби на будуче взивав до таких іспитів звичайних професорів [4]). З львівською дієцез. семинарією инакше ту справу полагоджено. Замість казати професорам дієцез. семінарії складати іспит, постановила ґубернїя, що всї питомцї дієцез. семинарії мають складати іспит із морального й пастирського богословя на університетї. І справдї в університетській матрикулї теольоґів з 1785 р. є вписані ноти з морального й пастирського богословя 13 клириків дієцез. семинарії. (Clerici Seminarii Episcopalis Leopoliensis ritus graeci, soli Morali et Pastorali studentes) [5]). Іспит здавали в тій мові, в якій учили ся в дієц. семинарії, т. є. в українській, перед М. Скородинським, професором пастирського богословя, а бувшим ректором і професором морального й пастирського богословя в дієцез. семинарії. Що науки морального й пастирського богословя в дієц. семинарії поважно не трактовано, свідчить вислїд іспиту в 1785, 1786 і 1787 рр. В 1785 р. на 13 здало лиш 4, а инші мусїли повтаряти ще 1 рік. В 1786 р. складало зглядно повтаряло іспит 9 питомцїв і 1 екстернїст, а в 1787 р. 4 здавало моральне й пастирське богослове, а 17 лиш пастирське. Спосібнїйші питомцї переносились до ґенер. семинарії і там продовжали студії [6]). Від 1788 р. вже clerici Episcopalis Seminarii або clerici Episcopales не появляють ся в матрикулї studii latini, бо вже було studium ruthenum з окремою своєю матрикулою і до неї вписувано вислїд із іспиту питомцїв дієцез. семинарії. Та матрикула на жаль не зберегла ся. Так контролювало правлїннє рівень науки в дієц.

---

[1]) Proth. Cons. 1785, ч. 112. [2]) Ibidem: ч. 85, 109, 127. [3]) Ibidem: ч. 153. [4]) Ibidem: ч. 161. [5]) Матрикула теольоґів studii latini під р 1785. [6]) Ibidem р. 1786 і 1787.

семинарії і не допускало, щоби епископ висвячував непідготовлених належно кандидатів. В 1786 р. поділено на львівськім університеті катедру пастирського богословя, викладаного до того часу в латинській мові, на 2 катедри: латинську для угорських питомців і польську для галицьких усїх 3 обрядів. Фінзіґер поставив 12 вересня 1786 р. внесенне до ґубернії, щоби питомці дієцез. семинарії слухали пасторальної в польській мові на університеті. Ґубернія радо на те згодилась і видала 5 жовтня 1786 р. відповідний розпорядок епископови [1]). Не було то йому до вподоби, бо 5 січня 1787 жалував ся Фінзіґер перед ґубернією, що питомці дієцез. семинарії ще не зачали ходити на пастирське богослове в польській мові на університеті [2]). Тому ґубернія ще раз поручила епископови, щоби безусловно висилав своїх семинаристів на пасторальну польську на університет [3]). І від січня 1787 р. аж до цїлковитого вигасненння дієц. львівської семинарії ходили її питомці на виклади пасторальної польської на університет. Контроля правлїння над дієцез. семинаріями ставала все більша. Ще 16 серпня 1785 р. наказала губернія суворо епископам, щоби остро наглядали свої дієц. семинарії та щоби питомцї складали іспити зі всїх обовязкових предметів і щоби тим, що не зложили іспитів, не уділяли свячень [4]). І такі упімнення повтаряла ґубернія раз-у-раз.

Окрім ґубернії і директора богословських студій виступив ще третий суперник дієцез. семинарій, дуже впливовий, а саме ректор ґенер. семинарії М. Щавницький. Для ново заснованої ґенер. семинарії була дієцез. семинарія грізною конкуренткою і могла підкопати єствованнє нової інституції. Епископ, маючи дієцез. семинарію від нього зовсім залежну, міг скоро, дешево й масово продукувати собі потрібну скількість духовенства і не відчував зовсїм потреби ґенер. семинарії, зовсім незалежної від нього. Впрочім молодїж воліла йти до дієцез. семинарії, де кінчила науку за 2 роки, ніж учитись у ґенер. семинарії 3 роки фільософії, а 6 лїт теольоґії. Вже й по заснованню ґенер. семинарії цїсар Йосиф позволив епископови дальше святити і давати парохії питомцям своєї семинарії, хоч і з деякими обмеженнями. Таким чином з боку дієц. семинарії грозило ґенер. семинарії дійсно підкопаннє єствовання. І коли з початком 1785 р. епископ висвятив 21 вихованцїв своєї семинарії, вніс ректор ґенер. семинарії М. Щавницький 26 червня 1785 р. на

---

[1]) Proth. Cons. 1786, ч. 151. [2]) Ibidem: 1787, ч. 1. [3]) Ibidem: 1787, ч. 7. [4]) Ibidem: 1785, ч. 134.

руки Debrois, секретаря прадата Равтенштравха[1]), жалобу, що дієц. семинарія загрожує єствованню ґенеральної і подавав такі причини: 1. Епископ продукує масово в своїй семинарії кандидатів і святить навіть таких, що не були в його семинарії, отже легко заспокоїть потребу клира. 2. Ведеть ся редукція парохій, отже потрібувати-ме що-раз менше клира. 3. Дотація парохів прямо неможлива і тому кандидатам не хочеть ся довго вчити ся в ґенеральній семинарії, коли нужденну парохію можна дістати й по 2-літній науці в дієцез. семинарії. 4. Через дієцез. семинарію удержуєть ся дальше темнота серед духовенства. Хоч уже від року обовязує новий шкільний устав, про те в дієцез. семинарії іспитують домашні професори, „яких узнано за спосібних до вчительського уряду, хоч єще самі не зложили іспиту на університеті“. 5. Передчасне висвячуваннє кандидатів здержує молодіж від вступання до ґенер. семинарії, бо при роздаванню парохій не видно ріжниці між вихованцями ґенеральної й дієцезальної семинарії. Тому то деякі вихованці Barbareum, вернувши домів, покинули духовне званнє. Масова продукція необразованого духовенства не є викликана браком духовенства, бо є парохії, де сидить по 3 священиків; впрочім може правлїннє ужити до душпастирства Василіян з покасованих монастирів. Що епископ воліє дієцез. семинарію, є тому 2 причини. Перша: „удержаннє своєї деспотичної власти“ (conservatio propriae despoticae authoritatis). Дієцез. семинарією кермує епископ зовсїм після своєї волї; питомцї й парохи, несвідомі канонїчного права, є здані цїлком на його ласку й неласку. І навів Щавницький один драстичний случай поведення епископа з клириками своєї семинарії: епископ побирає оплату від шатер купців підчас ярмарків на святоюрській площі. Коли підчас послїдного ярмарку не мав під рукою людий до збирання тої оплати, приказав 2 клирикам, Іванови Кучирцї й Романови Шушкевичеви, скинути клерикальну одежу, перебрати ся за гайдуків і 3 днї й 3 ночи збирати оплату. Друга причина — то „жадоба наживи гроша: (cupiditas colligendi pecuniam)“, бо за висвяченнє епископ бере по 3 зол. від кождого, а його секретар по 1 або по 2 зол. Тим то він раз-у-раз звіщає ґуберніяльних радників, що не видить потреби ґенер. семинарії“. („Atque hinc est, quod idem nullam necessitatem Gen. Seminarii sibi videri identidem apud Consiliarios etiam dictitet“). Щоби не дати впасти генер. семинарії, ставив Щавницький внесення на побіль-

[1]) Про нього гл. Wurzbach: Biograph. Lexicon т. 25, ст. 67.

шеннє числа питомців з удержаннєм із релігійного фонду, бо віднова семинарського будинку скоро поступає і буде можна примістити яких 200 питомців. Просив видання заборони носити клерикальну одежу прогнаним з ґенер. семинарії питомцям. Рівнож домагав ся, щоби придвірна комісія заборонила епископам, н. пр. Риллови, давати дозвіл екстерністам з дієц. семинарії ходити поза семинарією в клерикальній одежі, бо їх промахи зачисляє публика на рахунок питомців ґенер. семинарії, а для прикладу навів 2 питомців: Ліґензу й Завалкевича[1]).

Я нарочно навів тут ширше звідомленнє Щавницького, щоби показати наглядно, як то з трьох сторін роблено наступи на дієц. семинарію і як пильно стежено з боку ґубернії, богословського директоріяту й ректорату ґенер. семинарії за всіми хибами дієцез. семинарії та як завдяки тому в дієц. семинарії підносили ся духовий рівень і карність, як епископ під грозою замкнення семинарії мусів поширити научний плян, продовжити час студій, збільшати вимоги при іспитах, підносити і зближувати духовий рівень свого заведення до рівня богословських студій на університетах. На тім семинарія не тратила, а противно зискувала і рік-річно виходили з неї що-раз більше образовані кандидати. Заразом можна прослїдити, як в міру підношення духового рівня дієц. семинарій, підготовлював ся ґрунт під studium ruthenum і чому то придвірний декрет з 9 марта 1787 р., засновуючи studium ruthenum, зазначив, що „studium ruthenum є, правда, продовженнєм дієцез. семинарій, одначе не має воно вести ся дальше в дотеперішних дієц. семинаріях, але повинно злучити ся з ґенер. семинарією". („Nur seye die Lehr- und Erziehungsanstalt nicht in den bisherigen ruthenischen Dioecesanseminarien fortzusetzen, sondern mit dem hierortigen Generalseminarium dieses Ritus zu vereinigen"). „З того отже виходить, — сказано дальше — що обі досї істнуючі українські дієц. семинарії, тутешня і перемиська, з кінцем біжучого шк. року мають устати" [2]).

Небезпека для єствовання ґенеральної семинарії з боку дієцезальних єще збільшилась в 1786 р. Ґуберніяльний радник O'Donnel, а радше ґубернія, виступила з проектом, щоби для усунення браку духовенства і оминення коштів на розширюваннє ґенер. семинарій скріпити державною підмогою дієцез. семинарії.

---

[1]) Нац. Музей: ч. 96. [2]) Арх. дух. сем. льв. р. 1787, Ґуб. з д. 22/3 1787, ч. 6.466.

Дня 24 липня 1786 запитано Білянського: 1. кілько йому треба питомців, крім тих, котрих має в ґенер. семинарії; 2. кілько буде коштувати удержаннє одного питомця, числячи, розумієть ся, менше, ніж у ґенер. семинарії Правлїннє носило ся з гадкою усунути як небудь, радикально і скоро, брак духовенства й мало перед собою 2 способи: або поширити й вивінувати дієц. семинарії, або розширити ґенер. семинарію і скасувати дієц. семинарії. З практичних зглядів безгрішиому все австрійському правлїнню більше усміхав ся перший спосіб; за другим промовляли більше тодїшні полїтичні і державні зглади, загалом дух т. зв. освічення (Aufklärung), котрий велїв, щоб держава, а не епископат, виховувала собі молодий клир. В 1786 р. еще вагувалось правлїннє, якою дорогою пійти. Щавницький на вість про те, що правлїннє задумує поширити дієц. семинарії, злякав ся, щоб епископ рішучо не заявив ся за дієц. семинарією, а проти ґенеральної й тому просив приятеля Debrois, щоб тому запобіг. Із своєї сторони Щавницький подавав проект, щоби знести дієц. семинарії, а за те побільшити число питомців у ґенер. семинарії [1].

Чому правлїннє, а властиво Йосиф II рішив ся заснувати studium ruthenum, зрозуміємо лекше, коли против арґументів оборонцїв ґенер. семинарії поставимо арґументи оборонцїв дієцез. семинарій. Арґументи, підношені Щавницьким, Фінзіґером і ґубернією проти дієц. семинарій були такі: епископ висвячує навіть таких, що не покінчили дієц. семинарії; виховує клир без конконтролї держави після своєї волї; позваляє вчити професорам не потвердженим державою; питомцї вчать ся лиш трохи льоґіки і пастирського та морального богословя, а канонїчного права й німецької мови зовсїм нї; з дієц. семинарій виходять невіжі. Всї ті арґументи відповідали поглядам Йосифа II і його дорадників. Їх не могли захитати арґументи епископів за дієц. семинаріями: великий брак духовенства; брак відповідного числа кандидатів свідомих латинської мови; брак охотників кінчити довголітні студії в ґенер. сеиинарії, щоб іти потім на нужденні парохії; великі кошти получені з поширеннєм ґенер. семинарії. З сих арґументів хиба останний міг промовляти до переконання ощадному австрійському правлїнню. Инші улягли силї арґументів противної сторони. Отже із священика хотів Йосиф II мати на селї передусїм урядника, рільника, навіть лїкаря, при тім свідомого німецької мови, вихованого лиш державою і виключно їй відданого.

---

[1]) Нац. Муз. ч. 96.

Після пляну для богословських студій, уложеного помічником Йосифа II, Равтенштравхом, священик мав дати простолюддю засади віри і моралї, переказані в св. Письмі і в традиції Отців Церкви, отже повинен був їх знати і поясняти, а навчити його того мала герменевтика (або ексеґеза) й патрольоґія. А що герменевтика і патрольоґія не представляють засад віри і моралї в певнім системі, то духовний кандидат мав навчитись того з доґматики і моральної теольоґії. Священик має впливати на простолюдде проповідю, удїлюваннєм св. Тайн і лїтурґією — чого мав навчити ся із пастирського богословя. Обсяг і виконуваннє духовного уряду очеркує канонїчне право. В боротьбі проти єресий помагає полєміка. Як помічні науки тих головних предметів служать: мови східні і грецька (для герменевтики), історія церкви, богословська енцикльопедія і лїтература теольоґії. Такий був обсяг шкільного пляну одобрений Йосифом II для теольоґії, а перенятий у головних нарисах від єзуїтів. Церковного права мали слухати питомці на світськім виділї [1]).

Цїсар Йосиф II, котрий богословським студіям присвячував багато пильної уваги, пішов посередною дорогою. Рішив 9 марта 1787 р. скасувати дієц. семинарії, перенести їх питомців до ґенеральної семинарії, а щоб латинська викладна мова не стала їм на перепонї, згодив ся уладити у Львові провізорично окремий фільософський і богословський інститут на лад латинського інститута, але з викладною мовою українською [2]). З початком шкільного року 1787/8 мали дієц. семинарії перестати єствувати. Одначе зі звідомлення ректора ґенер. семинарії Щавницького з 23 цвітня 1787 дізналось правлїннє, що між питомцями дієц. семинарій находять ся жонаті й тому поручило не принимати до ґенер. семинарії таких, що не зобовяжуть ся цїлий час своїх студій перебути в ґенер. семинарії, полишивши свої жінки у батьків чи родичів, або запевнивши їм удержаннє як небудь инакше [3]). Придвірний декрет з 9 марта 1787 р., заводячи studium ruthenum, рівночасно касував дієц. семинарії, а питомців переносив до ґенеральної. Але показалось, що там годї було всїх помістити; тому цїсар дозволив „тих питомців українських дієцез. семинарій, які цїлком чи в части укінчили богословські студії після істнуючого там пляну, полишити

---

[1]) Zschokke: Die theologisch. Studien und Anstalten, Wien 1894, ст. 51—54. [2]) Арх. дух. сем. льв. 1787. ґуб. з д. 22/3 1787, ч. 6.466. [3]) Ibidem 1787, ґуб. з д. 2/5 1787, ч. 9.229.

епископам, що мали їх дальше вчити після пляну дієц. семинарій, а по укінченню студій висвятити і вжити до душпастирства; відносить ся се одначе тільки до тих питомців, котрі тепер дійсно находять ся в дієц. семинаріях і теольоґію або вже начали або укінчили" [1]). Таким чином придвірний декрет з 4 липня 1787 обмежив постанову декрету з 9 марта 1787 р. і дієц. семинарії могли єще єствувати бодай 2 роки, доки не покінчили студій всї питомці їх. А щоби відібрати епископам спромогу довше дієцез. семинарії удержувати, „заборонено їм дальше приймати кандидатів до своїх семинарій, бо на будуче рішуче мусить при тім полишитись, що всї кандидати духовного звання української церкви мають кінчити свої студії на тутешнім унїверситетї" [2]). Придвірний декрет з 4 липня дозволяв, правда, єствувати єще дієц. семинаріям бодай зо 2 роки; єствували вони за тихою згодою правлїння до 1 вересня 1791, зглядно до 1 вересня 1792. Що в осени 1792 не було вже зовсїм дієцез. семинарій, на се маємо ось такий доказ. В дієц. семинаріях не вчили питомців нїмецької мови. Мабуть забувши про те, що від 1 вересня 1787 мали дієц. семинарії помалу вигасати, доки не покінчать студій їх питомці, ґубернія зробила 16 червня 1792 Білянському й Рилдови суворий докір, що питомці дієцез. семинарій не вчать ся нїмецької мови й рішучо приказувала завести науку тої мови на такий лад, як її ведеть ся в ґенер. семинарії на studium latinum і ruthenum [3]). Білянський, не маючи вже дієц. семинарії, відіслав той ґубернїяльний приказ до ректора ґенер. семинарії з порученнєм, щоби оповістив його всїм питомцям і загрів їх до науки нїмецької мови [4]).

---

[1]) Ibidem 1787, ґуб. з д. 19/7 1787 ч. 17.117. [2]) Ibidem: 1787, ґуб. з д. 19/7 1787, ч. 17.117. [3]) Ibidem: 1792, ґуб. з д. 16/6 1792, ч. 18.246. [4]) Ibidem: 1692, Львівська конзисторія з д. 29/6 1792.

Павло Леонтович

(Павло зі Щуткова)

Написав ***Кирило Студинський.***

I.

Павло Леонтович уродив ся в Щуткові під Любачевом 9 марта 1825 року, де його отець Іван був священиком і деканом. Про батька згадав Павло у своїй автобіоґрафії з великим пієтизмом. Назвав його бесїдником першої кляси і співаком, що займав ся складанєм віршів та пісень, які перейшли між нарід любачівських сторін і ще в 70-их роках минулого віку жили в його устах[1]). Можна тільки жалувати, що Павло Леонтович не подав початкових слів тих пісень. Мати Павла, Марія походила з роду Сиротинських.

В домі родичів Павла уживано тільки української мови, тому виростали діти в національній свідомости. Всїх дітий у о. Івана було семеро, шість синів: Василь, Богдан (Теодор), Павло, Антін, Петро та Іван і дочка, що вийшла з часом замуж за о. Стефана Головацького і скоро повдовіла.

Павло ходив до нормальних шкіл у Перемишли, де його побив латинський катехит Яблонський за те, що молив ся із церковно-славянського молитвослова. Ся подія скріпила тільки в нього народні почуваня. Коли Павло був учеником II кляси перемиської

---

[1]) Временникъ Ставр. Інститута на рік 1890. Маємо й безпосередний доказ в акті, найденім др. Вас. Щуратом в архиві перемиської консисторії, що о. Іван Леонтович складав церковні пісні. Дня 28. X. 1833 р. переслав він консисторії коляду „Бог Предвічний", яку доповнив вісьмома строфами в церковно-славянській мові. В письмі просив, щоби консисторія напечатала коляду разом із його доповненєм, „si merentur". Коляду віддано до заопініюваня архідіяконови капітули, та про дальшу її долю не уміємо нічого сказати.

ґімназії, стрінуло його велике родинне нещастє, бо дня 7. XII. 1841 р. помер йому отець, тодї парох і декан Любачева, у 63 роцї житя[1]). Не треба згадувати, що о. Іван дітям маєтку не лишив. Павлом заняв ся найстарший брат Василь, що був уже тоді священиком, а в свобідних хвилях „співаком, народним поетом“. Та його твори пропали рівнож при пожарі села Коровицї[2]). Брат Василь віддав Павла до Львова, де він під кермою брата Богдана[3]) кінчив у II. ґімназії. кл. II—VI. Тут співав він у церкві

---

[1]) Schematismus Cleri Dioeceseos graeco-catholicae Premisliensis pro anno Domini 1842, ст. 103.

[2]) Временникъ на рік 1890 в автобіоґрафії Павла Леонтовича. Василь Леонтович, парох Коровицї коло Любачева, ур. 1808, висвяч. 1832, умер 24. III. 1857 р. Schematismus Cleri Orient. Ritus Catholicorum Dioeceseos Premisliensis pro anno Domini 1858, ст. 150.

[3]) Богдан Леонтович, пенс. адюнкт пов. суду і б. урядник „Заведенія“ (крилошанського банку) умер дня 30. XI. 1886 р. в Новосілцї коло Язлівця в 74 роцї житя. Був він членом Ставропигії і тут на становищи секретаря вже від 1846 р. почав працю народну, списував протоколи руською скорописею і загрівав членів товариства до рідної справи. Вже в 1847 р. „всетерплыво калаталъ онъ о изданіи руского письма часового“ і головно йому треба завдячити, що в 1848 р. почала виходити „Зоря Галицька“ (Кореспонденція Як. Головацького 1835—49 стр. 261). Був він її співробітником (тамже стр. 222, 228). Належав до комісії, що в 1848 р. скликала зїзд „руських учених“ (тамже стр. 290). На лїтературнім поли виступив в 1847 р., коли вийшов його переклад: „Слеза надъ гробомъ... І. Снѣгурского... изъ польского через Боголюба изъ Ветлина переведенна“. Коли в 1848 р. явила ся з польського табору статя „o nieistnieniu Rusinów“, Леонтович видав брошуру: „Odpowiedź na artykuł umieszczony w N. 2 Dziennika Narodowego Lwów 1848“ [стр. 15] богатий на удачні арґументи і молодечого духа. В 1852 р. помістив у „Лѣрваку зъ надъ Сана“ статю „Кôлька слôвъ о формахъ нашого языка и о писовнѣ“ (стр. 35—48), а на критику „Лѣрвака“, напечатану о. Йосифом Левицьким, подав свій „Отвѣтъ Іосифу Левицкому“ (Зоря Галицка 1852 ч. 74—6). В пятьдесятих роках і пізнійше виступав він рішучо против церковно-славянщини у галицькім письменстві та против діяльности Поґодінської кольонії. При орґанізації урядів в 1867 р. ніхто не постояв за ним і він опинив ся на листї проскрібованих. Його спенсіоновано. Заробляв він зразу в рустикальнім банку і тоді напечатав статю „Семй роковини смерти Тараса Шевченка у Львовѣ“ в „Правдї“ (1868 ч. 8.), де побіч звіту з концерту подав оцїнку музичних творів „Заповѣту“ Вербицького і Лисенка. Під статею підписав ся буквами ч....ь. Що автором сеї статї був Леонтович, на се звернув мою увагу радн. дв. Ол. Барвінський. В роках 1870/1 був він редактором львівської „Основи“, де рівнож треба шукати за його безіменними статями, чи замітками. З рустикального банку переніс ся з часом на посаду урядника „Заведенія“ (крилошанського банку), де його на старі літа звільнено

св. Юра разом із братьми Антоном[1]), Петром[2]) та Іваном твори Бортнянського, за що платив їм еп. суфраґан, др. Григ. Яхимович по 12 злр. місячно, окрім усяких иньших подарків.

В осени 1845 року був уже Павло Леонтович на фільософії (тод. VII клясї) яко питомець львівської духовної семинарії. В місяци лютім 1846 р. перепав при семестральнім іспиті з фільозофії та фільольоґії і не складав іспиту з релїґії[3]). В семинарії застав Павло польські симпатії. Мабуть, що й він сам переняв ся ними і за се відпокутував у вязниці. Як читаємо в урядовім акті, писанім ректором др. Ів. Бохеньским, дня 8. III. 1846 р. по годині пятій після обіду явив ся в будинку семинарії комісар поліції з ревізором та кількома жовнїрами, уладив ревізію у пит.

зі служби. Тоді замешкав на селї у свого сина і там закінчив житє. (В.: „Теодоръ Леонтовичь, посмертна згадка", Дѣло, 1886. ч. 134. Автором сеї посмертної згадки був Анатоль Вахнянин). Родина Леонтовичів визначала ся великою музикальностю. Наймолодший син Богдана Денис ур. 1868 р. був віртуозом-пяністом і композитором. На великий жаль, помер в кілька місяців по смерти батька в Новосілцї коло Язлівця в домі свого брата наслідком пятнистого тифу (29. IV. 1887 р.), проживши ледви 21 рік житя. Був він учеником львівської акад. ґімназії, де зложив іспит зрілости в 1886 р. почім вписав ся на права і з великим замилованєм віддавав ся студіям музики. Мав він уже тоді за собою науку композиції і учив ся інструментації та гри на орґанах. Галицька суспільність знала його з виступів на концертах. Посмертні вістки помістило „Дѣло" 1887. ч. 43 і „Новый Проломъ" 1887. ч. 430. Ширшу статю про нього і про його музичні твори помістив у „Зорі" за рік 1888. ч. 10. стр. 176—8 Остап Ніжанковський п. н. „Памяти Дениса Леонтовича въ 1. рôчницю єго смерти". Зі статї довідуємо ся, що великий вплив на музичне виобразованє Дениса мав батько. Окрім непечатаних творів, які в більшій части пропали, лишив Денис друковану композицію п. н. „Souvenir à mademoiselle la Baronne Hedvige Błażowska valse élégante pour piano par Denis Leontowicz".

[1]) Антін Леонтович, концепіст при окружнім суді в Перемишли умер в навечерє Різдва тамже 1884 р. Покійний заслужив ся для піддержаня слави світського і церковного співу в Перемишли і звісний був там зі свого basso cantabile протягом 30 літ (його некрольоґ в „Ділі" 1884. ч. 1., а короткий спомин, поміщений тамже 1886. ч. 134 в посмертній згадці про Богдана (Теодора) Леонтовича).

[2]) Петро Леонтович був священиком в Старисках городецького деканату, львівської архієпархії. Уродив ся він 1827 р., а умер дня 12. II. 1882 р. Шематизмъ архід. Митр. гр. кат. львôвской на рôкъ 1883 стр. 308. Іван Леонтович був директором „Заведенія" (крилошанського банку).

[3]) Протоколи льв. дух. семинарії (Einreichungsprotokoll) за р. 1846, ч. 108.

Станислава Бачинського (IV р.), Льва Ковшевича (III р.) і Павла Леонтовича (фільософа I року) і хоча в них нїчого підозреного не найшов, забрав їх з собою на полїцію[1]). На питанє львівської консисторії відповів ректор др. Іван Бохенський, що Бачинський перебував у семинарії від дня 14. X. 1841 р., Лев Ковшевич від 6. X. 1843 р. а П. Леонтович від 7. X. 1845 р. Першого з них напоминав ректор з причини занедбуваня ранїшних молитов і сіленцій, задля опізненого повороту та куреня тютюну. Ковшевич занедбував сіленції і курив, а Павло Леонтович вернув кілька разів пізнїйше з викладів. Впрочім їх поведенє відповідало приписам семинарії, а в додатку не помічено нїчого такого, що могло би кинути підозрінє на їх полїтичні пересвідченя[2]).

У вязниці перебули всї три питомцї протягом шести тижнїв по день 21. IV. 1846 р. Про їх поворот до семинарії повідомив ректорат найблизшого дня перемиську консисторію, при чім зазначив, що Стан. Бачинський не стратив з причини увязненя свого місця[3]). Коли одначе питомцї явили ся дня 22. IV. в полїції, їм поручено виїхати до трех днїв з міста. Затревожені звернули ся до дир. полїції Сахера Масоха, який дозволив їм остати в семинарії аж до рішеня консисторії. На питанє ректорату, що має з питомцями робити[4]), перемиська консисторія поручила, щоби „super Kowszewicz et Leontowicz vigilus oculus habeatur“[5]).

Вже з сього оповіданя можна виміркувати, що на цїлій справі полїцийні та судові власти не найшли нїчого противзаконного. Всеж таки на душевнім настрою Леонтовича вони полишили свого рода пригнобленє. Він не складав іспитів та імовірно тому видалено його дня 11. VIII. 1846 р. з семинарії[6]). На всякий спосіб він стратив рік, бо в семинарії стрічаємо його що-йно в жовтни 1848 р., вже в характері богослова I року. З сього видно, що іспити з фільософії (VII і VIII кл.) складав він поза семинарією.

У львівській семинарії перебув Леонтович від осени 1848 р. до половини липня 1851 р. Стояв тодї на чисто народнім становищи і визначив ся яко знаменитий орґанізатор духового житя серед питомців. Вже в 1849 р. напечатав першу свою поезію,

---

1) Тамже 1846. ч. 121. (акт перехований в архиві семинарії).

2) Тамже 1846 ч. 204. (акт датований 18. IV. 1846 р., збережений в архиві дух. семин.)

3) Тамже 1846. ч. 218.

4) Тамже 1846. ч. 221.

5) Тамже 1846. ч. 291.

6) Тамже 1846. ч. 377.

а в рік пізнійше виставив в духовній семинарії свій сценічний жарт, що зготовив йому чимало прикростий, але до розвитку національних почувань між питомцями причинив ся немало. Леонтович був також одним із видавців і авторів „Сборника привѣтствованій и желаній къ употребленію руского юношества" (Львів 1851 р.).

В осени 1851 р. прибув він до Перемишля на IV рік богословя, де відограв знову між питомцями визначнійшу ролю і разом із ними видав „Лѣрвака зъ над Сяна" (Перемишль 1852 р.). Осению 1852 р. оженив ся він з дочкою о. Василя Волошинського, Єлисаветою, а після свячень був зразу сотрудником в Руді монастирській. В два роки пізнійше став парохом в Білій польовій, а в 1865 р. переніс ся на парохію в Руді монастирській. Був він членом Ради повітової в Раві руській, а раз навіть вибрано його віцемаршалком повіта. В 1874 р. умерла йому жінка. Ся подія зломила його житє. Тоді написав останний вірш п. н. „Пісня послідна моя" і зломив перо. Дня 7(19) V. 1880 р. умер він, граючи на скрипці. Був добрим співаком, грав гарно на скрипці і віолінчелі та визначив ся яко талановитий рисівник. Лишив сина о. Івана, пароха Урожа і дочку Марію, замужну за о. Миколою Піджарком, парохом Дідилова.

На сім кінчать ся вістки про житє о. Павла Леонтовича, зібрані з його автобіоґрафії, з оповіданя його сина, та із сучасних актів. Ширших згадок про його житє ми в нашім письменстві не находимо[1]), хоча сей чоловік відограв своїми творами значну ролю у нашім народнім житю. На основі тих писань Павла Леонтовича, що вийшли за його житя печатию, не можна би уявити собі його літературної фізіономії. Одначе в руках сина зберегли ся вірші о. Павла і що-йно ся рукописна збірка, передана мені ласкаво до ужитку др. Василем Щуратом та доповнена печатаними творами і сценічним жартом, збереженим в рукописях „Національного Музея", позволить нам подати характеристику його літературної творчости.

II.

В рукописній збірці віршів о. Павла Леонтовича, стрічаємо під одним твором дату 5. II. 1845 р. Здаєть ся, що не помилимо

[1]) Невеличке місце присвятив Леонтовичеви проф. Ом. Огоновський в „Исторіи литературы рускои" ч. II. (2) стр. 705—7., а некрольоґи, поміщені в „Родим-ім Листк-у" Чернівці 1880. ч. 10., в „Дѣл-ї" 1880. ч. 37. не принесли нічого нового.

ся, зазначуючи, що перші твори в українській мові зложив Павло що-йно в 1848 р. так, що його літературна діяльність обняла би роки 1848—74. Перший його вірш явив ся в „Новинахъ" Ів. Гушалевича в 1849 р. п. н. „Сирота". Всїх віршів у польській та українській мові зложив Леонтович 107 і ледви, чи найдемо ще їх більше. Наголовки віршів подаємо в хронольоґічнім порядку:

1848 р. 1. Описанє путешествія моего (1848)

2. Мясниці (5. II. 1848 р.), хоча се датоване роком 5. II. 1845.

1849. 3. В день празника в Коровицях, де брат Павла, о. Василь був священиком (20. XI. 1849.)

4. Пісня сироти, печ. в „Новинахъ" Ів. Гушалевича 1849 ч. 26.

5. Powinszowanie (9. XI. 1849).

6. Празник, або весілє (30. XI. 1849).

7. Wierszy, na jakie słuchacze Polacy fizyki w r. 1849 w Listopadzie zdobyli się.

1850. 8. Повіншованє (1. I. 1850).

9. Стих Єго Превосходительству Кир. Григ. Яхимовичу (22. I. 1850), печ. в „Зор-і Галицкій" 1850. ч. 1. і окремим виданєм.

10 Powinszowanie w dzień Imienin pana N. N. w Tarnopolu (20. II. 1850.)

11. Відозва до Русинів на баль (25. II. 1850).

12. До Б. (17. V. 1850 р.), печ. в „Лѣрваку зъ надъ Сяна", издан-ім Семинаристами Перемыскими въ пользу Дому Народного". Перемишль 1852 під наголовком „До Є...." стр. 71.

13. Думка (27. XI. 1850) печ. в „Лѣрваку зъ надъ Сяна" стр. 72.

14. Мечта на мечту Івана Бужаненька (1850.)

15. Пісня „Небесний Отче мій!" (10. XII. 1850)

16. „Як цвіток ранком в красній долині", (16. XII. 1820) печ. в „Сборник-у привѣтствованій и желаній къ употребленію руского юношества" Львів 1851 стр. 48. без підпису автора і у скороченім, другім виданю п. н. „Благожеланія и привѣтствованія" Львів 1863 стр. 52.

17. Для друга (25. XII. 1850), печ. тільки друга частина від слів: „Як муха в соті" печ. в „Сборник у

привѣтствованій“ стр. 45. і в брошурі „Благожеланія и привѣтствованія“ стр. 49—50.

18. Донька матери („Матїнко моя, я для вас щось маю“ 25. XII. 1850.), печ. в „Сборник-у привѣтствованій“ стр. 48. з підписом Леонтович і в „Благожеланія-х и привѣтствованія-х“ стр. 53.

1851. 19. На новий рік (12. I. 1851.) печ. в „Сборник-у привѣтствованій стр. 14—15 з підписом: П. Леонтович і в „Благожеланіях“ стр. 16.

20. В тезоіменництво Всеч. крилошанину Гинилевичу, ректору Перемискому („Богатий в серце і духа силу, Народе руський в красній землиці“... 1. 2. 1851.)

21. „Внука для бабунї“, печ. в „Сборнику привѣтствованій“ стр. 47 (14. II. 1851).

22. Брат сестрі (Як зоря глядить за зірков з рана 18. II. 1851).

23. На новий рік матери (Днесь перве свято, Любезна мати) печ. в „Сборник-у привѣтствованій“ стр. 9.) 1. IV. 1851 і в брошурі „Благожеланія и привѣтствованія“ стр. 11.

24. Весна печ. в „Лѣрваку“ стр. 71 (11. IV. 1851).

25. Dla ojca (Kiedy z niebiańskiej Swiętych krainy) 12. XII. 1851.

26. Пісня („Любов в Твоїм серцю ангела палає“) 27. XII. 1851.

27. Як же бим много вам днесь желал (печ. в „Сборник-у“ привѣтствованій“ стр. 4).

28. Як весна мила, прикрашена в маю (печ. в „Сборник-у привѣтствованій“ стр. 42—3) і у „Благожеланія-хъ“ стр. 47.

29. В погіднім маю, як то раненько (печ. в „Сборник-у привѣтствованій“ стр. 52—3) і в збірцї „Благожеланія“ стр. 57.

1852. 30. Пісня в честь.... Григ. Яхимовича („Той, що надію любов і віру“) 2. II. 1852 р. Останні три строфи: Молода Русе, чом живо і сміло) положив під музику Лавровський).

31. Стих іскренної любови.... Григ. Гинилевичу (Вже по раз вторий стали процвитати) 1852.

32. Strżelcy Niemirowa (Początkowe litery pokażą, w czyją cześć te wierszy) 5. II. 1852.

33. Третий май 3. IV. 1852. (печ. в „Слов-ѣ“ 1861 ч. 28.
34. Пісня (Лети думко в сторононьку) 6. VI. 1852.
35. Satyra („Chłopiec urodny“) 18. XI. 1852.
36. Півець (з німецького) 19. XI. 1852.

1855. 37. Преосв. Григ. Яхимовичу („Привиклий сонце витати хлопчинов“) 24. I. (5. II.) 1855.

1858. 38. Polowanie na wilka 10. XII. 1858.

1859. 39. Пісня (Не раз Русин був вже в зраді) 1859.
40. Пісня співана на російську нуту „Не ший мені моя мати“ („Літа мої молоденькі“) 1859 р., печ. в „Зор-ѣ галицкой яко альбумъ на г. 1860, стр. 115 п. н. „Пѣсня“.

1860. 41. В день Іменин о. Ковальського Івана, котрий будучи в Смолині парохом 57 літ, мав уже 98 літ (18. I. 1860 року).
42. Стих при нагоді відзначеня Евзебія Черкавського.
43. Takie to, takie życia koleje (пращальний вірш в честь приятеля, перенесеного до Будзанова) 8. VI. 1860 р.
44. Пращане („Вселюбезнійший брате зза Буга“) 19. VIII. 1860 р.
45. Приписок (Сонійко, хотя світ божий пращає).
46. Na pomnik Jabłonowskiego we Lwowie печ. у „Временнику“ Ставр. Інститута за рік 1871 стр. 104.

1861. 47. Коломийка (Ой цісарю наш, Францішку).
48. До „Слова“, печ. у „Слов-ѣ“ 1861 р. ч. 14.
49. Пісня про Шемельовського (на нуту „Не раз Русин був вже в зраді“).
50. Дописок.
51. Правдива байка печ. в „Словѣ“ 1861. ч. 31. п. н. „Орлина купіль“ (пис. 7. IV. 1861).
52. Братя! печ. в „Словѣ“ 1861. ч. 24. п. н. „До дѣла“, пис. 10. IV. 1861 р.
53. Братя селяни! пис. 10. IV. 1861 р. Іван Ем. Левицький подав у своїй „Бібліографії“ 1861—86 (II), що сей вірш напечатаний в „Русск-ій Радѣ“ (Коломия. 1873 ч. 4), одначе ся вістка невірна. Одно певне, що вірш вийшов печатию за житя автора.

54. „О ядовитих і неядовитих перекінчиках“ печ. в „Словѣ“ 1861 р. ч. 25 п. н. „Пісня“, пис. 12. IV. 1861 р.
55. Hymn radośny Polaków z przyczyny jednostajnego wyboru Dupsa na posła Sejmu w roku 1861.
56. Піснь „Спи солоденький“, напис. дня 16. VI. 1861 р.
57. Красна дївице вір же менї (переклад з польської мови) нап. 8. VIII. 1861 р.
58. Пчоли і трутнї (байка) печ. в брошурі „Несвятоюрщина, повѣсть, Василя Дмитрова Заловецкого... Одѣжи передъ судомъ, повѣсть автора „Сонного видѣнія“ М. В. Розлуцкого та „Пчолы и трутнѣ, байка Павла ~~зъ~~—Щуткова. Львôвъ 1863 напис. 15. VI. 1861 р.
59. Відозва, пис. 10. VII. 1861 р.
60. Кудай гляну — Боже мій! пісня на нуту „Дай же, Боже, добрий час! пис. 1. VIII. 1861 р. печ. у „Временнику“ Ставр. Інститута за рік 1871 стр. 104. з пропущенем трех строф про Зиблїкевича.
61. Стих в день торжества іменин владики Томи Полянського (Нині докола по всей країнї).
62. Гей, Хмельницький, наш Богдане! (пісня) пис. 26. X. 1861 р.
63. Pieśń na nutę: „Boże coś Polskę!“ пис. 29. XI. 1861 р.
64. До Щуткова (1861).
65. На день нового лїта (31. XII. 1861 р.)

1862. 66. Піснь в честь... Григ. Гинилевича, виспівана народолюбцями на дни 24 січня 1862 р.
67. До „Вечерницї“, печ. у „Вечерницяхъ“ 1862. ч. 2. пис. 29. I. 1862 р.
68. Руська забава, печ. у „Вечерницяхъ“ 1862. ч. 3. п. н. „Перва забава“ пис. 5. II. 1862 р.
69. Приписок до листа (Ой така то моя доля).
70. Руське дївчатко, пис. 8. III. 1862.
71. Жаль молодой невісти (Солоденька, люба, нене).
72. Доля, народна казка, печ. у „Вечерницяхъ“ за рік 1862. ч. 2. пис. 2(14). IV. 1862 р.
73. Руська невіста печ. у „Словѣ“ 1862 р. ч. 33. пис. 5(17). V. 1862 р.

74. До Марії Д., пис. 26. IV. (8. V.) 1862 р.
75. Krzyżmo (sonet), пис. 1. VI. 1862 р.
76. „Пісня при колисцѣ", печ. в „Словѣ" ч. 54. під анонімом: Єлисавета попадя, пис. 2. VI. 1862.
77. Дитину ховати, то камень глодати, печ. в „Галичанинѣ„ Як. Головацького 1862 р. стр. 17—18, в Ол. Барвінського „Руск-ій Читанц-ї для висш. гимн. III. Львів 1870 стр. 322—3, без останної строфи, в „Зор-і" за рік 1881 ч. 14, пис. 1. VII. 1862 р.
78. Лірник, печ. у „Вѣстнику Нар. Дому" за рік 1907 ч. 11, пис. 7. VII. 1862 р.
79. Обжинки, пис. 24. VII 1862 р.
80. Біда, народна казка, печ. у „Вечерницяхъ" 1862 р. ч. 27—8 в цілости, а перша частина в Ол. Барвінського „Руск-ій читанц-ї для высшои гимназіи" Львів 1870 III стр. 322—4, пис. 5. VIII. 1862 р.
81. Сусїде! (Нехай знає і Матера).
82. Левицький Остап, печ. в „Слов-ѣ" 1863 ч. 76, пис. 3. VIII. 1862 р.

1863. 83. Моя доля, пис. 27. I. 1863 р.
84. Крижмо (Красний Миханю, руська дитино) пис. 14. V. 1863 р.
85. В Володаровій над Сяном столиці (з нагоди весїля двох дївчат в родині).

1864. 86. Піснь в честь... крил. Онуфрія Криницького в день тезоіменія 12(24) VI. 1864 р. (Несторе наш, світла зоре) пис. 10(22) VI. 1864 р. печ. в "Слов-і" 1864, ч, 47.
87. Надгробок Константини з Волошинських Качковської (чотировірш).

66—7. 88. Нещаслива руська матір.
89. Підслухане.
90. Русь.
91. Руські діти.
92. Далї хлопцї, кінчіть гоцї (на нуту коломийки).
93. Новобранцям.
94. Нове лихо, руські діти (на нуту „Козак пана не знав з віка).
95. Pieśń.

1868. 96. Стих пращальний, виголошений Архієрею Мих. Куземському в дни 14(23) VIII. 1868 р; печ. в „Словѣ“ 1868 ч. 71.
97. Маляреви Х. Х.
98. Лист до Друга (чи не Іпол. Криницького, що еміґрував у Холмщину).

69–73. 99. Думка під кінцем у Львові, сипаним недругами Русинів.
100. Пісня, яко памятка кінця, сипаного Поляками 1869 р.
101. На тезоименіє митр. кирѣ Іосифа (Сембратовича), печ. у „Словѣ“ 1870 ч. 102.
102. Сонет (Коли злучать ся два серця любвою).
103. Стих для урядника Ляшка.
104. Сільським братям.
105. Раді повітовій.
106. Стих на перекінчика.

1874. 107. Пісн*ь* послідна моя.

Окрім віршів написав Леонтович:
108. Сценічний жарт (1850), власність „Націон. Музея“ у Львові.
109. Введеніє до „Лѣрвака зъ надъ Сяна“ стр. I—X. під буквами П. Л.
110. Чіє серце, того правда (повѣстка) печ. в „Лѣрвак-у зъ над Сяна“ під буквами П. Л. стр. 75—110.
111. Автобіоґрафія. (Временникъ за рік 1890, стр. 145—7.)

III.

Павло Леонтович мав, без сумніву, хист до орґанізації. В часі, коли дві третини питомців львівської духовної семинарії уживали ще польської мови, він загадав повести плянову роботу, що мала на ціли запобігти дальшій польонізації духовної молодежи і будити між нею народну свідомість. В сій ціли виставив він в р. 1850 свій сценічний жарт, що викликав був широку дискусію у сучасній, українській пресі, хоча сам твір був ширшому загалови незвісний.

Мимоходом згадуємо, що гадка давати театральні вистави у львівській семинарії не нова. Піднято її при кінци вісімнайцятого віку, в р. 1794 і з ріжними меньшими, чи більшими перервами продовжувано протягом XIX століття. Про драматичні

вистави, уладжувані питомцями львівської духовної семинарії від р. 1794 по рік 1850 маємо дуже скупі доривочні вісти[1]). Воно цілком зрозуміле, бо тих вистав анї не зазначувано в урядових протоколах семинарії, анї не записувано у споминах і без того дуже рідких. Такі вистави уважано звичайно пустою забавою, хоча вони були нерідко проявом якоїсь живійшої думки та давали у неоднім напрямі інтересний причинок до характеристики житя питомців, їх поглядів, стремлїнь, артистичного смаку і духової працї. Свідчить про се, хочби та обставина, що саме з поміж питомців львівської дух. семинарії згаданого часу виросли опісля люди, які будьто складали меньше, чи більше удатні власні твори, будьто переробляли, чи перекладали чужі писаня, будьто ілюстрували їх музикою. До ряду сих людий належали: оо. Стефан Петрушевич, Ів. Озаркевич, Рудольф Мох, Іван Гушалевич, Софрон Витвицький, Іван Наумович, Василь Ільницький, Гнат Якимович, Келестин Скоморівський, Маркил Попель, Микола Устиянович і музик Михайло Вербицький[2]).

---

[1]) Зібрав їх Мих. Возняк у своїй старанній розвідцї п. н. „Українські драматичні вистави в Галичинї в першій половинї XIX століття. (Замітки й матеріяли)“ у „Записках“ Наукового Товариства ім. Шевченка т. 87—8 та в окремій відбитцї.

[2]) Короткі житеписні і бібліоґрафічні вістки вичислених письменників (з виїмкою трех: Витвицького, Якимовича і Попеля) подав я у моїй студії „Львівська духовна семинарія в часах Марк. Шашкевича (1829—43), стр. CCXLIII і дальші. Про Софрона Витвицького, пароха Жабя (ур. 1819 а свяченого 1842., знаємо, що він відрікав ся звязи із польськими партіями в р. 1849 (Зоря Галицька 1849 ч. 7) в статї „Любезнї братя! У нїй просив він опрощеня за те, що 1848 р. був членом „Рады народовои“, утвореної Поляками для паралїжованя „Рады рускої“. Тодї був він ще парохом Раківця і Семенівки. Належав він до ряду перших, галицьких етноґрафів, що займали ся Гуцульщиною і напечатав про неї: „Статистически-историческое обозрѣніе Гуцуловъ въ Коломийскомъ округѣ со характеристикою ихъ“ (Зоря галицкая 1852 ч. 54—6), „Rys historyczny o Hucułach“ Lwów 1863., „Якій крôмъ иншихъ обхôдъ весѣльный у княгинь гуцульскихъ“? (Правда 1867 ч. 2.), „Дещо з традиції гуцульскої“ (Правда 1869 ч. 7—8), „Huculi“ (Pam. Tow. Tatrzańskiego) 1876. I стр. 73—84, „Zwyczaje, przesądy i zabobony Hucułów (Pam. Tow. Tatr. 1877. II. стр. 73—82). В р. 1861 вибрано Витвицького послом до львівського сойму, де він, зараз на другім засїданю виголосив промову (Слово, 1861 ч. 23), а крім сего напечатав брошуру п. н. „Do zgody! bracia do zgody! Żywotne kwestye tutejszo-krajowe dla dobra ziomków (Lwów 1861). В рік пізнїйше зрік ся він мандату (Слово 1862 ч. 91). Із драматичних творів напечатав Витвицький: „Bratnaja nezhoda, abo posmertni dny Władymira Wełykoho“,

Виставу сценічного жарту Леонтовича уладили питомці львівської дух. семинарії дня 7(19) XI. 1850 р. Переплїтано її

---

historyczno-łycarskaja tragedja w 4 aktach z XI stolityja. Lwiw 1862., „Myłost' i zhoda, abo winczanyje Heleny kniahyni ruskoi z Kazymirom II Sprawedływym, korołem polskim. Historyczno-łycarskaja Melodrama w 3 aktach“. Lwiw 1862 i „Dwa hołuby wodu pyły, a dwa kołotyły. Narodnaja opera z 6 tanciamy w 2 aktach, ułożena z 12 żywych pisnej czysto ruskych. Każdyj akt kińczyt sia kozakom sławnoho Padury. Lwiw 1863. Окрім сего напечатав Витвицький вірші: „Думка сироты“, „Пѣснь воина, идущого на брань в р. 1859“ (Зоря галицкая яко альбумъ 1860 стр. 74—6), „Препочтеннымъ другамъ“ (Слово 1861 ч. 14) „Слеза зъ надъ Черемоша“ (Тамже 1861. ч. 6) „Щобы намъ днесь робити?“ (Тамже ч. 4) „Тримай ся свого“ (Тамже ч. 18) „Торжество рускогo св. Воскресенія“ (Тамже ч. 26), „Пожаль ся Богу“ і „Христосъ воскресе““ (Буковинская Зоря 1870 ч. 8 і 11). Софрон Витвицький умер дня 28. X. 1879 р. у 60 році житя. (Schematismus Cleri Arch. Metr. gr. cath. за рік 1880 стр 235., — Про Гната Якимовича, автора „Роксоляни“ гляди Ом. Огоновський: „Історія литературы рускои“ ч. II. (2) стр. 942—6. Він умер на становищи пароха в Дебеславцях колом. деканату дня 1(13) IX. 1878 р. у 47 році житя (Слово за рік 1878 ч. 99). — Маркил Попель уродив ся 1825 року в селї Медуха з родичів-шляхтичів, Онуфрея Яковлева і Марії з Павульських. Чотири кляси нїмецької школи скінчив він у Галичи, а ґімназію в Станиславові і Бучачи. Фільософічні науки (VII і VIII кл.) відбував він у Чернівцях, а богословє у Львові та Відни. В р. 1849 був він учителем природи у львівській препарандї. В рік пізнїйше висвятив ся і став сотрудником в Бучачи, а в р. 1852 був катехитом в тернопільській ґімназії. В р. 1859 був учителем української мови у львівській акад. ґімназії. Від р. 1862—6 сповняв знова обовязки катехита в II ґімназії у Львові, почім переселив ся у Росію, де в січни 1867 р. іменовано його катехитом холмської ґімназії, а крім сего професором лїтурґіки і морального богословя у тамошній семинарії. В тім самім році був він вже старшим соборним протоєреєм, а коли епископа-номіната Калинського царський уряд вивіз на засланє у Вятку, Попеля іменовано в р. 1871 (25. III) адміністратором холмської епархії. За „отлично усердную службу“ на поли обєдиненя надїлено його ще в р. 1868 ордером св. Анни II степени з імператорською короною. В р. 1875 перейшов він на православє, почім висвячено його на становище холмського і люблинського епископа та вікарія варшавського архиепископа. В р. 1878 став самостійним епископом подільської і брацлавської епархії, в р. 1882 епископом в Полоцку і Вітебску, а в 1889 р. покликано його до св. Синоду в Петроградї. Від царя дістав нагрудний хрест, ордер св. Анни I і II степени, Володимира I степени і Александра Невського I ст. (Слово 1874 ч. 62). Умер дня 1(14) X. 1903 р. у 80 році житя, 53 священства і 28 епископства (Галичанинъ 1903 ч. 221). В „Зорі Галицк-ій за рік 1853 помістив він переклад траґедії з нїмецької мови п. н. „Немира“ (ч. 14, 16—21, 23—28). Писав вірші „Галичъ“ (тамже 1854 ч. 6), Короледворська рукопись (тамже 1856

танцями, між иньшим коломийкою. У жартї виступали всякі „префесіонїсти": швець Харковський і його челядник Франко, а побіч них коваль, різник, кравець, столяр, боднар, слюсар, пекар і циніїссер. Тільки швець Харковський і його челядник уживали на сценї польської мови, всї инші говорили, а радше співали по українськи. „Професіонїсти" вихвалювали один на перед другого своє ремесло. Погодив їх що-йно дяк (реєнт), що радив їм визбути ся „неприязливости" та накликував, щоби подали собі руки і станули до братнього кола. Послухав сего поклику також швець Харковський, коли одначе побачив, що держить за руку свого челядника, став негодувати, за що його иньші „професіонїсти" викинули з кола і закінчили сценїчний жарт піснею.

Сам жарт не важний. Не може він служити анї взірцем мови, анї поезиї. І хто знає, чи дослїдник письменства не перейшов би над ним до дневного порядку, як би не широка, полємічна дискусія, що з приводу його вистави вивязала ся по тодїшних часописах в „Зор-і Галицк-ій" та віденськім „Вѣстник-у", а котра кинула жмут світла на тенденцію жарту, та на тодїшне житє питомцїв. З неї та з протоколів слїдства, переведеного ректором дух. семинариї, довідуємо ся, що автор звернув вістрє сього твору против питомцїв, що послугували ся в семинариї польською мовою. Були вони аристократами. Рідня мова видавала ся їм чимсь низшим. На простий люд глядїли вони з гори. Таких питомцїв зобразив Леонтович в особах шевця Харковського, а по части також його помічника, Франка.

ч. 10, 18, 29—30, 33—6, 48—52). Иванъ Халдѣевъ, воєвода звенигородскій (1146), истор. дума", „Лишь съ вѣрою?" „Привѣтствованіе Григ. бар. Яхимовичу", „Пѣсня ночного сторожа", „Сила молитвы", „Счастье велике" (в „Зор-і галицк-ій яко альбумъ" 1860). „Нога и чобôтъ" (Львовянинъ 1861 р. стр. 46). З під його пера вийшли статї: „Боянъ пѣвца Игоревого есть Іоаннъ Несторовый" (Зоря Галицка 1856 ч. 16—17). „Причины мирного и скорого розширенія вѣры Христовой на Руси" (Зоря Гал., яко альбумъ" 1860, стр. 132—6). Був він кореспондентом віденського „Вѣстника«, співробітником „Слова" від р. 1861, де містив чимало передових статий про обрядовщину і про замойський собор. В рр. 1864—5 редаґував церковно-літературну часопись: „Недѣлю". Видав він також ряд підручників для шкіл: „Католическое нравоученіе" (1857) „Нравственное богословіе" (1857), „Сокращенная литургика" (1862), широка литургика (1863) „Сто образковъ изъ природы для чтенія юношества" (1865). Попель був чоловіком талановитим, трудящим, але честилюбивим, безхарактерним і деспотом.

Поодинокі ролї відограли питомці Северин Литвинович (швець), Йос. Сятницький (помічник Франко), Клим. Ляхович (коваль), Іляр. Венгринович (різник), Ант. Левицький (кравець), Ол. Волошинський (столяр), Петро Кошалкевич (боднар), Юліян Радкевич (римар), Іляр. Попович (слюсар), Павло Леонтович (пекар і циніїссер), Ант. Гузар (реєнт). Окрім них виступили у сценїчнім жартї пит. Мих. Сомик та Ів. Джулинський (третий і четвертий швець), „щоби квартетъ зробили".

Тенденція твору, а ще більше часописна полеміка і доходження, переведені ректором, велять нам подати сценїчний жарт у повнім текстї.

Сценїчний жарт.

Franek: Co ja słyszę! — a wy czujecie Panie maister? jak tu wesoło, kieby u Tyrego na blaumontag! Czy dziś blaumontag? he? (szturkaje łoktiom).

Charkowsk.: (raptom sia wzdrygaje w złosty): Nogamibyś naciągnoł, pysku niewyprawiony, chcesz żeby cię pod Śrubsztak wzięto? Milcz psia wiaro, kieby but na prawidlie, bo ci gębulę smołą zatrynkuję.

Franek. Panie majster (skrobaje sia w czuprynu) nie wytrzymam, puidę w kolo — jak was szanuję i wasze żonę i wasze (pererywaje mu majster).

Charkowsk. Kiemu ty gadasz żonę, he? co to moja żona he? Pani maistrowa, rozumisz łokciu? Pani Charkowska — ja cie tu nauczę, jakie tytulancyi mojej kobiecie nadawać — cobyś wiedział, że w niej z pra pra pra pra pra dziatka i bapki nasza krew płynie, moście dobrodzieju — szewska. —

Franek. Czarna jak smoła (на сторонѣ) — (голосно): Pani Charkowska aha, przepraszam, jak Panią Charkowskię kocham, pujdę w koło!

Chark. Co kocham — moję żonę Panią ze Korybuckich Elizbitę Charkowską Michałową! o bohdajże ty aż teraz 100 tysięcy beczek mazi zjadł psij Franku (въ тōмъ ковалѣ вбѣгаiотъ) mości dobrodzieju. —

Коваль. Що то за галасъ! — то не нашѣ голоси, якісь дуже шпѣчасти! — де они! — ага ту, то шевцѣ — що ви ту лапсердакѣ галасуєте! ге?

Charkow. nie prawda! albo lapserdaki, albo nie lapserdaki — a jak lapserdaki, to swoi lapserdaki, ni czyje lapserdaki — nie prawda, my profesioniści, ja Pan maister Charkowski, mości dobrodzieju, a to

Franek, moj czeladnik — on może i lapserdak, ale ja? ho, ho, nieprawda —

Kowal (співає): Що ми за професия,
Як вилко убогѣ. —
Якась краса лѣберия
А вуса, як рогѣ.

Charkow.: Oj nie prawda, fajna nasza
Co mowię, do licha!
100 raz fainiejsza, niż wasza
Człek z głodu nie zdycha!

Коваль: Маєм и ми зъ чого жити,
Моя душко мила,
Спробуй но ти чобѣтъ вшити
Без гвиппа, без шила. —

Рѣзникъ: Нема въ мене нѣ молотка,
Нѣ гвиппа, нѣ шила,
Нагавиця не коротка,
А сорочка бѣла.

Кравец: Коваль тай швец одна лата
Нѣц над нашѣ стани,
Кравцѣ собѣ якъ паннята
Ходятъ повбиранѣ.

Столяръ: Идѣтъ, идѣтъ глинѣ(!) лити(!)
Не байте дурницѣ,
Буд(ь) столяремъ, будешъ пити,
Якъ воду з кѣрницѣ.

Боднар: Ой. іой, іой, іой, що вѣнъ бає
Кадитъ своїмъ станомъ
Бздури плете — бо не знає,
Якѣмъ боднар паном!

Римар: Ха, ха, ха, ха, ха, яке чудо
Боднарска робота.
Панами сутъ в дома худо
Гwаyту рве голота.

Сліосаръ: Твой станъ файний, мосцѣ римаръ,
Тра правду сказати,
Але решпектъ! Я є сліосаръ,
Мусишъ о тѡмъ знати.

Пекаръ: Зѣбрали ся оцентанцѣ.
И баіотъ дурницѣ.

Щобъ не пекаръ — петлованцѣ
Не жербиєъ въ пшеницѣ.

Charkowski: Ho, ho, nie prawda — taki co my, to nie reszte rzemiosła — posłuchajcie ja wam utnę kuranta (дає голоси, зѣбравши 4 шевцѣвъ (до Франка): ty z basa, a ja cieńko, ty Chrzanowskij trochi grubiej, a ty Woitku Łusakowski, co się zowi, z bassa (дає голоси).

1.

Profesyści nasze nie syny rymarskie,
Slusarskie, bednarskie, ani cyngisserow,
Piekarskie, rzeźnickie, ani juwilerów,
Ni krawca, kowala, broń Boże, stolarskie.

2.

Pokolenie nasze od pra pra pra dziatka
Ni beczki pobija, ani młotem bije,
Ani hyblem swiщe, ano buty szyje,
Mości dobrodzieju — profesya rzadka.

Цингѣссеръ: А кождий ся величає, вѣби оденъ лѣпшиѝ одъ другого а ту пол(о)вина за 8 а пол(о)вина за 10 безъ 2. —

Charkows.: Nieprawda ho-ho to ino kowalie takie tanie. — daleko ci jeszcze z szefcem się zmierzać, choćjeś cyngisser — nieboraku nie dokażesz tego. —

Реєнтъ: Зъ великѣмъ, як то кажутъ. бол'омъ серця яко глебоко умний человѣкъ, як то кажуть, той то пригодѣ придивлятись мушу а душа не при васъ кажущи, кумера себѣ творитъ будущной неприязливости, єсли такъ мосцѣ панове, шановше гоноръ вашъ — житиє ваше при такѣхъ случаяхъ времена позостане — покѣнте гордостия вашия — а якъ то кажутъ возмѣт ся за рукѣ, якоби при вѣнчании возглясѣтъ велолѣпнимъ пѣниемъ вашимъ со мною вразъ пісню, которую пропѣвати я промисляю.

1.

О мой гласе тоненький
Воспой сей стихъ дрѣбневький
Ней пѣзнають цехове,
Якии зъ нихъ панове!

2.

Рвутъ голосомъ, якъ бикѣ
Я си майстеръ, а ти не,

А всѣ кругомъ дуракѣ,
Бо жнють такъ же ажъ фе!

3.

Не так било давнихъ лѣтъ
Швец въ ковалемъ якъ би братъ,
Нинѣ того нѣтъ ай нѣтъ
Кождий въ цехôвъ собѣ раіъ.

4.

Привернїмо старий часъ
Зробѣмъ братніоє коло
Станьмо, станьмо братя вразъ
Рикнѣмъ всѣ вразъ весоло. —
(всѣ робят коло).

Charkowski: Zaczekajcie hola! kumie (до Храновського) to słyszę diak hejno mości remanencie, ja wam coś utnę pirwej.

Diak z kowalem jednej myśli
Bo do karczmy razem przyszli,
Kowal za sznaps, wy za piwo
Oba z karczmy w nogi żywo!

a co he?

Всѣ: Поцїенгель все своє (робят коло, зачинают спѣвати):

Станьмо, станьмо, братя вразъ
Колько майстрôвъ є ту насъ.

Charkowski (зобачивши, що з челядником за руку ся тримає, перериває спѣвъ, кричитъ):

Co ja, ja mościa dobrodzieju, ja z czeladnikiem mam stać! wára Franku! —

Всѣ: То не самолитий хоче, аби го омолитвати (далѣ спѣваютъ, викѣдают го з кола):

Стиснѣмъ рукою руку
На вѣчну не розлуку,
Ней нам днини, як стрѣла
Летятъ гожо, гоп га! га!

Конец.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Ледви виставлено сценічний жарт Леонтовича, а вже у найблизших числах „Зорі Галицкої“, напечатано вірш п. н. „**Мечта**, пôсля гулянки въ семинаріи дня 7 листоп. т. р. списана любезному-единомысленному родимцеви и другу И. Г.

Автор „Мечты“ підписав себе буквами ѣ, ъ., одначе нема сумніву, що був се твір Івана Наумовича (Бужаненька).

Автор оповідає, що на буйнім дубі вивела діти „соловіча мати“, яка днем і ночию їм виспівувала. На широкім поли стояв замок, окружений муром, а в нім жив жорстокий пан, що слухав пісень. Він велів службі зняти гніздо із зеленого дуба та перенести молоді птиці до клітки зі щирого золота. Не помогли риданя матери писклят. Їх приміщено в клїтцї і учено співу під звуки позитивки. Одначе ненька прилїтала скоро світ, сідала на пятім мурі та під самим віконцем співала дітям пісні. Лютий пан велів віконце заложити, щоби птиці материого співу не могли почути. Малі соловейки виучили ся штучних пісень бездушної машини. Одначе ненька, хоч діти були в неволі, сама свобідно підлїтала під небо і молила Бога о кращу долю для дітий.. Коли почав шуміти вихор, хмари наступали, громами застогнало і блискавки блиснули, під вікно замку підлїтала пташка і кликала до пана: „Пусти менї діти, бо тя Бог скарає!“ Пан не послухав мольби пташини, а тодї ударив грім і убив його. Одначе слуги пакостили дальше її дітям. І знов настала буря і розбила замок, а із золотої клїтки вилетїли птиці і „материнську пісню розбудили“. Надармо заманюють їх слуги клїткою, бо „не будуть птички в віки їм служити“. Наумович кінчить „Мечту“:

> „Нинї ми вільні, друже соловію
> Австрія приймає нашу рідну неньку
> У свої гаї, в гостину миленьку,
> Може небавом мильше ти запію....
> О! бо днесь любо, братчику миленький,
> В гаю домашнім собі поспівати,
> І позитивки вже не подражати,
> Чей і ті блудні сини нашої неньки,
> Ідущі в клїтку давної неволї,
> Вслухають діда пісоньки рідненькі,
> А стануть разом з нами підлїтати
> На ниві рідній станують працювати“.[1])

„Мечта“ Наумовича подражнила була Леонтовича. Він хотїв своїм сценїчним жартом відучити питомців уживаня польської мови, але не посуджував їх про ніякі полїтичні звязки з Поля-

---

[1]) Зоря галицка за рік 1850. ч. 94—5.

ками. Наумович назвав їх „блудними синами, ідущими в клітку давної неволі“, та протиставив їм патріотизм в користь Австрії, що „приймає нашу рідну неньку у свої гаї, в гостину миленьку“. Саме підозріне, кинене про „блудних синів“ в часї, коли ледви перегомоніли увязненя і засуди питомців та священиків за приналежність до польських конспіраций, могло мати необчислені наслідки. Леонтович вложив в уста двох дієвих осіб нарочно польську мову, щоби зобразити питомців, що рідну мову легковажили, а Наумович звернув ся із замітом не тільки проти таких питомців, але й против автора сценічного жарту та закинув їм наслідуванє „позитивки“.

Вислів негодованю дав Леонтович у віршу, доси ненапечатанім, п. н. Мечта на мечту Івана Бужаненька (ч. 2). У нїм оповідає Леонтович, що Бужаненько пішов із сестрою до гаю, щоби назбирати цвітів на вінець, яким хотів украсити свою голову. Сестра лишила ся біля керниці і стала співати „пісню любиву, пісню вкраїнську, на путу ревливу“, скінчила одну, почала другу, а Бужаненько збирав безупинно цвіти. По добрій хвилї „вдвоє зігнутий“ лїзе він і стогне та просить сестру, щоби помогла йому донести тягар, бо він нагромадив цвітів „повну плахту“. Бужаненько вибирає найкращі цвіти, подає сестрі на вінець. А коли вже готовий вінчик поклав на свою голову, ненадійно явив ся старець та спитав його, яке значінє мають сї цвіти? Іван Бужаненько відповідає:

„Всї тоті цвіти суть в того луга,
Луг той, що бачиш, то моя нива
На вій я сїю — буде два годи
І нинї на нїй робивем жнива,
Тоті тут краски суть її плоди,
Тоті дрібнїйші — вказав плахтину,
Ту суть і пісни, суть і сонети,
Повіншованя — ріжні памфлети“.

Коли старець завважав, що малий ще в него доробок, Бужаненько почав вияснювати значінє трех цвітів „братчиків, рож і блаватів“.

„Братчики, казав він, суть то „Гриць Мазниця“, але старець відповів: „Велике діло, не годне Гриця!“ [1])

---

[1]) Мова тут про комедію Наумовича „Гриць Мазниця“, видану в р. 1849 в „Пчелѣ“ Гушалевича. В „Зор-і галицк-ій“ за рік 1850. ч. 97. читаєло, що „Гриця Мазницю“, перекладеного свобідно з французької мови, виставлено в Києві і принято „съ великимъ удовольствіемъ“.

Під рожами сам старець відгадав вірші, розсипані по „Зорі“, а під блаватами „Мечту“ Бужаненька. Про неї він сказав:

Я о тім знаю, — всїх уразило.
Блават якого бачиш кольору,
Синього, правда, — молодий сину!
Синий, то руський, не було взору
Щоб правий Русин хтїв свої брати
Вірутнов ложев оклеветати,
На них такую звертати вину,
О котрой, знаю, їм ся не снило,
То не по руськи — ой нї, мій сину!

Старець замічав, що „на такий вінчик з такого цвіта, за мало працї через два лїта“ і накликував Бужаненька, щоби заслугував на вінець працею цїлого житя, а не клеветою.

Може Леонтович передав свій вірш „Зорі галицкій“, але у нїй його не напечатано. „Мечта“ Наумовича була би перегомонїла безслїдно, як би не найшли ся були недотепні оборонцї Леонтовича, що своїми помічанями, без потреби, справу розмазали та викликали завзяту полєміку.

Небавом після появи „Мечти“ Наумовича напечатала „Зоря Галицка“ статю п. н. „Надôслане“. У нїй звернув непідписаний автор увагу ширшої публики, що на основі „Мечты“ готов хтось думати, будьбо би в семинарії найшли приміщене сами блудні сини нашої неньки, хоча воно не відповідає правдї.

„По моимъ мнѣнію, читаємо дальше, тоє обстоятельство порушило жилку поетичну сочинителя „Мечты“, же на той же гулянцѣ, бôльше, якь подобало, употребляно языка польского, и же тоє гумористическоє представленіє носило знаменіє не весьма образованого чувствія естетического. Далеко ôтстою ôтъ обороны сего представленія; лучшебы було представити щось естетическо-вкусного та въ народнôмъ языцѣ; но крѣпко уймаю ся за славою питомцêвъ, и смѣло съ чистою совѣстью, яко правый Русинъ, всѣхъ соотечественникôвъ упевнити могу, же не такъ бъ самôмъ дѣлѣ, якъ декотрû даже изъ нашихъ содругôвъ и сочинитель „Мечты“ думаютъ, же представленіє тоє мало въ собѣ щось рущинѣ непріязного мѣстити. Тôлько трохи студенной розваги. Таж розпочало ся танцемъ нарôднымъ, коломыйкою — и съ польскою бесѣдою була пере—

плѣтана до половыны руска — пѣсни були польски, були и руски, бо такъ кусень бажалъ, селянынъ говорилъ и спѣвалъ по руски, ремѣсленикъ зъпсованнымъ польско-рускимъ языкомъ, а дякъ знова по руски".

Автор „Надосланого" пересвідчений, що творець „Мечты" написав свій вірш під вражінем хвилї, без „довшои, студенноп розваги", що й він сам „о правости и искренности русской самыхъ дѣйствителей реченого представленія увѣренъ есть". Є правда, в семинарії такі питомцї, що самі йдуть і других тягнуть „в клїтку давної неволї", одначе їх можна би счислити на палцях. Вони вдають, що рідної мови не знають, бо вона „хлопська". Найде між ними також таких, що крім „Rozmaitości" і „Dziennika narodowego" з 1848 року навіть доброї польської книжки не прочитали, але загально тільки по пустих головах „вѣрушитъ еще вѣтеръ передмартовый, или помартовый польскій", бо ті люди не розуміють свого становища в будучинї, а рівноправність рідної мови для них незрозуміла. Є й такі, що „инстиктовно сами не знаютъ, по що въ семинарію вступили", — але вони самі себе осуджують. Всеж таки автор „Мечты" на загал питомцїв семинарії кинув клевету „въ своимъ поетическомъ сновидѣніи"[1]).

Для нас воно безсумнївне, що автор „надосланого" не тільки не був питомцем, але навіть вистави сценїчного жарту Леонтовича не бачив, а писав на основі слухів, що ходили по Львові. Свідчить про се хочби згадка про селянина, що не був дїєвою особою сценїчного жарту. Авторови зробив він медвежу прислугу, бо на замітку про неестетичність твору покликували ся опісля иньші кореспонденти, а на семинарію кинув він ще яснїйше ніж Наумович підозріне, що у нїй є „пусті голови" з польськими революційними мріями.

Тому годї дивувати ся, що в оборонї автора сценїчного жарту і доброї слави семинарії виступив у „надослан-ім" новий кореспондент, котрий зазначив, що Поляки називають семинарію „ran-ою ojczyzny" і хотять її вилїчити, але надармо, бо „Днѣстеръ назадъ не поплыне и земля въ противну сторону не оберне ся". Руський дух у семинариї не знидів, питомцї учать ся не тільки богословських предметів, але слухають також викладів математики, фізики, всесвітної історії, природописних наук, руської мови і письменства та орієнтальних язиків, або

---

[1]) Зоря галицка рік 1850 ч. 99.

й державного права. „Либонь не чулъ ь, ъ (Наумович) гудьбы семинарской, котора у найперш̂омъ сальонѣ уйти бы могла, либонь не чулъ и пѣнія питомцêвъ, такъ церковного, якъ и мірского; не знае либонь, же у насъ суть и малярѣ и краснописцѣ такіи, котори многимъ суть знанû, же суть также кромѣ ь, ъ и поеты, може и лучшіи ôтъ него, же суть также кромѣ него щирû Русины менше кричащіи, а бôльше дѣлающіи". Колиж є між питомцями „porządni", то вони ніякого голосу не мають між Русинами"[1]).

У цілком иньшім дусі відозвав ся про семинарію священик *М. К.* „Изъ Станиславовского". Він приїхав до Львова, зайшов до семинарії, але вже коло воріг почув, як питомці говорили між собою по польськи. Хотів їм сказати: „А до Варшавы"[2]), одначе здержав ся. „Суперіори всѣ честни люде, якъ давно такъ и теперь всѣми тыми свойствами ся отличаютъ, котри руское священство украшаютъ, но о „теперѣшнихъ, декотрыхъ алюмнахъ не можъ нищо хвалебного сказати". В семинарії є перекінчики, „которымъ польщина такъ голову заняла, же кромѣ неи нищо бôльше не знаютъ". До них кличе дописецъ: „Господинове! коли вамъ хлѣбъ обмерзъ, а чомуже на чужій не йдете?[2])

На сю статийку написав відповідь: „Зъ сѣменища" „одинъ именемъ всѣхъ". Почав її словами: „Говори Климе, най твоє не гине!", почім додав, що краще булоби, якби дописець „изъ станиславôвского" дбав більше про свою парохію, щоби люди горівки не пили, завели школу а в громаді лад, бо питомці, а не „алюмны" говорять між собою рідною мовою з виїмкою деяких „зъ западныхъ, мазурскихъ округôвъ", але й вони наломлюють ся до неї, в чім находять заохоту від „настоятельствъ" (не суперіорів), „о чимъ вамъ за вашихъ золотыхъ временъ не снило ся и не маячило ся"[3]).

Саме в часї, коли дописцї „Зорі Галицк-ої" спорили між собою про естетичність чи неестетичність сценічного жарту, причім не щадили собі особистих натяків чи докорів, у віденськім „Вѣстнику" напечатано статю п. н. „Блудни русскіи дѣти". Цілию статї було, перестерегти руську молодїж перед покиданєм рідного прапора. „Не хочемо писав автор статї тутъ —

[1]) Тамже рік 1850 ч. 102.
[2]) Тамже рік 1850 ч. 104.
[3]) Тамже рік 1851 ч. 2.

отновляти старыхъ ранъ, заданыхъ народови русскому спроневѣренемъ многихъ свѣтскихъ русинôвъ, а звертаемъ увагу читателѣвъ нашихъ ино на тіи русскіи дѣти, котри посвящаючи ся духовному станови противодѣйствуютъ справѣ народной, цураютъ ся матери своея, гонятся за якимись безъузднными свободами, а понижаючи матерній языкъ посмѣшковуются зъ честныхъ братій своихъ". Сумна се справа, а ще сумнійша річ, що є також зрілі люди, священики, котрі блукають по таких самих манівцях. „Мы называемъ тое по просту пôдлостію, если чоловѣкъ, взявши одініе духовника на себе, грае ролю якогось легіонысти, — гонведа, пропаґандисты". Редакція „Вѣстника" готова пятнувати таких людий по імени, бо вона служить „народови а не партізантамъ" в імя „вѣры и отечества". Вона пересгерігає перед карами, що стрінули були молодців з 1848—9 років та кінчить статю словами: „Дочекалисьмо ся освобожденія отъ тяготѣвшаго на насъ вплыву сусѣдъ, шануйможъ даръ сей небесный и чуваймо передъ всемъ сами надъ собою, абы ся не выгрѣла межи нами самыми мотылиця и не заплюгавила будучнôсть нашу!"[1])

Ми не знаємо, які безпосередні причини викликали статю „Вѣстника", одначе сам наголовок „блудниі русскіи дѣти" вказував би на те, що вона стояла в звязи із питанем, порушеним у „Мечті" Івана Наумовича. Так бодай зрозумів її творець „Мечты", коли вважав умісним дати відповідь на статю „Вѣстника", а в ній зазначив, що передовиця віденського органу основана більше на пристрасти, чим на правді, та що вона діймила болючо не тільки питомців, але й наставників семинарії. В семинарії була, правда, „гулянка" в навечеріє іменин митрополита Мих. Левицького, в дни, коли ректора не було у Львові і ся „гулянка" не всім подобала ся, бо в ній мішано руську мову з польською, а крім сего переступила вона границї „естетического вкусу" через те, що „надто природно (хотя художно) представляла ремесленниковъ зъ малыхъ городовъ въ всѣхъ оттѣніяхъ ихъ корчемного житія". Одначе можна сміло сказати, що „гулянка" не була направлена „напротивъ рущины", хочби тому, що дієві особи дали чимало доказів чесноти і „родолюбія". Львівські питомці заслугують радше на похвалу, чим на догану. Правда, не всї вони говорять рідною

[1]) Вѣстникъ за рік 1850 ч. 128.

мовою, але тільки тому, що деякі з них ховали ся у західних округах, де її не могли почути. За те не можна їм докорювати, що вони „опускаютъ родныхъ братей нашихъ, справу вѣры и отечества“, що питомці є „вѣроломными сынами церкви и народа“ що вони цурають ся своєї матери та гонять „за безъуздными свободами“. Питомці учать ся пильно обовязкових і необовязкових предметів та читають святе письмо, яке вводить їх у церковно-славянську мову, а вже „Зоря галицка“ зазначила у 103 числї за рік 1850, що питомцї задумують видавати „книжки народови а именно юношеству благополезніи“. Се свідчить найкраще про їх ревність і любов до народа, до чого їх наставники семинарії щиро заохочують[1]).

Редакція „Вѣстника“ не замовчала і напечатала статю під наголовком „Колька словъ на допись Г. Наума въ слѣдствіе нашого артикулу „Блудни русски дѣти“ въ ч. 128“.

У нїй застеріг ся автор, що редакція не мала на думцї гулянки в семинарії у Львові, коли печатала статю „Блудни русски дѣти“. „Вѣстникъ“ виходить для всїх австрійських Русинів, а вони мають три семинарії. Совість веліла редакції написати статю, хоча є річию немилою розкривати рани. Де грозить небезпека, там годї добирати слів лагідних і солодких. Причиною ріжних нещасть останних лїт було „зле зрозумѣле поблажанье и покрыванье поблудовъ“. В однім з найзнаменитших австрійських, військових заведень, ученики шестої кляси рішили ся піти проти приказів властий і забарикадували ся в школї. Драґони усунули перепони, а непокірних вихованців, що небавом мали стати офіцирами, розіслано під сторожию до полків яко рядовиків. Про львівську семинарію знаємо з „Мечты“ та із статий печатаних против неї в „Зорі“ ч. 102 і 104, що там є „гденекотри питомцы не дуже русского духа, котри гордостію, напушеною поставою и колнѣриками, называными посмѣшкомъ фатермедеры отличаются“. Тяжко також освоїти ся з думкою, що „ова погулянка съ танцями и представленьемъ всѣхъ оттѣній ремеслничого корчемного житья выправляла ся въ семинаріи“, хоча навіть у прилюдних виставах, обчислених на многих видців, старають ся люди не давати нїчого такого, що переступало би границї естетики. Молодий творець комедії „напоєный поетическими чувствами“ не може легко відгадати границї, що можна, що годить ся, а чого не

[1]) Тамже, рік 1851. ч. 1. Під відповідию підписаний: Наумъ.

яло ся, тому рада старших потрібна. Руський нарід завдячує удержане віри і народности головно своєму духовенству, тому його треба підпомагати. Годі одначе таїти, що й між тим духовенством були нещасливі люди, які кинули ся в рамена „вороговъ порядку, супокою и народа нашого“. Тому треба бути обережним, а нехай питомці приймуть до відома, що мають у редакції „Вѣстника“ сердечних приятелів[1]).

Хоча автор статї „Вѣстника“ застерігав ся, що він не є священиком, то всеж таки не тільки по цитатах зі святого письма, але по самім складі і способі писаня можемо догадувати ся, що ним був не хто иньший, а тільки міністеріяльний радник о. Григ. Шашкевич. Йому приписуємо статю: „Блудни русски дѣти“ і відповідь на оборону питомців пера Наумовича.

Здавало ся би, що остаточно полєміку вичерпано, та небавом відсвіжив її у „Вѣстнику“ незвісний по імени дописець зі Стрия в куріозній і напасливій статї про сценїчний жарт Леонтовича, хоча його не бачив, а тільки чув про него.

Автор почав допись описом бурі, коли громи бють, дощ ллє, як з коновки, а вода виступає з берегів і заливає тих, що сплять твердим сном. Треба берегти ся, щоби й нас вода не заляла і тому автор хоче говорити „о новѣйшихъ произшествіяхъ Семинаріи русской въ Львовѣ“. В стрийські сторони приїхав Поляк, котрий тїшив-ся, що питомці „зачинають свой интересъ добре познавати“, що між ними є богато таких „которымъ ничь такъ дуже, якъ русское и ихъ забобоны не мили“. Такі питомці пересвідчені, що тільки в Польщі для них спасенє. Коли ті, що слухали оповіданя Поляка, йому закидали, що говорить з него буйна уява, він боронив ся:

„Я самъ не хощу говорити, най факта говорять. Дня 6. листопада давали Алюмны забаву, где между иными гостьми запрошенными и я былъ тои то забавы свѣдкомъ. Было то представленіе нибы театральное. Моя душа урадувалася не мало, якъ емь видѣлъ, же хоть молодежь до познанія своего приходитъ. Розумѣется, що представленіе было въ образованномъ языцѣ польскомъ, где живыми барвами необразованіе, неґустъ и нелѣпоту жарґону хлопского такъ званои русскои бесѣды и ничтожество ей покровителей трафными звроты и довцѣпи оказало ся. Приведено потомъ на сцену необразованного дяка съ псалтирею,

---

[1]) Вѣстникъ, рік 1851 ч. 2.

который самъ, познавши забобоны, выреклся ихъ. Скажитъ, друзя! мовилъ далѣй, ци могутъ рѣчи идти краснѣйше?"

Стрийському дописцеви видало ся оповідане Поляка неімовірним, тому рішив ся поїхати до Львова і на місци справу розслідити. Намір свій перевів він і кого тільки з львівських громадян почав випитувати, кождий зі смутком оповідав, що „истинно помянутого дня было въ семинаріи польское представленіе, где нашь русскій языкъ ганьбою и безчестію окрыто, впроваджувано бо на сцену необразованыхъ Русиновъ, которы слова польски на русске перекручующе, поводъ до великого смѣху изъ рущыни давали. Показало ся такоже, що и сцѐна съ дякомъ и Псалтирею (въ заведенію духовномъ)! по правдѣ дѣяля ся". Автор питав, яка доля жде руський нарід, накликував до обережности і протиділаня, бо „ежели черезъ толь часу сыны выродни лучшаго ся не научили, и ежели произшествія 1848 года доти очи имъ не отворили, въ вѣки они ся не научатъ, ани прозрятъ"[1]).

Редакції „Вѣстника" видала ся допись неімовірною і тому напестрила її зміст рядом питайників та окремим застереженєм, що вона за допись не відповідає і радо помістить спростоване. Ми, що маємо перед очима повний зміст твору Леонтовича, можемо подивляти курйозність і наївність, а може й злу волю стрийського кореспондента.

На напасти стрийського автора дописи не відповіли анї ректорат, анї питомцї львівської духовної семинарії. Виручив їх Никола Козловський, „ц. к. урядникъ" у широкій дописи із Львова, поміщеній у „Вѣстнику" аж у двох числах. Козловський висловив здиване, що приватна „игра, ôтправлена безъ сцены, безъ кулисъ, безъ належитыхъ костюмôвъ, отъ такъ межи лôжками и креслами сыпялнѣ, при пару свѣчкахъ стала предметомъ публичного часописьма?" Він бачив її та хоча перед очима не було нїякої сценерії, „нашое очекиванье замѣнило ся въ возхищенье, побачивши мѣсто танцѣвъ и рапсодичныхъ, хотяй комическихъ двуговоровъ, при такихъ случаяхъ, давнѣйше существовавшихъ, малый по средѣ насъ на прудцѣ заимпровизованый драматъ, представляющій передъ нашими очима съ гумором и дотепомъ суперечника въ особѣ шевця, и то абы го межи русинами не шукати, въ мовѣ польскôй, яко особу комическу, котра за свои поношанія ся надъ прочими колеґами

---

[1]) Тамже, рік 1851 ч. 9.

и отпроверженіе мудрыхъ радъ письменого дяка, захваляющого згоду межи поссорившими ся, укараный зосталъ черезъ выключеніе зъ кола друговъ". Козловський не припускав навіть, що за сю „фрашку" не Поляки, але Русини гнівати ся будуть і вернув з вистави домів вдоволений і щасливий. Зачудував ся він не мало, коли в „Зорі" і „Вѣстнику" прочитав статю з критикою сценічного жарту, у котрій добачувано „духа нерусского". А найбільше заболіла його допись зі Стрия, у якій видно лож, злобу і нетямучість. Ложию є, що вистава була польська, бо тільки дві особи промовляли польською мовою, а десять руською. Ролю шевця грав питомець, свідомий Русин, що на просьбу товаришів рішив ся зобразити тип ремісника з малого місточка, який міг віддати тільки в польській мові. Ціла пєса була держана в ніжнім і естетичнім тоні. Ложию є, немовби на виставі нашу мову окрито ганьбою і нечестию, а сей заміт свідчить про злу волю і нетямучість. Неправдою є, що на сцену виведено необразованих Русинів, бо ремісники належать до образованої верстви. Не перекручувано також польських слів на руське, а тим самим не було причини „до великого смѣху изъ рущины". Коли ті, що приглядали ся виставі, сміяли ся, то тільки задля „прекрасной комики". Не було також сцени з дяком і псалтирою, бо дяк мав найсимпатичнійше завдане: мирити посварених. Загалом у виставі питомців було „стільки искуства, драматического дѣйствія и гумору та русского духа", що автора радше треба би заохочувати до дальшого твореня, чим від него відстрашувати. Козловський пересвідчений, що дописи ніхто зі Стрия не висилав, та що автором її є той самий чоловік, що писав замітку зі Станиславова в „Зорі" (ч. 104), хоча він живе у Львові. В кінци підняв Козловський на глум погрозу дописця зі Стрия, що він готов донести до уряду про напрям між питомцями, бо уряд має і без него добрі відомости[1]).

Дописець зі Стрия уважав ще умісним відповісти, але що про сценічний жарт не міг нічого нового сказати, тому підніс заміти про недавну минувшину в семинарії, пятнував питомців за те, що в р. 1848 носили польські шапки і визначили ся „ворохобнымъ духомъ", за що деяких виключено, дорікав їм за те, що „не всѣ Рущинѣ прилѣжаютъ", і за те, що ще в р. 1850 напечатали питомці проф. Он. Криницькому польський

---

[1]) „Вѣстникъ", рік 1851 ч. 20—1.

вірш на іменини, а ся обставина викликала невдоволене „Зорї Галицк-ої“ (ч. 51) і солєнїзанта, а вкінци за те, що деякі питомцї займали ся читанем польських брошурок. Про сам сценїчний жарт зазначив дописець, що його виставлено против волї ректорату, що за се ректор негодував, та що „тое корчемное и Рущину ганблющое представленіе добромыслячихъ питомцевъ дуже торкнуло и що дотычащіи ся лица старали ся навѣть въ знакомомъ мѣсци оправдати ся“. Вкінци пятнував автор дописи тих питомцїв, що не говорять рідною мовою і що носять „фатермердери“, так як би одно було рівноважне з другим[1]).

Закінчив полєміку співробітник „Вѣстника“ Юлїян Вислобоцький (Василь Зборовський). Він завважав, що спорів уже за багато, та що „въ певныхъ слабенькихъ сторонахъ тяжко ся еще розговорюємъ“. Як би ректорат був виступив в оборонї питомцїв, справа стала би від разу ясною. Мовчанє ректорату піддержувало підозрінє, а відповідь питомця була невказана хочби тому, що не було приміру, щоби вихованець якого небудь духовного, світського, чи військового інститута давав поясненя в справах клевети, чи обвинувачень. Полєміка була потрібна, а тепер пора її закінчити і працювати спільними силами. Питомцї і духовенство можуть бути пересвідчені, що мають в редакції щирих другів, котрі готові не тільки пятнувати блуди, але й хвалити добрі сторони їх житя[2]).

Ректорат семинарії, що вже у перших хвилях міг покласти конець неумісній, часописній дискусії відповідним поясненем,

---

[1]) Тамже 1851. ч. 30.

[2]) Тамже 1851 ч. 30. Юлїян Антін Вислобоцький, правит. радник і директор експедиту у віденськім міністерстві внутрішних справ, лицар ордера Франц-Йосифа, командор папських ордерів Сильвестра і Григорія, декорований османським ордером Меджіжії, радний міста Відня, помер там 22. V. (3. VI.) 1871 р. в 53 році житя. Визначив ся яко талановитий публїцист. Мав значні впливи у віденських кругах. Видавав „Вѣстникъ“ і його додатки: „Сіонъ“, „Церковь-школа“, „Отечественный Сборникъ“. був перекладчиком „Вѣстника законовъ державныхъ“, численних манїфестів і розпорядків уряду. Належав до членів-основателїв „Народного Дому“, був членом „Галицко-русской Матиц-ї“ і „Ставропигійського Інститута“. Визначав ся незвичайним спритом і через те міг зробити багато не тільки для поодиноких людий, але і для галицької справи. (Слово 1871 ч. 4). Стояв він у переписцї з найвизначнїйшими галицькими діячами, як прим. із крил. Мих. Куземським і другими. Для його характеристики подав цїнні дані Вол. Созанський у своїх гарних матеріялах п. н. „З лїтературної спадщини Василя Ільницького“ (Записки Наук. Тов. ім. Шевченка т. 66) і окремою відбиткою.

мовчав протягом півтретя місяця. І бувби взагалї сеї справи не поладнував, якби не порученє старця-митрополита Мих. Левицького, що перебував стало в Уневі і відтам зажадав від ректора Слимаковського дня 2. II. 1851 р. пояснень в справі театральної вистави в мурах духовної семинарії. Покликуючись на полеміку в „Вѣстнику", митрополит завважав, що подібні забави псують лад семинарії і не лицюють кандидатам духовного стану. Тому питав митрополит, хто дав дозвіл на театральну виставу, хто був її творцем, котрі питомцї її відограли і хто з поміж них виступив у віденськім „Вѣстник-у" під іменем Наум [1]).

Ректор відповів дня 6. II. 1851 р., що сценїчний жарт виставлено в дни, коли він виїхав до Унева. Про намір питомцїв він не знав і на виставу бувби не дозволив. Що-йно після повороту доніє йому віцеректор др. Ільницький, що у згаданім дни, по вечері, у спальни відограли питомцї сценїчний жарт, одначе без театральних декорацій і костюмів. Автором долученого твору був питомець III року Павло Леонтович, а що комедія „erat e triviis desumpta ac sensui esthetico minus conformis", др. Ільницький її заборонив. Леонтович признав ся до авторства комедії, якою хотів забавити ся, а крім сего „satyra perstringere" тих питомцїв, що часами уживали польської мови, причім одначе не мав нїякої, анї скритої, анї протинародної цїли. Рішучої заборони віцеректора він не чув, а тільки раду, щоби написав щось лїпшого. Питомцї, що відограли твір, не знали рівнож нїчого про заборону. Автора і акторів-питомцїв упімнено і загрожено їм карами. Завинив також питомець Наумович, що у віршу „Мечта" добачував якусь протинародну цїль сценїчного жарту, через що викликав полеміку, а статею, підписаною Наум, ще її погіршив і заострив. Ректорат відчуває прикрість заподїяну митрополитови, одначе просить його приняти до відома, що в комедії не було нїчого противного „nationalitati ruthenae, vel fors praesenti politico rerum ordini", та що в будучинї подібна подія не повторить ся [2]).

Питомцї семинарії написали від себе адресу для митрополита, а в нїй просили опрощеня за прикрости викликані часописною полемікою та завірювали його, що в будуччинї не будуть анї „недостойными слугами церкви святой", анї „вырод-

[1]) Гляди: Матеріяли ч. I.
[1]) Тамже ч. II.

ними русского отечества сынами“, та що „приляжуть до русского народа всею душею, желаючи токмо єму блага“. Колиж часописи писали против них щонебудь некорисного, то все те основує ся на „предубѣренію“ [1]).

Ректорат вислав адресу митрополитови, а від себе додав, що дописи „въ неславу питомцевъ по русскихъ временописахъ умѣщенни, чимъ бóльшимъ суть, іакъ празднимъ блядословіемъ“ [2]).

В імени митрополита виготовив відповідь на адресу питомців його капелян о. Антін Петрушевич. У ній зазначено, що митрополит приймає до відома адресу „доказующою сожалѣніе питомцевъ о допущенномъ ими безчиствѣ“, та вірить, що питомці своїм приміром, поведенєм і добрим успіхом в науках на прощене заслугують. Одначе ректорат обовязаний поучити питомців, що подібні комічно-сатиричні „увеселенія“ не до лиця кандидатам духовного стану і що „язвительная насмѣшка погрѣшностей ближняго гораздо больши тогоже роздражнити, якъ исправити успѣетъ“. Колиж вже питомці допустили ся „таковаго безчинія“, то яло ся їм мовчати, а не розписувати ся по періодичних часописях „по образу нынѣшней мятежной партіи, разрушающой шумными статьями общое спокойствіе“, і не давати приводу до клевет на ціле духовенство. Краще було би, як би питомці, замість писати пустословні, полемічні статї по ґазетах, віддавали ся фаховим студіям і „упражнялись сочиненіемъ общеполезныхъ книгъ“ [3]).

Доходженя ректорату завершили ся ще одним інтересним епізодом. Адресу питомців до митрополита відказав ся підписати богослов II року Теофіль Царевич. Тому переслухано його дня 15. II. 1851 у приявi ректора Слимаковського і віцеректора дра Ільницького. На питанє, чому не підписав адреси, відповів Царевич, що днем раньше прийшов до него пит. Лев Левицький і просив, щоби підписав адресу, бо в сей спосіб можна буде усунути від питомців, що давали виставу, всякі прикрости. Коли одначе прочитав адресу і не найшов у ній навіть згадки про згаданих питомців, не добачував потреби її підписувати. Питомці самі себе з адресі вихвалюють, а до сего вони некомпетентні. Окрім сего вичитав він в адресі, що всі питомці „прилягли до серця народа“, хоча найкрасшим знаком

---

1) Тамже ч. III.
2) Тамже ч. IV.
3) Тамже ч. V.

любови народа і вірности для него було би, якби вони уживали матерної мови, коли в дійсности три четвертини питомців нею не говорять, за що їм наставники докоряють. Дописи по часописях не відносять ся до цілої семинарії, тільки до поодиноких питомців, яких вони можуть навести на добру дорогу, а їх імена ректорови звісні. Впрочім деякі питомці, як Блонський, Давидович, Боцюрків і Долиньський підписали адресу, не читаючи, і тепер сего жалують. Коли Царевича запитано, чи він міг би назвати питомців, що противні руському народови, австрійському урядови, або державі, що сходять ся із підозреними людьми і читають небезпечні, політичні, або религійні книжки, що будьто прилюдно, будьто у довірочних розмовах висловлюють погляди неприхильні для добра руського народа, або державного ладу, він відповів, що від подібних замітів свобідні всї питомці. Царевич заявив свою згоду підписати адресу, коли др. Ільницький завважав, що вона має на ціли запевнити митрополита, що між питомцями семинарії нема ані одного, „welcher gefährliche Umtriebe gegen den österreichischen Staat, oder die ruthenische Nationalität macht“.

Переслухано ще чотирох, названих Царевичем питомців, а вони заявили, що в семинарії нема тих кандидатів, які би „die revolutionären Umtriebe gegen die ruthenische Nationalität und die hohe österreichische Regierung machen würden“[1]).

На сих переслуханях покінчено справу. Як бачимо, сценічний жарт Леонтовича натворив був чимало заколоту не тільки в мурах духовної семинарії, але й поза ними, в сучасній пресї. На автора посипали ся підозріня, що він хотїв своїм твором „необразованіє, неіустъ и нелѣпоту жарґону хлопского такъ званои русскои бесѣди и ничтожество ей покровителей трафными зпроты и довцѣпи оказати“. І не гадав він своїх товаришів пятнувати яко політичних, польських конспіраторів, хоча й се йому закинув у „Мечтї“ Іван Наумович. Авторови довело ся почути чимало докорів і досвідчити богато прикростий, хоча він сам до твору великої ваги не привязував. Всеж таки ціла часописна полєміка, з усіми її неоправданими напастями, писана не рідко людьми, що не мали понятя нї про сценічний жарт Леонтовича, нї про житє в духовній семинарії, мала свої добрі наслідки. Вона вказувала на те, якою

---

[1]) Акт протоколу переховалий в архиві льв. дух. семин. 1851 ч. 51.

семинарія не повинна бути та отверезила в части тих, що своїми народними симпатіями склонювали ся не в бік рідного народу і рідної справи. Заява всїх питомцїв, зложена митрополитови навіть із боку тих трех четвертин, що говорили між собою польською мовою, мала, без сумнїву, свої добрі наслїдки на скристалїзоване народних почувань серед молодежи тодїшної львівської семинарії. Додамо, що питомцї, яким залежало на ширеню рідного слова, не дармували. В жовтни 1850 р. висвячено ректора семинарії о. дра Івана Бохенського на епископа-суфраґана львівського митрополита Левицького. Питомцї напечатали пращальний вірш і дня 21. XI. 1850 р. вручили його епископови. Др. Бохенський накликував їх, щоби спосібнїйші між питомцями складали докторат, бо тодї „моглобыся цѣлое богословіе преподавати въ рускôмъ языцѣ“ [1]). Саме, коли питомцї перебували ще на феріях, помер дня 5. IX. 1850 р. великий приятель молодежи, професор богословського видїлу, др. Яков Ґеровський. Питомцї пошанували його память заупокійним богослуженем. Як читаємо в „Зор-і Галицкій“, „вся церковъ облечена була чорно а середъ церкви учреждили (питомцї) катафалкъ величественный, на тимже укрѣпленна була чичыроугольна пирамида ажь пôдъ склепъ сягающа“ із відповідною написию. Богослужене відспівав проф. др. Онуфрий Криницький. В церкві було за мало місця, щоби могли помістити ся всї учасники. Спів питомцїв полонив своєю красою учасників [2]). В часї богослуженя виголосив пит. IV. року Іван Наумович патріотичну проповідь, яку на загальне бажане напечатано. [3]). Часи польських конспірацій, про які посуджувано в часописній полеміцї питомцїв львівської духовної семинарії, вже безповоротно минули, а коли ще були які небудь доходженя, то вони сягали в давнїйші роки, або відносили ся до питомцїв-екстерністів, що жили поза семинарією.

---

[1]) Зоря Галицка 1850 ч. 99. Про еп. Бохенського гляди мою студію „Львівська дух. семинарія в часах М. Шашкевича“ стр. XXII. і CXCV—CCVI.

[2]) Зоря Галицка 1850 ч. 100.

[3]) Тамже 1850 ч. 101. Короткі данї про житє о. дра Як. Ґеровського зібрав я у двох моїх студіях: „Львівська дух. семинарія“, стр. CLXXXVI—VIII“ і у „Матеріялах до історії культурного житя в Галичинї в 1875—1857 рр. „(Українсько-руський Архив томи XIII і XIV. стр. XXV).

Українські традиції про походженнє Костюшка.

Написав *В. Щурат.*

В соті роковини смерти Костюшка, у львівській „Gazet-ї Wieczorn-ій“ з дня 13. жовтня 1917 р., появила ся статтяд-ра Пшемислава Домбковського п. н.: „Skąd wyrósł Kościuszko?“ — „В його рідні — читаємо там — ще до половини XVII. столїття було повно Костїв, Федорів і Григоріїв, які тричі хрестили ся знаком хреста, по руськи писали своє прізвище і такою теж мовою говорили. А потім поперемінювали ся в Амврозіїв, Людвіків і Тадеїв, вірних ісповідників католицького Костела і найліпших Поляків. А сам Костюшко вже не вмів відріжнити національно Литвина від Поляка, сам називав себе Литвином в листї до царя Александра І. з 1815 р. і в тім же самім листї своїх коханих братів Литвинів називав Поляками“.

Отсе найновійша згадка польського історика про національне походженнє Костюшка. Костюшко, значить ся, мавби бути Литвином, радше Білорусом, на скільки про се рішала би народність його пращура з XVII. столїття.

Писано про се й раньше, і в біоґрафіях Костюшка і в біоґрафічних словарях, завсїгди, розуміє ся, пильнуючи, щоби православно білоруський рід Костюшка переходив на лоно римського Костела й польської народности вже в середині XVII. столїття. А замітне, що вже й Свєнцький, хоч навіть на старо-руській мові подає ґенеальоґічне дерево Костюшків, сильно зазначує їх католицкість, почавши від другої половини XVII. столїття, вичислюваннєм Костюшків, які тодї почали появляти ся в рядах римо-католицького духовенства (Tomasza

Święckiego Historyczne pamiątki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski, Варшава 1858, т. I. ст. 338—339).

Для Білорусів одначе, які схотілиб Костюшком повеличати ся, можна додати, що А. Волинець і в XVII. столітте не запускав ся, щоби звязати рід Костюшка з Білорусами. „Костюшко — писав він — був родом Білорус; він родив ся в селї Сехновичі кобринського повіта, гродненської ґубернії, й хрещений в місцевій церкві по греко-уніятському обрядови. Батьки його, дрібні шляхтичі, були также уніяти, а дїд — православний. Дїд героя, Павло Костюшко, був городським писарем берестейського воєводства й не лиш придержував ся руського обряду, але й визначав ся привязаннєм до православя; в 1727 роцї він обновив церкву св. Миколая в Берестї Литовськім. Поляки все те, розуміє ся, пильно промовчують і готові навіть уважати Костюшка природним Поляком і католиком". („Галичанинъ", Львів 1895, ч. 278, фейлєтон п. н.: „Третій раздѣлъ Польщи"). Значить ся, не до краю в XVII. столїттю покатоличив ся й спольщив ся рід Костюшка; не зразу й змінив грецьку православну віру на римо-католицьку, але мав і свою уніятську фазу ще в XVIII. столїтю. І колиб біоґрафи Костюшка розглянулись серед уніятського духовенства так пильно, як серед римо-католицького, вони з певностю застановилиськ би над тим, що навіть між Василїянами XVIII. столїття були особи, які могли вийти з роду Костюшка і його матері Теклї з Ратомських та могли бути найблизшими кревняками польського героя. У списї померших Василіян литовської провінції, поданім у рукописній „Хроніцї улашковецького монастиря", що переховуєть ся в архиві василїянського протоїгуменату у Львові, занотований під роком 1743 брат Келестин Костюшко (F. Celestinus Kościuszko), а під роком 1746 о. Йосафат Ратомський (P. Josaphat Ratomski).

Більш неоспоримих доказів білоруського походження Костюшка мабуть і не требаб. Неодно за ним промовлялоб; Поляки його не зовсїм заперечують. Нам одначе відомі й инші, українські традиції про походженнє Костюшка.

Вже парижський „Demokrata Polski" з 26 липня 1848 р. в короткім описї славянського зїзду в Празї писав, що Українцї в польській секції, підносячи українське походженнє Михайла Вишневецького, а навіть Яна Собіського, „не вміли сказати рішучо, чи й Костюшко був Поляк, а не Українець". В українській історичній лїтературі твердженнє про українське

походженнє Костюшка починає появляти ся частійше від 60-тих років минулого століття. В Гарасевичевих „Annales Ecclesiae Ruthenae", виданих Михайлом Малиновським у Львові 1862 р., при обговоренню зазиву Костюшка з 4 липня 1794 р. до українського духовенства, де ані словом не згадуєть ся про українську народність, замічено, що прецінь-же він, себто Костюшко, походив з українського роду, хоч до нього не признавав ся. Спертож це твердженнє про українське походженнє Костюшка на „Manifest-i dziekanów i parochów ritus graeco-uniti", що його учинив Українець, чоповицький парох і радомиський декан, о. Іван Рох Костюшко перед урядом городських актів у Житомирі дня 22 грудня 1768 року в обороні греко-католицького духовенства (ст. 843—844 і 148). Те саме повторено М. Малиновським в його книжці: „Die Kirchen- und Staats-Satzungen bezüglich des griechisch-katholischen Ritus der Ruthenen in Galizien" (Львів, 1864 р.). З приводу Костюшкового зазиву до українського духовенства Малиновський пише: „А прецінь про Українців він і знати не хотів і воно поражало їх тим більше, що сам він походив з українського роду" (ст. 214—215). До розповсюднення цеї гадки найбільше причичив ся опісля А. Петрушевич. Наперед повторив її в своїй статті п. н. „Краткое извѣстіе о холмской епархіи и святителяхъ ея" (Науковый Сборникъ Гал.-рус. Матицы, Львів 1867, вип. I, ст. 14), говорячи про відношеннє Костюшка до холмського епископа П. Важинського, котрому Костюшко радив змінити багато звичаїв і обрядів унїятської Церкви, щоб як найбільше відріжнити її від неунїятської, а зближити до латинської. Та більше нїж якою иншою публікацією причинив ся Петрушевич до укріплення традиції про українське походженнє Костюшка своєю „Сводною Галицко-русскою Лѣтописею" (1770 до 1722, Дополненія, ч. I, Львів 1896). Там (ст. 238, 373) повторив Петрушевич не лиш те, що сказано було про Костюшка раньше, в книгах Гарасевича і Малиновського, але й відомости зі статті Волиньця про безпосередних предків Костюшка, про унїята батька й православного діда. Рівночасно Петрушевич склонював ся до того, щоби білоруську лїнїю роду Костюшків звязати ґенетично з українською, репрезентованою на Волинї чоповицьким парохом і радомиським деканом Іваном Рохом Костюшком. Згоджувались би з тим і Свенцького вказівки на тих Костюшків, що вийшли з роду Сенька Костюшка „князя землиці київської", від котрого всї пізнїйші Костюшки виводять

ся (op. cit.). Не треба одначе забувати, що для Петрушевича, в політичних переконаннях „обєдинителя“, не було національної ріжниці між Білорусом, Москалем і Українцем.

Як бачимо, Українці, що писали про українське походження Костюшка, спирались єдино на факт, що рівночасно з ним жив його одноіменник, український священик на Волині. На тім самім факті, здаєть ся, спирали ся й українські делеґати на праженькім зїзді в 1848 р. Хтож перший звернув їх увагу на той факт? Хто дав їм певність, що не помиляють ся в своїх твердженнях? Відки — скажім коротко — взялись українські традиції про Костюшка? Відповісти на ці питання позваляє нам нині припадково відкритий нами документ. Той документ найшов ся в архиві гр.-кат. Капітули в Перемишли, а є ним лист затварницького декана о. Алексія Мохнацького до еп. Івана Снїгурського, писаний з Поляни 4 падолиста 1824 р. і надрукований нами в додатку до цеї статті.

Заохочений еп. Снїгурським до збирання памяток української старовини о. Мохнацький при пересилці стрятинського Служебника з 1604 р. поквапив ся подати свойому начальникови вістку, яка повинна була бути для нього сензацією, а саме, що Тадей Рох Костюшко був сином о. Івана Роха Костюшка, чоповицького пароха й радомиського декана гр.-кат. обряду. Про се о. Мохнацький довідав ся сам від Василіянина Панталеймона Малишкевича, котрий з Каменця Подільського, де був професором теольоґії, приїхав був 1789 р. до Канчуґи, де жила його мати й родина. Той Малишкевич, побачивши в хатї о. Мохнацького „Manifest“ уніятського духовенства на Волині, поданий 1768 р. до городських актів у Житомири о. Іваном Рохом Костюшком, мав заявити, що особисто того Костюшка знає, бо бувши в попереднім роцї префектом житомирських шкіл, був у його хатї й пізнав його як чоловіка вченого, діяльного і популярного. А мав він і сина з великими прикметами, що був при королеви і здобув чималу славу між усіма, що його знали, заки 1794 р. станув на чолї польської революції.

Донесеннєм про Костюшка лист о. Мохнацького не вичерпуєть ся. Подані там ще й инші інтересні відомости, які хоч і не вяжуть ся з питаннєм про походженнє Костюшка, важні тому, бо дають нам спромогу означити міру віродостойности вісток о. Мохнацького.

Подавши епископови сензаційну вістку про українське походженнє Костюшка, о. Мохнацький не в силї відмовити собі

приємности й не поділити ся з епископом другою рівнож сензаційною вісткою про походженнє звісного з часів коліївщини о. Мельхиседека Яворського. Той Яворський мав бути кількома роками раньше в тій самій школї, що її укінчив і о. Мохнацький, в Золочеві у Піярів. Був родом з Перемищини, Українцем, а в школї удавав, що зовсїм на українськім не розуміє ся й навіть не знає, яка в Українців віра. На кирилицю дивив ся як на письмо жидівське або арабське й радив дитинї, що вчила ся з Псалтирі, щоб кинула її. Аж несподівано з ним стала ся переміна. Одної днини він, укінчений фільософ, покидає приватну лекцію у своїх паничів і найманим возом їде з Золочева до Скита Манявського на Підгірє, де стає грецьким черцем, щоб по якімсь часї виринути вже на Наддніпрянщинї в голоснїй ролї ігумена мотронинського монастиря. Все те було відоме товаришам о. Мохнацького в Золочеві.

З дальшого уступа листа довідуємо ся, що о. Мохнацький не дуже приязно відносив ся не лиш до таких православних черців московського покрою, як Яворський, але й до уніятських Василіян в родї Малишкевича, уважаючи їх польськими прислужниками й ворогами білого духовенства та приписуючи їм переслїдуваннє того духовенства на Волинї в 1789 р., до котрого вони мали намовити Поляків, а котре не було менше від пізнїйшого переслїдування зі сторони Росії по 1794 р., що о. Мохнацькому засвідчував о. Полухтович, одна із жертв того переслїдування. Глядаючи глибшої причини всїх переслїдувань уніятського духовенства чи то зі сторони Польщі, чи зі сторони Росії, о. Мохнацький бачив її в великій помилцї Рагози, Потїя, Терлецького й инших творців унїї грецької Церкви з римською, про що й не вагав ся написати свому епископови.

Підчеркуючи все важнїйше в листї, не можна поминути й дрібного донесення, що „Manifest“ уніятського духовенства з 1768 р., котрий був у посїданню о. Мохнацького, він передав о. крил. Іванови Лаврівському.

Знаючи це все, трудно не припускати, що лист о. Мохнацького став жерелом для всїх українських вісток про походженнє Костюшка. Одначе застановити нас мусить, що всї ті вістки обмежують ся лиш на загальне твердженнє про українське походженнє Костюшка і звязок його з волинським родом Костюшків, а не вказують на такий близький звязок його з о. Іваном Рохом Костюшком, який показаний в листї о. Мохнацького. Чим це пояснити? Хиба тим, що о. Лаврівський на основі одер-

жаного „Manifest-y“ щось більше сказати не вмів, а еп. Снїгурський вістку о. Мохнацького про українське походженнє Костюшка в крузї своїх приятелїв міг устно ширити, в скороченю, але дати кому-небудь лист о. Мохнацького до прочитання не важив ся. Причини такої поздержности легко догадати ся. О. Мохнацький зраджував ся зовсїм виразно зневохотою до унїї, називаючи її великою помилкою Потія, Рагози, Терлецького й инших, а еп. Снїгурський, хоч може в душі міг із тим згоджувати ся, виявити се хочби найслабшим способом не смів. Те одначе, що о. Лаврівський на основі отриманого „Manifest-y“, чи еп. Снїгурський з листу о. Мохнацького подали до відома свому окруженю, дуже легко могло стати відоме Гарасевичеви, Малиновському й иншим; сей чи той мав спромогу на основі друкованого „Manifest-y“ ствердити факт, що о. Іван Рох Костюшко був гр.-кат. парохом під Житомиром. Гарасевич міг знати вже й раньше той „Manifest“ із рукописного „Widoku przemocy“ о. Теодозія Бродовича, пересланого йому Симеоном Бродовичем ще в 1803 р., бо там у Sumariusz-y документів він покладений на першім місци (Widok przemocy na słabą niewinność srogo wywartej. Историческiи Записки Θеодосiя Бродовича, Львів 1861, ч. I, ст. VI; Львів 1862, ч. II, ст. 1—22. Ранший передрук манїфесту в книжцї Щесного Моравського п. н.: Materyały do konfederacyi barskiej, Львів 1851, ст. 326—346).

Вістка про українське походженнє Костюшка, яка могла вийти вже в 20-тих рр. минулого столїття з кругів еп. Снїгурського, або й раньше від Гарасевича, чи від о. Лаврівського, падала на податний ґрунт. Атжеж безпосередно по смерти польського героя († 1817) між його найблизшими нїхто не знав сказати щось докладнїйше про його походженнє.

Перший біоґраф Костюшка дав причину до спору про місце уродження його, репродукуючи медаль, вибиту 1818 р. Дюрандом у Парижі, з написом, у якім сказано, що Костюшко уродив ся 1746 р. в Сехновичах на Литві, хоч його батько вже від 1729 р. до смерти там не мешкав (K. Falkenstein: Tadeusz Kościuszko to jest Biografia tego bohatera, Дрезно 1827, ст. 5 і 226). Неясні були зараз по смерти Костюшка й инші важні дати з його житя й неясними остались вони і для найновійшого біоґрафа його, Корзона. Неясна для нього передовсїм дата уродження, бо взято її з лїсти польського корпусу кадетів, списаної 18 грудня 1765 р., де сказано, що Тадей Костюшко чи-

слить 18 літ віку. На основі тої лісти дасть ся обчислити приблизно лиш рік, а не день уродження. Дату 12 лютого 1746 р. вписав у метрику о. Корсак, певно як дату охрещення [1]). Загадково дібрані также імена, надані Костюшкови при хрещенню: Андрея, Тадея, Вонавентури. Припускаючи, що імя Андрея хлопець приніс собі, Корзон приймає за дату уродження день 4 лютого 1746 р., коли то мало припадати Андрея епископа ферулянського. Але чому пізнійше усталило ся за Костюшком друге імя Тадея, не стрічане раньше в його роді, того Корзон вияснити не вміє, хоч колись було припускав, що воно стало ся з привязання матері до батька, що звав ся Людвік Тадей. Поминаючи питаннє, чомуб на такій основі не назвати було сина Людвіком, остасть ся до поясненя імя Бонавентури. Крім цих подробиць, Корзон ще й иншим присвячує увагу, от хочби такій, що про найблизших родичів Костюшка знаєть ся дуже мало. або й зовсім нічого не знаєть ся: про якогось, на приклад, стрика, що много подорожував (Tad. Korzon: Kościuszko. Biografia z dokumentów wysnuta. Вид. II, ст. 69—75).

Завдаючи собі питаннє, чому серед польської суспільности безпосередно по смерти такого голосного чоловіка, як начальник повстання Костюшко, знало ся так мало з найважнійших дат із його життя, годі відповісти що та несвідомість була припадкова. Скорше хочеть ся припускати, що инше. Що инше певно думали про це по смерти Костюшка й Українці. Тим то не дивниця, що їм дуже легко прийшло ся повірити вісткам, хочби і глухим, про непольське походженнє польського героя. І нам, коли схочемо справджувати вістки, прийдеть ся може также захитати ся між непевними фактами й припущеннями.

Найбільше разить нас факт, що такі біографічні дати Костюшка, як місце уродження, час уродження, знаєть ся невповні докладно, неначе з другого жерела. Разить своєю недокладностю й поясненнє Корзона. Так, на приклад, принїмаючи за факт, що Костюшко хрестив ся 12 лютого, Корзон припускає, що він приніс собі імя Андрея й кладе день його уродження на 4 лютого, коли мало припадати Андрея епископа ферулянського.

[1]) Тут звертаю увагу на се, що з близької до Костюшка родини Корсаків у XVIII століттю двох було Василіянами литовської провінції. Один, о. Іларій Корсак, помер 1753 р., другий, о. Адам Корсак, помер 1786 р. (Хроніка улашковецького монастиря: Patres et fratres defuncti Provinciae Lithuanae).

Одначе в календари з 1746 р. — маю в руках краківський Пшипковського — припадало на день 4 лютого не Андрея феруляньського, але латинської Веронїки, а грецької Ксенїї. Щойно в 1747 р. на 4 лютого припадало Андрея з Коркіри. Значить ся, поясненне Корзона недокладне. Ще слабше в нього згадане вже оправданне другого імени, Тадея, не згадуючи вже третього, Бонавентури, котрого ніяк не пояснюють ся, хоч сама незвичайність імени вимагалаб того. Підчеркнувши ці недостачі Корзонових пояснень, я спробую пошукати инших на тривкійших основах, на скільки такі тривкійші основи моглиб спертись — це важне застереженне — на українські традиції про Костюшка.

Коли би згідно з твердженнем Корзона приняти за факт, що Костюшко приніс собі імя Андрея, то можнаби припустити, що уродив ся 1746 р. н. ст., одначе не 4 лютого ст. ст. (коли не було Андрея), але — на приклад — 15 липня н. ст., коли після грецького календаря (4 липня) припадало Андрея Критського. В навечере того дня було латинського Бонавентури. Чи не малиб ми тут слїду практикованого здавна компромісу поміж двома обрядами, грецько - католицьким і римо - католицьким, в однїй родинї? Був би тут і доказ, що батько Костюшка ще придержував ся грецько-католицького обряду й був за таким іменем для сина, яке він собі приніс 4 липня після старого календаря, підчас як панї-матка Текля схилялась уже до латинства й шукаючи в новім календари імени для сина, не могла знайти иншого, як Бонавентура, бо імена инших Святих з найблизших днїв для хлопця не надавались.

Подібною, також давною практикою можнаби пояснювати звязок Андрея з Тадеем. Дитину після уродження хрестять звичайно тільки з води; святочні хрестини з миропомазаннем відкладають або на час, коли мати подужає вже і зможе позаходитись коло гостий, або на такий день, на який припадалоби якесь церковне чи родинне свято, щоб обійти все одним коштом. Таким святом по 15 липня в родинї Костюшка могли бути іменини матери Теклї з Ратомських, що припадали на 3 н. ст. вересня. Справляючи хрестини в навечере випадало дати хлопцеви знов після старого календаря третє імя Аґафтонїка, зовсім незвичайне і мало уживане. Щоб це оминути, дало ся йому імя Святого з дня попереднього (1 вересня) після старого календаря. Пояснюючи так вибір трех імен для Костюшка, тим самим пересуваємо дату його уродження з лютого 1746 на липень тогож року. За цею новою датою промавлялаби ще одна

дрібничка. В лісті кадетського корпусу з 18 грудня 1765 р. записано, що Костюшко числить 18 літ віку. Колиб він уродив ся 4 лютого 1746 р., численби 18 грудня 1765 р. не 18, але 19 літ життя. 18 літ міг числити в такім случаю, коли уродив ся в другій половині 1746 р. Лист о. Мохнацького для прояснення неясних дат із життя Костюшка розуміеть ся не дає нічого певного. Зовсім не дає він еще підстави до принятя за правду твердження, що Андрей Тадей Бонавентура Рох Костюшко був сином о. Івана Роха Костюшка. Одно тільки можна тому листови признати: він, як сказано вже, дав тривкійшу основу українським традиціям про походженнє Костюшка — непольське. Було се можливе тільки тому, що не зовсім переконуючому, можна сказати, неправдоподібному донесенню о. Мохнацького про безпосередний родовий звязок Тадея Костюшка з чоповицьким парохом о. Іваном Костюшком надавали признаків усякої правдоподібности инші донесення в тімже самім листї. Вони й нинї не позваляють сказати, що о. Мохнацький свідомо ширив неправду; в найгіршім разї можнаб йому закинути, що непровірені вісти, ширені иншими особами, повтаряв без критицизму. Щоби переконатись, що так було, а не инакше, вистане зробити кілька провірок.

Пишучи про Костюшка, о. Мохнацький покликуєть ся на оповіданнє Василіянина о. Панталеймона Малишкевича, що еще в 1788 р. мав бути професором василіянських шкіл в Житомирі, а вже в 1789 р. в Каменцї Подільськім. Питаємось передовсім: чи був такий Василіянин? І взявши до рук друковані списи Василіян з другої половини XVIII ст.[1]), стрічаємо справдї Панталеймона Малишкевича в роках 1774/5, 1775/6, 1776/7, 1782/3. В останнім роцї о. Малишкевич числив 31 літ віку, 10 літ професії, 1 рік побути в Острозї в характері професора реторики і поезії. В раньших роках був у Львові в святоюрськім монастири, в Умані і Шаргородї, сповняючи функції учителя. Про його учительованнє в Острозї в 1782/3 р. згадуєть ся також в акті візитації школи з того часу (Wołyniak: Spis klasztorów unickich Bazylianów w województwie wołyńskiem, Краків 1905, ст. 69—70). На жаль не маємо василіянських катальоґів з инших літ; мусимо вдоволяти ся згадкою Волиняка, що в 1786 р. Малишкевич був префектом школи

[1]) Catalogus Monasteriorum O. S. B. M. Prov. B. V. M. cum residentibus in iis religiosis et fratribus. Typis S. R. M. Monast. Poczajovien. O. S. B. M.

в Овручі („Bazylianie w Owruczu“ в „Przewodnik-y nauk. i liter.“, Львів 1910). Одначе вже й того, що знаємо, досить для впевнення, що о. Мохнацький не видумав собі о. Панталеймона Малишкевича, а справді знав його.

Не менше важно пізнати степень достовірности чи правдоподібности в переповіданнях чужих слів о. Мохнацьким, чи в його власних споминах. Для провірення їх надаєть ся його оповіданнє — такеж сензаційне, як і про Костюшка — про о. Мельхиседека Косцешу Значка-Яворського. Воно справді сензаційне. В першій хвилї не хотілось би йому нї крихітки вірити, колиб не склонювали до того такіж причини, які грають свою ролю і в конструованню біоґрафії Костюшка. Як із дитячого віку Костюшка, так і з молодости Яворського найважнїйші дати невідомі, або непевні. Найголовнїйший біоґраф Яворського Т. Лебединцев у студії п. н.: „Архимандритъ Мелхиседекъ Значко-Яворскій“ (в „Архивѣ Ю.-З. Россіи“, Київ 1854, ч. I, т. II, ст. XVII—CCXIII) каже: „Відомости про походженнє, вихованнє і початкове життє його до тої пори, коли він стає на чолї цілого українського духовенства і народа, незвичайно скупі й не дають нам ніякого поняття анї про те, якими внутрішними спонуками чи внїшними причинами він був приведений до місця й роду своєї служби, анї тим більше про способи, напрями й визначні риси його духового розвитку і степеня приготованости його до того трудного і славного становища, яке прийшло ся йому заняти пізнїйше“. В нотцї-ж до того речення дописано: „Короткі відомости про своє походженнє й початкову науку Мельхиседек подає в просьбі до Катерини II, переданій через епископа Ґервазія з приводу арештовання (додаток I.) і дещо в короткім формулярі (ст. 170)“. З одного і з другого довідуємо ся, що уродив ся більше менше в 1716 р з батька, котрий мабуть був осаулом і з матери, котрої походження не знаємо. Мав чотирох братів. Вчив ся мабуть у київській академії. Отже все знаєть ся, так як про Костюшка: більше менше, мабуть, не знати... Лебединцев підносить єще одну історію. У формулярі Яворського сказано: „Сам нікого не вчив, бо не дала доля“. — „Що се значить? — питає Лебединцев, — чи не натяк на хороші успіхи Мельхиседека в науках, які наслїдком яких-небудь причин не мали близшого практичного зужиткования? Але тим більше дивно вони подибувати такий натяк у формулярнім списку“. — І ще одна справа В монастир мав Яворський вступити, по свойому-ж признанню, „на власне

бажаннє". Лебединцев сумнїваєть ся в тім. „Се — каже він — кидає неначе якусь тїнь сумнїву на щирість його (офіціяльного таки) признання й велить радше допускати єствованнє инших спонук до принятя ним на себе в таких молодих лїтах тяжкого черпечого звання". На ці два моменти з життя Яворського, до яких Лебединцев віднїс ся з сумнївом, лист о. Мохнацького неначе кидав би промінь світла. Яворський — сказано в тім листї — по укінченню фільософії в Золочеві вчив приватно панські дїти. Як що це булаби правда, пізнїйше в Росії йому, розуміеть ся, признавати ся до того не було вигідно, хиба що потягненоб його за язик. Таким способом вже можна би пояснити собі дивне офіціяльне зізнаннє Яворського. Якась невідома історія в життю його мусїла попередити його вступленнє в монастир. З листу о. Яворського знаємо, що воно наступило нагло. Припустивши, що та історія була комусь відома і ним подана до відома російським офіціяльним кругам, зрозуміли б ми зізнаннє Яворського, що він в монастир вступив „на власнє бажаннє". Таке загадкове зізнаннє вияснюєть ся в такім олучаю, коли воно має заперечити якусь иншу причину вступлення в монастир, подавану кимсь иншим. Зверну увагу ще й на третю дрібничку з листу о. Мохнацького. Яворський, будучи Українцем з Перемиського, де справдї родина Косцешів Яворських гнїздить ся доси, мав удавати, що нїчого не має спільного з Українцями, не знає анї їх мови, анї письма й мав радити дитинї кинути псалтир друкований кирилицею. Для ренеґата таке поведеннє було би справдї відповідне. Відповідало би також й настроям, які панували в його окруженню в Золочеві. Про школу золочївських Піярів знаємо, що вона, як і єзуїтські, справдї не визначала ся плеканнєм толєранції серед своєї молодежи. На легковаженнє і висміваннє гр.-кат. обряду нераз жалували ся ученики. В однім офіціяльнім акті (Connotatio iniuriarium ab a. 1758 ad a. 1765) читаємо: „Retulerunt reverendi Gregorius Harasiewicz Jaktoroviensis, Joannes Rudnicki Przegnojoviensis et Theodorus Dolnicki Nowosielcensis parochi, quod dum studia apud patres Societatis Jesu Leopoli et scholarum piarum Złoczoviae tractassent non solum a studiosis ritus latini condiscipulis suis, verum et ab ipsismet professoribus variis irrisionibus, cognominationibus et scommatibus propter ritum graecum afficiebantur". (Петрушевичъ: Доп. ко Св. гал.-русс. лѣтоп. съ 1700 по 1772 г., ч. II, Львів 1897, ст. 444—445). Докладнїйше зізнавав тодї о. Іван

Рудницький: „Будучи в золочівських школах оо. Піярів, я до реторики менше зважав, кілько переслїдування терпіло ся від студентів лат. обряду з погордою обряду нашого. Одначе в реториці, будучи під професором Дверницьким, 1750 р. немало від нього обид і глузовань разом з иншими Українцями зазнало ся, бо рідко коли в школї викликав студента по прізвищи, тільки: „Господи помилуй!“ Коли Українець хочби й найліпше визначив ся шкільною працею, він таки перед другими хвалив його тими словами: „Бачите, цей Гаврило, як він добре списав ся, і той Гриць добре, і той Хомут не зле“. Коли йому, після його приказу, студенти показували „Praecepta Rhetorices“, а один з них, Українець, прізвищем Кононовський, подав йому в мальованім наголовку гарним почерком виписане „Z“, він, узявши від нього й не маючи що зганити, ходив по клясї із глузованнєм і показуючи той наголовок, мовив: „Дивіть ся, царські врата!“ А потім, вернувши до нього, сказав: „Поцїлуй-же царські врата тай сховай!“ Не могучи витерпіти глузовання з переслїдуваннєм, і инших шість реторів грецького обряду подякувало в великім пості за кондицію й за школи.“ (Меланїя Бордун: „З життя українського духовенства львівської епархії в другій половині XVIII в.“ в „Зап.“ Н. Тов. ім. Ш. т. СІХ, ст. 49—50). Це саме відоме було певно й о. Мохнацькому, котрий (ур. 1758, а орд. 1785 р., гл. Status personalis univ. ven. Cleri dioec. gr. cath. premisl. pro a. 1830) кінчив школи також у золочівських Піярів.

Й инші особи й події, згадані в листї о. Мохнацького, не видумані. Названий, на приклад, о. Полухтович, що впав жертвою московських переслїдувань на Поділї, справдї мав сина гр. кат. парохом у Тернові гор. затварницького деканату, іменем Алексїя (ур. 1775, орд. 1799, гл. Status personalis etc. pro a. 1830). Всякі прикмети віродостойности має й оповіданнє о. Мохнацького про Льва Дверницького, що бувши його товаришем і корепетитором в Кременцї, пізнійше з униятського священика перекинув ся в православного й працював для розширення благочестя на Поділї.

Зі всего сказаного видко, що о. Мохнацький в своїх донесеннях не розминав ся з правдою. Не лиш не зновлював нічого, але й мав добру память. Це відчувало ся й відчуваєть ся при читанню його листу. Не шкодять цему й деякі несправедливости в його поглядах, на приклад, у поглядї на роль Василіян в 1789 р., про яку можна мати й дещо відмінну гадку. Поза тим сказати

можна, що із своїм поглядом на унію, як на велику помилку Потія, Рагози й Терлецького, о. Мохнацький вповні згоджував ся з думками гр.-кат. висшого духовенства в другій половині XVIII й на початку XIX ст. Із XVIII ст. я міг би пригадати вислови офіціяла львівської митрополії о. Антонія Левинського, а з початку XIX століття думки про унію в таких істориків, як Гарасевич, Малиновський, Петрушевич, що загально відомі (гл. мою статтю п. н. „Потієва унія“ в „Ділї“ 1913, ч. 277; Iwan Franko: Z dziejów synodu brzeskiego 1596 r. в „Kwartalnik-у historyczn--ім“, Львів 1895, ст. 1). Я вже згадав, що такої самої думки про унію був певно й еп. Снігурський в тім часї, коли писав до нього свій лист о. Мохнацький.

В результатї на основі всего поданого тут можна сказати, що лист о. Мохнацького, подаючи неправдоподібну вістку про походженнє Костюшка з українського священичого роду, надавав тій вістці правдоподібности рівночасними донесеннями про инші особи й події, донесеннями правдоподібними або й зовсїм віродостойними. Тому й та вістка знайшла певно в еп. Снїгурського віру при недостачі зовсїм певних відомостий про рід і уродженнє Костюшка. Не могучи показувати кому-небудь листу о. Мохнацького з відомих уже причин, еп. Снїгурський і в переповіданню його був, розуміє ся, скупий на слова. Міг виразитись лиш загально, що Костюшко походив з українського роду; міг натякнути лиш на „Manifest“ о. Івана Костюшка. І того було вже досить. Досить було кількох слів із уст такої авторитетної особи для повстання українських традицій про походженнє начальника польського повстання. Згодом, коли почалось говорити й писати навіть по польській сторонї про білоруських і православних предків Костюшка, українські традиції в тих кругах, для яких між Білорусами й Українцями не було ріжниці, могли тільки скріпитись. Не прослїджено-ж і доси родового звязку Костюшків білоруських і українських (волинських). І доки це не буде зроблено, кореня українським традиціям не підітнеться й навіть оповіданнє о. Малишкевича про Костюшка справедливійше буде називати помилковим, ніж брехливим. Не був о. декан Іван Костюшко батьком Тадея, але свояком його міг бути... Так міркувати можна ще нинї. Так певно міркував і еп. Снїгурський зі своїми сучасниками. Склонність до такого міркування мусїла проявляти ся в часах, коли аґресивність Поляків супротив Українців проявляла ся сильнїйше. На-

ціональній гордости угнїтаних мусїла схлїбляти свідомість, що їх сильнїйші противники не в силї здобути ся на передових людий власної народности, а користують ся позичаними. Такою свідомостю годуєть ся в нас і нинї національну гордість у відношенню вже не так до Поляків, як до Москалїв, коли пишеть ся про нашу давну лїтературу, штуку, культуру. Кілько то — мовляв — ми їм дали добра! Слаба потїха, слабий підєм національної гордости...

Не для національно-еґоїстичних цїлий моглоб нинї служити прослїдженнє того, „Skąd wyrósł Kościuszko“. Для нас воно було би на стільки інтересне й важне, на скільки могло би мати чисто наукову вартість для зрозуміння психіки історичної одиницї, зглядно історичного гурта людий. Ідея це не моя, а Теодора Єске-Хоїньского. Він дав їй вираз у своїй книжцї п. н. „Neofici polscy“ (Варшава 1904, ст. 6—7). Подаючи історичний словар Поляків жидівського походження, вказує він на наукове значіннє такого словаря, кажучи: „Спитає хто: яку цїль може мати такий словар? Відповім на се: Є се історичний матеріял, як кождий инший. Видаєть ся словарі шляхти, письменників, артистів, лїкарів, юристів і т. д., чомуж би не мало людей інтересувати, кілько Жидів приняло христіяньську віру, де, коли, чому і з яких кругів рекрутували ся неофіти? Така цікавість дуже природна серед суспільности, яка що-раз більше мішаєть ся з жидівською расою. Семітська кров від якогось часу всякає всюди, в усї сфери, а з тою кровю всякають в її інстинкти традиції й погляди. Варшавянин з перед 50 літ не пізнав би вже нинї своєї дорогої Варшавки, а за 100 літ, колиб йому вільно було вернути на землю, почув ся би в нїй зовсїм чужим. Будучому психольогови розвитку і переміни нашої національної душі вияснить словар польських неофітів неодну загадку — скаже йому, чому деякі погляди і опінії, вірування, деякі ідеали, яких польська минувшість не знала, висунули ся на чоло нашої цивілїзації“.

ДОДАТОК.

Лист о. Алексїя Мохнацького до еп. Івана Снїгурського.

№ 131 ex 1824 / pr. *Z Polany 4 Listopada 1824.*

Jasnie Wielmożny Panie Nayłaskawszy Archipasterzu i Dobrodzieju!

Maiąc na pamięci zlecenie Archipasterskie w wyszukiwaniu osobliwosci starozytnych książek, natrafiłem na Służebniczek w Striatynie roku Xsowego 1604 drukowany, o ktorey drukarni dotąd nie słyszałem; lubo w nim na początku intytulacya wydarta, na koncu iednak zostało uwiadomienie, gdzie, za czyim staraniem i ktorego roku iest wydrukowany. — Styl przedmowy i niektore w sprawowaniu nayswiętszey Tajemnicy Ołtarzowey obrzędy owczesne zwracaią w nim na się uwagę; i ten do biblioteki Jasnie Wielmoznego Pana Dobrodzieja przy złożeniu naypowinnieyszego mego uszanowania odsyłam; i więcey, gdy mi co podobnego pod oczy podpadnie, odesłac nie omieszkam.

Przy tem tez mogę Jasnie Wielmożnemu Panu Dobrodziejowi doniesc, co moze ieszcze nie iest dotąd wiadomo, że Tadeusz Kosciuszko, ktory był naczelnikiem rewolucyi ostatniey w Polszcze, był synem X: Jana Rocha Kosciuszki, parocha cerkwi Ofiarowania N. Maryi P. w Czopowcach, dziekana Radomyskiego obrządku greckiego uniackiego. — Co mi iest ztąd wiadomo: w roku 1787 był u mnie niejaki Bazylian Pantaleon Maliszkiewicz w Kanczudze, przyiachał z Kamienca Podolskiego, gdzie pod ten czas był professorem, czyli iak oni nazywali lektorem Teologii, dla odwidzenia i zapomozenia swoich ubogich krewnych i matki ieszcze zyiącey, człowiek bardzo swiatły, ten bawiąc w moim domu przez dwa tygodnie, postrzegł u mnie do książki wprawiony drukowany Manifest uczyniony przez tegoz X: Jana Kosciuszkę, dziekana Radomyskiego, parocha Czopowieckiego, dnia 22 Grudnia 1768 w grodzie Zytomirskim, przeciwko rzezi, ktora była w tymże samym roku na Ukrainie, a mianowicie przeciwko Oyca Melchisedeka Jaworskiego, ihumena monasteru disunickiego Motreninskiego, ktory tę rzeź podbudził, namawiaiąc chłopow haydamakow, aby Polakow, ruskich xięzy unitow i zydow wytępiali; gdzie kilkadziesiąt naszych xięzy unitow tyranską zginęło smiercią, w Humaniu Bazylianow unitow wszystkich wyrżnęli, X: Kosteckiego superiora przed wielkim ołtarzem spisami zakłoli, dwie studnie głębokie studentow, ponaywiększey częsci synow naszych xięzy narzucali i kamieniami przywalali etc. Ten tedy Manifest x. Maliszkiewicz czytaiąc, te prawie mowił do mnie słowa: „Ja tego X: Kosciuszkę znam, on ieszcze zyie, bo gdy byłem w roku przeszłym prefektem szkoł Zytomirskich, byłem w domu iego, iest to człowiek wzięty,

uczony i czynny; ale on ma i syna z wielkiemi przymiotami, ktory iest przy krolu, odgłos tam iest o nim nie mały, że ma wyiśc na człowieka niepospolitego, od wielu bowiem godnych panow wychwalaiących iego przymioty słyszałem". — Gdy więc w roku 1794 doszła do nas wiadomosc o tey rewolucyi, zaraz łatwo domysłałem się, iż to ten sam Kosciuszko, syn dziekana Radomyskiego, iest iey naczelnikiem, o ktorym mi w roku 1787 x. Maliszkiewicz powiadał.

Wspomniony zas Melchisedek Jaworski kilku laty przedemną był w Złoczowie na Filozofii i skonczywszy tam z niepospolitym pospiechem Filozofię, swoich nawet professorow Pijarow na dysputach przewyższał; mieli z nim Pijarowie dosyc pracy, iak mnie moi wspołuczniowie powiadali, pocili się nad rozwiązywaniem iego syllogismow: po zakonczeniu bowiem Filozofii bawił tam ieszcze rok cały, gdyz miał kondicyę paniczow dobrą. — On miał byc, iak tam mowili, z Przemyskiego, a udawał Mazura Rusinow nawet nieznaiącego, pytaiącego się: iaka to wiara ruska? — Jednego czasu, przechodząc spacerem z Pijarami około szkołki, ktora była przy cerkwi s. Mikołaja, wstąpili do niey, a zobaczywszy tam chłopczynę osmioletniego uczącego się na Psałterzu, bardzo ciekawie przypatrywał się temu pismowi, obracaiąc Psałterz i tak i siak z zadumieniem niby, do chłopczyny mowił: „Moie dziecie, porzuc to, nie ucz się tego, to cos podobnego do zydowskiego albo arabskiego". A potem w pięc tygodni, oddawszy paniczow Oycom, naiął sobie furę na przedmiesciu Złoczowskim, pojachał do Skitu i został ruskim mnichem disunitą, wkrotce zas, zostawszy ihumenem Motreninskiego monasteru, stał się głownym nieprzyiacielem i przesladowcą łacinnikow i Rusinow unitow, iako się daie widzieć z tego Manifestu, ktory W. I. X. Lawrowski kanonik odemnie wziął do swoiey biblioteki; o tym wszystkim moi wspołuczniowie znaiący go tam i ten sam, ktory się na Psałterzu w ten czas uczył, mnie powiadali w Złoczowie.

Tu zastanowic się należy, co nam przyięcie unii w Polszcze przyniosło. Nasi ziomkowie i bracia stali się głownemi naszemi przesladowcami, a łacinnikow Polakow nie zrobilismy tym sobie szczeremi braciami, tylko chytremi i obłudnemi, potaiemnemi przesladowcami; bo podług projektu w roku 1717 doskonale względem wytępienia Rusi w Polszcze ułożonego i sekretnie pomiędzy siebie rozrzuconego, przeciągnąwszy prawie wszystkich naszych panow xiąząt i szlachtę do siebie, bo im wstęp do tego, że to iedno wszystko, unia zrobiła, przy samych nas chłopach zostawili, a i tych ieszcze nie mało liczbę na swoich przeistoczyli, tym więc sposobem osłabiwszy nas, otwarte przesladowanie na naszych xięży w dyecezyach Łuckiey, Ostroskiey i Kamienieckiey w roku 1787, nielitościwsze iak tamto, wywarli[1]), zmysliwszy potwarz, że nasi

[1]) Цей історичний факт, як і рівночасну стрічу свою з о. Малишкевичем, означує о. Мохнацький помилково 1787 роком. Було то 1789 р. [гл. В. Антоновичъ: Волынская тревога 1789 года. Київ 1902].

xięża, przenaięci od Imperatorówey Rosyiskiey przez Filiponow pod pretextem handlu tamtędy krążących i noże rozdaiących, aby chłopow na spowiedziach namawiali, żeby Polakow wyrznęli, i tak hałastra polska znowu naszych xięży i gdzie ieszcze znaydował się znacznieyszy iaki Rusin, rabowali, wiązali, po szubienicach i drzewach wieszali, a osobliwie uczenszych, niejakiego Barwickiego, mego współucznia w szkołach Krzemienickich i kolegę cały rok w iedney stancyi, znacznego i maiętnego obywatela Jampolskiego, udaiąc, iakoby on o tem wiedział i potuchy podawał, do szczętu zrabowawszy, obiesili, żona iego i dzieci troie na ostatnią nędzę przyszły: do czego, pozornie wnoszono i z rożnych okoliczności uważano, że nasi Bazylianie poddaniem tey potwarzy, a przynaymniey potakiwaniem i milczeniem, gdzie trzeba było mowic, naywięcey się przyłozyli, co ia sam z X^{dz} Maliszkiewicza uważałem, bo w tym samym roku in 7^{bri} był u mnie, i gdym się go pytał, co to tam się stało takiego, czy to iest prawda, iak tu nam donoszą, on oziębłe, iak gdyby to nic go nie powinno było obchodzic, odpowiadał, iz coś to tam było, ale się to iuz uspokoiło, to nic; ia mowił: iak to nic, kiedy rabuią, wiążą, wieszaią, a on inszy zaczynał diskurs; tę potwarz dla tego znowili, aby okazali, iak to nie dobra była na Seymie Warszawskim uczyniona propozycya ta: „Poniewaz ruscy xięża swieccy są bez edukacyi pod rządem biskupow Bazylianow i iuż niema nadziei, aby ich wyedukowali, lepiey więc będzie samych sobie ich zostawic, aby mieli biskupow z swego grona swieckich xięży, a tak pewnie będą się edukowac“. Otoż starali się Bazylianie udowodnic, czego się maią Polacy po ruskich edukowanych i pod rządem swieckich xięży biskupow spodziewac, gdyz dyecezya Łucka i Ostroska Lewinskiego, a Kamieniecka Bielanskiego miały biskupow, xięzy swieckich. — Znowu w roku 1794 i 1795, odebrawszy pod swe rządy Rossya Ukrainę, Wołyn, Polisie i Podole, dysunici na naszych xięży wywarli przesladowanie, przynaglaiąc ich na błahoczestye, z majątkow wyzuwali, więzili, kijami okładali; niejaki Leon Dwernicki, moy współuczen i korrepetytor na Filozofii w Krzemiencu, zostawszy xiędzem i parochem w Jampolu, unitą, a potem, przyiąwszy błahoczestye, uczyniony protopopem i propagatorem błahoczestyi, tyranizował nielitosciwie naszych xięży; X^{dz} Połuchtowiczowi, ktory potem łacinskim został xiędzem i bawił w moim dekanacie u syna swego z żoną, parocha Ternowskiego, 400 kijow dac kazał, etc. Otoż ia za swego życia troje przesladowań na naszych xięzy to z tey, to z owey strony zaznałem, ktorych iest przyczyną gruba myłka Ragozy, Pocieja, Terleckiego i innych, ktorą poprawic iuż iest rzecz niepodobna.

Polecaiąc mnie łaskawym Archipasterskim względom i łasce przy naydokładnieyszym wyznaniu, iż iestem Jasnie Wielmożnego Pana Dobrodzieja Archipasterza miłościwego nayposłusznieyszym sługą i codziennym bogomodlcą — *x. Alexy Mochnacki paroch Polański, dziekan Zatwarnicki mp.*

Двоязичні тексти українських пісень XVIII ст.

Подав ***В. Щурат.***

Василіянин Юліян Добриловський, видаючи в Почаєві 1792 р. „Науки Парохіяльнія... зъ Славенско-Рускаго на простый и посполитый языкъ Рускій преложеннія", мав свідомість, що посполитий язик руський не є народною українською мовою, бо писав „къ благоговѣйному и всечестному читателю" так: „Вѣдомо бо єсть тебѣ благоговѣйный Читателю, же въ руской сей простой, въ Польщы звычайной и посполитой Бесѣдѣ, слова и способы ихъ вираженія, суть рожніи и невсѣмъ єднаковіи: на Волиню иншіи, на Подолю, и на Оукраинѣ иншіи, въ Полѣсю иншіи, ведлугъ своєгѡ звычаю, маютъ люде якобы свойственный свой языкъ, и иншій способъ Бесѣды и словъ вираженія. Для тогѡ, въ єдномъ томъ Наукъ преложеніи не могохъ всѣмъ такѡ между собою не согласующимся, и разнствующимъ, въ рожномъ ихъ Бесѣдъ несогласіи, подлугъ моєгѡ оугодити желанія. Но Ты Всечестный и Благоговѣйный Читателю поневажъ всегда зъ людми твоей Паствѣ врученными живеши и съ ними всегда бесѣдуючи, добре способъ ихъ бесѣды и словъ вираженія знаєши, для тогѡ латвѡ можеши сія краткія науки читаючи, такъ имъ слова виражати, якъ они между собою бесѣдовати обыкоша, и якъ имъ пріятнѣйше, и къ спасенному ихъ пожиткови оугоднѣйше будетъ" [1]). Значить ся, у свідомости Добриловського було три мови, що їх можна було уживати й уживало ся на Україні як свої, не чужі мови:

[1]) Друкуючи не кирилицею, але гражданкою, опускаю всї надстрічні знаки.

в книжках славенсько-руська і посполита руська, а у зіткненню з простим народом проста руська мова, українська. Цеї третьої мови уживалось як в устній проповіди, так і в піснях, а також, як відомо, для осягнення висшого степеня комізму в інтермедіях, сатирах і травестіях, не призначуваних до друку, бо недостойних його. Тим пояснюєть ся, що писання на простій руській, себто на народно-українській мові стрічають ся тільки в рукописах XVIII ст., підчас як у друках того часу славено-руську мову вшановуєть ся на рівні з посполитою руською. Писання на цих двох мовах подибуєть ся друковані і в суміш, в одній і тій самій книжці, на приклад, у Naczątk-ах żytyia nebesnaho na zemły (перекладі Майхровичевих Początk-ів życia niebieskiego na ziemi, друкованих уперве в Бердичеві 1778), де побіч славено-руської прози читаєть ся й деякі посполито-руські пісні.

Коли писання на простій руській т. є. народній українській мові мали винятково удостоїти ся друку, тоді мову нагинано до посполитої, й нагинано тим більше, чим поважнійша мала бути публікація, для котрої писання призначувало ся. Так поступали Василіянські видавці. Більше посполитували мову пісень для почаївського „Богогласника“ з 1790 р. ніж для описаного мною львівського Katechizm-у з 1768 р.[1]), а для цего Katechizm-у більше ніж для раншого ярмаркового видання тих-же пісень в метеликовім форматї, якого дуже рідкий примірник є в мене.

Посполитуючи або славенїзуючи тексти простих пісень, Василіяни не псували народної мови несвідомо або легкодушно, як се досп в нас часто твердженo. Вони тільки руководили ся цілями, для яких робили се: свідомостю призначення пісень для простонародя чи для міщанства, для співання дома і в дорозї чи в церковних походах та в церкві. Инакше годі було б пояснити, чому вони друкували ті пісні в ріжних мовах, в більше й менше простонародній або в більше й менше посполитій.

Таксамо, як Василіяни, робили й инші видавці наших пісень. Клясичний доказ є в мене під рукою: Pieśni o Nayświętszey Maryi Pannie w Cudownym Obrazie Lwowskim u WW. OO. Dominikanow od Benedykta XIV Papieża Ukoronowanym. —

---

[1]) Гл. моє: „Із студій над почаївським Богогласником“, Львів 1908, ст. 40.

Є се маленька брошурка, метелик формату малої 16-ки, зложений з 6 карток, неповний, бо бракує найменше 1 друкованої картки, наслідком чого текст останньої пісні недокінчений. Всї картки, які збереглись, задруковані густо ціцероном. На чолї 1-ої сторінки наголовок. Безпосередно за ним на тій самій сторінці пісня „Pierwsza" польська: „Zrzodło Łask Boskich nigdy nieprzebrane". На 2-ій сторінці в низу починаеть ся „Piesn druga" словами: „Niebios y ziemi naywyższa Krolowa, Dziedziczna Pani Stołecznego Lwowa". На 4-ій сторінці „Piesn Trzecia". З початком: „Witay o Matko z Judzkiego Rodzaju". На 6-ій сторінці з гори починаеть ся „Piesn Czwarta", теж польська: „Skarbiec Niebieskich bogactw otworzony". На 9-ій сторінці з гори „Piesn Piąta Ruska": „Yzyidite tszczery Jerusałymskyia". На 11-ій сторінці „Piesn szosta Ruska": „Wesely sia Misto Lwowe", а на 12-ій сторінці з гори „Piesn taż sama po Słowieńsku" вже недокінчена: „Torzestwuy dnes Hrade Lwowe". Значить ся, побіч 4 пісень польських є 2 руські, а з них одна ще й по славенськи. В спеціяльній „Bibliografi-ї Maryologii Polskiej" д-ра В. Брухнальського (гл. Księga Pamiątkowa Maryańska. Львів 1905, т. II, ч. 1) друк таких пісень не поданий. Занотовані лиш під ч. 2666 „Piesni o N. P. Maryi. B. w. m. d. i r. (w. XVII—XVIII)", але на основі такої нотатки не можна ствердити, що це за пісні і в якій бібліотеці вони збереглися. Маю враження, що брошура львівських Домініканів, яку я описую, бібліографам незнана. Незнана була та брошура також історикови Домініканів кс. С. Барончеви, хоч одну з пісень її (другу) надрукував він як пісню з часу коронації домініканської ікони в дещо зміненім виді (Cudowne obrazy Matki Najswiętszej w Polsce. Львів 1891, ст. 154).

Не маючи в брошурі поданого анї місця анї року видання, я не лиш пісню знану Барончеви, але і всї инші, які разом з нею надруковані в тій брошурі, на основі їх змісту вважаю піснями з часу коронації, що була 1751 р. Чудеса, згадані в тих піснях, знані з опису коронації (Leon Ulanowski: Obraz N. Maryi P... w kościele Bożego Ciała WW. XX. Dominikanów we Lwowie... Львів, 1853]. Всї ті чудеса відносять ся до передкоронаційного часу; покоронаційних не згадуеть ся. Тому з великою правдоподібностю можна припускати, що й брошура з піснями походить із 1751 або 1752 р.; тим більше можна так припускати, що коронації ікон без таких друків ні-

коли не обходились. Згадавши про домініканську брошуру перший раз 1912 р. у фейлетоні „З нашої наукової літератури“ [Діло 1912, ч. 264), тепер впроваджую її докладнійшим описом в бібліографію, а пісні в руській і славенській мові передруковую вірно в додатку.

Передруковані пісні незвичайно важні не лиш як ілюстрація ріжниць між двома книжними мовами на Україні XVIII ст., але і як доказ, що одна і та сама пісня зложена на двох ріжних мовах, на посполитій руській і славенській, мала на обох тих мовах однакове право горожанства в літературі. Близший до народної мови посполитий текст не вважав ся гіршим від славенського. Славенський не був попсованнем посполитого. Оба тексти друковано в тім самім виданню.

ДОДАТОК.

Piesn piąta ruska

na tę notę iak o. S. Onufrym Poyte wsy Sohłasnoho.

Yzyidite tszczery Jerusałymskyia uzryte Carycu w Wincy
Wosklyknite kłasom wełyiu radost Preswiatyi MARYI Diwycy.
Raduysia, Nebesna Caryce,
Raduysia, zemnych Władyczyce,
Czesnaia pochwało, Muczenykow sławo, Tiła naszeho zdrawyie.
Raduysia MARYIE wsey wselenni sławo Cheruwym Czestniszaia
Raduysia Diwyce Czystoty Zercało Cerafym Sławniyszaia.
Raduysia ystocznycze żyzny,
Raduysia prybiżyszcze prysny,
K Tebi prybihaiem. W pomoszos pryzywaiem Hrysznyi raby twoi.
Obłeczenna w Słońce krasnaia MARYIE Syiaiesz wsemu switu
Wozsyiałaś y dneś we Lwowskom Powiti y semu nowomu Litu.
Tebe na pomoszcz wzywaiem,
Pod Twoi nohy upadaiem,
Ratuy nas Diwyce, Maty Władyczyce, Dnes Ukoronowana,
Ty nasza Caryca na Prestoli swoiem iak Słońce syiaiesz,
Sprestoła swoieho czasu wzływaiesz, mertwyia Woskreszaiesz
Czełowikow od bisow uwolniaiesz,
Y od bid Ludey swobozdaiesz,
Febry odhaniaiesz, Szkody prywertaiesz, Slipych proświszczaiesz.
Tyś iest osobływsza Protektorka nasza, Polska tobi pryznaie,
Duszu y tyło serce y uczynki w ruci twoi oddaie.
Ktebi, sopłaczem prypadaiem,

Ktwoiemu Obrazu prytikaiem,
Tyś Czudna Caryca, Maty Władyczyca u Dominikanow.
Rym, Korolestwo, Hetman, y Pospolstwo Koronu Ty daie
Rod weś ciłym sercem sosłezamy Diwo ktebi prybihaie,
Borony nas od nahloy smerty,
Wohrisech neday nam umerty,
Caryce presławna, Maty swita iawna, w Dominikańskom Obrazi.
Łykuy Hrade Lwowe, hdy Caryca w tebi y Mątka iedyna
Wsich spasaiet hrisznych y mołytsia za nas do swoieho Syna
Myże dneś Raduysia wołaiem,
Pod twoiu mylost prybihaiem,
O! Obradowanna, MARYIE Presławna,
Wsich nas nezabudy, Amin.

Piesn szosta ruska.

Wesełysia Misto Lwowe! hdyż taia w Tobi,
Kotoroiu Boh za Matku, ulubył sobi,
Wo Obrazi umylennom,
Od Łuki y z obrazennom,
Jaśniiet Daramy
Ruskich kraiew Wodzy, tuju w Wiynach nosyły,
By wraz z neiu nepryiatel swoich hronyły
Ta im była zawsze sława,
Y pokoiu wseho hława,
Wsim wirnym ludem.
Oniy predwiki Anhely, toy rozkaz mały,
Aby Iu od złych upadkow zachowywały,
Toy zaś rozkaz wypełnyły,
Hdy Iey Obraz prenosyły,
Zmisca na misce.
Nim Lwow w swoich obszyrnostiach był założennyi
Już obraz u Dominikanow sey położennyi
Od Konstancyi reczennoy,
W Syni swoiu Prosławłennoy,
Łeoni Sławnom.
Toy chotiaczy Matku swoiu, naslidowaty
Kazał z Pałacu Swiątyniu wymurowaty
Aby w nim Ta wowik była:
Kotra Łeona zrodyła,
Od Tr[illegible] Judy.

Choczesz Czuda zrachowaty? ktož toie može?
Ty ich tylko dobre znaiesz Predwiczny Bože.
Chromych, slipych yścilaiet
Y umerłych woskreszaiet,
Szczož większe powim?
Takich tu Łask bez prestanku, tyi doznaiut
Kotoryi do toy Diwy, szczyre wołaiut.
Błahosławnych błahosłowlu,
Misce w Nebi u hotowlu,
W Obrazi mowyt.
O! MARYIA Maty słowu z ludyi wybranna
Od wikow w Nebi od syna Ukoronowanna
My ty w Obrazi Koronu,
Daiem budy w oboronu,
Wtim wirnym Ludem, Amin.

Piesn Taž sama po Słowieńsku

Torzestwuy dnes Hrade Lwowe, se Diwa w Tebi,
Juže Boh yzbra wo Mater prežde wik sebi
Syia w Jkoni diwstwennoy,
Od Łuki y zobrazennoy,
Danna Ty w radost
Kniažem syia bi Rossyiskim wo branech syła,
Jehda nań ot wostaiuszczych kripost hromyła,
Syia Carem szczyt y sława
Myru wsemu myra hława,
Y Zastupnyca.
O ney prežde ko Anhełom Archyiereia,
By hłas chranyły Ju w putech y steziach Jeia
Jeia Obraz umyłennoy,
Ot Anheł bi prenesennyi
Ot Mista w Misto
Prežde hrad sey Lwow byst sozgan, Obraz Diwycy,
Dan Synom Domynika, ot Sławnoy Carycy,
Konstancya se reczenna
W czadi swoim ubłazenna,
Łeoni woždi
Iže . . . .